

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΑΡΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ

στις άμισθες εργάτριες,
τους ακτιβιστές και
τους εξεγερμένους
του «παγκόσμιου χωριού»

ΕΝΝΙΑ'
9

σημείωμα

προλογικό

*Το να υποχρεώνονται όλοι να παίρνουν συνεχώς θέση υπέρ ή κατά γεγονότων
μυστήριων και σκοτεινών, που στην πραγματικότητα
είναι προκατασκευασμένα γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό,
αυτή είναι η αληθινή τρομοκρατία
το να εξαναγκάζουν αιωνίως όλη την εργατική τάξη
να εκφράζεται εναντίον αυτής ή εκείνης της απόπειρας,
προς την οποία όλοι, εκτός από τις μυστικές υπηρεσίες, είναι ξένοι,
να τι επιτρέπει στην εξουσία να διατηρεί τη γενική παθητικότητα
και την παθητική ενατένιση αυτού του ανήθικου θεάματος.*

Σανγκουινέτι, Περί της Τρομοκρατίας και του Κράτους

Καθώς κατέρρεαν οι δίδυμοι πύργοι, επικυρώθηκε η κατάρρευση της «νέας οικονομίας» που τη διαδέχεται η πολεμική. Η κρίση αναπαραγωγής του κεφαλαίου, η αδυναμία επαρκούς εκμεταλλευσιμότητας της εργατικής δύναμης, που τα κλιντονικά τεχνάσματα και οι διθύραμβοι σχετικά με την αύξηση της παραγωγικότητας δεν μπόρεσαν ν' αποκρύψουν, φαίνεται να βρίσκει τώρα μια ευκαιρία διεξόδου. Οι αντιφάσεις της υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου στην Αμερική, η έλλειψη επαρκούς υπεραξίας, τα αδιέξοδα της ανάπτυξης επιχειρείται να λυθούν με την κατανάλωση έξυπνων βομβών στις σπηλιές και τις έρημους της «υπανάπτυκτης» χώρας του Αφγανιστάν. Παράλληλα, «ο πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία» μπορεί να συσκοτίζει τις πραγματικές αιτίες της κρίσης: οι αεροπορικές εταιρείες *τώρα* «ανακάλυψαν» την απώλεια κερδών, οι General Motors, Ford και Toyota προφασίζονται προβλήματα στην just-in-time παράδοση των εμπορευμάτων λόγω αυξημένων αστυνομικών ελέγχων στα σύνορα και κλείνουν τα εργοστάσιά τους, κολοσσοί της κινητής τηλεφωνίας διατείνονται στα σοβαρά ότι τα πόδια τους έγιναν πηλίνα *τώρα* που ο στρατός ελέγχει τις συχνότητες.

«Η Αμερική είναι σε πόλεμο», «η Δύση είναι σε πόλεμο», σημαίνει συνεχιζόμενοι βομβαρδισμοί στη *ζώνη εξαγωγής κρίσης που λέγεται Αφγανιστάν*, παγκόσμια στρατηγική της έντασης, διαχείριση του τρόμου στο «κέντρο», επέκταση της πολεμικής ζώνης σε άλλες χώρες της «περιφέρειας».

Τα ιδεολογικά αξεσουάρ του ψυχρού πολέμου βγήκαν απ' τα μουχλιασμένα χρονοντούλαπα για να μπουν στην υπηρεσία της λυσσασμένης κίνησης των ηγεμόνων να σώσουν τον καπιταλιστικό τους σύμπαν: ο «ελεύθερος κόσμος» και η προστασία του, η «μάχη του Καλού ενάντια στο Κακό», η ασφάλεια ενάντια στο φόβο. Μήπως εκπλήσσει η απελπιστική φτώχεια και η κραυγαλέα απλοϊκότητα του λόγου των πολεμάρχων; Μα είναι η ανυπομονησία που τους κάνει να επιστρατεύουν τα ίδια απλά, κατανοητά, εμπεδωμένα κλισέ. Η αιώνια ψευδαίσθηση του αστού: «Το πρόβλημα βρίσκεται στην αγορά». «Να τονώσουμε την κατανάλωση». Πώς όμως; Με τις φοροαπαλλαγές των πλουσίων ή με λεφτά στο χέρι στους άνεργους; Κι αν ο μέχρι στιγμής βολικός τριτοκοσμισμός του (ρεφορμιστικού, σίγουρα) «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» συναντιόταν με την οργή των απολυμένων και συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός ταξικού κινήματος που θα μίλαγε ξεκάθαρα ενάντια στην εκμετάλλευση; Δεν επιβαλλόταν να εξοβελιστούν κι αυτοί στο πυρ το εξώτερον, ταυτιζόμενοι με την πρόκληση ανασφάλειας, το έγκλημα, την εθνοπροδοσία;

Καθώς μας παρουσιάζεται το μανιχαϊστικό σύμπαν της «πολιτισμένης Δύσης» και του «πρωτόγονου Ισλάμ», μας ζητάνε να πάρουμε θέση υπέρ της πρώτης. Στη διαστρεβλωμένη παρουσίαση του Ισλάμ απ' τα media υπάρχουν κάποια πράγματα που μένουν σκοτεινά. Όπως το ότι υπάρχει ένα προλεταριάτο στις μουσουλμανικές χώρες που εξεγείρεται περιοδικά εδώ και 3 δεκαετίες ενάντια στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση που επέβαλαν οι εθνικές τους κυβερνήσεις διεθνοποιώντας την οικονομία τους. Στον ισλαμισμό οι ντόπιοι άρχοντες είδαν την πιο πρόσφορη λύση: τι θα μπορούσε να ορθωθεί ως κυματοθραύστης στην επερχόμενη προλεταρια-

κή επανάσταση, αν όχι η πειθάρχηση, η υπακοή, η μετατροπή του μισού πληθυσμού σε εξιλαστήριο θύμα —βλ. μισογυνισμός— που προσφέρουν οι ισλαμιστικές ιδεολογίες, μ' όλες τους τις παραλλαγές; Με κρατική εγγύηση, ενθάρρυνση και χρηματοδότηση συχνά απ' τον ομφαλό του Ισλάμ, τη Σαουδική Αραβία, ο ισλαμισμός μετατράπηκε σταδιακά σε εναλλακτικό «κοινωνικό πρόγραμμα», σε άτυπο κοινωνικό κράτος. Οι φράξιες της αστικής τάξης που προσδεμένες στο Κοράνι και το νόμο του Ισλάμ αμύνονται ενάντια στο δυτικό ιμπεριαλισμό και στο «ξεπούλημα» των ντόπιων ηγεμόνων αρχίζουν να ενισχύονται.

Δεν είναι φυσικά στις προθέσεις μας η ενασχόληση με την ταυτότητα των φυσικών αυτουργών. Οι ηθικοί όμως, καθώς και το χρονικό σημείο της επίθεσης στους δίδυμους πύργους αξίζουν κάποια προσοχή. Μακριά από το Αφγανιστάν και τη Ν. Υόρκη, αν μετακινήσουμε τη ματιά μας στην κοιτίδα του Ισλάμ, τη Σαουδική Αραβία, ίσως να πάρουμε κάποιες απαντήσεις. Γιατί εκεί; Γιατί στην πλέον φιλοδυτική ισλαμική χώρα, οι εντάσεις μεταξύ διεθνοποίησης της οικονομίας και πιο αυστηρής επανεθνικοποίησής της μέσω του «ισλαμικού φονταμενταλισμού» είναι χαρακτηριστικές των συγκρούσεων που χρόνια μαίνονται στο μουσουλμανικό κόσμο και κορυφώνονται τώρα. Η κρίση στη Σαουδική Αραβία δεν άφησε πολλά περιθώρια επιλογής στους ιδιοκτήτες της: με 40% ανεργία, άρνηση επενδύσεων των ντόπιων σπάταλων δισεκατομμυριούχων, υπερχρέωση και ανησυχία για τις πιθανές εργατικές αναταραχές, οι σασουδάραβες ηγεμόνες συμφώνησαν με τις υποδείξεις του ΔΝΤ για ακύρωση των κρατικών επιδοτήσεων και άνοιγμα σε ξένες επενδύσεις. Επιπλέον, πολύ πρόσφατα αποφασίστηκε να παραχωρείται το δικαίωμα ακόμα και κατοχής γης σε ξένες πολυεθνικές. Στην περίπτωση αυτής της χώρας όμως, η γη συμβαίνει να είναι «ιερή», αφού φιλοξενεί τη Μέκκα και τη Μεδίνα. Για τη «φονταμενταλιστική» αντιπολίτευση, που το δικό της «συμβόλαιο» με το προλεταριάτο είναι εθνο-θρησκευτικό, ο πόλεμος με τη δυτική εκδοχή του καπιταλισμού μπήκε στην πιο άγρια φάση του.

Αν η 11η Σεπτέμβρη είναι προϊόν απελπισμένης επανόδου της ισλαμικής αντιπολίτευσης (η οποία, όπως ισχυρίζεται ο Ζιλ Κεπέλ, βρισκόταν σε παρακμή) ή ανυπόμονης επιθετικότητας του άλλου μπλοκ δεν το γνωρίζουμε. Είμαστε όμως σε θέση να γνωρίζουμε πώς αξιοποιείται από μια «δυτική» αστική τάξη, την ελληνική: πώς μας ζητάνε να επιλέξουμε ένα φιλοαμερικανισμό, κομμένο και ραμμένο στα μέτρα της «εθνικής ασφάλειας», «ανάπτυξης», δημοκρατίας και συναίνεσης. Απέναντι στην κυρίαρχη προπαγάνδα ορθώνονται (όλο και πιο ασθενικά είναι αλήθεια) τριτοκοσμικές, αντιιμπεριαλιστικές ιδεολογίες κάθε είδους: κλασσικές, του γνωστού ρεφρέν «αμερικάνοι φονιάδες κλπ», πιο ακραίες αντιιμπεριαλιστικές υπέρ των αδυνάτων (όπου «αίφνης» ένα καθεστώς —Ταλιμπάν— μετατρέπεται σε Δαυίδ του «αντικυριαρχικού αγώνα»), ή κρυφο-αριστεριστικές αντιιμπεριαλιστικές του στυλ «ναι στον αντιαμερικανισμό, αρκεί αυτός να συμπεριλαμβάνει και τους έλληνες —που είναι αμερικάνοι, δυτικοί καταναλωτές». Αυτό που τραγικά απουσιάζει για μια ακόμα φορά είναι η ταξική ανάλυση που δεν παραχώνει σε εθνικά τσουβάλια και κατηγορίες το πλανητικό προλεταριάτο. Κάθε πόλεμος είναι δοκιμασία. Για όσους βομβαρδίζονται με βόμβες ή αεροπλάνα-βόμβες, είναι δοκιμασία επιβίωσης. Για όσους βομβαρδίζονται με δόσεις αναδιάρθρωσης, τρόμο, ανασφάλεια, μπατσοκρατία και προπαγάνδα είναι δοκιμασία ζωής, πράξης και λόγου.

Σ' αυτό το τεύχος δεν προλαβαίναμε να κάνουμε μια λεπτομερή ανάλυση αυτού του πολέμου —όπως το κάναμε για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία. Άλλωστε τα γεγονότα διαδέχονται το ένα το άλλο με τρομερή ταχύτητα. Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, για παράδειγμα, καταρρέει το καθεστώς των Ταλιμπάν. Το μεγαλύτερο μέρος αυτού του τεύχους ήταν έτοιμο εδώ και αρκετό καιρό. Αναγκαστήκαμε για λόγους έλλειψης χώρου να δημοσιεύσουμε ένα μόνο μέρος από την ανολοκλήρωτη εργασία μας για την «παγκοσμιοποίηση» και τα εναντίον της κινήματα.

Οι προκηρύξεις σχετικά με τον πόλεμο που ακολουθούν προέρχονται από έναν κύκλο συντρόφων (στον οποίο ανήκουμε κι εμείς) και είναι από τις ελάχιστες που έθεσαν το ζήτημα ξεκάθαρα διεθνιστικά.

Ευχαριστούμε όσους συντρόφους μας βοήθησαν στην έκδοση του τεύχους.

Για ποιούς λόγους το Κράτος χρειάζεται την τρομοκρατία...

Μετά την τρομοκρατική επίθεση στη Νέα Υόρκη οι πολιτικοί όλων των κομμάτων και των χωρών του κόσμου μας κάλεσαν να υπερασπιστούμε το «δημοκρατικό μας κράτος» από τον «απολίτιστο κόσμο». Δεν πιστεύουμε ότι οποιοδήποτε κράτος, είτε αυτό είναι η Αμερική, η Ελλάδα, η Γερμανία, το Ιράκ ή το Αφγανιστάν μπορεί να μας σώσει από την τρομοκρατία. Κι αυτό τόσο επειδή κάθε κράτος χρειάζεται την τρομοκρατία που ασκούν τα άλλα κράτη όσο κι επειδή το ίδιο καθημερινά δρα τρομοκρατικά στο εσωτερικό του. Το κράτος δρα προς όφελος αυτών που κερδίζουν από την εργασία και τη φτώχεια των άλλων: εταιρείες που μας αναγκάζουν να εργαζόμαστε σαν σκλάβοι γι' αυτές, «επενδυτές» που κερδοσκοπούν και έμποροι όπλων που επωφελούνται από τους πολέμους στον κόσμο. Κατ' αυτόν τον τρόπο το «δημοκρατικό μας κράτος» δε διστάζει να σφάξει χιλιάδες αθώων (π.χ. στον Πόλεμο του Κόλπου ή στη Γιουγκοσλαβία) ή να υποστηρίξει πολέμαρχους σε άλλες χώρες. Π.χ. οι ΗΠΑ πρώτα υποστήριξαν το Ιράκ και τους Ταλιμπάν στη διάρκεια των πολέμων τους εναντίον του Ιράν και της Σοβιετικής Ένωσης αντίστοιχα, επειδή αυτό επέβαλαν τα συμφέροντά τους, για να τους χαρακτηρίσουν τώρα ως τους νέους «εχθρούς» της «πολιτισμένης» ανθρωπότητας.

Η τρομοκρατία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του καπιταλισμού. Οι επιθέσεις στις ΗΠΑ είναι το αποτέλεσμα της τρομοκρατικής εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ (και όχι μόνο στη Μέση Ανατολή) καθώς και κομμάτι ενός γενικότερου παιχνιδιού χρήματος και εξουσίας. Κωλόφατσες σαν τον Μπιν Λάντεν προσπαθούν να υπερασπίσουν την περιοχή «τους» από ανταγωνιστές (ξένες χώρες και εταιρείες), έτσι ώστε να μπορούν να κυβερνούν και να εκμεταλλεύονται οι ίδιοι τους προλετάρους των χωρών τους. Ας σταθούμε λίγο εδώ. Ήδη εδώ και πάνω από δύο δεκαετίες οι άρχουσες τάξεις στη Β. Αφρική, Μέση Ανατολή και Δυτική Ασία, στην προσπάθειά τους ν' αντιμετωπίσουν την οικονομική και κοινωνική κρίση, υιοθέτησαν μία νεοφιλελεύθερη πολιτική και ταυτόχρονα προώθησαν τον ισλαμικό φονταμενταλισμό για ν' αποπροσανατολίσουν τους προλετάρους των χωρών που διαφεντεύουν. Το νεοφιλελεύθερο πακέτο που οδήγησε σε ακόμα μεγαλύτερη προλεταριακή εξαθλίωση αλλά και αντίσταση (οι πνιγμένες στο αίμα εξεγέρσεις στο Μα-

ρόκο και την Αλγερία το 1988 είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα), καθώς και η επεκτατική πολιτική των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή, ιδιαίτερα από τον Πόλεμο του Κόλπου και μετά, δημιούργησαν μεγάλη κρίση και διαιρέσεις στις άρχουσες τάξεις των περιοχών αυτών. Από αυτές ξεπήδησε μία νέα γενιά αιρετικών ισλαμιστών που κραδαίνοντας το Κοράνι καταγγέλλουν το «ξεπούλημα» της «ιεράς γης» στις ΗΠΑ και τις πολυεθνικές, προσφέρουν το δικό τους «κοινωνικό συμβόλαιο» στους υπηκόους τους, χρηματοδοτούν ένα υπερεθνικό δίκτυο ομάδων και οργανώνουν την αντιμετώπισή τους. *Ο Μπιν Λάντεν και η Αλ Κάϊντα δεν είναι παρά η πιο γνωστή πλευρά αυτής της «αντάρτικης» καπιταλιστικής φράξιας που στο όνομα του Κορανίου προσπαθεί, αναγκαστικά με τη βία, να κυριαρχήσει η ίδια στην «ιερή γη» και στους υποτελείς της.* Συνεπώς, δε συμπεριφέρονται κατά περισσότερο ή λιγότερο βάρβαρο τρόπο απ' ό,τι συμπεριφέρονται οι δυτικοί στρατοί —ή μήπως μπορούμε ν' αποκαλέσουμε τις βόμβες απεμπλουτισμένου ουρανίου, με τις οποίες βομβάρδισαν τους ιρακινούς, τους σέρβους και τους αλβανούς, «πολιτισμένες»; Η θρησκευτική («Ιερός Πόλεμος»), εθνικιστική ή ανθρωπιστική (το «Καλό» εναντίον του «Κακού») υστερία απλώς αποκρύπτει το γεγονός ότι οι προλετάριοι αποτελούν αναλώσιμο υλικό στους πολέμους των ηγετών τους. **Η 11η Σεπτεμβρίου δεν είναι παρά ένα ακόμη επεισόδιο στον παγκόσμιο πόλεμο του κεφαλαίου εναντίον του προλεταριάτου.**

Ο Αραφάτ επί δεκαετίες θεωρείτο «τρομοκράτης» (δηλ. «παράνομος»). Αφού επιβλήθηκε στα «εδάφη του» έγινε αποδεκτός σαν αντιπρόσωπος ενός υπό διαμόρφωση κράτους (δηλ. «νόμιμος»). Τα μέλη της πρώην «παράνομης» τρομοκρατικής οργάνωσής του σήμερα στελεχώνουν τον στρατό του κράτους του και προσφέρουν στις πολυεθνικές εταιρείες (όπως η DaimlerChrysler) φτηνή εργατική δύναμη στα «εδάφη τους».

Η γέννηση, η συντήρηση και η επέκταση ενός κράτους αποτελούν μία αιματηρή διαδικασία. Όλα τα κράτη έχουν ανάγκη έναν εσωτερικό ή εξωτερικό «εχθρό όλης της κοινωνίας» για να μας πειθαρχούν, συσπειρώνοντάς μας κάτω από τις «προστατευτικές», «στοργικές» φτερούγες τους. Έτσι δικαιολογούνται οι περικοπές στις κοινωνικές δαπά-

νες και η εντεινόμενη εκμετάλλευση.

Η τρομοκρατική επίθεση στις ΗΠΑ ήρθε την κατάλληλη στιγμή για τους κυβερνήτες των καπιταλιστικά ανεπτυγμένων χωρών και ειδικά για τον Μπους. Εδώ και περίπου ένα χρόνο η οικονομική κρίση στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ είχε αρχίσει να γίνεται πολύ αισθητή. Στις ΗΠΑ χάθηκαν περίπου ένα εκατομμύριο θέσεις εργασίας στον βιομηχανικό και τον τριτογενή τομέα. Η «Νέα Οικονομία» (πληροφορική) φαινόταν γερασμένη.

Πώς θα μπορούσαν να εξηγήσουν οι πολιτικοί το γεγονός ότι το μέλλον προδιαγράφεται ζοφερό, παρά τη σκληρή δουλειά που ρίχνουμε για λιγότερα χρήματα τα τελευταία χρόνια, παρά τον πλούτο και την υψηλή τεχνολογία που μας περιβάλλουν; Πώς θα μπορούσαν να μας αποτρέψουν από το να παλέψουμε ενάντια στις περικοπές των κοινωνικών δαπανών και τις απολύσεις και να προωθήσουμε τις δικές μας ανάγκες ενάντια στις ανάγκες του κεφαλαίου και των «επενδυτών»; Στις ΗΠΑ ειδικότερα, εκμεταλλεύθηκαν τις επιθέσεις για να προωθήσουν πιο δραστικά μέτρα ενάντια στην κρίση κερδοφορίας, όπως αύξηση των πολεμικών δαπανών (**πολεμική οικονομία**), φοροαπαλλαγές υπέρ των επιχειρήσεων, περισσότερες απολύσεις, κλπ. Και όλα αυτά συμβαδίζουν και νομιμοποιούνται από την οικονομία του φόβου που επιβάλλουν.

Μας λένε ότι:

* η οικονομική κρίση δεν είναι αποτέλεσμα των αντιφάσεων του ίδιου του καπιταλισμού αλλά της ανασφάλειας που προκαλεί η τρομοκρατία (π.χ. στις 16 Σεπτεμβρίου, μετά τους μισθολογικούς αγώνες στον τομέα της αεροπλοΐας, η αεροπορική εταιρία «Continental» ήθελε να απολύσει 12.000 εργαζόμενους και δήλωσε ότι αυτό το μέτρο ήταν αποτέλεσμα της τρομοκρατικής ενέργειας· το ίδιο επιχείρημα έχουν χρησιμοποιήσει δεκάδες αεροπορικές και τουριστικές επιχειρήσεις)

* όλοι, πλούσιοι και φτωχοί, πρέπει να συσπειρωθούμε εναντίον της «ισλαμικής βαρβαρότητας»· οποιοσδήποτε αγωνίζεται εναντίον των μέτρων λιτότητας ή της αυξανόμενης πίεσης των αφεντικών ενεργεί προς όφελος των τρομοκρατών

* χρειάζονται αυστηρότεροι νόμοι (π.χ. ευρωτρομονόμος, περιορισμός των διαδηλώσεων, μέτρα εναντίον των μεταναστών), περισσότεροι αστυνομικοί έλεγχοι και αύξηση των στρατιωτικών δαπα-

νών για την «αντιμετώπιση» των τρομοκρατών.

Πρέπει να πληρώσουμε τον λογαριασμό της δικής τους τρομοκρατικής πολιτικής και των δικών τους κρίσεων:

* ως θύματα του πολέμου, είτε από βόμβες του ΝΑΤΟ, είτε από αεροπλάνα που χρησιμοποιούνται ως βόμβες

* ως άνεργοι, η εργασία των οποίων δεν είναι αρκετά κερδοφόρα, πεθαίνοντας από την πείνα στη Βαγδάτη ή από ανία σε κάποια δυτική πόλη

* ως εργαζόμενοι που πρέπει να σκοτωνόμαστε στη δουλειά για να επιβιώσουμε, στην Καμπούλ, στη Νέα Υόρκη ή την Αθήνα.

Δεν πρέπει να αφήσουμε να μας φοβίσει η τρομοκρατία ή τα «αντιτρομοκρατικά» μέτρα των κρατών! Ας σαμποτάρουμε αυτούς που θέλουν να μας οδηγήσουν σε έναν πόλεμο μεταξύ «πολιτισμένων»/«απολίτιστων» ή «πιστών»/«απίστων»!

Ας παλέψουμε στους χώρους εργασίας μας, στους δρόμους για μία καλύτερη ζωή όπου τον πρώτο λόγο θα έχει η **ικανοποίηση των δικών μας αναγκών!** Αρνούμεστε μία ζωή που καθορίζεται από τον εκβιασμό της μισθωτής εργασίας, τον πόλεμο, τα ανεβοκατεβάσματα των χρηματιστηρίων και όλους τους φονταμενταλισμούς, ισλαμικούς και δυτικούς!

**ΟΧΙ ΣΤΟΝ «ΑΝΤΙΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΟ»
ΠΟΛΕΜΟ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΟΧΙ ΣΤΟΝ «ΙΕΡΟ» ΠΟΛΕΜΟ ΤΩΝ
ΙΣΛΑΜΙΣΤΩΝ
ΝΑΙ ΣΤΟΝ ΤΑΞΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ!**

Προλετάριοι ενάντια στην (πολεμική) μηχανή

nmakhno@yahoo.com
www.motkraftnet/prol-position
Οκτώβριος 2001

Η ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΔΥΟ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ: ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Η διαδικασία επιβολής του κεφαλαίου στον πλανήτη ως παγκόσμιος τρόπος παραγωγής ξεκινάει από τον 15ο αιώνα και έκτοτε το κεφάλαιο αναπτύχθηκε μέσω πόλων, πόλοι όπου είναι συσσωρευμένος ο πλούτος οι οποίοι όμως, συνυπάρχουν με πόλους φτώχειας. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι μία είναι η δικτατορία που έχει επιβληθεί σε όλη την υφήλιο, διότι ο διαχωρισμός του κόσμου σε τρεις (αναπτυγμένος, σοσιαλιστικός, τρίτος κόσμος) εξυπηρετεί τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης εφόσον με αυτό τον τρόπο καταστρέφεται η ενότητα των συμφερόντων και των στόχων του παγκόσμιου προλεταριάτου (δηλ. της ανθρωπότητας). Τα ΜΜΕ θέλουν να μας πείσουν ότι οι καταστάσεις που υπάρχουν και τα γεγονότα που διαδραματίζονται στις χώρες της Μέσης Ανατολής, Αφρικής, Ασίας...είναι προϊόν ενός εντελώς διαφορετικού καθεστώτος από αυτό που υπάρχει στην «τυχερή» Δύση. Έτσι, ενώ μας δείχνουν θεαματικά την καταπίεση των γυναικών του Αφγανιστάν ξεχνάμε να μας πουν ότι οι γυναίκες στην Δύση είναι καταδικασμένες στην μιζέρια της μισθωτής εργασίας - αν και για την κυρίαρχη ιδεολογία η εργασία είναι δικαίωμα και όχι εκβιασμός -, στην βαρετή ζωή της νοικοκυράς, στην συγκινησιακή φτώχεια των ανοργασμικών σεξουαλικών σχέσεων και στην ζωώδη εκτόνωση στα κέντρα διασκέδασης. Μας δείχνουν την σκληρότητα του καθεστώτος των Ταλιμπάν ενώ ξεχνάμε να μας μιλήσουν για τις βαρβαρότητες του Δυτικού πολιτισμού (ατομικές βόμβες σε Χιροσίμα-Ναγκασάκι, βομβαρδισμός της Δρέσδης το 1945, βομβαρδισμοί σε Ιράκ, Γιουγκοσλαβία, εκτελέσεις κρατουμένων στις ΗΠΑ, αθλιότητα στις μητροπόλεις, νέκρα στην ύπαιθρο). Μας δείχνουν την φτώχεια των άλλων για να κρύψουν την δική μας (φτώχεια σε σχέση με την παραγωγικότητα, φτώχεια σε δραστηριότητα και σχέσεις).

Μέσα στο διεθνές σκηνικό της κρίσης που περνάει αυτό το σύστημα, η όξυνση του ανταγωνισμού μεταξύ των καπιταλιστικών καρχαριών γίνεται αναπόφευκτη, η ένταση ανάμεσα στους ιμπεριαλιστές δυναμώνει, πολλαπλασιάζονται οι εστίες πολέμου με την ιδιότητα του «φυσικού» εδάφους όπου αυτοί οι ανταγωνισμοί βγαίνουν βίαια στην επιφάνεια. Η ουσία της αστικής τάξης, ο ανταγωνισμός, εξαναγκάζει διαρκώς τους αστούς να αντιτάσσονται ο

ένας στον άλλο και να αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλο σε όλα τα επίπεδα για την διανομή των μέσων παραγωγής και των αγορών (πχ. στην περιοχή της Μέσης Ανατολής ο έλεγχος του πετρελαίου, των αγωγών φυσικού αερίου, η παραγωγή ναρκωτικών...). Έτσι η ενότητα μεταξύ αστών (πχ. ΝΑΤΟ, ΕΟΚ) υπάρχει μόνο για να διεξαχθεί ο πόλεμος γενικά, υπό τις πιο ευνοϊκές για αυτούς συνθήκες, και είναι πιθανό αυτή η ενότητα να διασπασθεί οποιαδήποτε στιγμή στα ιδιαίτερα κομμάτια της (ως γνωστόν οι Ταλιμπάν ήταν κάποτε σύμμαχοι της Αμερικής ενάντια στην Ρωσία, η Γερμανία ήταν εχθρός της Γαλλίας, της Μ. Βρετανίας και της Αμερικής στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο).

Αυτός ο πόλεμος που ξεκίνησε το μόνο που θα επιφέρει είναι κέρδος (ο πόλεμος είναι η καλύτερη αναζωογόνηση της οικονομίας) και ανακατατάξεις για τους κυρίαρχους, θάνατο και μιζέρια για τους εκμεταλλευόμενους. Χιλιάδες άνθρωποι αναγκάζονται να γίνουν πρόσφυγες και να εγκαταλείψουν με τη βία τα μέρη που ζούσαν, οι υλικές συνθήκες επιβίωσης χειροτερεύουν δραματικά, αυξάνονται οι αρρώστιες και οι θάνατοι από το απεμπλουτισμένο ουράνιο και τα βιοχημικά όπλα. Φυσικά δε θα λείψουν οι ανθρωπιστικές βοήθειες για τον αποπροσανατολισμό της «κοινής γνώμης» καθώς και για να κρατηθούν χιλιάδες προλετάριοι εξαρτημένοι. Δυστυχώς σαν να μην έφταναν όλα αυτά τα σκατά, παρατηρούμε και έξαρση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας (πχ. στις ΗΠΑ μετά την 11η Σεπτεμβρίου έχουν γίνει πάνω από 250 επιθέσεις σε ξένους καθώς και 6 δολοφονίες).

Αλλά η πραγματικότητα αυτού του πολέμου δεν υπάρχει μόνο στο μέτωπο, είναι παντού ! Ήδη πολλές εταιρίες κυρίως αεροπορικές προχώρησαν σε χιλιάδες απολύσεις με αφορμή το χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου και ο κρατικός έλεγχος (δες αστυνομοκρατία παντού) αναπτύσσεται με πρόσχημα την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Τα ΜΜΕ και οι πολιτικοί επιδιώκοντας την κοινωνική συναίνεση μας ζητούν υπομονή και θυσίες μέχρι όλα διαμαγεύει να γίνουν όμορφα και καλά.

Οι απαντήσεις που δίνονται παραμένουν εγκλωβισμένες στον πασιφισμό και στον κλασσικό λενινισμό (αντιαμερικανισμός-αντιιμπεριαλισμός). Αυτό που δεν λέγεται είναι ότι ο πόλεμος είναι ένα απο-

τέλεσμα της κανονικής καθημερινής ζωής: αυτό που αφελέστατα αποκαλείται ειρήνη - δουλειά, ψώνια και τηλεόραση - είναι η υγεία του Κράτους και της πολεμικής μηχανής.

Εμείς ως επαναστάτες τονίζουμε :

- * Κανένας πόλεμος δεν είναι δίκαιος.
- * Καμία εμπλεκόμενη πλευρά δεν είναι υπέρ της ειρήνης ενώ η άλλη υπέρ του πολέμου.
- * Δεν υπάρχει πλευρά που να αντιπροσωπεύει την βαρβαρότητα ενώ η άλλη να αντιπροσωπεύει τον πολιτισμό.
- * Δεν είμαστε ούτε με τους Ταλιμπάν, ούτε με το ΝΑΤΟ αλλά με την παγκόσμια κοινωνική επανάσταση.

Τέλος πρέπει να επισημάνουμε ότι ο παλαιστινιακός πατριωτισμός και ο ισλαμισμός δεν είναι παρά σοσιαλδημοκρατικές τακτικές για τον εγκλωβισμό και τον έλεγχο των εξεγερμένων. Μην ξεχνάμε επίσης την άριστη συνεργασία ΗΠΑ-Σαντάμ για την καταστολή της εξέγερσης στο Ιράκ το 1991 και τον αποδεκατισμό των λιποτακτών του Ιρακινού στρα-

τού.

Η καταστροφική φύση του καπιταλισμού και το χάος που έχει δημιουργηθεί γίνονται κάθε μέρα όλο και πιο ορατά. Για να εκφράσουμε την αντίθεσή μας με αυτό το αντιανθρώπινο σύστημα και για να δείξουμε την αλληλεγγύη μας στους προλετάρους στην Γιουγκοσλαβία, στο Αφγανιστάν, στο Ιράκ...

ΝΑ ΕΠΙΤΕΘΟΥΜΕ ΠΡΩΤΑ ΣΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ !

**ΑΣ ΚΑΨΕΙ ΚΑΘΕ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΟΣ ΤΗ
ΣΗΜΑΙΑ ΤΟΥ “ΕΘΝΟΥΣ” ΤΟΥ !
ΟΥΤΕ ΠΟΛΕΜΟΣ ΟΥΤΕ ΕΙΡΗΝΗ,
ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ !
ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΑΝΑΡΧΙΑ !**

Ανεξέλεγκτα Προλεταριακά Στοιχεία

e-mail : los_incontrolados@yahoo.com

ΜΕΤΑΜΕΣΟΝΥΧΤΙΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ο George Caffentzis, γόνος μιας οικογένειας ελλήνων μεταναστών απ' τη Λακωνία, είναι καθηγητής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Σάδερν Μέην. Όμως, όπως θα διαπιστώσετε, η 15η Οκτωβρίου του 2000 δεν ήταν για μας «μια βραδιά μ' ένα φιλόσοφο». Ο George είναι κινηματικός σε σημείο υπερβολής.

Συναντηθήκαμε για πρώτη φορά στην Αθήνα στις 14 Οκτώβρη του 2000, αλλά η πρώτη μας επαφή είχε γίνει δι' αλληλογραφίας χρόνια πριν, το 1993. Εκείνη την εποχή είχαμε ήδη δημοσιεύσει ένα κείμενο για τον πόλεμο του Κόλπου το 1991, είχαμε κυκλοφορήσει, με τη βοήθεια ενός καλού φίλου, διάφορα ντοκουμέντα για τον ίδιο πόλεμο που δημοσιεύτηκαν στο κυπριακό περιοδικό *Τραίνο* και στο λαμιώτικο *Απέναντι Όχθη* και είχαμε γράψει ένα κείμενο για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία και το Μακεδονικό Ζήτημα. Αναζητούσαμε λοιπόν συντρόφους στο εξωτερικό που να έχουν ασχοληθεί θεωρητικά με τη σχέση πολέμου και καπιταλισμού, συντρόφους που να είχαν επίσης συμμετάσχει σε αντιπολεμικά κινήματα. Τότε το Ίντερνετ βρισκόταν στις απαρχές του. Δεν υπήρχε, όπως σήμερα, η δυνατότητα της εύκολης και αβασάνιστης πρόσβασης σε διάφορα κείμενα. Τότε (φαίνεται σαν μια πολύ μακρινή εποχή!) έπρεπε ν' ακολουθηθεί κανείς μια κοπιαστική και περίπλοκη διαδικασία και όχι ένα απλό surfing. Κάτι τέτοιο κάναμε για να πέσει τελικά στα χέρια μας το 10ο τεύχος του Midnight Notes, που ήταν αφιερωμένο στις «Νέες Περιφράξεις». Όπα! Εδώ έπαιζε κάτι πραγματικά ενδιαφέρον και έπρεπε να μάθουμε περισσότερα για τους εκδότες του. Ήρθαμε σε επικοινωνία μαζί τους και μας έστειλαν διάφορα παλιότερα τεύχη και το βιβλίο τους που μόλις είχε κυκλοφορήσει από τον εκδοτικό οίκο Autonomedia με τίτλο Midnight Oil. Χωρίς υπερβολή, και αφήνοντας κατά μέρος το έργο του Μαρξ και του Κροπότκιν, μόνο η *Κοινωνία του Θεάματος* του Ντεμπόρ, το *Φασισμός/Αντιφασισμός* του Μπαρό και η κριτική των αμερικάνων καταστασιακών στην αντικουλτούρα είχαν τόσο καθοριστική επίδραση πάνω μας όσο το Midnight Oil. Δε βρήκαμε στο βιβλίο απλά μια επιβεβαίωση της άποψης

που είχαμε τότε διατυπώσει για τον πόλεμο, ότι είναι δηλ. ένα μέσο πειθάρχησης της εργατικής τάξης· το κυριότερο, ανακαλύψαμε στις σελίδες του έναν από τους πιο πρωτότυπους και ανοιχτόμυαλους ορισμούς της εργατικής τάξης και των αγώνων της που είδαμε ποτέ. Δε θα μεταφράσουμε εδώ το μικρό αριστούργημα του βιβλίου με τίτλο «Η πλανητική ταξική πάλη» γιατί έτσι κι αλλιώς το πρώτο μέρος τη συνέντευξης που ακολουθεί αφορά ακριβώς αυτόν το νέο ορισμό της εργατικής τάξης που πρωτοέδωσαν η Σέλμα Τζέιμς, η Σίλβια Φεντερίκι και ο κύκλος του Zerowork, στον οποίο ανήκε και ο Caffentzis πριν το Midnight Notes. Η μελέτη του έργου των Zerowork/Midnight Notes υπήρξε θεμελιώδης για μας, αφού τα τελευταία 8 χρόνια προσπαθήσαμε να παντρέψουμε την άποψή τους για την απλήρωτη εργασία και την κοινότητα/κυκλοφορία των αγώνων της εργατικής τάξης με τη θεωρία του Μαρξ και των situ για την αλλοτρίωση και την ιδεολογία, πράγμα που πιστεύουμε ότι ωφέλησε πολύ την ανάπτυξη της θεωρητικής/πρακτικής μας δραστηριότητας.

Μετά την ανάγνωση αυτής της εισαγωγής και της συνέντευξης που ακολουθεί θα δοθεί η δυνατότητα σε αρκετούς να καταλάβουν ότι η ιδέα της κρίσης ως κρίση της κοινωνικής αναπαραγωγής, το αίτημα του κοινωνικού μισθού, η έννοια της κυκλοφορίας των αγώνων κλπ, που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί στα *Παιδιά της Γαλαρίας*, δεν ήταν ιδέες που βγήκαν απ' το κεφάλι μας, όπως η Αθηνά από το Δία· είχαν πίσω τους μια μεγάλη διεθνή θεωρητική και κινηματική παράδοση.

Υπάρχει όμως και το κομμάτι της διαφωνίας: το δεύτερο μέρος της συνέντευξης. Η διαφωνία μας δεν έχει να κάνει με την ερμηνεία του πώς ξεκίνησε η κρίση του χρέους (ήταν πράγματι κρίση των ταξικών σχέσεων) ούτε πώς ξεκινά το «κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης» (αν με την «παγκοσμιοποίηση» εννοούμε τα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής (ΠΔΠ), πράγματι έτσι ξεκίνησε: ως ένα ασυντόνιστο και αυθόρμητο κίνημα εναντίον της) αλλά με το ότι ο Caffentzis αρνείται να κάνει διάκριση ανάμεσα στις *κοινωνικές εξεγέρσεις* ενάντια στα ΠΔΠ και τη *ρεφορμιστική, πολιτική αντιπροσώπευσή* τους (μια μορφή αντιπροσώπευσης που παίζει τόσο στον «Πρώτο» όσο και στον «Τρίτο» Κόσμο). Έπειτα εμείς ονομάζουμε ένα κίνημα εργατικό (προλεταριακό) κρίνοντας όχι μόνο από την κοινωνική του σύνθεση αλλά και από τον *τρόπο δράσης* του και από τους *στόχους* του. Ένα δικό μας λάθος που πρέπει να παραδεχτούμε είναι ότι πέρσι δίναμε υπερβολικά μεγάλη σημασία στην σύμπνοια που *φαίνονταν* να υπάρχει μεταξύ των διαδηλωτών του «κινήματος». (Σήμερα βάζουμε τη φράση «κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης» εντός εισαγωγικών γιατί δεν πρόκειται για ένα ενιαίο πράγμα αλλά για ένα πολύχρωμο συνονθύλευμα *πολιτικών* κινημάτων, κινήσεων, πρωτοβουλιών, κλπ). Πιστεύουμε ότι αυτή η συνέντευξη έκανε καλό και στις δυο πλευρές: εμείς αρχίσαμε να ψάχνουμε το ζήτημα της «παγκοσμιοποίησης» και των εναντίον της κινημάτων πιο προσεχτικά κι ο George —σ' ένα κριτικό κείμενο για τη Γένοβα που έγραψε το καλοκαίρι— παραδέχτηκε ότι υπάρχει «κρίση αντιπροσώπευσης» στο «κίνημα» (αφού πολλοί ήταν οι διαδηλωτές που δεν αναγνώρισαν το Κοινωνικό Φόρουμ και τους Tute Bianche ως εκπροσώπους τους) καθώς και πρόβλημα επικοινωνίας με τους κατοίκους των πόλεων στις οποίες γίνονται οι διαδηλώσεις (που για μας είναι μια έμμεση παραδοχή ότι το «κίνημα» έχει πρόβλημα επικοινωνίας με την εργατική τάξη). Να σημειώσουμε επίσης ότι η πρώτη κριτική του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης» που δημοσιεύτηκε στην Ελλάδα ήταν το κείμενο «Παγκόσμια Ανθρώπινη Κοινότητα ενάντια στην Παγκόσμια Οικονομία» που το είχαν κυκλοφορήσει σύντροφοί μας στο Euston το Νοέμβριο του '99. (Υπάρχει στην μπροσούρα «Ένας Ιός Εξαπλώνεται» που κυκλοφόρησε στην Αγία Παρασκευή το Φεβρουάριο του 2000).

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη σ' αυτή την εισαγωγή να μην αναφέρουμε τα άρθρα και τις άλλες συνεντεύξεις του George που έχουν δημοσιευθεί τελευταία στα ελληνικά. Η αρχή —αν θυμόμαστε καλά— έγινε με τη μετάφραση ενός μέρους του «In the US, Dreaming of Iraq» στην *Άλφα* στις αρχές του '98. Ακολούθησε η μπροσούρα «Γιατί οι μηχανές δεν μπορούν να δημιουργήσουν αξία» (εκδ. *Αντισχολείο*, Μάης '98). Συνέντευξη στην *Εποχή* (Οκτώβρης 2000). Συνέντευξη στην *Καθημερινή* (15-8-2001), η οποία δημοσιεύθηκε επίσης στο *ΠΡΙΝ* (22-1-2001). Αποσπάσματα από το άρθρο του για τη Γένοβα (*Εποχή*, 16-9-2001). Το κείμενο των Midnight Notes, «Πετρέλαιο, Όπλα και Χρήμα» (*Αντισχολείο/Τρίτη Γενιά*, Οκτώβρης 2001), του οποίου βασικός συγγραφέας είναι ο Caffentzis. Τέλος, σε εκδήλωση του ΕΕΚ (Επαναστατικό Εργατικό Κόμμα) το Γενάρη του 2001 είχε διαβαστεί η κριτική του στους Νέγκρι, Χαρντ και Ρίφκιν. Τρία κείμενα της Σίλβια Φεντερίκι είχαν κυκλοφορήσει σ' ανύποπτο χρόνο, πριν από 20 χρόνια απ' τον *Ελεύθερο Τύπο* (βλ. παρακάτω). Επίσης ένα κείμενο του Χάρυ Κλήβερ με τίτλο «Ο Κροπότκιν, η αυτοαξιοποίηση και η κρίση του μαρξισμού» κυκλοφόρησε την άνοιξη του 2001 από τις «*Εποικοδομητικές Κατεδαφίσεις*» σε underground έκδοση. Το αρχικό κείμενο της συνέντευξης που ακολουθεί διορθώθηκε από τον ίδιο τον Caffentzis. Τη μετάφραση και όλες τις σημειώσεις έχει κάνει η Κ. (Γκαράνης).

με τον George Caffentzis

συνέντευξη

1. Civil rights movement: Το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα απ' τη δεκαετία του '60, ήδη πριν τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Επικεντρωμένο στην κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων, φρόντιζε να κινείται μέσα στα πλαίσια της νομιμότητας και της μηβίας. Απ' τα μέσα της δεκαετίας του '50 το κίνημα θα ταυτιστεί σε μεγάλο βαθμό με τον γνωστό πάστορα Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, οπαδό της μετριοπάθειας και της παθητικής αντίστασης.

2. Η κρίση αυτή ξέσπασε τον Οκτώβρη του 1962, όταν ένα αμερικάνικο κατασκοπευτικό αεροπλάνο φωτογράφιζε ρωσικές πυραυλικές βάσεις στην Κούβα. Ο Κέννεντυ κήρυξε εμπάργκο στην Κούβα μέχρι την απομάκρυνση των πυραύλων. Ρωσικά πλοία έκαναν την εμφάνισή τους στην Καραϊβική και όλοι πίστεψαν ότι ο τρίτος παγκόσμιος πόλεμος θα ξεκινούσε. Μετά όμως από μια αμερικανο-ρωσική συμφωνία, τα ρωσικά πλοία έφυγαν: οι πύραυλοι άρχισαν ν' απομακρύνονται και δόθηκαν διαβεβαιώσεις μη-επέμβασης.

Γ: *Ας ξεκινήσουμε απ' την ...αρχή. Πες μας, πως άρχισες ν' ασχολείσαι με την πολιτική; Υποθέτω ήταν μέσα στο γενικό κλίμα του κινήματος του '68.*

Γ: Στην πραγματικότητα δεν άρχισα ν' ασχολούμαι με την πολιτική το '68, αλλά αρχές της δεκαετίας του '60. Κατάγομαι από μια συντηρητική ελληνο-αμερικάνικη οικογένεια, αν και πολλοί συγγενείς μου στην Ελλάδα ήταν αριστεροί. Μάλιστα, σ' αυτό μου το ταξίδι στην Ελλάδα, προσπαθούσα να θυμηθώ ποιο ήταν το σημείο καμπής που με οδήγησε στο ν' ασχοληθώ με την πολιτική. Νομίζω ότι ήταν το 1958, όταν επισκέφτηκα την Ελλάδα με τους γονείς μου. Πέρασα 4 ή 5 μήνες εδώ και νομίζω, εκ των υστέρων, ότι αυτό το ταξίδι είχε τεράστια επίδραση πάνω μου. Ήμουν τότε 13 χρονών και θυμάμαι ότι άρχισα να «πηγαίνω προς τ' αριστερά» αμέσως μόλις γύρισα στις ΗΠΑ. Έγινα beatnik και σύχναζα στο Greenwich Village. Επίσης άρχισα ν' ασχολούμαι με το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων.¹ Η Ελλάδα του 1958 ήταν το σημείο καμπής. Τι έγινε εκείνη τη χρονιά στην Ελλάδα;

Γ: *Εκείνη την εποχή γίνονταν μεγάλες διαδηλώσεις υπέρ της ανεξαρτησίας της Κύπρου και της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.*

Γ: Η πολιτική μου στροφή ίσως οφειλόταν σε κάτι που συνέβη εδώ, αλλά η κατάσταση είχε αρχίσει να βράζει στην Αμερική. Το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων είχε μεγάλη απήχηση την εποχή που τελείωσα το λύκειο και πήγα στο κολέγιο Antioch το 1962. Ήταν ένα «ριζοσπαστικό» σχολείο στο νοτιοανατολικό Οχάϊο, που σύμφωνα με το πρόγραμμά του οι φοιτητές, παράλληλα με τις σπουδές τους, εργάζονταν όλο το διάστημα που ήταν εκεί. Δούλευες δηλ. 3 μήνες σε μια δουλειά, μετά γύρναγες στο σχολείο, σπούδαζες 3 μήνες, και μετά ξαναπήγαινες σ' άλλη δουλειά. Αυτές οι δουλειές βρισκόνταν σ' όλη τη χώρα και ήταν όλων των ειδών, π.χ. μπορεί τη μια να δούλευες σ' ένα επιστημονικό πρόγραμμα και την άλλη να ήσουν υπάλληλος γραφείου. Έτσι το κολέγιο Antioch έγινε κάτι σαν συντονιστικό κέντρο των φοιτητών που κατά περιόδους επέστρεφαν από διάφορα σημεία της χώρας φέρνοντας ο καθένας τις δικές του εμπειρίες από το κίνημα.

Μπήκα αμέσως στο κίνημα όταν έφτασα εκεί. Μπήκα μερικές φορές στη φυλακή για δραστηριότητες σχετικές με τα πολιτικά δικαιώματα. Τότε επίσης γνώρισα το Χάρυ Κλήβερ στο κολέγιο. Διάβαζα Μαρξ, συμμετείχα σ' επιτροπές υποστήριξης της Κούβας, κ.λ.π. Η κρίση των πυραύλων το 1962 είχε κι αυτή μεγάλη επίδραση πάνω μου.² Το κολέγιο Antioch ήταν μόλις λίγα μίλια μακριά από μια από τις μεγαλύτερες βάσεις βομβαρδιστικών B-52 της χώρας. Ενώ η κρίση βρισκόταν στο ζενίθ της, καμιά 50αριά-60αριά από μας κάναμε διαδήλωση στη βάση. Ακόμα βλέπω και ακούω τα βομβαρδιστικά ν'

3. Όπως είπαμε και πιο πριν, μέχρι την εξέγερση του Watts το 1965, το κίνημα των μαύρων, σαν κίνημα για τα «πολιτικά δικαιώματα», ήταν περιορισμένο στη νομιμότητα. Γι' αυτό και οι κινητοποιήσεις τους κατέληγαν σε πανωλεθρία. Η τομή που έφερε το Watts δεν ήταν μόνο στην ορατή του πλευρά, αυτή της βίας (ληηλασίες, εμπρησμοί, συγκρούσεις), αλλά ακριβώς στο ότι μέσω της βίας αναδείχτηκε το «ζήτημα των μαύρων» σε ταξικό: η ιδιαίτερη καταπίεση του μαύρου πληθυσμού, με την επίθεση στην ιεραρχία του εμπορεύματος, αποκαλύφθηκε σαν η βάση του συνόλου των ταξικών διαιρέσεων. Οι εξεγέρσεις που ακολούθησαν το Watts κορυφώθηκαν μ' αφορμή τη δολοφονία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ το 1968 ξεπερνώντας τις 100, με τη συμμετοχή μάλιστα πολλών λευκών.

4. Το 1960 μαύροι φοιτητές ιδρύουν τη Φοιτητική Μη Βίαιη Συντονιστική Επιτροπή (Student Non Violent Coordinating Committee). Κριτικάροντας τον Μ.Λ. Κινγκ για χλιαρότητα συνδέουν ήδη από το 1962 το κίνημα των μαύρων με τις αντιαποικιακές εξεγέρσεις. Ενώ αρχικά κατέκριναν τις εξεγέρσεις στα γκέτο, στην πορεία αναγκάζονται να τις αποδεχτούν, πράγμα που θα οδηγήσει σε εσωτερικές διαιρέσεις. Η σκληροπυρηνική γραμμή του Στόκλυ Καρμάικλ, υπέρ της αποχώρησης των λευκών μελών και της αναγνώρισης της τακτικής της βίας τελικά θα επικρατήσει. Η SNCC στα μέσα της δεκαετίας του '60 προπαγανδίζει το Black Power, την αυτονομία των μαύρων εντός της κοινωνίας, και το 1968 συγχωνεύεται προσωρινά με τους Μαύρους Πάνθηρες σε μια ενιαία οργάνωση. Είναι χαρακτηριστικό της εποχής ότι μέσα σε λιγότερο από μια δεκαετία μια οργάνωση υπέρ των πολιτικών δικαιωμάτων σαν την SNCC φτάνει με τεράστια άλματα στην ένοπλη πάλη.

5. 75.000 άτομα διαδήλωσαν στο Πεντάγωνο, ενάντια στον πόλεμο στο Βιετνάμ, τον Οκτώβριο του 1967 σε μία από τις σημαντικότερες αντιπολεμικές διαδηλώσεις της δεκαετίας. Τα είχε όλα: αριστερούς διανοούμενους, χίπς, χάπενινγκς και ένταση.

6. Ο υπουργός Άμυνας στην κυβέρνηση του Τζόνσον, στη διάρκεια του πολέ-

απογειώνονται γεμάτα ατομικές βόμβες, έτοιμα ν' ανατινάξουν κάποιο μέρος του πλανήτη. Ήταν μια συγκυρία πλούσια σε γεγονότα και κινήματα: η κρίση των πυραύλων, η υπεράσπιση της κουβανέζικης επανάστασης, το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων.

Το 1965 έφυγα απ' το κολέγιο Antioch και επέστρεψα στη Ν.Υόρκη για να σπουδάσω στο κολέγιο City. Το 1965 άρχισε ο πόλεμος του Βιετνάμ και μαζί του ένα καινούργιο κίνημα αντίστασης. Παραλίγο τότε να με πάρουν φαντάρο. Παρουσιάστηκα στο κέντρο και ετοιμάζονταν να με μεταφέρουν, όταν κάποιος με σταμάτησε και με ρώτησε αν είχα συλληφθεί ποτέ. Είπα «ναι» και με ρώτησε «μπορείς να το αποδείξεις;» και απάντησα «πάρε το δικηγόρο μου», που τύχαινε να βρίσκεται στη Ν.Υόρκη. Ο δικηγόρος επιβεβαίωσε τις συλλήψεις μου και τις καταδικαστικές αποφάσεις στις οποίες είχα κάνει έφεση και ακόμα εκκρεμούσαν (τελικά οι καταδικαστικές αποφάσεις ακυρώθηκαν). Δεν με πήραν ποτέ στο στρατό, γιατί δεν ήθελαν ανθρώπους με τέτοιο μητρώο. Έτσι, συνέχισα ν' ασχολούμαι με το κίνημα.

Γ: Όταν λες «το κίνημα» εννοείς και το αντιπολεμικό και αυτό των πολιτικών δικαιωμάτων;

Γ: Συναντιόντουσαν μ' έναν περίπλοκο τρόπο. Το 1965, το κίνημα πολιτικών δικαιωμάτων είχε υποστεί μια βαθιά αλλαγή εξ αιτίας της εξέγερσης στο Watts καθώς και άλλων εξεγέρσεων.³ Είχε επίσης διασπαστεί η Φοιτητική Μη-Βίαιη Συντονιστική Επιτροπή (Student Non-Violent Coordinating Committee -SNCC), μια απ' τις σημαντικότερες και ριζοσπαστικότερες οργανώσεις πολιτικών δικαιωμάτων. Ο ηγέτης της SNCC άρχισε ν' απαιτεί την αποχώρηση των λευκών από την οργάνωση. Έτσι σε πολλούς λευκούς που ανήκαν στη SNCC στο νότο είπαν να γυρίσουν στις λευκές γειτονιές τους και να οργανωθούν εκεί.⁴ Πολλοί το έκαναν στη διάρκεια του πολέμου, πράγμα που έδωσε μια παραπέρα ώθηση στο αντιπολεμικό κίνημα. Κι εγώ συμμετείχα σε πολλές αντιπολεμικές διαδηλώσεις.

Γ: Ήσουν και στην περίφημη διαδήλωση στην Ουάσινγκτον όταν «ανυψώθηκε» το Πεντάγωνο;⁵

Γ: Ναι, ήμουν.

Γ: Έγινε στ' αλήθεια;

Γ: Ο Άλλεν Γκίνσπεργκ ήταν υπεύθυνος για την ανύψωση. Ας το διατυπώσω ως εξής: προσπάθησε. Υπήρχαν πολλοί στρατιώτες και η ατμόσφαιρα στην πορεία ήταν πολύ τεταμένη. Ο πόλεμος ήταν στο αποκορύφωμά του τότε και η κυβέρνηση ανησυχούσε εξ αιτίας του αντιπολεμικού κινήματος στο εσωτερικό. Όλα τα μεγάλα ονόματα της κυβέρνησης Τζόνσον, συμπεριλαμβανομένου και του Μακναμάρα,⁶ μας παρακολουθούσαν απ' την ταράτσα του Πενταγώνου. Ωστόσο οι πιο βίαιες διαδηλώσεις που είχα συμμετάσχει έγιναν στην Wall Street. Πηγαίναμε εκεί για να δείξουμε τη σχέση ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον πόλεμο. Δεν υπήρξε μια φορά που να μη μας επιτεθούν οι μικροεπενδυτές και οι βοηθοί τους. Τότε δεν ήταν

μου στο Βιετνάμ. Αλλιώς και Ναπαλμά-
ρα.

7. Η SDS (Students for a Democratic Society- Φοιτητές για μια Δημοκρατική Κοινωνία) ξεκίνησε σαν σοσιαλδημοκρατική γκρούπα και μετατράπηκε σύντομα στην μαζικότερη φοιτητική οργάνωση. Παράλληλα, απ' τον πασιφισμό περνάει στη λογική της αυτοάμυνας, απ' τον ηθικό ριζοσπαστισμό και την «κριτική υποστήριξη» προς τον Κέννεντυ στην ανάγκη συμμαχίας με το «εργατικό κίνημα», τους μαύρους, τις μειονότητες και αργότερα σε αντιμπεριαλιστικές, τριτοκοσμικές και συγκεκριμένα μαοϊκές απόψεις. Το 1968 θα διαλυθεί σπαρασσόμενη από εσωτερικές συγκρούσεις και διασπάσεις. Μια από τις ομάδες που προέκυψαν από τη διάλυση της SDS ήταν η γνωστή τριτοκοσμική ένοπλη ομάδα των Weathermen.

Από την πορεία στο Πεντάγωνο.

σικάτοι γιάπηδες, ήταν στ' αλήθεια ζόρικοι τύποι.

Γ: Τζογαδόροι, ε;

G: Ναι, τζογαδόροι. Ήταν κυριολεκτικά μικρο-γκάνγκστερς έτοιμοι να πολεμήσουν για να υπερασπίσουν το χρηματιστήριό τους. Αυτοί οι «επενδυτάκοι» μας μισούσαν πραγματικά και προσβάλλονταν προσωπικά απ' την παρουσία μας. Εν πάσει περιπτώσει, ήταν ωραία εποχή να είναι κανείς στη Ν. Υόρκη. Φυσικά ήταν η περίοδος της αντικουλτούρας και συνέβαιναν πολλά πράγματα.

Γ: *Πάνω που θα σε ρώταγα. Ήσουν μέσα σ' αυτό που λεγόταν «αντικουλτούρα» ή ήσουν πιο πολιτικοποιημένος;*

G: Ήμουν πιο πολιτικοποιημένος, αν και γεύτηκα τις περισσότερες συνήθειες αντικουλτουριάρικες εμπειρίες. Πέρασα και από πολλές πολιτικές ομάδες τότε. Ήμουν λίγο καιρό με μια τροτσικιστική ομάδα και με μια ομάδα Φοιτητών για μια Δημοκρατική Κοινωνία (Students for a Democratic Society-SDS),⁷ αλλά δεν μ' ενδιέφερε να μπλεχτώ με καμιά πολιτική ομάδα. Μ' ενδιέφερε το κίνημα.

Γ: *Δεν ήσουν σε καμιά μαοϊκή ομάδα; Ήταν δημοφιλείς εκείνο τον καιρό.*

G: Σίγουρα υπήρχαν μαοϊκές ομάδες τότε στις ΗΠΑ, αλλά δεν είχα μπλεχτεί μαζί τους. Θυμάμαι ότι είχα πάει σε μερικές συναντήσεις μιας τροτσικιστικής ομάδας, αλλά δε μου ταίριαζε. Μ' ενδιέφερε περισσότερο να πηγαίνω σε πορείες και να κάνω φασαρίες. Δεν είχα ωριμάσει πολιτικά και δεν σκεφτόμουν οργανωτικά, σίγουρα. Ήμουν νέος, σχεδόν 20 χρονών.

Γ: *Και ήσουν φοιτητής...*

G: Ήμουν φοιτητής, είχα μια σοβαρή ερωτική σχέση που κατέληξε σε γάμο... και πάντα στο βάθος υπήρχε η ελληνο-αμερικάνικη οικογένειά μου. Στον πατέρα μου, στη μάνα μου, στους θείους και τις θείες μου δεν άρεσε η συμπεριφορά μου, αλλά δεν ήταν σίγουροι για το τι έπρεπε να πουν. Αν και βρίσκονταν στις ΗΠΑ πολλά χρόνια, ακόμα ένιωθαν πολύ αβέβαιοι σχετικά με το τι σημαίνει αμερικάνικος τρόπος ζωής. Μπορούσα σχεδόν να τους κάνω να πιστέψουν ότι ίσως το να πηγαίνει κανείς στη φυλακή για να υπερασπιστεί τα δικαιώματα των μαύρων ήταν συνηθισμένο για τους αμερικάνους. Δε λέω ότι η περιγραφή αυτή είναι ακριβής, αλλά οι γονείς μου, οι θείοι κι οι θείες μου δεν μπορούσαν να πουν με σιγουριά «να ποιος είναι ο αμερικάνικος τρόπος». Τους έλεγα συχνά «αυτό κάνουν οι αμερικάνοι».

Γ: *Και αυτοί το δέχονταν;*

G: Ας πούμε ότι τα έχαναν. Ίσως ήταν λίγο σοφιστεία από την πλευρά μου, αλλά τους έλεγα «προετοιμάζομαι για να ζήσω στην Αμερι-

8. Ο αμερικάνικος στρατός εισβάλλει στην Καμπότζη το Μάιο του 1970 και αρχίζουν φοιτητικές απεργίες σε πάνω από 60 πανεπιστήμια. Στο Οχάιο, στο κρατικό πανεπιστήμιο Κεντ στις 4 Μαΐου, οι εθνοφρουροί δολοφονούν 4 φοιτητές και τραυματίζουν 9. Οι απεργίες στα πανεπιστήμια εξαπλώνονται και στο πανεπιστήμιο του Τζάκσον δολοφονούνται δύο μαύροι φοιτητές. Τον ίδιο μήνα στις αμερικάνικες μεγαλουπόλεις αφθονούν οι ένοπλες και βομβιστικές ενέργειες και αρχίζει να καλλιεργείται μια «αντιτρομοκρατική» ψύχωση.

Για το 1970 ο στόχος του κουβανέζικου καθεστώτος ήταν να μαζευτούν 10 εκατομμύρια ζαχαρές, ώστε τα κέρδη από την εξαγωγή τους να χρησιμοποιηθούν για την εκβιομηχάνιση της χώρας. Ο ευγενής αυτός στόχος βασίστηκε για την επίτευξή του στην εθελοντική εργασία, τη στέρηση και τη θυσία των κουβανών εργατών αλλά και πολλών τριτοκοσμικών ιδεολόγων του «Πρώτου κόσμου», που έσπευσαν να εργαστούν εθελοντικά και έτσι να «ολοκληρωθούν πραγματικά ως άνθρωποι όταν παράγουν χωρίς να εξαναγκάζονται απ' τη φυσική αναγκαιότητα του να πουλιούνται σαν εμπόρευμα», όπως έλεγε και ο Τσε Γκεβέρα.

κή». Εν πάσει περιπτώσει, δεν μου είπαν ποτέ «αν συλληφθείς σε καμιά αντιπολεμική πορεία ή για τα πολιτικά δικαιώματα, να μην σε ξαναδούμε». Είχε πολύ ενδιαφέρον γιατί πολλοί άλλοι «κανονικοί» αμερικάνοι φίλοι μου είχαν πολύ περισσότερα προβλήματα με την οικογένειά τους.

Γ: Άρα το να είσαι παιδί μεταναστών σε βοήθησε.

Γ: Κατά ειρωνικό τρόπο βοήθησε στο να διατηρήσω σχέσεις με την οικογένειά μου. Ήξεραν τι σήμαινε αριστερή πολιτική γιατί είχαν αριστερούς συγγενείς στη Ελλάδα και ήξεραν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Όμως οι μετανάστες αντιλαμβάνονται την επαναστατική κοινωνική αλλαγή στην καινούργια τους πατρίδα με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στην παλιά.

Πίστευα με βεβαιότητα ότι στην Αμερική γινόταν μια επανάσταση. Το αμερικάνικο apartheid, τουλάχιστον, τελείωνε. Δε σήμαινε το τέλος του καπιταλισμού, φυσικά, ούτε καν το τέλος της καταπίεσης των μαύρων, όμως ένας συγκεκριμένος τύπος αμερικάνικου καπιταλισμού τελείωνε κι εμείς στο κίνημα συμμετείχαμε σ' αυτή τη διαδικασία. Έτσι στο τέλος της δεκαετίας του '60 είχα μια τρομερή αίσθηση ευφορίας. Ένιωθα ότι συμμετείχα σ' ένα επαναστατικό κίνημα που άλλαζε τον κόσμο. Υπήρχε μια γενικευμένη αίσθηση ότι «μπορούμε να κάνουμε σπουδαία πράγματα». Όμως πολιτικά ήμουν ακόμα ανώριμος. Δεν είχα στην πραγματικότητα μπει σε πολιτικές ομάδες ούτε είχα ποτέ εξετάσει ζητήματα εργατικού αγώνα, αν και γνώριζα τη σχετική ορολογία.

Το 1967 πήγα στο πανεπιστήμιο του Princeton για να σπουδάσω φιλοσοφία της επιστήμης. Το Princeton ήταν ένα απ' τα τελευταία πανεπιστήμια που επηρέασε το κίνημα γιατί ήταν πολύ ελιτίστικο και αντιδραστικό. Χρειάστηκε να περάσουν 2-3 χρόνια αλλά τελικά η στρατιά των φοιτητών (μεσ' τους οποίους κι εγώ) που ήταν ενάντιοι στον πόλεμο έφερε αποτέλεσμα. Το Princeton μπήκε κανονικά στο κίνημα στη διάρκεια της μεγάλης φοιτητικής απεργίας το 1970 όταν έκλεισαν εκατοντάδες πανεπιστήμια και κολλέγια μετά την απόφαση του Νίξον να επέμβει στην Καμπότζη και τους πυροβολισμούς ενάντια στους φοιτητές στο Kent State και το Jackson State.⁸ Το Princeton έγινε ένα από τα συντονιστικά κέντρα της απεργίας. Το κίνημα εκεί χρειάστηκε καιρό για να συντρίψει την παλιά αμερικάνικη ακαδημαϊκή ιδεολογία που απέρριπτε μετά βδελυγμίας κάθε είδους ταξικό κίνημα. Μπάσαμε τον επαναστατικό άνεμο σ' αυτό το πλούσιο λιμανάκι των ακαδημαϊκών του κατεστημένου.

Γ: Εκεί εκπαιδεύαν τη νέα γενιά ηγετών.

Γ: Ναι, αλλά το Princeton ήταν επίσης σημαντικό κέντρο θεωρητικής έρευνας στη φυσική και την κοινωνική θεωρία και εμπλεκόταν στην πολεμική έρευνα. Το κίνημα τους δημιούργησε μεγάλο πονοκέφαλο. Την πέφταμε στα ερευνητικά κέντρα και μάλιστα τα κλείσαμε για κάποιο διάστημα.

Γ: Πως ανακατεύτηκες με το «Αντι-Σάμιουελσον»;

Watts, 1965.

G: Να τι συνέβη. Στο αποκορύφωμα της απεργίας σχετικά με την Καμπότζη και τα γεγονότα στο Kent State και το Jackson State, κάμποσοι φοιτητές είπαν, «Μπουχτίσαμε! Ας την πέσουμε σ' αυτό το αντιδραστικό πρόγραμμα σπουδών και ας διδάξουμε ένα αντι-πρόγραμμα». Η ιδέα των «αντι-μαθημάτων» ήταν πολύ διαδεδομένη. Όταν γίνονταν καταλήψεις ή φοιτητικές απεργίες κάναμε αντι-μαθήματα: αντί για τα κανονικά μαθήματα κοινωνιολογίας κάναμε μαθήματα αντι-κοινωνιολογίας, αντί για μάθημα ιστορίας κάναμε μάθημα αντι-ιστορίας και αντί για την κανονική αστική οικονομική επιστήμη είχαμε μάθημα αντι-οικονομικών. Τα αντι-μαθήματα απαιτούσαν το δικό τους εκπαιδευτικό υλικό και κείμενα. Κάποιοι ριζοσπάστες φοιτητές από διάφορες σχολές μαζεuthήκαμε για να φτιάξουμε ένα σχέδιο που θ' αποτελούσε πρότυπο συγγραφής τέτοιου είδους υλικού, και αποφασίσαμε ν' αρχίσουμε με την καπιταλιστική επιστήμη που είχε το μεγαλύτερο γόητρο ιδεολογικά, τα οικονομικά. Το επίσημο εγχειρίδιο οικονομικών εκείνης της εποχής ήταν γραμμένο από τον Πωλ Σάμιουελσον, που είχε πάρει το πρώτο βραβείο Νόμπελ στα οικονομικά. Το βιβλίο του διδασκόταν παντού και είχε γίνει εκατομμυριούχος εκμεταλλευόμενος τα συγγραφικά δικαιώματα. Ισχυριζόταν ότι είχε συνδυάσει τον κεϋνσιανισμό με τους κλασσικούς οικονομολόγους σε μια «νεο-κλασσική σύνθεση». Ήταν λοιπόν το βιβλίο για να την πέσεις αν ήθελες να κάνεις αντι-μάθημα οικονομικών.

Βρεθήκαμε και είπαμε «θα φτιάξουμε κάτι για το φθινόπωρο του 1970». Η μεγάλη απεργία είχε γίνει την άνοιξη και θέλαμε να έχουμε ένα αντι-βιβλίο έτοιμο όταν θα επέστρεφαν οι φοιτητές. Αλλά στο Princeton το φθινόπωρο του 1970, η ενεργητικότητα του κινήματος είχε εξαντληθεί σε μεγάλο βαθμό, εν μέρει γιατί κάποια απ' τα αιτήματά μας είχαν ικανοποιηθεί (συμπεριλαμβανομένων κάποιων αλλαγών στο πρόγραμμα μαθημάτων και στα απαιτούμενα προσόντα). Ανακαλύψαμε ότι δεν μπορούσαμε να βρούμε αρκετούς βοηθούς καθηγητές στα οικονομικά για να πάρουν το αντι-μάθημά μας.

Έτσι βρεθήκαμε χωρίς σχέδιο δράσης. Τι θα κάναμε με τη δουλειά που είχαμε ξεκινήσει τους προηγούμενους μήνες; Να την εγκαταλείπαμε; Πολλοί απ' όσους δούλεψαν στο σχέδιο αποφάσισαν να τα παρατήσουν, αλλά ένας πυρήνας από μας αποφάσισε «να κάνει πράγματι τη δουλειά» και να ξετινάξει το βιβλίο του Σάμιουελσον. Έτσι σιγά-σιγά αρχίσαμε να δουλεύουμε ένα κείμενο που θα δίδασκε τους φοιτητές ότι η αστική οικονομική επιστήμη ήταν μια ιδεολογική αυταπάτη.

Γ: *Ακούγεσαι απολογητικός.*

G: Ναι, γιατί ξεκινήσαμε το έργο της συγγραφής του βιβλίου σαν ένα ξεκομμένο πολιτικο-διανοουμενίστικο εγχείρημα, αντί να το αντιμετωπίσουμε ως μέσο προς ένα σκοπό. Αρχίσαμε να γράφουμε αντι-κεφάλαια για κάθε κεφάλαιο του Σάμιουελσον. Διαβάσαμε τα πάντα απ' τον Μαρξ, όλους τους τόμους του *Κεφαλαίου* και τις *Θεωρίες για την Υπεραξία*. Και παλιότερα είχα διαβάσει Μαρξ αλλά το είχα κάνει σποραδικά, ενώ ανάμεσα στο 1970 και το 1973 κάναμε συστηματική συλλογική μελέτη και τότε εντράφησα στο μαρξισμό.

Γ: *Ήταν ασυνήθιστο τότε στα αμερικάνικα πανεπιστήμια να υπάρχουν φοιτητικές ομάδες μελέτης του Κεφαλαίου ή άλλων επαναστατικών κειμένων;*

Γ: Όχι, διάφορες ομάδες μελετούσαν τα πιο σημαντικά μαρξικά κείμενα εκείνη την εποχή.

Κ: *Μ' έναν αυτόνομο τρόπο.*

Γ: Ναι, κι όχι σαν μέρος μιας σειράς μαθημάτων στο πανεπιστήμιο, όπως συνηθίζεται σήμερα. Γιατί πολλά απ' τα μέλη αυτών των πρώτων αυτόνομων ομάδων μελέτης έγιναν καθηγητές και χρησιμοποίησαν τον Μαρξ αργότερα στα μαθήματά τους. Τολμώ να πω ότι μέσα στη δεκαετία του '70 τα κείμενα του Μαρξ μελετούνταν περισσότερο στις ΗΠΑ από οπουδήποτε αλλού στον κόσμο.

Γ: *Και ήταν δυνατόν τότε κάποιος καθηγητής να παραδίδει μαθήματα πάνω στο Κεφάλαιο του Μαρξ, όπως π.χ. κάνει ο Χάρυ Κλήβερ σήμερα;*

9. Ο Χάρυ Κλήβερ, ένα πρόσωπο που αναφέρεται αρκετές φορές σ' αυτή τη συνέντευξη, είχε κοινή πορεία με τον Caffentzis ως ένα σημείο: συμφοιτητές στο ίδιο κολέγιο και ακτιβιστές στο civil rights movement, όπως είδαμε. Αργότερα, στη διάρκεια του πολέμου στο Βιετνάμ, ως μεταπτυχιακός στο Stanford, ο Κλήβερ ανέλυσε την Green Revolution, δηλ. την αμερικανική στρατηγική «βοήθειας» σε «τρίτοκοσμικές» χώρες, «βοήθεια» που στόχευε στην κατάπιξη των εκεί επαναστάσεων μέσω της αύξησης της παραγωγής τροφής και της οργάνωσης της καπιταλιστικής αγροτικής παραγωγής. Απ' το 1976 μέχρι σήμερα διδάσκει Μαρξισμό(!) στο πανεπιστήμιο Austin του Τέξας. Ανήκει λοιπόν, όπως και ο Caffentzis, σ' αυτή τη γενιά ακτιβιστών που μπήκαν στα πανεπιστήμια και έμειναν ως καθηγητές ανοίγοντας νέους δρόμους μέσα σ' αυτά, παλεύοντας (και πετυχαίνοντας) την αλλαγή του προγράμματος σπουδών. Κατά τον Κλήβερ, το να διδάσκει το έργο του Μαρξ σ' ένα πανεπιστήμιο είναι ένα είδος πολιτικής δραστηριότητας, αφού θεωρεί ότι έτσι καλύπτει τις ανάγκες των φοιτητών και όχι του κράτους και του κεφαλαίου. Απ' την πλευρά μας, μας φαίνεται τουλάχιστον αντιφατικό το να ταυτίζεται η πνευματική μισθωτή εργασία με την επαναστατική δραστηριότητα και έτσι να εξαιρείται απ' την κριτική της μισθωτής εργασίας εν γένει.

Γ: Μόλις που ξεκινούσε κάτι τέτοιο, μέσα στη δεκαετία του '70. Έχετε υπόψη σας ότι όταν η γενιά μου μπήκε στα πανεπιστήμια μέσα στη δεκαετία του '60 είχαν προηγηθεί 15 χρόνια ιδεολογικής εκκαθάρισης στους αμερικάνικους ακαδημαϊκούς κύκλους, ο γνωστός μακαρθισμός. Πολλοί αριστεροί καθηγητές εκδιώχθηκαν, τρομοκρατήθηκαν ή και εξορίστηκαν ακόμα μέσα στη δεκαετία του '50. Συνεπώς τα πανεπιστήμια ήταν έρημη χώρα, πολιτικά και πνευματικά, όταν μπήκαμε εμείς. Όμως απ' την άλλη φέραμε μαζί μας μια ισχυρή επαναστατική εμπειρία που κερδήθηκε μέσα από την πολιτική δουλειά που κάναμε στο αντιπολεμικό κίνημα και στο κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων. Ως εκ τούτου, ήμασταν αναγκασμένοι ν' αυτοεκπαιδευτούμε και να εκπαιδεύσουμε ο ένας τον άλλον μέσα στην ταξική πάλη, δεν υπήρχε άλλος τρόπος.⁹

Γ: *Τελικά, ποιο ήταν το αποτέλεσμα του εγχειρηματός σας;*

Γ: Ντρέπομαι λίγο που το λέω, αλλά ό,τι ξεκίνησε σαν ένα μικρό πολιτικό σχέδιο —η συγγραφή ενός αντι-μαθήματος στα οικονομικά για το φθινοπωρινό εξάμηνο του 1970— κατέληξε ένα τετράτομο βιβλίο το 1973. Ένας από τους συντρόφους μου, ο Μαρκ Λίντερ, είχε γράψει το μεγαλύτερο μέρος του έργου. Είχε σπουδάσει στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, πριν έρθει στο Princeton, και ήταν πολύ βαθύς μελετητής του Μαρξ. Εγώ ήμουν μάλλον πρωτάρης, όμως είχα σπουδάσει μαθηματικά και φιλοσοφία της επιστήμης και μπόρεσα να συμβάλλω και εγώ με τις γνώσεις μου στο βιβλίο. Ο Μαρκ, ο Τζούλιους Σένσατ (ένας άλλος φοιτητής φιλοσοφίας) και εγώ γράψαμε αυτό το τετράτομο έργο (που ήταν πολύ μεγαλύτερο απ' το ήδη ογκώδες βιβλίο του Σάμιουελσον!) αλλά δεν ενδιαφερόταν κανείς να το εκδόσει στις ΗΠΑ. Ο Μαρκ έφυγε το 1973 και πήγε στη Γερμανία όπου μετέφρασε το βιβλίο στα γερμανικά και κανόνισε να εκδοθεί εκεί. Ονομάστηκε «Αντι-Σάμιουελσον».

10. Η έννοια του «κοινωνικού εργοστασίου» αναδύθηκε στην Ιταλία μέσα απ' τους ταξικούς αγώνες των φοιτητών, των γυναικών και των κατοίκων στις γειτονιές. Τότε η αντικαπιταλιστική κριτική ξεπέρασε τα στενά όρια της σφαίρας της παραγωγής για ν' αγκαλιάσει το σύνολο της καπιταλιστικής κοινωνίας. Ήδη το 1962 στο κείμενο «*Το εργοστάσιο και η κοινωνία*», του θεωρητικού της αυτονομίας, Μάριο Τρόντι, υπήρχε η σχετική ανάλυση: «Όσο περισσότερο προχωρά η καπιταλιστική ανάπτυξη, όσο δηλαδή η παραγωγή ή η σχετική υπεραξία διαπερνά τα πάντα, τόσο περισσότερο ο κύκλος παραγωγή-διανομή-ανταλλαγή-κατανάλωση αναπόφευκτα αναπτύσσεται: δηλαδή η σχέση ανάμεσα στην καπιταλιστική παραγωγή και την αστική κοινωνία, ανάμεσα στο εργοστάσιο και την κοινωνία, ανάμεσα στην κοινωνία και το κράτος, γίνεται όλο και πιο οργανική. Στο υψηλότερο επίπεδο της καπιταλιστικής ανάπτυξης οι κοινωνικές σχέσεις γίνονται στιγμές των σχέσεων παραγωγής, και όλη η κοινωνία γίνεται συνάρθρωση της παραγωγής. Εν ολίγοις, το σύνολο της κοινωνίας ζει ως μια λειτουργία του εργοστασίου και το εργοστάσιο επεκτείνει την αποκλειστική κυριαρχία του πάνω στο σύνολο της κοινωνίας».

11. Απ' τα εκ των υστέρων μας ψαξίματα ανακαλύψαμε ότι η ιταλική οργάνωση Lotta Femminista (1971-72) ήταν η πρώτη που έθεσε το αίτημα «Μισθός για την Οικιακή Εργασία» (για άντρες και γυναίκες). Ουσιαστικά ήταν η πρώτη που με θεωρητικά εργαλεία το *Κεφάλαιο* και τα *Grundrisse* έδειξε το ρόλο της γυναίκας (ως νοικοκυρά και μητέρα) στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και υποστήριξε ότι το κεφάλαιο αποσπά μια τεράστια ποσότητα υπεραξίας απ' το θηλυκό προλεταριάτο. Ήταν η πρώτη επίσης οργάνωση που ασχολήθηκε με τις πόρνες σαν υποκείμενα αγώνα και όχι θύματα. Η επικέντρωσή τους στην «υλική» εκμετάλλευση της γυναίκας στο σπίτι μπορεί μ'εν να τους κόστισε τη συνήθη κατηγορία του «οικονομισμού», αλλά απ' την πλευρά μας δε γνωρίζουμε κάποια βαθύτερη ανάλυση της φύσης της γυναικειάς υποτέλειας στον καπιταλισμό. Η ανάλυση της Lotta Femminista έγινε γνωστή στον αγγλόφωνο κόσμο με τη δημοσίευσή του, κλασσικού πια, κειμένου της Μαριαρόζα Ντάλλα Κόστα, *The*

Εκ των υστέρων θα έλεγα ότι αν και η συγγραφή του βιβλίου ήταν μεγάλη εμπειρία, αυτό καθαυτό το έργο ήταν χοντροκομμένο όσον αφορά τη μέθοδο, σχολαστικό όσον αφορά το ύφος και πολύ προβληματικό από πολιτική άποψη. Κράτησα γρήγορα απόσταση απ' αυτό πολιτικά και έτσι όταν εκδόθηκε στ' αγγλικά το 1977 δεν συμπεριλήφθηκα στους συγγραφείς με τη σιωπηρή μου συγκατάθεση.

Το 1973 όμως αποτέλεσε σημείο καμπής για πολλά πράγματα. Πρώτα απ' όλα για μένα, από προσωπική και πολιτική άποψη. Χώρισα με τη γυναίκα μου και έβλεπα το παιδί μου τα σαββατοκύριακα, μετακόμισα στη Ν.Υόρκη και μπλέχτηκα, στην αρχή προφανώς τυχαία, σε νέες πολιτικές εμπειρίες και προοπτικές και έκανα καινούργιες πολιτικές γνωριμίες. Οι πιο σημαντικές επιρροές τότε ήταν η οργάνωση «Μισθός για την οικιακή εργασία» και η ιταλική εξωκοινοβουλευτική αριστερά.

Γ: Τότε ήρθες σε επαφή με τη θεωρία του «κοινωνικού εργοστασίου»,¹⁰ και την ανάλυση της «ταξικής σύνθεσης»;

Γ: Ναι. Υπήρχαν πολλές ομοιότητες ανάμεσα σ' αυτές τις ιδέες, πολλές κοινές απόψεις σε σχέση ιδιαίτερα με τη σημασία των εργατικών αγώνων για την κατανόηση του πως αλλάζουν τα πράγματα, αλλά όμως υπήρχαν και πολλές διαφορές που δεν τις είχα δει απ' την αρχή. Στην αρχή νόμιζα ότι θεωρητικά κόλλαγαν. Όμως υπήρχαν έκδηλες αντιθέσεις, που νόμιζα ότι οφείλονταν στο γεγονός ότι ο «Μισθός για την οικιακή εργασία» ήταν μια φεμινιστική οργάνωση που επέμενε στη φεμινιστική αυτονομία.

Γ: Ποια ήταν η πρώτη ομάδα του «Μισθού για την οικιακή εργασία»; Ξεκίνησε απ' την Ιταλία;

Γ: Δε γνωρίζω την ακριβή ιστορία από οργανωτική πλευρά, και δεν μπορώ να σου απαντήσω στο ποια ήταν «η πρώτη». Η Σέλμα Τζέιμς και η Μαριαρόζα Ντάλλα Κόστα σίγουρα την ξεκίνησαν όταν έγραψαν το 1971/72 το *The Power of Women*.¹¹ Λίγο αργότερα εμφανίστηκαν οργανώσεις «Μισθού για την οικιακή εργασία» και σ' άλλες χώρες. Η Σίλβια Φεντερίκι, που τη γνώρισα το 1973, ήταν κυρίως υπεύθυνη για το δίκτυο «Μισθός για την οικιακή εργασία» στις ΗΠΑ εκείνη την περίοδο.

Κ: Σ' αυτές τις ομάδες στις ΗΠΑ συμμετείχαν νοικοκυρές ή τα μέλη τους ήταν κυρίως πολιτικοποιημένες γυναίκες;

Γ: Στην αρχή τα μέλη τους αυτοπροσδιορίζονταν ως πολιτικές φεμινίστριες, νομίζω. Φυσικά πολλές απ' αυτές ήταν νοικοκυρές· είχαν παιδιά και δούλευαν. Αλλά σύντομα όλο και περισσότερες «συνηθισμένες» γυναίκες άρχισαν να συμμετέχουν. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 οι ομάδες αυτές είχαν αποκτήσει αρκετή δύναμη ώστε να πηγαίνουν σε εργατικές γειτονιές, να μιλάνε με γυναίκες και να στήνουν «στέκια» («store fronts»). Να εξηγήσω τι εννοώ μ' αυτό για τους έλληνες συντρόφους. Στην Αμερική οι πολιτικές ομάδες της δεκαετίας του '60 και του '70 συνήθιζαν να νοικιάζουν ένα χώρο σε

12. Σύμφωνα με τους ιταλούς θεωρητικούς της εργατικής αυτονομίας, υπάρχει η *τεχνική* ταξική σύνθεση που περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο το κεφάλαιο συναρθρώνει την εργατική δύναμη: εδώ αναλύονται τόσο οι όροι της άμεσης παραγωγικής διαδικασίας (χρήση των μηχανών, καταμερισμός της εργασίας) όσο κι αυτοί της αναπαραγωγής (δομή της οικογένειας, κοινότητα κ.λ.π.). Στον αντίποδα βρίσκεται η *πολιτική* ταξική σύνθεση, που περιγράφει το πώς οι εργάτες στρέφουν την τεχνική σύνθεση, στην οποία υπόκεινται, ενάντια στο κεφάλαιο: πώς συλλογικά αυτοοργανώνονται για να χρησιμοποιήσουν τα μέσα παραγωγής ως μέσα αγώνα.

Στα μέσα της δεκαετίας του '60 και αρχές του '70 για τους αυτόνομους κεντρικούς στην ανάλυση της ταξικής σύνθεσης ήταν ο ρόλος ενός κομματιού της εργατικής τάξης, του εργάτη-μάζα, που αποτελούσε την «πρωτοπορία» της, ως «επαναστατικό υποκείμενο». Ξαν τέτοιος, ο εργάτης-μάζα αντιστεκόμενος στο κεφάλαιο από μια στρατηγική θέση στη παραγωγή ενοποιούσε τα κομμάτια της τάξης γύρω του. Ο Romano Alquati ήταν ο θεωρητικός της ιταλικής εργατικής αυτονομίας που επεξεργάστηκε πληρέστερα την ανάλυση της ταξικής σύνθεσης, και παρότι υποστήριζε ότι η πολιτική σύνθεση της τάξης δεν προκύπτει αυτόματα από την τεχνική της σύνθεση, εν τούτοις πίστευε ότι η εργατική τάξη στους καπιταλιστικά λιγότερο αναπτυγμένους τομείς έχει μικρότερη δύναμη και οι αγώνες της οδηγούν στην καπιταλιστική ανάπτυξη.

Για μας, ο κοντόθωρος εργατισμός αυτής της θεωρίας που οδήγησε στην αγνόηση άλλων κομματιών της τάξης και των αγώνων τους, δεν ήταν το μόνο της ελάττωμα. Πολύ περισσότερο κληρονόμησε ένα μοντέλο μηχανιστικής ανάλυσης στους μετα-αυτόνομους οπαδούς του Νέγκρι που κάθε δεκαετία ένωσαν την ανάγκη επινόησης ενός νέου «επαναστατικού υποκειμένου»: απ' τον εργάτη-μάζα στον κοινωνικό εργάτη, μέχρι τον cyborg, σε αναζήτηση πάντα *μίας* φιγούρας κεντρικής στην ταξική πάλη.

έναν εμπορικό δρόμο και να τον μετατρέπουν σε πολιτικό χώρο. Οι περαστικοί σταματούσαν, έμπαιναν μέσα κι έπιαναν κουβέντα. Φυσικά τα στέκια οργανώνονταν για να τραβήξουν το ενδιαφέρον των ντόπιων κατοίκων και έτσι σιγά-σιγά φτιάχνονταν γέφυρες επικοινωνίας με τη γειτονιά. Έμοιαζαν με τα «κοινωνικά κέντρα» στην Ευρώπη από μια άποψη, αλλά διέφεραν από άλλες, γιατί συνήθως νοικιάζονταν και ως επί το πλείστον ήταν μικρά.

Οι ομάδες που προωθούσαν το αίτημα «Μισθός για την οικιακή εργασία» ήταν καλά οργανωμένες σε εθνικό δίκτυο τότε, με παρουσία σε πολλές πόλεις απ' τη Ν.Υόρκη μέχρι το Λος Άντζελες.

Γ: *Αυτήν την περίοδο ξεκίνησε το Zerowork;*

Γ: Ναι, ξεκίνησε την άνοιξη του 1974 και η συντακτική ομάδα αποτελούνταν από τους Paolo Carpignano, Bill Cleaver, Peter Linebaugh, Mario Montano, Bruno Ramirez, Leoncio Schaedel, Peter Taylor και μένα. Ο Bill Cleaver ήταν ο αδερφός του Χάρυ, ο οποίος μπήκε στην κολεκτίβα μετά την έκδοση του πρώτου τεύχους.

Μας πήρε λίγο καιρό μέχρι ν' αρχίσουμε να δουλεύουμε μαζί σαν εκδοτική κολεκτίβα (απ' την αρχή βρισκόμασταν διασκορπισμένοι σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές). Αλλά καθώς προετοιμάζαμε το πρώτο τεύχος άρχισα ν' αντιλαμβάνομαι ότι η προοπτική της «άρνησης της εργασίας» και του «τέλους της εργασίας», όπως εκφραζόταν ρητά ή υπόρρητα σε μεγάλο μέρος της θεωρίας που ερχόταν απ' την Ιταλία, δεν ταίριαζε τελικά με το «Μισθό για την οικιακή εργασία». Αυτή η φεμινιστική οργάνωση καταδείκνυε μια τρομακτική ποσότητα απλήρωτης εργασίας που υπήρχε και την οποία ιδιοποιούνταν το κεφάλαιο μετατρέποντάς την σε υπεραξία. Οι Ιταλοί θεωρητικοί της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς φαινόταν να μην αντιλαμβάνονται την ύπαρξη αυτής της εργασίας.

Γ: *Ας μιλήσουμε για την εισαγωγή στο πρώτο τεύχος του Zerowork. Ήταν πράγματι πολύ επηρεασμένη απ' την ιδέα των ιταλών αυτόνομων για την «άρνηση της εργασίας» καθώς και από τη θεωρία της ταξικής σύνθεσης.¹²*

Γ: Ήμασταν επηρεασμένοι απ' την ιταλική μαρξιστική θεωρία των δεκαετιών του '60 και του '70 καθώς και από τη φεμινιστική θεωρία που δεν ήταν ακριβώς «αυτόνομη». Όμως ήταν δύσκολο να μιλήσεις για συγκεκριμένες ιταλικές οργανώσεις τότε, καθώς ήταν μια περίοδος διάλυσης πολλών εξωκοινοβουλευτικών ομάδων. Από θεωρητική σκοπιά, η περίοδος των αρχών του '70 δεν ήταν μόνο πλούσια για μένα αλλά και μπερδεμένη, γιατί για μεγάλο διάστημα μέχρι τότε διάβαζα τα συνήθη μαρξιστικά κείμενα. Από τη μια προσπαθούσα ν' αντιληφθώ την κρίση του εργάτη-μάζα, την άποψη ότι το κεφάλαιο ήταν «πέρα» από την εργασία, τη νέα ανάγνωση του «Αποσπάσματος για τις μηχανές» από τα *Grundrisse* του Μαρξ —έργο που είχε μόλις μεταφραστεί στ' αγγλικά— και, απ' την άλλη, τη φεμινιστική έννοια της «άμισθης εργασίας» που ήταν πράγματι μια σπουδαία θεωρητική και πολιτική καινοτομία. Και οι δύο αυτές απόψεις έγιναν αντικείμενο βίαιης επίθεσης απ' την αμερικάνικη αριστερά εκείνη

ΜΙΣΘΟΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το αίτημα για «Μισθό για την οικιακή εργασία» βγήκε μέσα απ' την εμπειρία και τους αγώνες του ιταλικού κινήματος του '60 και του '70 και θεωρητικά το επεξεργάστηκαν φεμινίστριες που καταχρηστικά θα τις λέγαμε «μαρξίστριες», με την έννοια ότι βρήκαν μέσα στο έργο του Μαρξ τα θεωρητικά τους εργαλεία. Το μόνο μεταφρασμένο στα ελληνικά βιβλίο σχετικό με το θέμα είναι το (εξαντλημένο εδώ και χρόνια) «*Η Πολιτική Οικονομία της Γυναικείας Απελευθέρωσης*», εκδ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ, που πέρασε (τυχαία άραγε;) εντελώς απαρατήρητο, ή εν πάση περιπτώσει ασχολίαστο. Μέσα από αυτή τη συλλογή κειμένων πρόβαλε το τόσο αιρετικό και απειλητικό τότε όπως και τώρα, και για την αριστερά και για το κεφάλαιο, βασικό επιχείρημα: η οικιακή εργασία, είναι άμισθη εργασία υπέρ του κεφαλαίου, είναι κρυμμένη, αόρατη εργασία. «...μόλις σηκώσουμε τα κεφάλια μας απ' τις κάλτσες που μαντάρουμε και τα φαγητά που μαγειρεύουμε και κοιτάξουμε το σύνολο των ωρών που εργαζόμαστε κάθε μέρα, βλέπουμε καθαρά ότι ενώ αυτό δε συνεπάγεται ένα μισθό για μας, εμείς παράγουμε το πιο πολύτιμο προϊόν που έχει εμφανιστεί στην καπιταλιστική αγορά: την εργατική δύναμη. Στην πραγματικότητα, η οικιακή εργασία είναι κάτι που ξεπερνάει κατά πολύ το καθάρισμα του σπιτιού. Είναι η παροχή φυσικών, συναισθηματικών, σεξουαλικών υπηρεσιών στο μισθωτό, που τον κάνει ικανό να συνεχίζει να δουλεύει καθημερινά για την απόκτηση ενός μισθού. Είναι η φροντίδα των παιδιών μας —των μελλοντικών εργατών— που τα βοηθάει απ' τη γέννα ως την περάτωση της σχολικής τους εκπαίδευσης κι εξασφαλίζει το ότι θ' ανταποκριθούν στο ρόλο που έχει επιφυλαχθεί γι' αυτά στον καπιταλισμό. Αυτό σημαίνει ότι πίσω από κάθε εργοστάσιο, πίσω από κάθε σχολείο, πίσω από κάθε γραφείο ή ορυχείο, βρίσκεται η κρυμμένη εργασία εκατομμυρίων γυναικών, που έχουν καταναλώσει τη ζωή τους, την εργατική τους δύναμη, για να παράγουν την εργατική δύναμη που εργάζεται σ' εκείνο το εργοστάσιο, σχολείο, γραφείο ή ορυχείο».

Ο «Μισθός για την οικιακή εργασία» δεν είναι λίγα φράγκα παραπάνω για να βγει η άμισθη οικιακή εργασία στο φως σαν έμμισθη, αλλά ένα πολιτικό όπλο για την υπονόμηση του ρόλου των γυναικών στην καπιταλιστική κοινωνία. «*Η άμισθη ιδιότητα της οικιακής εργασίας, με τη σειρά της, υπήρξε το πιο ισχυρό όπλο για την ενίσχυση της κοινής αντίληψης ότι η οικιακή εργασία δεν είναι εργασία, εμποδίζοντας έτσι τις γυναίκες ν' αγωνιστούν ενάντια σ' αυτή, μ' εξαίρεση τον κατ' ιδίαν καυγά, απ' την κουζίνα στην κρεβατοκάμαρα, που όλη η κοινωνία συμφωνεί να γελοιοποιήσει, υποβιβάζοντας έτσι, παραπέρα τον πρωταγωνιστή ενός αγώνα. Μας βλέπουν σαν κακεντρεχείς γλωσσοκοπάνες, όχι σαν αγωνιζόμενους εργάτες*». Ούτε ήταν ένας αγώνας καθαρά φεμινιστικός, γιατί δεν επιδίωξε την «ισότητα» μέσα απ' τον καριερισμό όπως τελικά έκανε το επίσημο φεμινιστικό κίνημα της τότε εποχής, που ήταν κατά βάση —τι άλλο— αριστερό. «...ο μισθός για την οικιακή εργασία όχι μόνο αποτελεί μια επαναστατική προοπτική αλλά **είναι κι η μόνη επαναστατική προοπτική από φεμινιστική σκοπιά και σε τελευταία ανάλυση, για ολόκληρη την εργατική τάξη**». Πως το κεφάλαιο στερώντας την οικιακή εργασία από ένα μισθό υποδουλώνει γυναίκες και άντρες μαζί; «Πρέπει να παραδεχτούμε ότι το κεφάλαιο είχε μεγάλη επιτυχία στο ν' αποκρύψει την εργασία μας...Συνάμα, έχει επίσης πειθαρχήσει τον αρσενικό εργάτη, κάνοντας τη γυναίκα **του** εξαρτημένη απ' την εργασία του και το μισθό του και τον έχει παγιδέψει σ' αυτή την πειθαρχία δίνοντάς του έναν υπηρέτη για να τον υπηρετεί, όταν θά 'χει τελειώσει την εργασία του στο εργοστάσιο ή το γραφείο». Και πως λοιπόν οι αρσενικοί προλετάριοι θ' απελευθερωθούν κι αυτοί, θα ρώταγε κάποια; Μήπως δε βολεύονται με τη δική μας υπερεργασία; «Όταν εκατοντάδες, χιλιάδες γυναίκες ξεχυθούν στους δρόμους λέγοντας ότι το ατέλειωτο πλύσιμο που είναι πάντα συναισθηματικά διαθέσιμο, το γαμήσι κατά διαταγή, που υπαγορεύεται απ' το φόβο μη χάσουμε τις δουλειές μας, είναι σκληρή, μισητή εργασία που μας τρώει τη ζωή μας, τότε αυτοί θα φοβηθούν και θα νιώσουν μειωμένοι σαν άντρες. Αλλά αυτό είναι το καλύτερο πράγμα που μπορεί να συμβεί απ' τη δική τους σκοπιά, γιατί αποκαλύπτοντας τον τρόπο που το κεφάλαιο μας έχει κρατήσει διαιρεμένους (το κεφάλαιο τους έχει πειθαρχήσει με τη βοήθειά μας κι εμάς με τη βοήθειά τους —στρέφοντας τον έναν ενάντια στον άλλο), εμείς —οι υπηρέτριές τους, οι σκλάβες τους, οι αλυσίδες τους— εγκαινιάζουμε τη διαδικασία της απελευθέρωσής τους». Ότι η οπτική του «Μισθού για την οικιακή εργασία» ήταν ξεκάθαρα ταξική, φαίνεται απ' την κριτική που έκανε στην ορθόδοξη αριστερή ανάλυση και πολιτική. «... υπάρχει μια άμεση συσχέτιση ανάμεσα στη στρατηγική της αριστεράς για τις γυναίκες και στη στρατηγική της για τον Τρίτο Κόσμο. Με τον ίδιο τρόπο που θέλουν να φέρουν τις γυναίκες στα εργοστάσια, θέλουν να φέρουν τα ερ-

γοστάσια στον Τρίτο Κόσμο. Και στις δύο περιπτώσεις, υποθέτουν ότι οι «υπανάπτυκτοι» — εκείνοι από εμάς που είναι άμισθοι κι εργάζονται σ' ένα χαμηλότερο τεχνολογικό επίπεδο— είναι οπισθοδρομικοί σε σχέση με την “πραγματική εργατική τάξη” και μπορούν να τη φθάσουν μόνον αν υποστούν μια μεγαλύτερη καπιταλιστική εκμετάλλευση, αν μοιραστούν περισσότερο την εργοστασιακή δουλειά. Συνακόλουθα, και στις δύο περιπτώσεις, η πάλη που προσφέρει η αριστερά στους άμισθους, στους “υπανάπτυκτους”, δεν είναι μια επαναστατική πάλη, μια πάλη ενάντια στο κεφάλαιο, αλλά μια πάλη **υπέρ** του κεφαλαίου, με μια πιο ορθολογισμένη, αναπτυγμένη και παραγωγική μορφή. Στην περίπτωση μας μας προσφέρει όχι μόνο το “δικαίωμα στην εργασία” (αυτό το προσφέρει σ' οποιοδήποτε εργάτη), αλλά το δικαίωμα να εργαζόμαστε περισσότερο, το δικαίωμα να μας εκμεταλλεύονται ακόμα περισσότερο... Αλλά τελικά η κοινωνική αδυναμία του άμισθου ήταν και είναι η αδυναμία ολόκληρης της εργατικής τάξης σε σχέση με το κεφάλαιο. Όπως μαρτυράει συνεχώς η ιστορία της εργοστασιακής εξάπλωσης, ένα απόθεμα απλήρωτης εργασίας τόσο στις “υπανάπτυκτες χώρες” όσο και στη μητρόπολη, έχει επιτρέψει στο κεφάλαιο να μετακινηθεί από εκείνες τις περιοχές όπου η εργασία έχει γίνει πολύ ακριβή, υπονομεύοντας έτσι τη δύναμη που οι εργάτες είχαν αποκτήσει εκεί. Όπου το κεφάλαιο δεν μπορούσε να σπείψει στον Τρίτο Κόσμο, άνοιξε τις πύλες των εργοστασίων του στις γυναίκες, στους μαύρους και στη νεολαία στη μητρόπολη ή στους μετανάστες απ' τον Τρίτο Κόσμο. Έτσι, δεν είναι τυχαίο το ότι ενώ το κεφάλαιο βασίζεται στη μισθωτή εργασία, περισσότερο απ' το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού εξακολουθεί να είναι άμισθο. Η αμισθία κι η υπανάπτυξη είναι, στην πραγματικότητα, βασικά στοιχεία του καπιταλιστικού σχεδιασμού, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Γιατί είναι ισχυρά μέσα για να κάνουν τους εργάτες ν' ανταγωνίζονται μεταξύ τους στην εθνική και διεθνή αγορά εργασίας και τελικά να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι τα συμφέροντά μας είναι διαφορετικά κι ανταγωνιστικά.

(Τα παραπάνω αποσπάσματα είναι από δύο κείμενα του προαναφερθέντος βιβλίου, τα *Μισθός ενάντια στην οικιακή εργασία* και *Αντεπίθεση απ' την κουζίνα*).

Απ' την πλευρά μας η μόνη σοβαρή διαφωνία δεν είναι τόσο πάνω στο περιεχόμενο αυτού του αιτήματος, όσο στο κατά πόσο μπορεί μια επαναστατική στρατηγική ν' αρχίζει και να τελειώνει γύρω από ένα αίτημα. Μ' άλλα λόγια, μπορεί ο αγώνας γύρω από ένα συγκεκριμένο αίτημα, όσο σημαντικό κι αν είναι —και το αίτημα του «Μισθού για την οικιακή εργασία» είναι πολύ σημαντικό— να υποκαθιστά το σύνολο της επαναστατικής πρακτικής, να αποδίδεται σ' αυτό μια τέτοια βαρύτητα και να θεωρείται ως η μόνη επαναστατική προοπτική για όλη την τάξη;

Απ' την αριστερά ως τον καθεστωτικό τύπο, η πρώτη μορφή αντίδρασης στο λόγο του «Μισθού για την οικιακή εργασία» ήταν η ειρωνεία: έπρεπε ν' απαξιωθεί η νοικοκυρά (που μπορεί να είναι και μισθωτή ταυτόχρονα), να γελοιοποιηθεί, ακόμα και όταν αγωνίζεται, για να μην της αναγνωριστεί ότι είναι άμισθη εργάτρια.

13. Σ' αυτό το πολύ ενδιαφέρον και πρωτότυπο για την εποχή του κείμενο, ο Caffentzis εξετάζει αρχικά την καπιταλιστική στρατηγική της επένδυσης στο «ανθρώπινο κεφάλαιο» στις αρχές της δεκαετίας του '60 στην Αμερική. Πρόκειται για την ολοκλήρωση της κε-ύνσιανικής πολιτικής όπου πια λαμβάνεται υπόψη ο συνολικός κύκλος της καπιταλιστικής συσσώρευσης, δηλ. η παραγωγή, αξιολόγηση και αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης με στρατηγικό πεδίο τα πανεπιστήμια. Το φοιτητικό κίνημα έθεσε σε κρίση αυτή τη στρατηγική και το κεφάλαιο ανταπάντησε συνδέοντας πιο άμεσα το πανεπιστήμιο με τη δουλειά, καθιστώντας το τη βάση μιας «σκάλας κατάρτισης» και χώρο απόκτησης πιστωτικών μονάδων. Αυτό που τελικά έδωσε τη δυνατότητα στο κεφάλαιο να επιβάλλει την εργασία στα πανεπιστήμια είναι ότι η εργασία αυτή είναι άμισθη. Ακριβώς αυτό καθιστά τους φοιτητές ανίκανους ν' αντιληφθούν ότι είναι άμισθοι εργάτες, γι' αυτό και ο αγώνας τους κατέληγε να είναι «υποστήριξη» των «πραγματικών» εργατών ή του «Τρίτου Κόσμου». Αντίθετα, ο Caffentzis ισχυρίζεται ότι το πεδίο της ταξικής πάλης για τους φοιτητές είναι το πανεπιστήμιο και αντιπροτείνει το αίτημα του μισθού για τη φοιτητική εργασία, για ν' αναγκαστεί το κεφάλαιο να σταματήσει να χρησιμοποιεί την άμισθή τους εργασία σαν όπλο διαχωρισμού τόσο αυτών από τους άλλους εργάτες όσο και εντός της φοιτητικής «κοινότητας».

14. Στο Λόρντστάουν του Οχάιο, στο πιο αυτοματοποιημένο εργοστάσιο της εποχής, ο μέσος όρος ηλικίας των εργατών ήταν περίπου 25. Το χειμώνα του 1971 οι εργάτες άρχισαν ν' αντιστέκονται στους νέους εξοντωτικούς ρυθμούς παραγωγής κάνοντας σαμποτάζ: τ' αυτοκίνητα πέρναγαν απ' την αλυσίδα μισοτελειωμένα, και συχνά παράταγαν 1 στα 10 αυτοκίνητα. Όχι και μικρή ζημιά για τη General Motors, που μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα την υπολόγισε σε 45 εκατ. δολάρια. Η απάντηση των αφεντικών ήταν ιδιαιτέρως αυστηρά πειθαρχικά μέτρα: π.χ. κάποιος απολύθηκε επειδή άργησε 1 λεπτό, ένα άλλος τέθηκε σε διαθεσιμότητα επειδή έκλασε μέσα σ' ένα αυτοκίνητο. Η ένταση κι από τις δύο πλευρές είχε ανέβει τόσο πολύ που το συνδικάτο έκρινε επιβεβλημένη την παρέμ-

την εποχή. Καταλάβαινα ότι και οι δύο διέθεταν οξυδερκείς πολιτικές αναλύσεις της τότε συγκυρίας από ταξική σκοπιά. Ήμουν μάλιστα τόσο ενθουσιασμένος με τις δυνατότητες που ανοίγονταν που χρειάστηκα λίγο καιρό για να σκεφτώ και να πω ότι «υπάρχει πρόβλημα εδώ, γιατί αυτές οι ιδέες δεν ταιριάζουν».

Γ: *Υπήρχαν άρθρα σχετικά με την άμισθη εργασία στο πρώτο τεύχος του Zerowork;*

Γ: Ναι, υπήρχε κάτι που είχα γράψει εγώ, το "Throwing away the ladder: the universities in the crisis" (Πετάοντας τη σκάλα: το πανεπιστήμιο σε κρίση). Αναφερόταν στους φοιτητές πανεπιστημίου και επιχειρούσε να δείξει πώς η ταξική ανάλυση θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την εργασία τους ως παράδειγμα του πώς το κεφάλαιο απορροφά την άμισθη εργασία μέσα στη διαδικασία συσσώρευσης.¹³ Στο ίδιο τεύχος, το άρθρο του Paolo Carpi gnano για την ταξική σύνθεση στην Αμερική τη δεκαετία του '60 ανέλυε τους αγώνες αυτών που έπαιρναν επιδόματα απ' το κοινωνικό κράτος από μια κλασσική πλέον προοπτική κοινωνικού μισθού/άρνησης της εργασίας, πράγμα που βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με το αίτημα «Μισθός για την οικιακή εργασία». Όμως τότε τα σημεία ρήξης δεν ήταν ακόμα σαφή και υπήρχε μια αίσθηση ενθουσιασμού και θαρραλέας αντιμετώπισης της καπιταλιστικής κρίσης στην κολεκτίβα του Zerowork. Αυτή η αίσθηση αντανakλούσε τη γενικότερη ατμόσφαιρα στις ΗΠΑ, γιατί γίνονταν πολλές εξεγέρσεις ενάντια στην εργασία από τη βάση των συνδικάτων. Το διάστημα 1973-74 ήταν από τις κορυφαίες στιγμές των απεργιακών κινητοποιήσεων της μεταπολεμικής περιόδου.

Γ: *Η πιο γνωστή απεργία εκείνης της περιόδου ήταν αυτή στο εργοστάσιο της General Motors στο Lordstown.*¹⁴

Γ: Ναι, ήταν μια σημαντική απεργία «άρνησης της εργασίας», αλλά υπήρξαν και πολλά άλλα παραδείγματα. Στο κείμενο των Peter Linebaugh και Bruno Ramirez για τους εργάτες της αυτοκινητοβιομηχανίας, στο πρώτο τεύχος του Zerowork, υπάρχει ένα χρονολόγιο των άγριων απεργιών στις αρχές της δεκαετίας του '70.

Αλλά πρέπει να καταλάβετε πως έφτασα στο Zerowork και στο «Μισθό για την οικιακή εργασία» τότε. Είχα περάσει 4 χρόνια σχεδόν μελετώντας τα κλασσικά κείμενα του Μαρξ, ειδικά όλους τους τόμους του *Κεφαλαίου* και τις *Θεωρίες για την Υπεραξία*, καθώς και το έργο αστών οικονομολόγων, όπως ο Σάμιουελσον, και μου φαινόταν όλα πολύ στεγνά και ιστορικά νεκρά. Ξαφνικά ένιωσα το 1973 ότι συμμετείχα στο σχηματισμό μιας καινούργιας θεωρίας που καταπιανόταν με πραγματικά κοινωνικά, εργατικά κινήματα, εδώ και τώρα. Εκείνη την εποχή ένιωσα ότι άγγιξα την ταξική ιστορία με το μυαλό και το σώμα.

Γ: *Ποια ήταν λοιπόν η διαφωνία ανάμεσα στη θεωρία της «άρνησης της εργασίας» και το «Μισθό για την οικιακή εργασία»;*

Γ: Η Σίλβια Φεντερίκι επεσήμανε την αντίφαση με τον πιο αποφασισ-

βασή του. Το Μάρτιο του '72 κηρύχθηκε απεργία που λειτούργησε πυροσβεστικά και κράτησε 22 μέρες. Η έκβαση ήταν μάλλον ευνοϊκή όσον αφορά τις απολύσεις αλλά τα ουσιαστικά ζητήματα της εντατικοποίησης των ρυθμών παραγωγής, της πειθαρχίας, της ανίας δεν θίχτηκαν καθόλου.

15. «Επομένως ο μισθός για την οικιακή εργασία είναι ένα επαναστατικό αίτημα, όχι επειδή καταστρέφει το κεφάλαιο από μόνο του, αλλά επειδή επιτίθεται στο κεφάλαιο και το υποχρεώνει ν' αναδιαρθρώσει τις κοινωνικές σχέσεις με όρους πιο ευνοϊκούς για μας και συνακόλουθα πιο **ευνοϊκούς για την ενότητα της τάξης**. Στην πραγματικότητα, το να ζητάμε μισθό για την οικιακή εργασία, δε σημαίνει ότι λέμε πως αν δεν πληρωθούμε θα συνεχίσουμε να την κάνουμε. Σημαίνει ακριβώς το αντίθετο. Το να πούμε ότι θέλουμε χρήματα για την οικιακή εργασία είναι το πρώτο βήμα που οδηγεί στην άρνηση της εκτέλεσής της, γιατί το αίτημα για ένα μισθό κάνει την εργασία μας ορατή, πράγμα που αποτελεί την πιο απαραίτητη προϋπόθεση για ν' αρχίσουμε ν' αγωνιζόμαστε ενάντια σ' αυτή, τόσο ενάντια στην άμεση πλευρά της, την οικιακή εργασία, όσο και στον πιο ύπουλο χαρακτήρα της σαν θηλυκότητα».

(Σίλβια Φεντερίκι, *Μισθός ενάντια στην οικιακή εργασία*).

16. Το γεγονός ότι στον καπιταλιστικό καταμερισμό της εργασίας ο μισθός, η ειδίκευση, κ.λ.π. παίζουν ένα ρόλο διάιρεσης είναι γνωστό. Το γεγονός επίσης ότι αρκετοί αγώνες μπορεί να έχουν σαν αποτέλεσμα (κι όχι απαραίτητα σαν πρόθεση) την περαιτέρω διάιρεση είναι επίσης διαπιστωμένο. Όμως το πως η «άρνηση της εργασίας» σαν συγκεκριμένη ιστορικά προοπτική και πρακτική συντέλεσε σε μεγαλύτερο διαχωρισμό των κομματιών της τάξης δεν μπορούμε να το κατανοήσουμε. Παρεμπιπτόντως και κατά ειρωνικό τρόπο, η επίσημη αριστερά τη δεκαετία του '70 καταφερόταν εναντίον των αιρετικών του «Μισθού για την οικιακή εργασία» χρησιμοποιώντας ένα παρόμοιο, αλλά αντεστραμμένο, επιχείρημα: σ' αυτό η Σίλβια Φεντερίκι και η Νικόλ Κοξ είχαν απαντήσει τότε με τον εξής τρόπο: «Παρόμοια, απορρίπτουμε ολό-

στικό τρόπο γιατί γνώριζε πολύ καλά την προοπτική της «άρνησης της εργασίας». Έγραψε ένα ωραίο κείμενο το 1974 που λεγόταν «Μισθός ενάντια στην οικιακή εργασία», και το επιχείρημά της ήταν ότι οι γυναίκες δε θέλουν μισθό για την οικιακή εργασία για να κάνουν περισσότερη οικιακή εργασία. Αντίθετα, η όλη ουσία του αιτήματος του μισθού για την οικιακή εργασία ήταν να βρεθείς σε καλύτερη θέση για ν' αρνηθείς αυτή την εργασία!¹⁵

Επίσης επεσήμανε ότι η προοπτική της «άρνησης της εργασίας» βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ύπαρξη μιας ιεραρχίας εντός της εργατικής τάξης, γιατί μόνο τα πιο δυνατά κομμάτια της εργατικής τάξης την υιοθέτησαν σαν σύνθημά τους. Αλλά στο βαθμό που μόνο αυτοί είναι σε θέση ν' αρνηθούν την εργασία, μπορεί να δημιουργηθούν νέες διαιρέσεις εντός της εργατικής τάξης μ' αυτήν την πολιτική. Για παράδειγμα, οι λευκοί εργάτες του απαρτχάιντ της Νότιας Αφρικής ή της Αμερικής των φυλετικών διακρίσεων μπορούσαν μια χαρά να υιοθετήσουν την πολιτική της «άρνησης της εργασίας», αν όμως αυτό οδηγούσε στην εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης των μαύρων εργατών, δύσκολα θα μπορούσε ν' αποτελέσει τη βάση της ανασύνθεσης και ομογενοποίησης της εργατικής τάξης! Γιατί κανείς πρέπει να λάβει υπόψη του τις ιεραρχίες και τις διαιρέσεις εντός της εργατικής τάξης πριν υιοθετήσει ένα πολιτικό σύνθημα, γιατί ένα σύνθημα ή ένα αίτημα που ίσως φαίνεται τέλειο για ένα κομμάτι της τάξης μπορεί ν' αποβεί καταστροφικό για κάποιο άλλο.¹⁶

Γ: Τι εννοείς όταν λες «τα πιο δυνατά κομμάτια της εργατικής τάξης»;

Γ: Γενικά σ' αυτές τις συζητήσεις το πιο δυνατό κομμάτι θεωρείται αυτό που δουλεύει στις επιχειρήσεις με την υψηλότερη οργανική σύνθεση κεφαλαίου, γιατί αυτοί οι εργάτες βρίσκονται στο υψηλότερο τεχνολογικό επίπεδο και η άμεση δράση τους απειλεί μια τεράστια ποσότητα σταθερού κεφαλαίου.

Γ: Είναι οι ειδικευμένοι;

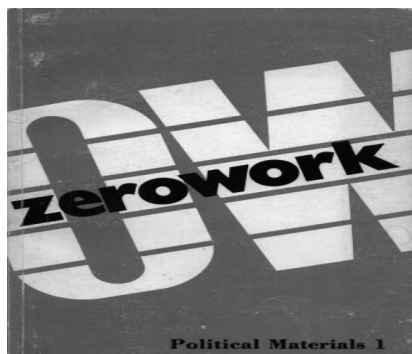
Γ: Συχνά ταυτίζεται η ειδίκευση με τη δύναμη, αν και, όπως έχει πολλές φορές τονιστεί, η έννοια της ειδίκευσης μπορεί να συσκοτίσει τα πράγματα. Σίγουρα η εκπαίδευση, η γνώση και η ευαισθησία που απαιτούνται για να γίνεις γονιός είναι ίσες ή και ανώτερες απ' την εκπαίδευση, τη γνώση και την ευαισθησία που απαιτούνται για να γίνεις προγραμματιστής κομπιούτερ, όμως μόνο ο τελευταίος θεωρείται ειδικευμένος εργάτης.

Στις διαμάχες της δεκαετίας του '70 θεωρούνταν δεδομένο ότι μόνο οι ειδικευμένοι βιομηχανικοί εργάτες ήταν ο φορέας της «άρνησης της εργασίας». Όμως τι σήμαινε αυτό για άλλους εργάτες; Οι εργάτες του υψηλότερου τεχνολογικού επιπέδου θα υποστήριζαν αυτούς στο χαμηλότερο;

Αυτό ήταν το πολιτικό πρόβλημα της «άρνησης της εργασίας», όμως υπήρχε και ένα άλλο θεωρητικό πρόβλημα που αφορούσε τη «μηδενική εργασία» (zerowork). Είχα αναφερθεί τότε σ' αυτό και το είχα χαρακτηρίσει ως αντίφαση ανάμεσα στην 24ωρη και τη μηδενι-

τελα το επιχείρημα ότι κάποιοι άλλοι τομείς της εργατικής τάξης θα πλήρωναν για τα ενδεχόμενα κέρδη μας. Σύμφωνα μ' αυτή τη λογική, θα λέγαμε αντίστροφα ότι οι μισθωτοί εργάτες πληρώνονται τώρα με χρήματα που δε μας δίνει το κεφάλαιο. Αλλά αυτός ακριβώς είναι ο τρόπος που μιλάει το Κράτος —το Νιξονικό ή το Μετανιξονικό. Στην πραγματικότητα, το να πούμε ότι τα αιτήματα των μαύρων για προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας στη δεκαετία του '60, είχαν "ένα καταστροφικό αποτέλεσμα πάνω σε οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη στρατηγική...στις σχέσεις λευκών-μαύρων", αφού οι "εργάτες ήξεραν ότι αυτοί, όχι οι εταιρείες, πληρώνουν τελικά γι' αυτά τα προγράμματα", είναι καθαρός ρατσισμός. Αν δεχτούμε ότι κάθε πάλη καταλήγει μάλλον αναπόφευκτα σε μια αναδιανομή της φτώχειας, παρά σε μια επίθεση ενάντια στο κέρδος του κεφαλαίου, δεχόμαστε εκ των προτέρων την ήττα της εργατικής τάξης... όταν το κεφάλαιο προσπαθήσει να περικόψει τους μισθούς των άλλων εργατών, προκειμένου να μας δώσει ένα μισθό, εκείνοι οι εργάτες θα μπορέσουν να παλέψουν για να υπερασπίσουν τόσο τα δικά μας συμφέροντα όσο και τα δικά τους» (Αντεπίθεση απ' την κουζίνα).

Απ' την άλλη, την «άρνηση της εργασίας», σαν πρακτική και όχι σαν ΤΟ σύνθημα για όλη την εργατική τάξη, ας μην ξεχνάμε ότι την ακολούθησαν κυρίως αντικουλτουριάρηδες και πολλές φορές πολιτικοποιημένοι, ανειδίκευτοι νεαροί εργάτες και εργάτριες. Το αποτέλεσμα ήταν η εγκατάλειψη του εργοστασίου, η εκμετάλλευση των παροχών του κοινωνικού κράτους και η περιστασιακή απασχόληση που, μεταξύ άλλων, οδήγησε με τον καιρό στην αυτο-υποτίμηση. Σίγουρα πάντως η —ούτως ή άλλως προσωρινή— ενίσχυση της θέσης των εργατών/εργατριών αυτών μέσα στο εργοστάσιο δεν έγινε εις βάρος άλλων κομματιών της τάξης.

κή εργάσιμη μέρα. Γιατί απ' τη μια, η ανακάλυψη της άμισθης εργασίας ξεκάθαρα έδειξε ότι υπάρχει επιπλέον εργασία πέρα απ' την καθιερωμένη 8ωρη εργάσιμη μέρα. Οι γυναίκες που είναι σύζυγοι και μητέρες, π.χ., είναι διαθέσιμες 24 ώρες την ημέρα. Όμως, απ' την άλλη, πολλοί που συνεργάζονταν στο Zerowork υποστήριζαν ότι το κεφάλαιο είχε ουσιαστικά μειώσει τον αναγκαίο εργάσιμο χρόνο σχεδόν σε μηδενικό βαθμό, δηλ. ότι το κεφάλαιο είχε πάει πέρα από την εργασία.

Από τα πρώτα χρόνια του Zerowork, λοιπόν, αντιλαμβανόμουν ότι οι θεωρητικές καινοτομίες που φέρναμε μας οδηγούσαν σε δύο εντελώς διαφορετικές κατευθύνσεις.

Κ: Νομίζω ότι η τάση της «άρνησης της εργασίας» στην Ευρώπη είχε σα συνέπεια μερικές σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές. Δεν είμαι σίγουρη για τις ΗΠΑ, αλλά σίγουρα θα υπήρξαν και εκεί κάποιες. Πολλοί απ' αυτούς που είχαν συμμετάσχει σε άγριες απεργίες τελικά εγκατέλειψαν το εργοστάσιο μετά την ήττα ή το άσχημο τέλος αυτών των αγώνων. Δημιουργήθηκε μια μάζα ανθρώπων που επέλεξαν την προσωρινή ή τη μόνιμη ανεργία ή ακόμη και την αυταπασχόληση και μάλιστα ήταν οι πιο πολιτικοποιημένοι και δραστήριοι που το έκαναν, και φυσικά, όσοι τους έπαιρνε να το κάνουν. Υπήρξαν λοιπόν κάποιες πρακτικές συνέπειες.

Γ: Ναι, αυτό είναι αλήθεια και για τις ΗΠΑ. Η δεκαετία του '70 ήταν μια περίοδος υψηλής ανεργίας σαν απάντηση σ' ένα κύμα απεργιών (άγριων ή επίσημων) και στην κρίση κερδοφορίας την περίοδο μεταξύ 1972-1975. Ήταν η απαρχή της καπιταλιστικής αντεπίθεσης, με υφέσεις και πετρελαιοκρίσεις. Τότε (αντίθετα με σήμερα) τα επιδόματα ανεργίας δίνονταν, σε μερικές περιπτώσεις, για δύο χρόνια, και αν πριν είχες μια σχετικά καλοπληρωμένη δουλειά τα επιδόματα αρκούσαν για να ζήσεις. Πολλοί φίλοι μου όπως και εγώ κάναμε πολιτική δουλειά χρησιμοποιώντας αυτά τα χρήματα.

Η επίθεση στα επιδόματα ανεργίας άρχισε να σοβαρεύει τη δεκαετία του '80, όμως τα επιδόματα του κοινωνικού κράτους δέχονταν πιέσεις ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '70. Στη Ν.Υόρκη οι φρουροί των γραφείων κοινωνικής πρόνοιας χτυπούσαν τις γυναίκες που πήγαιναν εκεί για να διαδηλώσουν.

Τελικά, τη δεκαετία του '90 στην Αμερική τα επιδόματα ανεργίας περικόπηκαν στους 6 μήνες (και δεν τα δικαιούνται οι περισσότεροι απεργοί), ενώ στις περισσότερες περιοχές τα επιδόματα του κοινωνικού κράτους απαιτούν κάποια μορφή εργασίας (workfare).

Όμως στα μέσα της δεκαετίας του '70 είχαμε ακόμα την αίσθηση ότι το κεφάλαιο δε θα μπορούσε να ξεπεράσει την κρίση που, όπως ανέφερα, την προσεγγίζαμε μέσα από δύο αλληλοσυγκρουόμενες οπτικές. Η μία ήταν αυτή της άμισθης εργασίας και η άλλη της μηδενικής εργασίας. Δηλ. απ' τη μια η συνειδητοποίηση της τεράστιας ποσότητας απλήρωτης εργασίας που είναι απαραίτητη για την καπιταλιστική συσσώρευση, και απ' την άλλη ένα μοντέλο που έλεγε: «Κατά κάποιο τρόπο το κεφάλαιο τώρα παράγει με τόσο λίγη αναγκαία εργασία που μπορεί να συσσωρεύει στη βάση σχεδόν οποιουδήποτε καθεστώτος. Το πραγματικό ζήτημα για το κεφάλαιο είναι

17. «Στο μέτρο που αναπτύσσεται η μεγάλη βιομηχανία, η δημιουργία του πραγματικού πλούτου ολοένα λιγότερο εξαρτιέται από το χρόνο εργασίας και την ποσότητα καταβλημένης εργασίας· ολοένα περισσότερο από τη δύναμη των υλικών παραγόντων που κινητοποιούνται στη διάρκεια του εργασίου χρόνου· και η δύναμη αυτή —η ισχυρή τους αποτελεσματικότητα— δε βρίσκεται σε καμιά σχέση προς τον άμεσο χρόνο εργασίας που κοστίζει η παραγωγή τους, αλλά αντίθετα εξαρτιέται από τη γενική κατάσταση της επιστήμης και την πρόοδο της τεχνολογίας, δηλαδή από την εφαρμογή αυτής της επιστήμης στην παραγωγή... Από τη στιγμή που η εργασία στην άμεση μορφή παύει ν' αποτελεί τη μεγάλη πηγή του πλούτου, παύει —αναγκαστικά— ο χρόνος εργασίας να είναι μέτρο του πλούτου, και άρα η ανταλλακτική αξία μέτρο της αξίας χρήσης. Η *υπερεργασία των πολλών* έπαψε να είναι όρος για την ανάπτυξη του γενικού πλούτου, όπως και η *μη-εργασία των λίγων* έπαψε να είναι όρος για την ανάπτυξη των γενικών δυνάμεων του ανθρώπινου μυαλού... Το ίδιο το κεφάλαιο είναι η κινούμενη αντίφαση: προσπαθεί να περιορίσει το χρόνο εργασίας στο ελάχιστο, ενώ από την άλλη μεριά τοποθετεί το χρόνο εργασίας σαν μοναδικό μέτρο και πηγή του πλούτου... Από τη μια μεριά λοιπόν ξυπνά όλες τις δυνάμεις της επιστήμης και της φύσης, όπως και του κοινωνικού συνδυασμού και της κοινωνικής συναλλαγής, για να κάνει τη δημιουργία του πλούτου ανεξάρτητη (σχετικά) από το χρόνο εργασίας που καταβλήθηκε γι' αυτόν. Από την άλλη μεριά, αυτές τις γιγάντιες κοινωνικές δυνάμεις που δημιουργήθηκαν μ' αυτόν τον τρόπο θέλει να τις μετρήσει με το χρόνο εργασίας, και να τις περιχαρακώσει μέσα στα όρια που απαιτούνται για τη διατήρηση της ήδη δημιουργημένης αξίας σαν αξίας». Απόσπασμα για τις Μηχανές, *Grundrisse*, Τόμος Β', Εκδόσεις Στοχαστής, σελ. 538-539.

18. «*Παραγωγική εργασία είναι η εργασία που παράγει εμπορεύματα ή άμεσα παράγει, εκπαιδεύει, αναπτύσσει, συντηρεί ή αναπαράγει την ίδια την εργατική δύναμη. Ο Άνταμ Σμιθ αποκλείει την τελευταία απ' την κατηγορία της παραγωγικής εργασίας· αυθαίρετα, αλλά με κάποιο σωστό ένστικτο —γιατί*

πως να ελέγξει την εργατική τάξη και η εργασία γίνεται ζήτημα ελέγχου (και όχι συσσώρευσης). Γιατί όλο και περισσότερο το κεφάλαιο δε χρειάζεται ν' αξιοποιεί την ίδια την εργασία. Η διαδικασία της παραγωγής είναι σχεδόν αυτοαξιοποιητική. Το πραγματικό του πρόβλημα τώρα είναι πως να εμποδίσει την εργατική τάξη να καταλάβει τη σχεδόν αυτοματική διαδικασία συσσώρευσης».

Γ: Υπήρχε λοιπόν διαφωνία μέσα στην ομάδα σας ανάμεσα σ' αυτούς που ήταν επηρεασμένοι από το «Απόσπασμα για τις μηχανές» και θεωρούσαν ότι η καπιταλιστική παραγωγή δεν εξαρτιόταν πια από την εργασία...¹⁷

Γ: Ναι, ισχυριζόνταν ότι το κεφάλαιο είναι ένα σύστημα παραγωγής όπου η αναγκαία εργασία είναι σχεδόν μηδενική και ότι ο νόμος της αξίας δεν είναι πια καθοριστικός.

Κ: Και ο Νέγκρι το είχε πει αυτό στις αρχές της δεκαετίας του '70.

Γ: Ναι, είχε και ο Νέγκρι αυτήν την ιδέα.

Κ: Και την έχει ακόμα.

Γ: Ναι, απ' όσο μπορώ να καταλάβω, αν και έχει αλλάξει τις λεπτομέρειες μέσα στα χρόνια. Αλλά αυτή είναι μια άλλη ιστορία.

Γ: Τέλος πάντων, και από την άλλη μεριά υπήρχε η άλλη φράση που έδινε σημασία στην απλήρωτη εργασία και στο πως η υπεραξία δημιουργείται όχι μόνο από την εργασία των παραγωγικών βιομηχανικών εργατών. Γινόταν συζήτηση για το τι είναι παραγωγική και μη παραγωγική εργασία; Εγκαταλείψατε εντελώς αυτή τη γνωστή μαρξική διάκριση;

Γ: Η ορολογία της παραγωγικής και μη παραγωγικής εργασίας χρησιμοποιούνταν στις συνήθεις μαρξιστικές συζητήσεις αυτού του ζητήματος. Όμως θεωρούσα τα κείμενα του Μαρξ πάνω στην παραγωγική εργασία, τις *Θεωρίες για την Υπεραξία*, ως τα πιο αδύναμά του. Δεν ασχολήθηκε καθόλου με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, την πιο παραγωγική εργασία που υπάρχει στην καπιταλιστική κοινωνία και είναι απόλυτα αναγκαία για την παραγωγή υπεραξίας.¹⁸

Γ: Εκτός απ' την οικιακή εργασία εννοείς ακόμα τους φοιτητές, την εκπαίδευση...

Γ: Ναι, συμπεριλάμβανε μια πολύ μεγάλη γκάμα εργασίας απ' την οικιακή εργασία, τη φοιτητική εργασία, μέχρι την εργασία των αυτοσυντηρούμενων αγροτών του «Τρίτου Κόσμου». Εννοούσαμε ένα μεγάλο χώρο παραγωγής που φαίνεται να είναι «εκτός» κεφαλαίου, αλλά στην ουσία είναι απαραίτητος για τη διαδικασία της συσσώρευσης.

Γ: Ο Χάρυ Κλήβερ ήταν ο πρώτος απ' τον κύκλο σας που άρχισε να

αν την συμπεριλάμβανε, θα δημιουργούνταν ένα πλήθος λανθασμένων αξιώσεων σχετικά με το τι είναι παραγωγική εργασία.

Στο βαθμό λοιπόν που αφήνουμε την ίδια την εργατική δύναμη έξω απ' το λογαριασμό, παραγωγική εργασία είναι η εργασία που παράγει εμπορεύματα, υλικά προϊόντα, που η παραγωγή τους έχει κοστίσει μια συγκεκριμένη ποσότητα εργασίας ή εργάσιμου χρόνου.» (Μαρξ, Θεωρίες για την Υπεραξία). Ή, στο ίδιο έργο, «Παραγωγική εργασία, με την έννοια της καπιταλιστικής παραγωγής, είναι η μισθωτή εργασία που, καθώς ανταλλάσσεται με το μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου (το μέρος του κεφαλαίου που ξοδεύεται στο μισθό), αναπαράγει όχι μόνο αυτό το μέρος του κεφαλαίου (ή την αξία της δικής της εργατικής δύναμης), αλλά επιπλέον παράγει υπεραξία για τον καπιταλιστή. Μόνο έτσι το εμπόρευμα ή το χρήμα μετασχηματίζονται σε κεφάλαιο, παράγονται ως κεφάλαιο. Μόνο αυτή η μισθωτή εργασία που παράγει κεφάλαιο είναι παραγωγική». Το ερώτημα που έβαλε το θεωρητικό ρεύμα των μαρξιστριών γύρω απ' το αίτημα «Μισθός για την οικιακή εργασία», το οποίο επηρέασε τον Caffentzis, ήταν: η οικιακή εργασία θεωρείται παραγωγική με την έννοια που έδινε ο Μαρξ; Η απάντησή τους; Ναι, «διορθώνοντας» τον Μαρξ, γιατί παράγει υπεραξία, είναι έμμεσα μισθωτή και παράγει ένα εμπόρευμα, την εργατική δύναμη, παρόλο που είναι ένα «ειδικό» εμπόρευμα.

Απ' την άλλη, δεν είναι αλήθεια ότι ο Μαρξ «δεν ασχολήθηκε καθόλου» με το ζήτημα της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Μάλιστα αναγνωρίζει ότι «η διαρκής συντήρηση και αναπαραγωγή της εργατικής τάξης παραμένει αναγκαίος όρος για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου» (Κεφάλαιο, Α' τόμος, Απλή Αναπαραγωγή). Για τον Μαρξ λοιπόν η αναπαραγωγή είναι παραγωγική κατανάλωση, παραγωγική για το κεφάλαιο γιατί αναπαράγει τις καπιταλιστικές σχέσεις, ενώ για το «αιρετικό» ρεύμα του «Μισθού για την οικιακή εργασία» η αναπαραγωγική εργασία αναπαράγει το κεφάλαιο ως αξία.

μελετά την Πράσινη Επανάσταση και τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις;

G: Ο Χάρυ συνέβαλε πολύ γιατί είχε τελειώσει το διδακτορικό του πάνω στην Πράσινη Επανάσταση μέσα από μια πιο συμβατική μαρξιστική προοπτική το 1973/74. Ήταν μια πολύτιμη δουλειά. Είχε αρχίσει να χρησιμοποιεί τις ιδέες και της «μηδενικής εργασίας» και του «Μισθού για την Οικιακή Εργασία». Ο Κλήβερ επίσης συνέβαλε σημαντικά γιατί ήδη είχε κάνει πολύ δουλειά σχετικά με την γεωργία, είχε πάει στην Ινδία και είχε μελετήσει τα αναπτυξιακά προγράμματα του ιδρύματος Ροκφέλλερ στο Μεξικό. Κατά την εκτίμησή μου ο ρόλος του ήταν αποφασιστικός. Πάντως η Σέλμα Τζέιμς και η Σίλβια Φεντερίκι είχαν ήδη αρχίσει να γράφουν σχετικά με τη σημασία των «άμισθων του κόσμου», ιδιαίτερα των αυτοσυντηρούμενων χωρικών στον «Τρίτο Κόσμο», με έναν τρόπο που ήταν αντίθετος προς τις συνήθειες κατηγορίες ανάπτυξης/υπανάπτυξης που ήταν ευρείας χρήσης ακόμα και απ' την αριστερά εκείνη την εποχή.

Γ: Δίνετε περισσότερη έμφαση σ' εκείνα τα κομμάτια της εργατικής τάξης που είχαν υποτιμηθεί παλιότερα; Δίνετε περισσότερη έμφαση στις νοικοκυρές ή στους αγρότες απ' ό,τι στους βιομηχανικούς εργάτες; Ή απλά η «εργατική τάξη» γινόταν μια πιο ευρεία κατηγορία απ' αυτήν που χρησιμοποιούσε ο παραδοσιακός μαρξισμός;

G: Ο τρόπος που αντιλαμβανόμασταν την εργατική τάξη εξελίχθηκε και διευρύνθηκε την στιγμή που αρχίσαμε να κατανοούμε πως το κεφάλαιο χρησιμοποιούσε το μισθό για να διαιρέσει την τάξη. Αρχίσαμε να αντιλαμβανόμαστε ότι ο μισθός δεν ήταν απλά η αξία των εμπορευμάτων που χρειάζονταν για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Ήταν επίσης και ένα εργαλείο διαίρεσης των εργατών. Έτσι το δίπολο μισθωτοί/άμισθοι έγινε για μας τόσο σημαντικό όσο και η διαίρεση σε υψηλόμισθους/χαμηλόμισθους. Ο «Μισθός για την Οικιακή Εργασία» έβαζε ζητήματα φύλου, φυλής και τάξης από μια μισθολογική οπτική και προσπάθησε να καταλάβει πως ο μισθός χρησιμοποιείται για να δημιουργήσει αυτές τις κατηγορίες. Πολύ πριν το Φουκώ και τους μεταμοντέρνους αντιλήφθηκε τον κατασκευασμένο χαρακτήρα του φύλου και της φυλής. Το επιχείρημα είναι ότι ο καπιταλισμός χρησιμοποιεί το μισθό για να κατασκευάσει τη «γυναίκα» και τον «άνδρα». Καταλαβαίνω τι εννοείς: το ζήτημα ήταν να «διευρυνθεί» η έννοια ή να δοθεί νέα έμφαση σε φιγούρες που στο παρελθόν ήταν περιθωριακές; Θα έλεγα ότι και τα δύο περιγράφουν καλά αυτό που κάναμε.

Κ: Όμως πολιτικά τι σήμαινε; Ως πολιτική δραστηριότητα, σε ποιόν απευθυνόσασταν;

G: Πρώτα απ' όλα, αυτή η προοπτική άλλαξε τη φύση της αντικαπιταλιστικής οργάνωσης. Οι προηγούμενες ερμηνείες του καπιταλισμού θεωρούσαν πρωταρχική την εκμετάλλευση των μισθωτών εργατών, άρα οποιαδήποτε επίθεση ενάντια στον καπιταλισμό έπρεπε να ξεκινά απ' τους μισθωτούς. Απ' τη στιγμή όμως που αντιλαμβανόμαστε ότι ο άμισθος τομέας της εργατικής τάξης είναι στην πραγματι-

19. Αν και στις αρχές της δεκαετίας του '70 ο Νέγκρι εξακολουθούσε να υποστηρίζει ότι η καρδιά της διαδικασίας αξιοποίησης παρέμενε το εργοστάσιο, θεωρούσε ότι το ίδιο το κεφάλαιο πίεζε προς μια μεγαλύτερη κοινωνικοποίηση της εργασίας, στο βαθμό που «...η έννοια του μισθωτού εργάτη και η έννοια του παραγωγικού εργάτη τείνουν να ομογενοποιηθούν, καταλήγοντας στη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνικής φιγούρας, του ενοποιημένου προλεταριάτου» (Partito Operaio contro il lavoro). Για τον Νέγκρι, ο «κοινωνικός εργάτης» (operaio sociale) ήταν λοιπόν το σύνολο του προλεταριάτου, ως ενσωμάτωση αφηρημένης εργασίας και άρα πια συμπεριλάμβανε τα «νέα υποκείμενα»: τους νέους, τις γυναίκες, τους περιθωριακούς, κ.λ.π. Όμως αντίθετα με την υπεραισιοδοξία του, στα μέσα της δεκαετίας του '70 όχι μόνο το εργοστάσιο και η κοινωνία δεν είχαν ενοποιηθεί πολιτικά, αλλά και εντός του «εργάτη-μάζα» οι διαιρέσεις άρχισαν να γίνονται πολύ έντονες. Την πικρή αυτή ταξική αλλά και πολιτική ήττα των αυτόνομων μέσα στο εργοστάσιο, παλιοί σύντροφοι του Νέγκρι θεώρησαν ότι αυτός την αποσιώπωσε, απαλλάσσοντας τον εαυτό του απ' τις ευθύνες της αυτοκριτικής και της ανάλυσης με το να στραφεί προς μια, υποτίθεται, μεγαλειώδη νέα σύνθεση, με την εφεύρεση μιας νέας κοινωνικής φιγούρας, «εγκαταλείποντας» το εργοστάσιο, το χώρο της άμεσης παραγωγής. Οι περιπέτειες της σκέψης του Νέγκρι δεν τέλειωσαν εκεί, ως γνωστόν. Για το θέμα που θίγουμε εδώ και την ιστορία της ιταλικής αυτονομίας τη δεκαετία του '70 πολύ διαφωτιστικό είναι το κείμενο του Steve Wright, *Negri's Class Analysis: Italian Autonomist Theory in the 70's* (Reconstruction 8).

κότητα το θεμέλιο της διαδικασίας της συσσώρευσης, τότε αναπόφευκτα μπαίνει μια νέα προτεραιότητα. Αυτή η προσέγγιση δεν ταυτίζεται με μια θεωρία που μιλάει για «κοινωνικά κινήματα αντίστασης στον καπιταλισμό», θεωρία που έγινε τόσο δημοφιλής μέσα στη δεκαετία του '90. Πάντα θεωρούσα το φεμινιστικό κίνημα, το κίνημα γύρω από τα επιδόματα του κοινωνικού κράτους, το φοιτητικό κίνημα, πολλούς αντιαποικιακούς αγώνες ως γνήσιους εργατικούς αγώνες απελευθέρωσης απ' τον καπιταλισμό.

Κ: Πιστεύεις λοιπόν ότι οι άμισθοι αποτελούν τον πυρήνα;

Γ: Ναι, η ανακάλυψη της σημασίας της άμισθης εργασίας μετατόπισε για μένα το κέντρο της αντικαπιταλιστικής στρατηγικής.

Κ: Οι νοικοκυρές λοιπόν, οι φοιτητές οι αγρότες...

Γ: Οι αγρότες, ιδιαίτερα οι αυτοσυντηρούμενοι αγρότες, αποτελούν ένα κεντρικό αλλά συχνά παραμελημένο κομμάτι της διαδικασίας αναπαραγωγής του διεθνούς προλεταριάτου.

Κ: Άρα η αναπαραγωγή γίνεται πιο σημαντική απ' την παραγωγή.

Γ: Η προβολή των άμισθων εργατών δεν είναι ζήτημα ανταγωνισμού πάνω για το ποιος είναι «περισσότερο ή λιγότερο σημαντικός» ή ποιος είναι περισσότερο ή λιγότερο εκμεταλλευόμενος, αλλά έχει να κάνει με μια καλύτερη κατανόηση του τι κρατάει τον καπιταλισμό ζωντανό. Απ' τη στιγμή που εστιάσεις πάνω στο κατά μεγάλο βαθμό άμισθο κομμάτι του κύκλου αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, τότε η πολιτική σου αλλάζει εντυπωσιακά. Αμέσως έρχεσαι αντιμέτωπος με διαιρέσεις και ιεραρχίες που έχουν συχνά παραμεληθεί από τα εργατικά κινήματα και οι οποίες μάλιστα υφαίνονται μέσα στις εργατικές οργανώσεις. Αρκεί κανείς να ρίξει μια ματιά στη σκανδαλώδη ιστορία του ρατσισμού και του σεξισμού της εργατικής τάξης για να καταλάβει τι εννοώ.

Κ: Παρόμοια πορεία είχε και ο Νέγκρι. Δηλ. εννοώ ότι ξεκίνησε απ' αυτήν την ιδέα του γενικευμένου εργοστασίου, του «κοινωνικού εργοστασίου», και σταδιακά μετατοπίστηκε απ' τους εργοστασιακούς εργάτες, αυτό το άμεσα παραγωγικό κομμάτι της εργατικής τάξης, στον «κοινωνικό εργάτη».¹⁹

Γ: Όμως τη δεκαετία του '70 οι «κοινωνικοί εργάτες» του Νέγκρι δεν ήταν αγρότες ή νοικοκυρές.

Κ: Εννοώ ότι η ομοιότητα έγκειται στο ότι κι αυτός επίσης εγκατέλειψε το εργοστάσιο, το βιομηχανικό προλεταριάτο.

Γ: «Εγκατέλειψε» το εργοστάσιο, αφού υποστήριζε ότι τελικά το εργοστάσιο δεν παρήγαγε έτσι κι αλλιώς υπεραξία.

Γ: Νομίζω ακόμα ότι στα τέλη του '70, λόγω της άποψής του περί του «χώρου της αυτονομίας» και της εγκατάλειψης από μεριάς του

20. Ο Becker έχει ως ιδεατό αντικείμενο της ανάλυσής του τη «συμπεριφορά» ενός συνόλου «δρώντων προσώπων» που για κάθε απόφαση που παίρνουν σκέφτονται ως ορθολογικοί καταναλωτές. Η «ορθολογική επιλογή» λοιπόν συνίσταται στο να παίρνει κανείς σαν μοντέλο την αγορά για κάθε επιλογή στην προσωπική του ζωή, π.χ. «πόσο χρόνο και χρήμα θα μου φάει ένα παιδί, μια βόλτα, ένα γαμησάκι;» Η δεκαετία του '80 χρησιμοποίησε ευρέως τέτοια θεωρητικά διαμάντια για να νομιμοποιήσει διάφορες δραστηριότητες, εμπορευματοποιώντας τες πλήρως: εμπόριο οργάνων, βιομηχανία υιοθεσιών κ.λ.π. (Για περισσότερα, βλ. G.S. Becker, *The Economic Approach to Human Behavior* και το κείμενο του Caffentzis, "On the Notion of a Crisis of Social Reproduction").

21. «...Σαν έκφραση της ταξικής σχέσης, ο μισθός έχει πάντα δυό πλευρές: την πλευρά του κεφαλαίου, που τον χρησιμοποιεί για να ελέγχει την εργατική τάξη, προσπαθώντας να εξασφαλίσει το συνδυασμό κάθε μισθολογικής αύξησης με μια αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητας και την πλευρά της εργατικής τάξης, που αγωνίζεται όλο και περισσότερο για περισσότερα χρήματα, περισσότερη δύναμη και λιγότερη εργασία. Όπως δείχνει η ιστορία της τωρινής καπιταλιστικής κρίσης, όλο και λιγότεροι εργάτες είναι πρόθυμοι να θυσιάσουν τη ζωή τους στην υπηρεσία της καπιταλιστικής παραγωγής: έτσι, όλο και λιγότερο δίνουν σημασία στις εκκλήσεις για αύξηση της παραγωγικότητας. Αλλά όταν διαταραχθεί η "ομαλή ισορροπία" ανάμεσα στους μισθούς και την παραγωγικότητα, η μισθολογική πάλη γίνεται μια άμεση επίθεση ενάντια στο κέρδος του κεφαλαίου και στην ικανότητά του ν' αφαιρεί υπερεργασία από μας. Έτσι η πάλη για μισθολογικά αιτήματα είναι ταυτόχρονα και μια πάλη ενάντια στο μισθό, υπέρ της δύναμης που εκφράζει κι ενάντια στην καπιταλιστική σχέση που εμπεριέχει. Στην περίπτωση των άμισθων, στην περίπτωση μας, ο αγώνας για ένα μισθό αποτελεί ακόμα πιο ξεκάθαρα μια επίθεση ενάντια στο κεφάλαιο. Ο μισθός για την οικιακή εργασία σημαίνει πρώτα απ' όλα ότι το κεφάλαιο θα πρέπει να πληρώσει για την τεράστια ποσότητα των κοινωνικών υπηρεσιών που γλυτώνει τώρα σε βάρος μας. Αλλά το πιο

μιας πολιτικής επικεντρωμένης στο εργοστάσιο, άρχισε να προβάλλει τους «μαύρους» εργάτες, τους μετανάστες, κ.λ.π.

G: Δεν ήταν ο μόνος που απομακρύνθηκε από μια οπτική στην οποία το βιομηχανικό προλεταριάτο είχε την πρωτοκαθεδρία. Τότε γινόταν μια πολύ μεγάλη συζήτηση στην οποία συμμετείχαν πολλοί περισσότεροι άνθρωποι και τάσεις και όχι μόνο όσοι κινητοποιούνταν γύρω από το αίτημα «Μισθός για την Οικιακή εργασία», ο Νέγκρι ή όσοι ενδιαφέρονταν για το «περιθώριο». Πρώτα απ' όλα, υπήρχε μια καπιταλιστική οπτική πάνω σ' αυτό το ζήτημα, με θεωρητικό της τον Gary Becker, που είχε πάρει βραβείο Νόμπελ στα οικονομικά για τη δουλειά του πάνω στην οικογένεια, το έγκλημα και τον «ελεύθερο χρόνο».²⁰ Από μια αντικαπιταλιστική οπτική, ο Ε.Π. Τόμσον άρχιζε να γράφει σχετικά με την έννοια της «ηθικής οικονομίας» στην Αγγλία του 18ου αιώνα που χαρακτήριζε μια περίοδο της καπιταλιστικής ιστορίας όπου δεν υπήρχε πλήρως αναπτυγμένη αγορά εργασίας και υπήρχαν προλεταριακοί περιορισμοί στο κεφάλαιο έξω απ' το εργοστάσιο και πριν την ύπαρξή του. Οι κοινωνιολόγοι επίσης ενδιαφέρονταν για τον αναπαραγωγικό τομέα της οικονομίας.

Αν και είναι θαμμένο τώρα κάτω από μια χιονοστιβάδα γραφτών, έρευνας και οργανωτικών προσπαθειών, το κίνημα του «Μισθού για την Οικιακή εργασία» συνέβαλε τα μέγιστα στο να επιβληθεί μια αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο γινόταν κατανοητή η άμισθη, αναπαραγωγική εργασία. Άνθρωποι όπως η Σέλμα Τζέιμς, η Μαριαρόζα Νταλλακόστα και η Σίλβια Φεντερίκι δεν μπορούσαν ν' αγνοηθούν, ιδιαίτερα όταν υποστήριζαν ότι μια πραγματικά αποφασιστική αντικαπιταλιστική πολιτική έπρεπε ν' απευθυνθεί στην άμισθη εργασία, αν και τις έκαναν πολύ σκληρή επίθεση. Αν μπορούσε να μειωθεί η ικανότητα του κεφαλαίου να εκμεταλλεύεται τον ωκεανό της άμισθης εργασίας, τότε θ' απειλούνταν στα σοβαρά.

K: Και ακόμα υποστηρίζεις αυτές τις απόψεις;

G: Για μένα η οπτική του «Μισθού για την Οικιακή εργασία» ήταν κάτι σαν μια κοινωνική Κοπερνίκεια επανάσταση, και από τη στιγμή που την υιοθέτησα δεν την άλλαξα ποτέ.

Γ: Άρα η έμφαση δεν είναι πάνω στον τρόπο παραγωγής, αλλά στον τρόπο αναπαραγωγής, σ' αυτούς που είναι υπεύθυνοι για την αναπαραγωγή των όρων της παραγωγής.

G: Ναι, όμως το πρόβλημά μου ήταν να βρω μια πολιτική που πρακτικά ν' ανταποκρίνεται στις θεωρητικές αλλαγές που προκάλεσε το αίτημα του «Μισθού για την Οικιακή εργασία». Μέσα στη δεκαετία του '70 οι ακτιβίστριες του αιτήματος «Μισθός για την Οικιακή εργασία» ξεκίνησαν μια καμπάνια στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική για ν' αναγκάσουν το κράτος να πληρώσει μισθό άμεσα στις νοικοκυρές. Η καμπάνια είχε τις ρίζες της στον ύστερο κεύνσιανισμό αυτής της περιόδου που ακόμα συνέδεε το μισθό με την παραγωγικότητα.²¹ Η καμπάνια του «Μισθού για την Οικιακή εργασία» προσπάθησε ν' αντιστρέψει αυτή τη στρατηγική, υπονομεύοντάς την από τα

σημαντικό είναι ότι το αίτημα πληρωμής Μισθού για την Οικιακή Εργασία αποτελεί **καθεαυτό** την άρνηση αποδοχής της εργασίας μας σαν βιολογική μοίρα, πράγμα που αποτελεί αναπόσπαστη προϋπόθεση για την πάλη μας ενάντια σ' αυτή. Στην πραγματικότητα, τίποτα δε συνετέλεσε τόσο πολύ στη θεσμοποίηση της εργασίας μας, της οικογένειάς μας και της εξάρτησής μας από τους άντρες, όσο το γεγονός ότι αυτή η εργασία πληρώνεται πάντα όχι με μισθό αλλά με "αγάπη". Τόσο για μας όσο και για το μισθωτό εργάτη, ο μισθός αποτελεί τίμημα μιας συμφωνίας αναφορικά με την παραγωγικότητά. Σ' αντάλλαγμα του μισθού, δε θα εργαζόμαστε όπως πριν κι ακόμα περισσότερο από πριν, θα εργαζόμαστε λιγότερο. Θέλουμε ένα μισθό για να μπορέσουμε ν' αφιερώσουμε το χρόνο και την ενεργητικότητά μας στον αγώνα κι όχι για να περιοριστούμε από μια δεύτερη δουλειά, εξαιτίας της ανάγκης μας για οικονομική ανεξαρτησία. Επιπλέον, η πάλη μας για ένα μισθό βάζει, τόσο για τους μισθωτούς όσο και για τους άμισθους, το ζήτημα της πραγματικής διάρκειας της εργάσιμης μέρας. Ως τώρα, η εργάσιμη μέρα των εργατών, αρσενικών και θηλυκών, καθοριζόταν απ' το κεφάλαιο —από το χτύπημα της κάρτας στην προσέλευση κι απ' το χτύπημα της κάρτας στην αποχώρηση. Αυτό καθόριζε το χρόνο που ανήκαμε στο κεφάλαιο και το χρόνο που ανήκαμε στον εαυτό μας. Αλλά δεν ανήκαμε ποτέ στον εαυτό μας, ανήκαμε πάντα στο κεφάλαιο σε κάθε στιγμή της ζωής μας. Κι ήρθε η ώρα να κάνουμε το κεφάλαιο να πληρώσει για κάθε στιγμή που μας έκλεψε. Με ταξικούς όρους, αυτό σημαίνει ότι απαιτούμε ένα μισθό για κάθε στιγμή που περνάμε στην υπηρεσία του κεφαλαίου».

(Σιλβία Φεντερίκι-Νικόλ Κοξ, *Αντεπίθεση απ' την κουζίνα*).

22. Σχετικά μ' αυτήν τη διαδικασία αυξανόμενης κοινωνικοποίησης της οικιακής εργασίας, ας κάνουμε μερικά σχόλια. Το ότι όλο και περισσότερες γυναίκες άρχισαν να μετατρέπονται από αποκλειστικά άμισθες νοικοκυρές σε μισθωτές εργάτριες ήταν «καρπός» συνάντησης του επίσημου φεμινιστικού κινήματος και των αναγκών του κεφαλαίου. Η εισαγωγή γυναικών στην παραγωγή δε βοήθησε απλά στην επέκταση των καπιταλιστικών παραγωγικών

μέσα, αποκαλύπτοντας την τεράστια ποσότητα εργασίας που καταβάλλουν οι γυναίκες και απαιτώντας την πληρωμή της.

Το κεφάλαιο απάντησε στην καμπάνια του «Μισθού για την Οικιακή εργασία» με το νεοφιλελευθερισμό της αναπαραγωγής τις δεκαετίες του '80 και του '90: με τον εκχρηματισμό όλων των μορφών αναπαραγωγής. Ένα μεγάλο μέρος της απλήρωτης αναπαραγωγικής εργασίας, από το μαγείρεμα, το καθάρισμα του σπιτιού μέχρι τη φροντίδα των παιδιών, «ιδιωτικοποιήθηκε».

Γ: Καταλαβαίνω επίσης γιατί στη θεωρία σας οι αγώνες στην εκπαίδευση ήταν τόσο σημαντικοί.

Γ: Πρέπει κανείς να έχει μια αρκετά ευρεία άποψη για τη εκπαίδευση και τη σημασία της στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης στον καπιταλισμό. Σίγουρα δεν ταυτίζεται μ' ό,τι συμβαίνει στα σχολεία. Θά' θελα να προσθέσω ένα σημαντικό στοιχείο σχετικά με την καμπάνια του «Μισθού για την Οικιακή εργασία» στις ΗΠΑ στα μέσα της δεκαετίας του '70 που δεν το τόνισα όσο έπρεπε. Η καμπάνια ξεκίνησε την ίδια ακριβώς στιγμή που εμφανίστηκε μια μεγάλη διαίρεση εντός του αμερικάνικου γυναικείου κινήματος κι ενώ το κεφάλαιο αναδιάρθρωσε την εργασία, επέβαλε λιτότητα και αύξανε την ανεργία. Οι επικεφαλής του επίσημου αμερικάνικου γυναικείου κινήματος αποφάσισαν ότι δε θα στήριζαν το κίνημα γύρω από τα επιδόματα του κοινωνικού κράτους, που στην πλειοψηφία του αποτελούνταν από μαύρες γυναίκες, αλλά αντί γι' αυτό θα προσπαθούσαν να βάλουν τις γυναίκες μέσα στη μισθωτή εργασία. Πράγμα που σήμαινε υποστήριξη μιας πολιτικής ενάντια στις διακρίσεις μέσα από ψήφιση νόμων (affirmative action laws), εισήγηση για μια Τροπολογία Ίσων Δικαιωμάτων (Equal Rights Amendment) και εγκατάλειψη της υποστήριξης των γυναικών που απαιτούσαν απ' το κράτος να τις πληρώνει ένα μισθό για να μεγαλώνουν τα παιδιά τους.

Η στρατηγική του γυναικείου κινήματος εκείνη την εποχή ήταν να βάλει τις γυναίκες στη μισθωτή εργασία και να κάνει τους άντρες ν' αποδεχτούν ιδεολογικά το να βοηθάνε στο σπίτι.

Αυτό έδωσε μεγαλύτερη δύναμη στο πρωτο-νεοφιλελευθερισμό του κράτους που είπε, «θα περικόψω τα επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας αν αυτές οι γυναίκες δε δουλέψουν *πραγματικά*» δηλαδή αν δε δουλέψουν ως μισθωτές για ιδιωτικές επιχειρήσεις».

Υπήρξε λοιπόν εντός του γυναικείου κινήματος μια μεγάλη διαμάχη γύρω από το μισθό που πρόσφερε στο κράτος (την περίοδο του Ρήγκαν) την τέλεια ευκαιρία ν' αποτινάξει την ευθύνη του για την αναπαραγωγική εργασία. Σαν αποτέλεσμα, η «βιομηχανία των υπηρεσιών» έγινε ο μεγαλύτερος «αναπτυξιακός τομέας» της οικονομίας. Γιατί, σε τελευταία ανάλυση, τι άλλο είναι η βιομηχανία υπηρεσιών παρά εκχρηματισμός της αναπαραγωγικής εργασίας; Έτσι στις ΗΠΑ πιο πολύ τρώει κανείς έξω παρά μαγειρεύει στο σπίτι και όλο και περισσότερες υπηρέτριες απασχολούνται ακόμα και από «μεσοαστικές» οικογένειες απ' τις Φιλιππίνες ή την Καραϊβική.²²

Γ: Και τι απέγινε η άλλη τάση, η «άρνηση της εργασίας»; Υποθέτω ότι την επηρέασε κι αυτήν η καπιταλιστική αναδιάρθρωση και η μαζι-

σχέσεων, αλλά λειτούργησε ταυτόχρονα με πολύ συμφέροντα για το κεφάλαιο τρόπο: η άμισθη νοικοκυρά έγινε η **φθηνή εργάτρια**. Ακόμα και σήμερα οι θηλυκοί προλετάριοι σαν σύνολο εξακολουθούν να είναι φθηνότεροι και ρίχνουν τους μισθούς όπου μπαίνουν, φέρνοντας μαζί τους μια πανάρχαια υποτίμηση, δηλαδή μια συνθήκη πλήρους αμισθίας, αφού η οικιακή εργασία είναι «καθήκον» και «προσφορά αγάπης». Απ' την άλλη, οι γυναίκες σαν μισθωτές απορροφήθηκαν σε μεγάλο βαθμό ακριβώς σ' αυτούς τους τομείς υπηρεσιών που αναπτύχθηκαν ως κοινωνικοποίηση της οικιακής εργασίας: νοσοκόμες, δασκάλες, νηπιαγωγοί, baby-sitters, καθαρίστριες, πόρνες. Διπλό το όφελος για το κεφάλαιο: και η άμισθη εργασία της αναπαραγωγής συνεχίζει να παραμένει άμισθη (γιατί είναι ελάχιστο το ποσοστό των γυναικών που ως καριερίστριες μισθώνουν αποκλειστικά άλλες για το σύνολο της οικιακής εργασίας) και οι τομείς που αναγκαστικά δημιουργήθηκαν για να υποκαταστήσουν τη γυναικεία οικιακή εργασία είναι ως επί το πλείστον χαμηλόμισθοι και υποτιμημένοι. Δηλαδή, σε γενικές γραμμές, η νοικοκυρά «απελευθερώνεται» καθημερινά απ' την άμισθή της σκλαβιά 8 ώρες το 24ωρο δουλεύοντας ως νοικοκυρά πάλι, με τη διαφορά ότι τώρα είναι μια πολύ φθηνή μισθωτή.

23. Εδώ ο Caffentzis αναφέρεται στις συζητήσεις εντός της αστικής τάξης, τη δεκαετία του '60 και τις αρχές της επόμενης στην Αμερική, για ένα «εισόδημα του πολίτη», ένα «εγγυημένο εθνικό μισθό». Η ιδέα αυτή μάλιστα είχε γίνει τόσο δημοφιλής στην Αμερική που το 1968 1300 οικονομολόγοι (όλου του φάσματος) έκαναν αίτηση στο Κονγκρέσο να υιοθετήσει ένα «εθνικό σύστημα εγγυημένου εισοδήματος». Ήταν η πίεση των κινημάτων της εποχής (κυρίως αυτού των γυναικών και του μαύρου πληθυσμού γύρω απ' τα επιδόματα του κοινωνικού κράτους) που ανάγκασε τους αστούς να προχωρήσουν σε κάτι τέτοιο. Προβληματίζονταν ωστόσο σοβαρά για το αν το ρίσκο της ψήφισής του θα μπορούσε στην πραγματικότητα να οδηγήσει σε μείωση του κόστους για το κεφάλαιο στον τομέα της αναπαραγωγής. Έτσι,

κή ανεργία.

G: Σίγουρα. Στην πραγματικότητα δέχτηκε πολύ ισχυρό πλήγμα. Οι πραγματικοί μισθοί άρχισαν να πέφτουν δραματικά απ' το 1973 και για 25 περίπου χρόνια ενώ η εργάσιμη εβδομάδα στην ουσία μεγάλωσε και οι απεργίες σχεδόν σταμάτησαν. Έτσι που σήμερα η έννοια μιας γενικευμένης «άρνησης της εργασίας» έχει πια γίνει σχεδόν ουτοπική στις ΗΠΑ.

Γ: *Παρεμπιπτόντως, πόσο καιρό μπορούσες να παίρνεις επίδομα ανεργίας αν απολυόσουν τη δεκαετία του '70;*

G: Όπως είπα και πριν, σε μερικές πολιτείες σχεδόν για δύο χρόνια. Πέρα απ' τα επιδόματα ανεργίας υπήρχε μια γκάμα προγραμμάτων «θέσεων εργασίας» όπου άντρες εργαζόμενοι μπορούσαν να παίρνουν λεφτά απ' το κράτος μην κάνοντας στην ουσία τίποτα. Όμως γύρω στο 1979-80 τέλειωσαν αυτά τα κόλπα. Τα επιτόκια εκτοξεύτηκαν, οι τιμές του πετρελαίου ξανανέβηκαν, οι πραγματικοί μισθοί έπεσαν δραματικά και η μια ύφεση ακολουθούσε την άλλη. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 κάποιοι από μας φτιάξαμε μια οργάνωση για την καμπάνια του «Εισοδήματος χωρίς εργασία» (Income Without Work —IWW), απαιτώντας κοινωνικό μισθό για όλους. Ήταν ένα «σοβαρό αστειό» που προσπάθησε ν' αναβιώσει το αίτημα για ένα καθολικό εγγυημένο εισόδημα. Αλλά μπροστά στην κρίση, δεν προχώρησε καθόλου.

Γ: *Είχες αναφέρει στην μπροσουρά σου «Από την καπιταλιστική κρίση στην προλεταριακή σκλαβιά» ότι κάποιοι απ' την άρχουσα τάξη είχαν αρχίσει να σκέφτονται την παροχή ενός εγγυημένου εισοδήματος για όλους. Όμως κάτι τέτοιο δεν έγινε ποτέ, έτσι δεν είναι;*

G: Κατά ειρωνικό τρόπο, ήταν οι σύμβουλοι του Νίξον αυτοί που πρώτοι πρότειναν την αντικατάσταση όλων των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης μ' ένα εγγυημένο ετήσιο εισόδημα. Μάλιστα έγινε και νομοσχέδιο το 1969 και παραλίγο να ψηφιστεί, αλλά τελικά απορρίφθηκε.²³ Ο Νίξον τελικά επέβαλε πάγωμα μισθών το 1971. Αυτός ήταν μάλλον ο πιο πεπεισμένος κενύσιανός απ' όλους τους αμερικάνους προέδρους. Εξάλλου αυτός πραγμάτωσε το όνειρο του Κέυνς για ένα παγκόσμιο νόμισμα εντελώς αποσυνδεδεμένο απ' τα πολύτιμα μέταλλα το 1971.

Γ: *Η στρατηγική που εφάρμοσαν δεν συνίστατο στην ενσωμάτωση της εργατικής τάξης αλλά στην έναρξη μιας καινούργιας εποχής διαίρεσης και καταστολής. Άρα το εγγυημένο εισόδημα δεν είχε καμιά θέση σ' αυτή τη στρατηγική.*

G: Αυτό ισχύει από το τέλος της δεκαετίας του '70 και μετά. Όμως για ένα σύντομο χρονικό διάστημα το 1969 ο Νίξον μπήκε στον πειρασμό μιας επιχείρησης καθησυχασμού του οξυμένου ταξικού ανταγωνισμού της τότε εποχής. Ωστόσο επί προεδρίας Ρήγκαν κηρύχτηκε επίσημα ταξικός πόλεμος και αυτό βιώνουμε από τότε. Το εγγυη-

οικονομολόγοι όπως ο Φρίντμαν πρότειναν ένα κατώτατο εισόδημα μόνο για όσους το είχαν «πραγματικά» ανάγκη, με την ελπίδα πως έτσι τα κοινωνικά έξοδα του κράτους θα μειώνονταν. Εναντία στο Family Assistance Plan του Νίξον καταφέρθηκαν τελικά κι αυτοί που αγωνίζονταν για τις παροχές του κοινωνικού κράτους επειδή κατάλαβαν ότι μ' αυτήν την πρόταση το κράτος προσπαθούσε να μειώσει τα έξοδά του και όχι να τ' αυξήσει, χρησιμοποιώντας το εγγυημένο εισόδημα σαν κίνητρο για εργασία μάλλον παρά ως εναλλακτική λύση προς αυτήν, όπως γινόταν μέχρι τότε από τα κάτω. Τελικά, και προς ικανοποίηση των ρεπουμπλικάνων, η ιδέα του δικαϊώματος σε ένα εισόδημα εγκαταλείφθηκε, για να ξεκινήσει η καπιταλιστική αντεπίθεση με όπλα την επανεπιβολή της εργασίας και τη λιτότητα.

24. Τόσο στο Zerowork, στο κείμενο του Caripignano, όσο και στην προσούρα *We Want Everything* της Επιτροπής «Εισόδημα Χωρίς Εργασία», που αναφέρονται παραπάνω, γίνεται αναφορά στην άρνηση της εργασίας και τους αγώνες για το εισόδημα κυρίως σε σχέση με το κίνημα των μαύρων. Μετά τις εξεγέρσεις στα γκέτο το κράτος προσανατολίστηκε στην αύξηση του αριθμού των οικογενειών που έπαιρναν κοινωνικό επίδομα (μέσα σε μια δεκαετία απ' το 1960 ως το 1970 η αύξηση έφτασε στο 225%). Ο στόχος του κράτους ήταν να ελέγξει πολιτικά το γκέτο, οργανώνοντάς το περίπου σαν συνδικάτο για να καναλιζάρει τις εξεγέρσεις προς την κατεύθυνση αιτημάτων που μπορούσαν να ικανοποιηθούν με συλλογικές διαπραγματεύσεις. Στον αντίποδα όμως της καπιταλιστικής αυτής λογικής, οι μαύροι έγιναν υποκείμενο του αγώνα για το εισόδημα ενάντια στην εργασία. Απ' την άλλη, οι αγώνες μέσα στο εργοστάσιο για ψηλότερους μισθούς ήταν η άλλη όψη του αγώνα επανοικειποίησης του πλούτου με τις εξεγέρσεις στα γκέτο και το κίνημα για μεγαλύτερα κοινωνικά επιδόματα: έθεταν όλοι στο επίκεντρό τους το ζήτημα του εισοδήματος χωρίς εργασία. Μέσα στο εργοστάσιο οι αγώνες για ψηλότερους μισθούς πήγαιναν κόντρα στη λογική της παραγωγικότητας και η ίδια η αρχή της παραγωγικό-

μένο εισόδημα δεν ήταν μια απλή ουτοπία, το σκέφτονταν σοβαρά στα τέλη της δεκαετίας του '60 ενώ ακόμα και ο Μίλτον Φρίντμαν είχε προτείνει ένα σχέδιο «αρνητικού φόρου εισοδήματος» που ίσως χρησιμοποιούνταν για την εφαρμογή του.

Γ: *Η όλη ιστορία με το «εγγυημένο εισόδημα» επανέρχεται σε διάφορες χώρες, π.χ. στην Ιταλία και τη Γαλλία. Στην Ιταλία προτάθηκε από τους μετα-αυτόνομους γύρω από τα κοινωνικά κέντρα. Αυτοί όμως, μιλάνε για «εισόδημα του πολίτη», πράγμα που είναι πολύ διαφορετικό απ' ό,τι εννοούσατε με το «μισθός χωρίς δουλειά» που συνδεόταν με την «άρνηση της εργασίας» και εννοούνταν ως ένα εργατικό αίτημα. Αυτό τώρα το «εισόδημα του πολίτη» συνδέεται περισσότερο με μια νέα οργάνωση της «κοινωνίας των πολιτών», με το σχηματισμό μιας πιο δημοκρατικής κοινωνίας εντός του καπιταλισμού. Πιστεύω ότι αυτή η καινούργια συζήτηση στην Ιταλία και τη Γαλλία διαφέρει πολύ απ' αυτήν της δεκαετίας του '70.²⁴*

Γ: Έχεις δίκιο.

Γ: *Γιατί εγκαταλείφθηκε το εγχείρημα γύρω από το Zerowork;*

Γ: Κυρίως είχε να κάνει με τις θεωρητικές και πολιτικές διαφωνίες που ανέφερα, αλλά αφορμή για την επίσημη διάσπαση στάθηκε ένα άρθρο του Christian Marazzi, που ανέπτυξε ένα παράπλευρο θέμα με το «τέλος της εργασίας»: το χρήμα δεν είναι πια μέρος της διαδικασίας μέτρησης της εργασίας. Μερικοί στην κολεκτίβα που υποστήριζαν τη γραμμή του «τέλους της εργασίας» ήθελαν να μπει το άρθρο στο δεύτερο τεύχος του Zerowork, άλλοι όπως εγώ όχι. Έγινε μια προσπάθεια να διευθετηθεί η σύγκρουση αλλά δεν πέτυχε και η κολεκτίβα διαλύθηκε το Μάρτη του 1977.

Ο ίδιος ο Marazzi δεν ήξερε ότι το άρθρο του θα επίσπευδε τη διάσπαση. Μάλιστα όταν ήρθε στις ΗΠΑ απ' την Ελβετία μετά από ένα χρόνο είχαμε πολύ φιλικές σχέσεις.

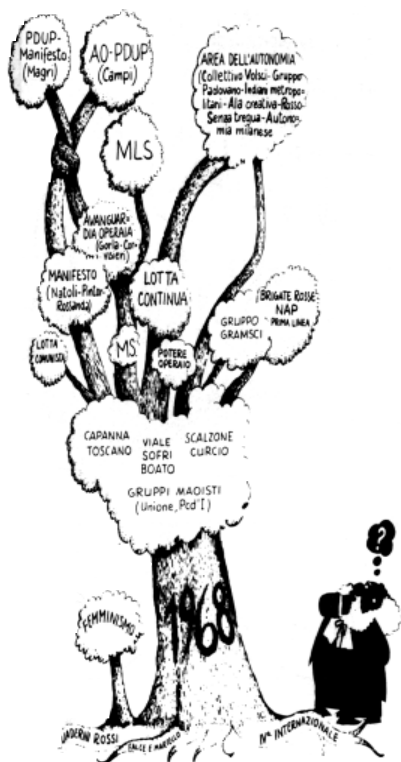
Υπήρξαν και άλλα ζητήματα που προκάλεσαν τη διάσπαση, όπως οι πολιτικές διαιρέσεις στο ιταλικό κίνημα. Εκ των υστέρων βλέπω πολλούς λόγους για τη διάσπαση μέσα στη διεθνή συγκυρία την άνοιξη του 1977· όμως να μη γίνομαι μεγαλομανής, το Zerowork ήταν ένα μικρό πολιτικό περιοδικό που το έβγαζαν λίγοι άνθρωποι που δεν μπορούσαν πια να συνεχίσουν να συμφωνούν ότι θα διαφωνούν. Οι αντιθέσεις είχαν οξυνθεί πάρα πολύ.

Εκ των υστέρων, φυσικά, δε νομίζω ότι θα συμμετείχα στο Zerowork αν ήξερα από πριν αυτά τα προβλήματα. Θά' λεγα στους συντρόφους μου στην κολεκτίβα, «Έχουμε να κάνουμε με δύο πολύ διαφορετικές προοπτικές. Ας τα βρούμε αν μπορούμε και αν όχι, ας μη δημοσιεύσουμε αυτό το υλικό».

Γ: *Αρα, αργότερα, το Midnight Notes ήταν δική σου πρωτοβουλία;*

Γ: Ναι, βασικά ήταν δική μου. Άρχισα να μαζεύω τον κόσμο το φθινόπωρο του 1977. Η κολεκτίβα Midnight Notes έκανε την πρώτη της συνάντηση το 1978, περίπου ένα χρόνο μετά τη διάσπαση του

τητας δεχόταν επίσης επίθεση από τους αγώνες γύρω απ' το κοινωνικό κράτος για την κάλυψη των αναγκών. Ακριβώς εδώ εντοπίζουμε την ταξική σκοπιά του αιτήματος για εισόδημα χωρίς εργασία, όπως το κάνουν και τα δύο προαναφερόμενα κείμενα: το αίτημα αυτό βγήκε μέσα από τους αγώνες του κοινωνικού εργοστασίου ομογενοποιώντας τα υποκείμενά τους. Τέθηκε σαν εργατικό αίτημα μέσα στους αγώνες, κι όχι σαν «εισόδημα του πολίτη» από πολιτικές οργανώσεις εν απουσία αγώνων.

Το γενεαλογικό δέντρο της ιταλικής εξω-κοινοβουλευτικής αριστεράς.

25. Το 1969 ένα κίνημα κυρίως βιομηχανικών εργατών θα οδηγηθεί από την απεργία στην εξέγερση. Το ότι έχει καταγραφεί στην ιστορία ως το τρίτο μεγαλύτερο απεργιακό κίνημα όσον αφο-

Zerowork.

Γ: Το πρώτο τεύχος του *Midnight Notes* αναφερόταν στο αντιπυρηνικό κίνημα και εκδόθηκε το 1979, σωστά;

Γ: Ναι, εκδόθηκε αμέσως μετά το πυρηνικό ατύχημα στο Three Mile Island στην Πενσυλβάνια. Μπορέσαμε να το βγάλουμε αμέσως μετά το ατύχημα γιατί δουλεύαμε το τεύχος μήνες πριν. Ο στόχος εν μέρει του περιοδικού ήταν ν' αρχίσουμε να έχουμε μια πιο συνεκτική άποψη πάνω στην εργασία και την καπιταλιστική συσσώρευση και θεωρητικά και πρακτικά. Η δουλειά μας αυτή ξεκίνησε με το αντιπυρηνικό κίνημα τότε, και ήταν φυσικό γιατί συμμετείχαμε σ' αυτό και μάλιστα κάποιοι από μας είχαν βοηθήσει στο σχηματισμό μιας αντιπυρηνικής ομάδας στο Μπρούκλιν. Αρχίσαμε ν' αναπτύσσουμε μια στρατηγική για το αντιπυρηνικό κίνημα που συνδεόταν άμεσα με την κρίση στην τιμή της ενέργειας. Νομίζω ότι η προσπάθεια πέτυχε και πράγματι επηρέασε το τοπικό αντιπυρηνικό κίνημα στη Ν.Υόρκη που κυρίως στόχευε στο να κλείσει ένα πυρηνικό εργοστάσιο που κατασκευαζόταν τότε περίπου 50 μίλια ανατολικά της πόλης. Η ηλεκτρική εταιρεία είχε χώσει πολλά λεφτά σ' ένα εργοστάσιο που αν τελικά γινόταν, θα ήταν ένα από τα μεγαλύτερα πυρηνικά εργοστάσια του κόσμου. Όμως εξαιτίας της πίεσης που άσκησε το κίνημα το εγκατέλειψαν. Ήταν πιστεύω μια αποφασιστική κίνηση. Πρώτα απ' όλα, έκανε ζημιά δισεκατομμυρίων δολαρίων στην ηλεκτρική εταιρεία.

Γ: Τότε κριτικάρατε το αντιπυρηνικό κίνημα γιατί δεν μπορούσε να ξεπεράσει την περιορισμένη του ταξική σύνθεση.

Γ: Το αντιπυρηνικό κίνημα τότε είχε ως κέντρο του τις περιοχές γύρω από τα πυρηνικά εργοστάσια όπου ζούσαν κυρίως παραδοσιακοί μικροί αγρότες και ένα νέο είδος διανοητικού εργάτη (που αργότερα θα συνδεόταν με τη βιομηχανία των ηλεκτρονικών υπολογιστών). Υποστηρίξαμε ότι το αντιπυρηνικό κίνημα έπρεπε να ξεπεράσει αυτή την περιορισμένη ταξική σύνθεση για να γίνει αποτελεσματικό. Έπρεπε να εξαπλωθεί στις πόλεις. Γι' αυτό είχαμε επικεντρωθεί στην πόλη της Ν.Υόρκης και όχι στην ύπαιθρο όπου κατασκευάζονταν τα πυρηνικά εργοστάσια. Επίσης πιστεύαμε ότι ήταν σημαντικό να συνδέσουμε το ζήτημα της κρίσης των τιμών της ενέργειας με την ανάπτυξη της πυρηνικής ενέργειας, κάτι που δε γινόταν στις ΗΠΑ.

Γ: Ο Σέρτζιο Μπολόνια και ο Φερούτσιο Γκαμπίνιο στην Ιταλία δεν ήταν από τους πρώτους που επιχείρησαν να συνδέσουν την κρίση του πετρελαίου με την κρίση της εργασίας;

Γ: Ναι. Ήδη πριν την πετρελαϊκή κρίση του 1973 συζητιόταν στην Ιταλία το ενδεχόμενο μιας μεγάλης κρίσης του κεφαλαίου που θα ξεκίναγε απ' τους εργατικούς αγώνες, ιδιαίτερα μετά το «θερμό Φθινόπωρο» στην Ιταλία.²⁵ Ο Σέρτζιο, ο Φερούτσιο και άλλοι είχαν αρχίσει να εξετάζουν τους πιθανούς τρόπους με τους οποίους θ' απα-

ρά τις χαμένες εργατοώρες (μετά το Μάη του '68 και τη γενική απεργία του 1926 στη Βρετανία) είναι το λιγότερο που μπορούμε να πούμε. Αφορμή στάθηκε η ανανέωση των συλλογικών συμβάσεων το φθινόπωρο εκείνης της χρονιάς. Τα πνεύματα ήταν ιδιαίτερα οξυμένα και τον όρο «θερμό φθινόπωρο» τον χρωστάμε στην εφημερίδα 24 Ore, των μιλανέζων βιομηχάνων, που προειδοποιούσε για πιθανές ανεπιθύμητες ομοιότητες με το «μακρύ θερμό καλοκαίρι» των ΗΠΑ εξαιτίας των εξεγέρσεων στα γκέτο. Το κίνημα της FIAT στο Τορίνο χαρακτηρίστηκε κυρίως από την πολιτική κουλτούρα των μεταναστών εργατών απ' το νότο της Ιταλίας: στο ρεπερτόριό τους, εκτός από σαμποτάζ, υπήρχαν επιθέσεις σε κτίρια, βίαιη μεταχείριση των απεργοσπαστών και των εποπτών, περιφρόνηση των συνδικάτων και των κομμάτων. Στο Μιλάνο, στην Pirelli, έναυσμα στάθηκε η διεκδίκηση συνδικαλιστικών δικαιωμάτων. Σ' ό,τι επακολούθησε η αυτομείωση της παραγωγής (autoriduzione) έτυχε ευρείας εφαρμογής. Στην αυτοκινητοβιομηχανία αλλά και αλλού κυριάρχησαν εξισωτικά συνθήματα, οι γυναίκες εργάτριες βγήκαν στο προσκήνιο, οι απεργίες γίνονταν όλο και πιο ευφάνταστες και αυτό που λέμε εργατική τάξη άρχισε να συζητά στο δρόμο ως τάξη για τον εαυτό της, για μια ριζική αλλαγή των πάντων. Τότε εγκαίνιαζεται απ' το κράτος η στρατηγική της έντασης, με φασιστικές επιθέσεις σε αριστερές οργανώσεις, που κορυφώνεται στις 12 Δεκέμβρη όταν στην Piazza Fontana σκοτώνονται 12 άνθρωποι από έκρηξη βόμβας. Ως βολικοί «ένοχοι» επιλέγονται οι αναρχικοί Πινέλι και Βαλμπρέντα και το θέαμα της τρομοκρατίας μπαίνει μπροστά για τα καλά.

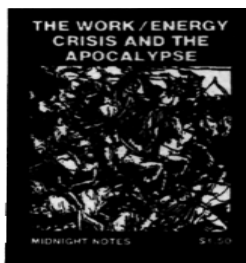
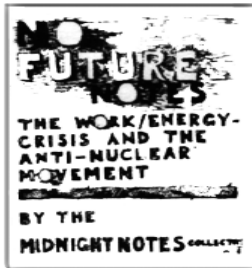
26. Αναφέρεται στον αραβο-ισραηλινό πόλεμο του Γιομ Κιπούρ.

ντούσε το κεφάλαιο. Όταν λοιπόν βγήκε το πρώτο τεύχος του Zerowork το Δεκέμβρη του 1975 είχε περάσει ενάμιση χρόνος από τον πόλεμο του Οκτώβρη του 1973²⁶ και τις πρώτες μεγάλες αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου που ακολούθησαν. Καθώς γράφαμε τα άρθρα του περιοδικού συζητιόταν έντονα διεθνώς ο τρόπος με τον οποίο το κεφάλαιο χρησιμοποιούσε τις τιμές του πετρελαίου και άλλων μορφών ενέργειας για ν' αντικρούσει την εργατική επίθεση. Όμως στο Midnight Notes προσεγγίσαμε το ζήτημα της σύνδεσης ανάμεσα στις τιμές της ενέργειας και την ταξική πάλη με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στο Zerowork. Στα πρώτα τρία κείμενα (τεύχη) των Midnight Notes —Strange Victories, No Future Notes και The Work/Energy Crisis and the Apocalypse— αναπτύξαμε μια διαφορετική άποψη για την τιμή του πετρελαίου και των άλλων ενεργειακών εμπορευμάτων. Θεωρήσαμε τις τιμές αυτές σαν τεχνάσματα μέσω των οποίων η υπεραξία από πολλούς τομείς του κοινωνικού εργοστασίου εκτός του ενεργειακού τομέα μετασχηματιζόταν σε συσσώρευση κερδών στους ενεργειακούς κλάδους. Οι αυξήσεις στις τιμές δεν ήταν προϊόν κάποιου μακιαβελικού σχεδιασμού του κεφαλαίου. Η κρίση των τιμών της ενέργειας ήταν απλά η εφαρμογή μιας παμπάλιας και διαρκούς διαδικασίας του κεφαλαίου —του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές. Αυτό που κάναμε ήταν να μετατρέψουμε το ερώτημα —γιατί οι τιμές της ενέργειας ήταν η βάση της συσσώρευσης αυτήν την περίοδο;— σε απάντηση —οι αυξήσεις των τιμών της ενέργειας ήταν η βάση ενός νέου κύκλου συσσώρευσης που πάντα μετατοπίζει τους συναφείς κλάδους της βιομηχανίας στους τόπους των νέων επενδύσεων.

Γ: Ενώ οι Ιταλοί πως ανέλυναν την πετρελαιοκή κρίση;

Γ: Ας δούμε το κείμενο του Μάριο Μοντάνο, «Notes on the International Crisis», στο πρώτο τεύχος του Zerowork, το οποίο αντανακλούσε τις απόψεις των Ιταλών συντρόφων εκείνη την περίοδο. Ο Μάριο βασικά υποστήριζε ότι το πετρέλαιο παραγόταν με σχετικά καθόλου αναγκαία εργασία, πράγμα που είναι λάθος. Στην πραγματικότητα, η παραγωγή πετρελαίου απαιτεί μεγάλη ποσότητα εργασίας, όμως συχνά με έμμεσο τρόπο. Το επιχείρημά του ήταν το εξής: «Η παραγωγή πετρελαίου είναι ένα κλασσικό παράδειγμα παραγωγής χωρίς εργασία. Η χρήση του μηχανισμού των τιμών (που έκανε το πετρέλαιο ν' αποκτήσει μια σχετικά υψηλή τιμή) είναι απλώς ένας μηχανισμός για την επιβολή της εργασίας. Θα επιβαλλόταν στους εξεγερμένους εργάτες στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ να δουλέψουν περισσότερο γιατί θα βρίσκονταν αντιμέτωποι με πολύ υψηλότερες τιμές ενέργειας». Οι αυξήσεις στις τιμές της ενέργειας ήταν άρα εργαλεία ελέγχου της εργατικής τάξης που βρίσκονταν έξω απ' το εργοστάσιο, κι έτσι οι εργάτες δεν μπορούσαν ν' απαντήσουν με απεργία. Γιατί δεν μπορείς ν' απεργήσεις σ' ένα εργοστάσιο χάλυβα σαν διαμαρτυρία για την αύξηση της τιμής του πετρελαίου. Η δική μας ανάλυση στο Midnight Notes έλεγε, «Το πετρέλαιο είναι ένα βασικό εμπόρευμα, όμως είναι ένα εμπόρευμα του οποίου η τιμή καθορίζεται απ' το ποσό που επενδύεται σ' αυτό· καθορίζεται απ' το κοινωνικό εργοστάσιο μέσα στα πετρελαιοπαραγωγικά έθνη-κράτη.

27. Κεφάλαιο, Τρίτος τόμος, Τμήμα Δεύτερο, Η μετατροπή του κέρδους σε μέσο κέρδος.

MIDNIGHT OIL
WORK, ENERGY, WAGE, 1973 - 1992

MIDNIGHT NOTES

Δεν μπορείς να κρίνεις την ποσότητα εργασίας που είναι απαραίτητη για την παραγωγή του πετρελαίου μετρώντας απλώς τους σωλήνες στις πετρελαιοπηγές. Η παραγωγή πετρελαίου είναι μια τεράστια, συνεχής διαδικασία που περιλαμβάνει πόρνες, μηχανικούς, οδηγούς φορτηγών και μάγειρες στους εργατικούς καταυλισμούς. Υπάρχει επίσης ένα ολόκληρο σύστημα ασφάλειας. Είναι ένα περίπλοκο ζήτημα και οι επενδύσεις στην παραγωγή πετρελαίου είναι τεράστιες. Υπάρχει μια τεράστια ποσότητα κεφαλαίου στις επιχειρήσεις πετρελαίου που πρέπει ν' αξιοποιηθεί». Το επιχείρημά μας απλά ήταν ότι ο Μάριο και άλλοι που σκέφτονταν όπως οι ιταλοί σύντροφοι της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς είχαν αγνοήσει κάτι πολύ βασικό. Υπολόγιζαν την τιμή του πετρελαίου απλά βάσει του κόστους παραγωγής ενός βαρελιού πετρελαίου και αφού όλα τα άλλα είχαν ήδη προετοιμαστεί, δηλ. είχε βρεθεί πετρέλαιο, είχαν τοποθετηθεί οι σωλήνες, είχαν προσληφθεί οι εργάτες και το σύστημα αναπαραγωγής τους είχε μπει σε λειτουργία, κ.λ.π. Αν το εξετάσει κανείς έτσι, χωρίς όλες αυτές τις προϋποθέσεις, τότε, ναι, ισχύει ότι ένα βαρέλι πετρελαίου κοστίζει κάτι λιγότερο από δέκα σεντς. Αλλά έτσι μετράς μόνο το κόστος της μεταφοράς του πετρελαίου από τα βάθη της γης ως την επιφάνεια. Άρα είναι λάθος νούμερο.

Γ: Επομένως το *Work/Energy Crisis and the Apocalypse* μπορεί να θεωρηθεί κριτική του Zerowork;

Γ: Ναι, στρεφόταν ενάντια στις απόψεις του Zerowork. Κι αυτό γιατί το Zerowork έτεινε να ισχυρίζεται ότι ο καπιταλισμός φέρνει ένα τέλος στην εργασία, ενώ στην πραγματικότητα βρίσκεται σε μια διαδικασία επέκτασης της εργασίας και εισάγει όλο και περισσότερα κομμάτια της ανθρωπότητας εντός της καπιταλιστικής εργασιακής διαδικασίας καθώς ταυτόχρονα επεκτείνει την εργασιακή διαδικασία σε μια τεράστια κλίμακα. Αν οι καπιταλιστές πράγματι απαλλάσσονταν από την εργασία και απλώς τη χρησιμοποιούσαν σαν μέθοδο ελέγχου της εργατικής τάξης, τότε τα τελευταία τριάντα χρόνια της ιστορίας θα ήταν πολύ διαφορετικά. Η διαδικασία της συσσώρευσης όντως εξαρτάται από την εργασία, όντως εξαρτάται από τη μεταφορά της αξίας που παράγεται σ' ένα μέρος του συστήματος προς ένα άλλο. Οι μηχανισμοί οι σχετικοί με την αξιοποίηση του κεφαλαίου περιγράφησαν αρχικά στον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*, όμως στην καλύτερη περίπτωση αναλύθηκαν χονδρικά.²⁷ Υπάρχουν σημαντικά προβλήματα στην εφαρμογή αυτής της ανάλυσης όταν αξιολογείς την τεχνολογία των ηλεκτρονικών υπολογιστών ή τη γενετική μηχανική, γιατί πως στ' αλήθεια μετριέται αυτή η ποσότητα εργασίας που χρειάζεται για την παραγωγή ενός υπολογιστή και των προγραμμάτων του; Δεν πρέπει κανείς να συμπεριλάβει σ' αυτήν μόνο τη χειρωνακτική εργασία των γυναικών στις ζώνες παραγωγής της Κίνας και της Καλιφόρνιας, αλλά και την τεράστια ποσότητα νερού που απαιτείται για την παραγωγή των τσιπς. Τέλος υπάρχει και η ίδια η εργασία παραγωγής του προγράμματος, που είναι επίσης μια εργασιακή διαδικασία. Από την εποχή του *The Work/Energy Crisis and the Apocalypse* έχω προσπαθήσει ν' αναπτύξω διάφορες όψεις αυτής της ανάλυσης και η εργασία μου μ' έχει οδηγήσει σε μερικές απρό-

28. “Workfare”: έτσι θα λέγαμε την επιβολή σ’ όσους παίρνουν επιδόματα πρόνοιας κάποιας μορφής εργασίας σ’ αντάλλαγμα γι’ αυτά τα επιδόματα. Όπως και με τ’ αντίστοιχα ελληνικά Stage, οι εργάτες (ή «εκπαιδευόμενοι») δεν έχουν καμιά επιλογή ως προς το που θα δουλέψουν, ούτε παίρνουν ένσημα. Στην Αμερική, στις περισσότερες περιπτώσεις τα προγράμματα workfare χρησιμοποιούνται σαν πηγή άντλησης φτηνών εργατών για ν’ αντικατασταθούν μόνιμοι εργαζόμενοι, κυρίως στο δημόσιο τομέα. Σε κάποιες άλλες όμως, φτιάχνονται ειδικά προγράμματα άχρηστων θέσεων εργασίας μόνο και μόνο για να λειτουργούν αποτρεπτικά ως προς τη χορήγηση επιδομάτων: όποιος δε δέχεται να εργαστεί σ’ αυτές δε δικαιούται επίδομα. Επί Κλίντον τα προγράμματα workfare όχι μόνο αυξήθηκαν αλλά επεκτάθηκαν και στον ιδιωτικό τομέα.

29. Για τον Bales, η σύγχρονη δουλειά, που αριθμεί με τις μετριοπαθέστερες μετρήσεις κάπου 27 εκατομμύρια εργατών παγκόσμια, δεν είναι ακριβώς κατοχή ανθρώπων, καθώς κάτι τέτοιο είναι παράνομο παντού, αλλά απόλυτος έλεγχος πάνω τους. Παραθέτει επίσης κάποια πειστικά επιχειρήματα σχετικά με το μικρό ρόλο που παίζει σήμερα ο παραδοσιακός ρατσισμός για να στιγματιστεί κανείς ως «άλλος» και να μπορεί έτσι ευκολότερα να γίνει δούλος: αρκεί η απόλυτη ένδεια και αδυναμία. Οι βασικές διαφορές που εντοπίζει μεταξύ παλιάς και νέας δουλείας (στις οποίες αναφέρεται και ο Caffentzis) είναι οι εξής: οι σύγχρονοι δούλοι είναι πολύ φτηνοί, μίας χρήσης και μάλιστα βραχύβιας, αποφέρουν πολλά κέρδη, υπάρχει μεγάλο πλεόνασμα στην «αγορά», αντίθετα με την παλαιού τύπου δουλειά που χαρακτηριζόταν από υψηλό κόστος αγοράς, χαμηλά κέρδη, έλλειψη διαθέσιμων δούλων, μακροχρόνια εκμετάλλευσή τους και συντήρησή τους (οι γυναίκες συχνά χρησίμευαν σαν αναπαραγωγικές μηχανές). Σωστά ο Caffentzis εντοπίζει το βασικό μείον του βιβλίου: πέρα από μια πολύ μικρή αναφορά, η δουλειά εξετάζεται συστηματικά ως ίδιον του λεγόμενου «τρίτου κόσμου» και όχι των μητροπόλεων.

30. Δεν είναι αξιοπερίεργο γιατί, ειδικά στις ΗΠΑ, όπου ο αριθμός των φυλακισμένων έχει αυξηθεί τις τελευταίες δε-

σμενες κατευθύνσεις. Για παράδειγμα, εξετάζοντας τη διαδικασία της αναπαραγωγής και την άμισθη εργασία που είναι χαρακτηριστική αυτού του τρόπου παραγωγής της εργατικής δύναμης, έχω αρχίσει να βλέπω τη σχέση της με τη δουλειά. Το ζήτημα της δουλείας για μας τώρα είναι πολύ σημαντικό και για την κατανόηση του ότι το κεφάλαιο ποτέ δεν έτεινε στη μισθωτοποίηση των πάντων ούτε στο παρελθόν ούτε τώρα. Δηλαδή, αν αρχίσει να εξετάζει κανείς την υψηλή τεχνολογία, το κεφάλαιο υψηλής οργανικής σύνθεσης, θα συναντήσει τη δουλειά στην άλλη άκρη του συστήματος.

Γ: *Μια και ανέφερες τη δουλειά, έχεις διαβάσει το βιβλίο του Kevin Bales που λέγεται «Disposable people»; Έχει την άποψη ότι η δουλειά επεκτείνεται.*

Γ: Ναι, κάποια μέρη του βιβλίου είναι πολύ καλά σ’ αυτό που παρουσιάζουν, όμως βλέπει την ανάπτυξη της δουλείας σε στενά ακόμα πλαίσια, σε σχέση με το πως το βλέπω εγώ. Μας δείχνει τους δούλους στο Μάλι, την παιδική εργασία στην Ινδία, τους βραζιλιάνους ανθρακωρύχους στον Αμαζόνιο, και όλοι αυτοί αποτελούν εκατομμύρια εργατών που δουλεύουν μέσα σε τρομακτικές συνθήκες. Και καλώς κάνει και τονίζει ότι σε μεγάλο ποσοστό αυτή η δουλειά δεν είναι καν του παλιού τύπου, όπου ο δούλος ήταν το εμπόρευμα του αφέντη, με την έννοια ότι ο αφέντης επένδυε κατά κάποιο τρόπο στην καλή κατάσταση του δούλου, απλά και μόνο για να μπορεί να μεταπωληθεί. Η νέα δουλειά περιλαμβάνει δούλους «μίας χρήσης» (disposable) που δεν είναι απαραίτητα μεταπωλούμενα εμπορεύματα.

Όμως δε χαρτογραφεί την επανεμφάνιση της καταναγκαστικής, άμισθης, παράνομης εργασίας, των εργατών χωρίς σύμβαση στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη. Δε μιλάει στο βιβλίο για την εργασία των φυλακισμένων και το «workfare».²⁸ Όμως για να χρησιμοποιήσεις αυτή την κατηγορία της δουλείας πρέπει να την εφαρμόσεις στις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Αν το κάνεις θα δεις ότι δεν πρόκειται για επιστροφή στο παρελθόν ή για αναβίωση αυτού του «αρχαίου» φαινομένου της δουλείας στις πιο περιθωριακές περιοχές του κεφαλαίου.

Η αποτυχία του Bales να συμπεριλάβει μορφές δουλείας στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη τον έκανε να χάσει μια ευκαιρία και ίσως αυτό να ήθελε.²⁹

Γ: *Δεν κάνουν πολλοί άνθρωποι τέτοια δουλειά στις μέρες μας.*

Γ: Όμως όλο και περισσότεροι αρχίζουν να το κάνουν γιατί η δουλειά είναι πια μια πραγματικότητα που τη βλέπεις παντού στις ΗΠΑ —κάθε φορά που μιλάς στο τηλέφωνο με μια «εμπορική αντιπρόσωπο» μίας αερογραμμής, αναρωτιέσαι αν είναι φυλακισμένη³⁰— και χρειάζεσαι αυτή την κατηγορία για ν’ αρχίσεις να καταλαβαίνεις γιατί οι μισθοί αυξάνονται με τέτοιο αργό ρυθμό τη στιγμή που η ανεργία έχει πέσει τόσο πολύ, όπως συνέβαινε τα τελευταία χρόνια επί Κλίντον.

Η πρώτη διαδήλωση ενάντια στη δουλεία στην Ινδία, το 1982.

καετίες, πολλές απ' τις φυλακές, που τις διαχειρίζονται ιδιωτικές εταιρείες, έχουν μετατραπεί σε επικερδή στρατόπεδα εργασίας. Σχετικό παράδειγμα μ' αυτό που λέει ο Caffentzis εδώ είναι ότι έφηβοι κρατούμενοι κοντά στη Σάντα Μπάρμπαρα κάνουν κρατήσεις θέσεων για την TWA.

31. Αποσπάσματα από αυτό το κείμενο του Caffentzis στη σελίδα 33.

32. Για τους Ya Basta/Tute Bianche, βλέπε σελίδες 34-36.

Γ: Ξέρεις, εκτός απ' τους Ρίφκιν, Νέγκρι και Χαρντ, υπάρχουν και άλλοι στην Ευρώπη που έχουν αρχίσει να μιλάνε για το «τέλος της εργασίας». Δεν ξέρω αν έχεις υπόψη σου την ομάδα Krisis στη Γερμανία. Αυτή η ομάδα επιστρέφει στο «Απόσπασμα για τις μηχανές» και προσπαθεί να αποδείξει ότι η τρίτη βιομηχανική επανάσταση, η μικροηλεκτρονική, έχει καταστήσει την παραγωγική ανθρώπινη εργασία περιττή και ότι ο καπιταλισμός έχει μπει στην τελική του κρίση. Κι απ' την άλλη βλέπεις ότι ακόμα και φιλελεύθεροι σαν τον Bales λένε «κοιτάξτε τι συμβαίνει στ' αλήθεια στον κόσμο».

Γ: Έχεις δίκιο. Το μόνο που μπορεί να πει κανείς για ανθρώπους όπως η ομάδα Krisis, ο Νέγκρι ή ο Χαρντ είναι ότι δεν κοιτάνε τι συμβαίνει ή ότι κοιτάνε ένα πολύ μικρό τομέα της σημερινής πραγματικότητας. Πράγμα όχι ασυνήθιστο για μαρξιστές και γι' αυτό κάποιοι φιλελεύθεροι αναλυτές είναι, φοβάμαι, πολύ πιο χρήσιμοι. Παντού θα βρεις μαρξιστικές ομάδες που δεν εξετάζουν ποτέ το πλανητικό προλεταριάτο αλλά μόνο κάποιους τομείς που μάλιστα τους θεωρούν τους πιο σημαντικούς, το επαναστατικό υποκείμενο, και άσε τους άλλους... για «μετά την επανάσταση». Για παράδειγμα, αν πιστεύεις ότι η εργασία στο εργοστάσιο είναι η βάση πάνω στην οποία στηρίζονται τα πάντα, κι ότι είναι η δύναμη των βιομηχανικών εργατών αυτή που πράγματι καθορίζει αν ο καπιταλισμός θα επιζήσει ή όχι, τότε δεν σε απασχολεί τι συμβαίνει στους παραγωγούς καλαμποκιού στην Τσιάπας ή στους καλλιεργητές ρυζιού στο Μπαγκλαντές...

Γ: Αυτό μας φέρνει στο δεύτερο μέρος της συνέντευξης. Το ερώτημά μου είναι το εξής: τι έχει προσφέρει αυτό το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» στην υπόθεση της απελευθέρωσης του πλανητικού προλεταριάτου; Είδα στο κείμενο που μας έδωσες ότι θεωρείς το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» κίνημα της εργατικής τάξης.³¹ Δε συμφωνώ. Μέχρι τώρα συζητάγαμε για ζητήματα μισθού, καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, αποσύνθεσης και ανασύνθεσης της εργατικής τάξης. Τώρα αυτό το πολιτικό κίνημα που άρχισε ν' αναπτύσσεται στα τέλη της δεκαετίας του '90 (ίσως εξαιτίας των κοινωνικών κινημάτων ενάντια στα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής -ΠΔΠ- στο λεγόμενο «Τρίτο Κόσμο») δεν ενδιαφέρεται να θίξει κανένα απ' αυτά τα ζητήματα που συζητάμε. Απ' όσο μπορώ να καταλάβω, το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» τοποθετεί το όλο ζήτημα σαν ζήτημα θεσμικών μεταρρυθμίσεων. Γι' αυτό εκπλησσομαι όταν βλέπω ότι το θεωρείς κίνημα της εργατικής τάξης.

Α: Να δώσω ένα παράδειγμα; Η ομάδα Ya-Basta έκανε το σόου της στην Πράγα υπερασπίζοντας τη γέφυρα, όμως στην Ιταλία θεωρούν τους ταξικούς αγώνες, των βιομηχανικών εργατών π.χ., σαν αγώνες για τη διατήρηση των «προνομιών», ενώ θά' πρεπε, κατ' αυτούς, να παλεύουν για ένα «εγγυημένο εισόδημα» π.χ., που θα έπιανε όλη την κοινωνία.³² Ή πολλοί αναρχικοί που συμμετείχαν στην πορεία στην Πράγα δεν παρεμβαίνουν στους εργατικούς αγώνες γιατί θεωρούν ότι είναι «συντεχνιακοί» και απλά «οικονομικοί» και δε θα φέ-

«Μετά το Μάντσεστερ το 1998, την Κολωνία το 1999, το Σιάτλ το 1999, την Ουάσινγκτον το 2000 και τώρα την Πράγα το 2000, πολλοί ρωτούν: τι είναι αυτό το νέο κοινωνικό ζώο, το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση»; Υποστηρίζω ότι αυτό το ζώο δεν είναι νέο για πολλούς λόγους. Πρώτον, μπορούμε να εντοπίσουμε τα ίχνη του στα μέσα της δεκαετίας του '80 σε πολλά μέρη της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Δεύτερον, είναι ένα κίνημα της εργατικής τάξης, με χαρακτηριστικά που είναι γνωστά από άλλα εργατικά κινήματα του προηγούμενου ενάμιση αιώνα. Είναι αλήθεια ότι το κίνημα εκφράζει πολλές καινούργιες εμπειρίες, αντιφάσεις και δυνατότητες, όμως το καινούργιο μπορεί να εκτιμηθεί μόνο αν γίνει κατανοητό σε σχέση με το παρελθόν.

Το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση όμως συχνά δε θεωρείται κίνημα της εργατικής τάξης, επειδή πολλοί απ' αυτούς που μπήκαν στις γραμμές του δεν είναι βιομηχανικοί εργάτες. Όμως μετά από 30 χρόνια πολιτικής εμπειρίας και θεωρητικών διαμαχών γνωρίζουμε τώρα ότι η ταξική πάλη δεν περιορίζεται ανάμεσα στους βιομηχανικούς εργάτες και τους βιομηχανικούς καπιταλιστές. Αν και οι πιο εκλεπτυσμένες και λεπτομερείς αναλύσεις της ταξικής σύνθεσης, των κύκλων αγώνα, των κρίσεων και της εργατικής πολιτικής ανασύνθεσης χρησιμοποίησαν τον αγώνα στο εργοστάσιο ως το κατ' εξοχήν πεδίο τους, η ταξική ανάλυση έχει διευρυνθεί τα τελευταία χρόνια με τη συγκαταριθμηση των άμισθων εργατών και πιο γενικευμένων μορφών κοινωνικού κεφαλαίου. Τα κινήματα σκλάβων, νοικοκυρών, φοιτητών, ιθαγενών, νομάδων, αγροτών και πολλών άλλων που δεν είναι βιομηχανικοί εργάτες έχουν αναλυθεί με τη χρήση μεθόδων που πρωτοαναπτύχθηκαν στη μελέτη του «αντισχεδιασμού από τα κάτω» ("counterplanning from the shop floor"). Αυτή η διεύρυνση της ταξικής ανάλυσης είναι πολύ σημαντική καθώς, ταυτόχρονα, έχει αναγνωριστεί ο κεντρικός ρόλος της αναπαραγωγής της εργατικής τάξης για την ανάλυση του καπιταλισμού και η άμισθη, καταναγκαστική, μαύρη εργασία έχει γίνει όλο και περισσότερο η σχεδιασμένη βάση της καπιταλιστικής συσσώρευσης σε απάντηση στην κρίση κερδοφορίας που επιβλήθηκε στους βιομηχανικούς καπιταλιστές και τα κράτη τους απ' τους βιομηχανικούς εργάτες του κόσμου τις δεκαετίες του '60 και του '70... Μ' αυτήν την πληθώρα [οργανώσεων], μπαίνει κανείς στον πειρασμό ν' αποδεχτεί αναλυτικές κατηγορίες όπως «κοινωνία των πολιτών» ή «μη-κυβερνητικές οργανώσεις» για να περιγράψει το εύρος των οργανώσεων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Όμως, μ' όλο το σεβασμό στο ιδιαίτερο νόημα που απέκτησε μετά το σεισμό του 1985 ο όρος «κοινωνία των πολιτών» στο Μεξικό και τον οποίο επικαλείται συχνά ο Subcomandante Μάρκος, θα ήταν λάθος να χρησιμοποιούμε αυτές τις κατηγορίες, απλά γιατί αναφέρονται σ' ένα πλήθος οργανώσεων που περιλαμβάνει πολλές που συνειδητά ταυτίζονται με την παγκοσμιοποίηση...

Όμως το πιο σημαντικό πράγμα που πρέπει να ειπωθεί είναι μια απαγόρευση: μη δελεάζεστε από τα έθνη κράτη και το υπερεθνικό κράτος. Γιατί αυτό ακριβώς φαίνεται να είναι στην ημερησία διάταξη τώρα που γίνεται κατανοητή η δύναμη του κινήματος. Η καθιερωμένη διαδικασία λειτουργίας του ΔΝΤ και της ΠΤ για την επόμενη φάση είναι να το παίζουν πρόθυμοι συνομιλητές του κινήματος ενώ το έθνος κράτος που φιλοξενεί τη διάσκεψη κάνει τον σκληρό μπάτσο: ανοίγοντας κεφάλια, κάνοντας προληπτικές συλλήψεις κατά εκατοντάδες, διαλύοντας οργανωτικές συναντήσεις και βάζοντας χαφιέδες σε οργανώσεις του κινήματος. Ο πειρασμός του να μπεις μέσα στο υπερκράτος ξεκινώντας, π.χ., μια «μακρά πορεία» μέσα απ' τους θεσμούς του ΟΗΕ, π.χ., χρησιμοποιώντας τον ΠΟΥ (Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας) ενάντια στο ΔΝΤ, θα είναι πολύ μεγάλος. Όμως θα πρέπει ν' απορριφθεί, γιατί ο ΟΗΕ είναι ακριβώς το όργανο εκείνο που έχει μετασχηματίσει το θρίαμβο του αντιαποικιακού κινήματος σε δουλεία μέσω του χρέους των επίσημα αποικιοκρατούμενων χωρών.

Είναι επίσης πιθανό ότι οι κυβερνήσεις κάποιων εθνών-κρατών (απ' τη Βενεζουέλα και τη Μαλαισία ως το Ιράν) να προσπαθήσουν ν' αντισταθούν στο παγκοσμιοποιητικό υπερεθνικό κράτος αψηφώντας τις απαιτήσεις του. Θα πρέπει να υποστηριχθούν, όμως δεν μπορούμε να βασιστούμε πάνω τους για να γίνουν η βάση της αντίστασης στην παγκοσμιοποίηση, γιατί τα μεμονωμένα κράτη απλά δεν είναι αρκετά ισχυρά για ν' αντισταθούν στην παγκοσμιοποίηση μόνα τους δεδομένου του σημερινού ταξικού συσχετισμού, παρά τους παλληκαρισμούς των ηγετών τους!»

George Caffentzis

**Σημειώσεις Σχετικά με το Κίνημα Ενάντια στην Παγκοσμιοποίηση
1985-2000**

Από που ερχόμαστε; Ποιοι είμαστε τώρα; Που πηγαίνουμε;

(Notes on the Antiglobalization Movement 1985-2000)

Where do we come from? Who are we now? Where do we go to?)

Το παρακάτω κείμενο είναι μια οξεία κριτική των Tute Bianche, του λεγόμενου «κινήματος με τις Άσπρες Φόρμες». Οι ηγέτες τους προέρχονται, σε μεγάλο βαθμό, από την *Οργανωμένη Αυτονομία*, που ήδη από τις δεκαετίες του '70 και του '80 χρησιμοποιούσε ευρέως βία εναντίον άλλων οργανώσεων και ομάδων. Στο ενεργητικό τους θα πρέπει να καταχωρηθεί η μετατροπή κάποιων μεγάλων κοινωνικών κέντρων σε επιχειρήσεις (που εμπορεύονται ψυχαγωγία, σίτιση, soft drugs) και σε πεδίο εφαρμογής «κοινωνικής πολιτικής», με το κράτος να χρηματοδοτεί κάποια κέντρα για να παρέχουν περίθαλψη σε άστεγους, μετανάστες κλπ. Η συμμετοχή τους στο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» τους χάρισε μια φήμη «μαχητών» που δεν την αξίζουν και περίσσεψε η παραπληροφόρηση που τους παρουσίαζε σαν την πρωτοπορία του μεταμοντέρνου αυτού συνονθυλεύματος. Η Γένοβα τελικά υπήρξε το Βατερλό τους, γιατί η βία (ως συνήθως) λειτούργησε καταλυτικά (και εναντίον τους): οι μεν ηγέτες απέδειξαν πως ο μακρύς δρόμος μέσα απ' τους θεσμούς μπορεί τελικά να γίνει λεωφόρος προς το χαφιεδισμό, ενώ πολλά απλά μέλη αναγκάστηκαν ν' απορρίψουν έμπρακτα την «πολιτική ανυπακοή» συμμετέχοντας στις οδομαχίες. Η πρακτική της εικονικής σύγκρουσης που ήταν το σήμα κατατεθέν τους (γνωστή εν Ελλάδι και ως «ελεγχόμενη όξυνση» και συχνά εφαρμοζόμενη από αριστεριστές) απέτυχε παταγωδώς στη Γένοβα. Φυσικά, η κρίση που προκάλεσε το κράτος στην αριστερά με την στρατηγική της έντασης πάει πολύ βαθύτερα από μια επιφανειακή ανάγνωση της έκβασης των οδομαχιών και των «οδομαχιών». Σε συνέντευξή του τον περασμένο Αύγουστο ο Καζαρίνι, ένας από τους ηγέτες τους, διαπιστώνει με πικρία πως η περίοδος των πολιτικών μεσολαβήσεων (μεταξύ κινήματων και θεσμών) στην οποία είχαν ποντάρει τόσα πολλά, τελείωσε. Αυτό συνεπάγεται τέλος μιας εποχής τόσο για τους ίδιους τους Tute Bianche και την ιδεολογία της «πολιτικής ανυπακοής», όσο και για τις συναφείς αριστερές οργανώσεις που θεωρούσαν ότι το σοσιαλφιλελεύθερο κράτος όφειλε να τηρεί τις «συμφωνίες» που έκλειναν μαζί του και ότι διέθετε μεγάλα περιθώρια ανοχής απέναντι στις συμβολικές επιχειρήσεις απονομιμοποίησής του. Πόση αγνωμοσύνη όμως επέδειξε απέναντί τους το κράτος, παρά την κατά καιρούς συνεργασία τους! Εν πάση περιπτώσει, το τι θα κάνουν από εδώ και πέρα οι Άσπρες Ρεφόρμες περιμένουμε να το πληροφορηθούμε από τους θαυμαστές τους εν Ελλάδι, στο μεταξύ ας δούμε τι έκαναν μέχρι τη Γένοβα.

ΞΕΣΚΕΠΑΣΤΕ ΤΙΣ ΑΣΠΡΕΣ ΦΟΡΜΕΣ

Η γέννηση του λεγόμενου «κινήματος με τις Άσπρες Φόρμες» χρονολογείται στο 1998. Τότε αποφάσισαν τα Κοινωνικά Κέντρα που συνυπέγραψαν την «Χάρτα του Μιλάνου» να διαχωριστούν —ακόμα και στην εμφάνιση— απ' το υπόλοιπο ανταγωνιστικό κίνημα που δεν υιοθέτησε τις πολιτικές θέσεις που εκφράστηκαν σ' αυτό το ντοκουμέντο. Η «Χάρτα του Μιλάνου» είναι το αποτέλεσμα μιας συνάντησης στην ομώνυμη πόλη στις 19 Σεπτεμβρίου του 1998, στο Κοινωνικό Κέντρο Λεονκαβάλλο. Στη Χάρτα συναντήθηκαν διάφορες τάσεις που υπήρχαν μέσα στο χώρο των Κοινωνικών Κέντρων, όπως αυτή του Λεονκαβάλλο, της «συγχώνευσης» των Κοινωνικών Κέντρων της βορειοανατολικής Ιταλίας (απ' την Πάντοβα, το Μέστρε του Βένετο κ.λ.π.) και μερικών της Ρώμης (Κόρτο Τσιρκουίτο, Φόρτε Πρενεστίνο). Αργότερα προστέθηκαν και Κέντρα απ' τη Λιγκουρία και τη Μάρκε.

Αυτές οι τάσεις δεν ήταν εντελώς ομοιογενείς, όμως είχαν αναπτυχθεί την προηγούμενη περίοδο από εκείνους τους ακτιβιστές που αναζητούσαν μια νέα ταυτότητα και ένα νέο πολιτικό ρόλο. Η πρακτική τους συμπεριλάμβανε συνεργασία με τη θεσμική «αριστερά», καθώς και με συλλόγους εθελοντικής δράσης, καθολικούς κυρίως. Ταυτόχρονα έκαναν διαπραγματεύσεις με δημάρχους —ακόμα και δεξιούς— για ν' αποκτήσουν πολιτική αναγνώριση και να νομιμο-

ποιήσουν κατελιμμένα Κέντρα με το σκεπτικό ότι παρείχαν δημόσιες υπηρεσίες και ψυχαγωγία, που οργανώνονταν από κοινωνικές συνεργατικές του «μη-κερδοσκοπικού» τομέα.

Στο Μέστρε (στη Βενετία) οι διαπραγματεύσεις είχαν ως κατάληξη ν' αγοράσει το δημοτικό συμβούλιο το κατελιμμένο Κέντρο «Ριβόλτα» —ένα παλιό εργοστάσιο— με ένα εκατομμύριο δολάρια δημόσιου χρήματος, με την υποστήριξη της Μπένετον και τη συνακόλουθη νομιμοποίησή του.

Αυτή η πολιτική «στροφή» —που επικροτήθηκε τόσο από τον αριστερό τύπο όσο και από την τηλεόραση— παρουσιάστηκε ως συνέπεια μιας θεωρητικής αναθεώρησης, που είχε ως αφετηρία της το ότι η περίοδος της ταξικής πάλης και της κομμουνιστικής ανατροπής είχε τελειώσει, και ως συνομιλητής είχε αναγνωριστεί μια ακαθόριστη «κοινωνία των πολιτών». Ως νέος στρατηγικός στόχος ορίστηκε μια «συγκρουσιακή μεταρρύθμιση της κοινωνικής πρόνοιας» που θα επιτυγχάνονταν μέσω του αιτήματος για οικουμενικά δικαιώματα, και πρωτίστως του «εισοδήματος του πολίτη».

Με την πρακτική τους, που είχε ως βάση αυτές τις απόψεις, τα Κοινωνικά Κέντρα της Χάρτας του Μιλάνου ανακάλυψαν έναν περίεργο φεντεραλισμό. Ο κοινοτισμός και η αυτοκυβέρνηση όχι ως ριζοσπαστικές εναλλακτικές λύσεις αυτοοργάνωσης, αλλά περισσότερο ως ένα «νέο» μοντέλο δημοκρατικής συμμετοχής και πολιτικής αντιπροσώπευσης εντός θεσμών όπως η τοπική αυτοδιοίκηση. Το Λεονκαβάλλο έφτασε μάλιστα μέχρι του σημείου να υποστηρίξει στις δημοτικές εκλογές στο Μιλάνο έναν χριστιανοδημοκράτη, το Μαρτινασόλι.

Ενώ άρχισαν να κρύβονται πίσω απ' τη σημαία του νεο-ζαπατισμού, το επόμενο βήμα ήταν η συμμετοχή μελών αυτού του χώρου στα ψηφοδέλτια του Πράσινου Κόμματος ή της *Κομμουνιστικής Επανίδρυσης* στις δημοτικές εκλογές, χωρίς να κάνουν αντιπολίτευση στις κεντροαριστερές κυβερνήσεις. Ο Λούκα Καζαρίνι, ένας εκπρόσωπός τους (στην πραγματικότητα ηγέτης τους) αναγορεύτηκε σε σύμβουλο της Λίβια Τούρκο, της υπουργού Κοινωνικής Πρόνοιας, που ήταν υπεύθυνη για το νόμο που προέβλεπε «στρατόπεδα» συγκέντρωσης για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά ή άδεια παραμονής, που περίμεναν ν' απελαθούν.

Ως συνέπεια αυτής της «νέας» πολιτικής πορείας επήλθε μια βαθιά ρήξη μέσα στο ανταγωνιστικό κίνημα μετά το 1998: απ' τη μια πλευρά υπήρχαν οι «Άσπρες Φόρμες» που όλο και περισσότερο συμμετείχαν στο θεσμικό και σοσιαλδημοκρατικό πεδίο και απ' την άλλη Κοινωνικά Κέντρα, καταλήψεις και πρακτικές κοινωνικής και συνδικαλιστικής αυτοοργάνωσης, που είχαν ως σημείο αναφοράς την «Ταξική Αυτονομία» ή διάφορες εκφράσεις του αναρχισμού, από καταληψίες μέχρι την Αναρχική Ομοσπονδία (FAI).

Αυτό που αύξησε την αποδοκimasία των Tute Bianche, ήταν το ζήτημα της λεγόμενης «πολιτικής ανυπακοής» στις πορείες. Σε πολλές περιπτώσεις έγινε ξεκάθαρο ότι οι συγκρούσεις μεταξύ των Tute Bianche και της αστυνομίας είχαν συμφωνηθεί εκ των προτέρων, όπως αποκαλύφθηκε την 1η Φεβρουαρίου του 2000 στην εφημερίδα *Il Manifesto*, σ' ένα άρθρο του Λίβιο Κουαλιάτα με τον τίτλο «Αντάρτικο Πόλης; Ελάτε τώρα...». Έπειτα σε πολλές περιπτώσεις σε διάφορα μέρη (Μπολόνια, Αβιάνο, Τεργέστη, Τρεβίζο, Βενετία, Ροβίγκο...) οι «Άσπρες Φόρμες» ήταν υπεύθυνοι για σωματικές επιθέσεις, απειλές και καταδόσεις αυτόνομων, αναρχικών, επαναστατών κομμουνιστών και άλλων κομμάτων του κινήματος της αυτοοργάνωσης που απέρριπταν την πολιτική ηγεμονία που ήθελαν να επιβάλλουν οι «Άσπρες Φόρμες» με τη βοήθεια των media σ' όλο το κίνημα αντίστασης.

Sandra K.

ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

«Σόρυ, σύντροφοι, αλλά θεωρούμε ότι η επίμονη άρνησή σας να κάνετε οποιαδήποτε διαπραγμάτευση με τους θεσμούς για λόγους αρχής χαρακτηρίζει περισσότερο τον αναρχικό τρόπο σκέψης και τον λαϊκίστικο μαξιμαλισμό, γνωρίσματα της παλιάς αριστερής οργάνωσης *Λότα Κοντίνουα*, παρά το δικό μας πολιτικό σχήμα ακτιβιστών. Αυτό δεν είναι απαραίτητα λάθος, όμως πρέπει να το διευκρινίσουμε. Επιτρέψτε μας μόνο την παρατήρηση ότι οι νεοαναρχικοί προπαγανδιστές της άμεσης δράσης και οι φονταμενταλιστές και ορθόδοξοι νεοκομμουνιστές μοιράζονται τον ίδιο εξ-

τρεμισμό μιας ψευτοεπαναστατικής γλώσσας.

(Από τη δήλωση "Camminiamo interrogandoci" [Ο Λόγος των Ζαπατίστας: προχωράμε διερωτώμενοι] από το *Ράδιο Σέργουντ* της Πάντοβας, μια απάντηση στο *Movimento Antagonista Toscano*, Οκτώβριος του 1996 [Το *Ράδιο Σέργουντ* είναι το όργανο των μετα-αυτόνομων της Πάδοβας]).

«Το κράτος δεν είναι πια ο εχθρός, που πρέπει να συντρίψουμε, αλλά ο συνομιλητής, με τον οποίο πρέπει να συζητήσουμε. Και η κοινωνική πρόνοια είναι η μοναδική προστασία ενάντια στην ελεύθερη αγορά». (Συνέντευξη με τον Λούκα Καζαρίνι, στο ένθετο της εφημερίδας *Il Gazzettino*, στις 23/4/1998).

«Οι απόψεις των καταληψιών του Τορίνο απέχουν πολύ από τις δικές μας. Εμείς συνομιλούμε με τους θεσμούς και δουλεύουμε σε εγχειρήματα και πρωτοβουλίες. Αυτοί απλά καταλαμβάνουν σπίτια για να ζήσουν εκεί και ν' απομονωθούν απ' την υπόλοιπη κοινωνία. Χθες με πήρε τηλέφωνο ο Βαλεντίνο Καστελάνι [ο δήμαρχος του Τορίνο] και ζήτησε τη βοήθειά μου. Έχουμε κανονίσει συνάντηση».

(Συνέντευξη με τον Λούκα Καζαρίνι, Απρίλης 1998).

«Στα βορειοανατολικά της χώρας έχουμε δημιουργήσει μέσα στα Κοινωνικά Κέντρα νέα στελέχη, σοβαρά άτομα όπως ο Λούκα Καζαρίνι. Είναι δικοί μας άνθρωποι, ή μήπως όχι; Τώρα μερικά Κοινωνικά Κέντρα προσανατολίζονται να λειτουργήσουν σαν ανεξάρτητες επιχειρήσεις. Έχουν αρχίσει διάλογο με τον Κατσιάρι [τον τότε δήμαρχο της Βενετίας], έναν έξυπνο συνομιλητή, σκέφτονται σαν ένα δημοκρατικό λόμπι». (Συνέντευξη με το Φάουστο Μπερτινόνι, γραμματέα της Κομμουνιστικής Επανάδρυσης, απ' το *Il Manifesto*, στις 16 Ιουλίου 1998).

«Η μέρα που δε θα μας λένε πια "αυτόνομους" θα είναι μια γιορτή(...). Έχουμε εγκαταλείψει την ιδεολογία». (Συνέντευξη με το Μαξ Γκάλομπι, εκπρόσωπο του Κοινωνικού Κέντρου Πέδρο στην Πάδοβα, στην εφημερίδα *Il Gazzettino*, στις 15/3/2000).

«Στο Νταβός, μαζί με το Ζοζέ Μποβέ, τον ηγέτη των γάλλων αγροτών, πήραμε το μικρόφωνο και κάναμε έκκληση ν' απομονωθούν εκείνοι που έσπαζαν βιτρίνες. Τα καταφέραμε, γιατί είχαμε την υποστήριξη των νεαρών από τα Κοινωνικά Κέντρα του Μέστρε (...). Συναντήθηκα με τους νέους απ' τα Κοινωνικά κέντρα του Μέστρε και της Πάδοβας, που τους είχε φέρει μαζί του ο Μανκόνι [πρώην γραμματέας του Πράσινου Κόμματος]. Μίλησα μαζί τους και τους ξεκαθάρισα, ότι θα διώχνονταν με την πρώτη βίαιη ενέργεια. Μετά άκουσα τα επιχειρήματά τους. Και πραγματικά στο Νταβός στάθηκαν στο πλευρό μας και δεν πέταξαν καμιά μολότοφ».

(Συνέντευξη με την Γκράτσια Φρανσεσκάτο, βουλευτίνα και ηγέτις του πράσινου Κόμματος στην εφημερίδα *Corriere della Sera*, στις 25/5/2000).

«Στα παλαιοπωλεία βρίσκουμε τ' απομεινάρια των επαναστατικών παραδόσεων, που πέρασαν από μπροστά μας μέσα στον εικοστό αιώνα: τη κομμουνιστική, την αναρχική, την εργατίστικη και άλλες. Ας εξετάσουμε χωρίς αυταπάτες τι είναι: κομμάτια μιας περασμένης εποχής, που με όλη της τη μεγαλοπρέπεια και την αθλιότητα, τις νίκες και τις ήττες της δεν μπορεί πια να επιστρέψει, δεν μπορεί πια ν' ανασυσταθεί».

(Από μια δήλωση της συντακτικής επιτροπής του *Ράδιο Σέργουντ*, την άνοιξη του 2000).

Το κείμενο της Sandra K. πρωτοδημοσιεύτηκε στην ιταλική αναρχική εφημερίδα Umanita Nova.

Στη Γένοβα ακόμα και ορισμένα μέλη των Tute Bianche αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την «πολιτική ανυπακοή».

ρουν καμιά κοινωνική αλλαγή. Αυτά είναι παραδείγματα από ομάδες από Ελλάδα και Ιταλία, που συμμετείχαν στα μεγάλα «αντικαπιταλιστικά» γεγονότα αλλά δε συμμετέχουν καθόλου ή συμμετέχουν σπάνια στους ταξικούς αγώνες στις δικές τους χώρες.

Γ: Όμως υπάρχει μια συνέχεια με την προηγούμενη συζήτησή μας για το μισθό, την καπιταλιστική αναδιάρθρωση, την αποσύνθεση και την ανασύνθεση της εργατικής τάξης, γιατί ένας από τους βασικούς στόχους του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση είναι το χρέος και πως έχει χρησιμοποιηθεί για να πλήξει το μισθό του πλανητικού προλεταριάτου. Αυτή είναι μια κεντρική αντίληψη αυτού του κινήματος.

Γ: Πιστεύεις κάτι τέτοιο; **Εσύ** το λες αυτό.

Γ: Φυσικά, έτσι ερμηνεύω **εγώ** αυτό το κίνημα. Η ταξική πάλη δεν εμφανίζεται με μια καθαρή μορφή μπροστά στα μάτια μας. Όταν εξετάζεις τα γεγονότα και προσπαθείς να τα καταλάβεις, πρέπει να τα ερμηνεύσεις. Για παράδειγμα, ήταν η Παρισινή κομμούνια εργατική εξέγερση;

Γ: Φυσικά και ήταν.

Γ: Ναι, αλλά στην Παρισινή Κομμούνια θα δεις ότι συμμετείχαν πολλοί που δεν «ανήκουν» στην εργατική τάξη (π.χ., ο έφηβος Αρθούρος Ρεμπώ). Στην πραγματικότητα, σε κάθε εργατική εξέγερση συμβαίνουν διάφορα «κουφά» που δεν εκφράζουν άμεσα το εργατικό της περιεχόμενο, όμως αυτό δεν κάνει την εξέγερση λιγότερο εργατική.

Γ: Όμως η Παρισινή Κομμούνια ήταν έκφραση ενός κοινωνικού κινήματος. Νομίζω ότι δεν κάνεις καμιά διάκριση μεταξύ κοινωνικών κινήματων και καθαρά πολιτικών κινήματων. Μ' αυτό εννοώ ότι το κίνημα της Πράγας ήταν ήταν ένα καθαρά πολιτικό και όχι κοινωνικό κίνημα.

Γ: Όχι, εγώ θά 'λεγα ότι δεν υπάρχει κανένα κίνημα της Πράγας. Οι διαδηλώσεις στην Πράγα ήταν μια στιγμή ενός κινήματος στο οποίο συμμετέχουν πολλοί άνθρωποι και το οποίο συμπεριλαμβάνει πολλά γεγονότα και συγκρούσεις που γίνονται εδώ και πολλά χρόνια. Με τον ίδιο τρόπο που, όταν εξετάζεις την ιστορία του εργατικού κινήματος στην Ευρώπη, θεωρείς ότι η Παρισινή Κομμούνια ήταν μια στιγμή μέσα σ' ένα σύνολο που περιλάμβανε πολλές απεργίες, συνελεύσεις και οργανωτικές πρωτοβουλίες. Το κίνημα ήταν ένα σύνθετο φαινόμενο.

Γ: Καταλαβαίνω τι εννοείς. Αλλά εδώ διαφέρουμε. Εμείς πιστεύουμε ότι η Πράγα είναι μια στιγμή αυτού του πολιτικού κινήματος που προσπαθεί ν' αντιπροσωπεύσει τα κοινωνικά κινήματα ενάντια στα ΠΔΠ.

Γ: Τι εννοείς με το «ν' αντιπροσωπεύσει»;

Γ: Εννοώ ότι όλοι αυτοί συνασπισμοί που οργανώνουν τις κινητοποιήσεις «ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» προσπαθούν να λειτουργήσουν για λογαριασμό πολύ διαφορετικών και αντιτιθέμενων κομμάτων της κοινωνίας: μικροϊδιοκτητών γης, εργατών, μικροαστών ή φραξιών του κεφαλαίου που είναι οι χαμένοι του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Είναι κολλημένοι με την ιδέα της «άσκησης της εξουσίας» (άμεσα απ' το «λαό» ή μέσω της μεταρρύθμισης των υπάρχουσών δομών εξουσίας). Προσπαθούν να συνενώσουν τις πλέον διαφορετικές μεταξύ τους αντιστάσεις, απ' τις οποίες κάποιες είναι σίγουρα εργατικές, κάτω από μια σοσιαλδημοκρατική ομπρέλα που φιλοδοξεί να ενώσει αυτά τα ξεχωριστά κινήματα. Για παράδειγμα, οι Αλγερινοί που συμμετείχαν στην εξέγερση ενάντια στα ΠΔΠ το 1988 δεν προσπάθησαν ποτέ να συνδεθούν με όσους Μαροκινούς συμμετείχαν στην εξέγερση του 1990 και οι Μαροκινοί δεν προσπάθησαν να συνδεθούν ποτέ με τους Γιουγκοσλάβους εργάτες μέσα στη δεκαετία του '80. Έτσι εδώ και χρόνια φτιάχνονταν σταδιακά δίκτυα πολιτικών ομάδων —αν και εμφανίστηκαν ξαφνικά σε κοινή θέα στα τέλη της δεκαετίας του '90— οι οποίες μιλάγαν γι' αυτούς τους αγώνες ενάντια στα ΠΔΠ και προσπαθούσαν να βρουν ένα τρόπο να τους συνδέσουν μεταξύ τους. Νομίζω ότι η εξέγερση στην Τσιάπας το 1994 έδωσε μεγάλη ώθηση σ' αυτές τις πολιτικές ομάδες. Δεν αναφέρομαι μόνο στην Εθνική Δημοκρατική Συνέλευση(CND) που έγινε το 1994 στο Μεξικό. Αναφέρομαι επίσης και στις Encuentros και στις Consultas και στο κίνημα αλληλεγγύης προς τους Ζαπατίστας στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ που αποτελούνταν από πολιτικές ομάδες και όχι εργατικά κινήματα, απ' όσο γνωρίζουμε σχετικά με το τι γινόταν τα προηγούμενα χρόνια. Το κίνημα αυτό βγήκε εντυπωσιακά στο προσκήνιο στο Σιάτλ, στην Ουάσινγκτον και τώρα στην Πράγα.

Νομίζω ότι αν όσοι συμμετείχαν σε κινήματα άμισθων, αγροτών, βιομηχανικών εργατών, άνεργων (στη Γαλλία υπήρχε ένα κίνημα άνεργων το 1997-98) εναντίον των ΠΔΠ ή άλλων προγραμμάτων του ΔΝΤ, της Παγκόσμιας Τράπεζας(ΠΤ) και των εθνικών κυβερνήσεων (γιατί υπήρχαν νεοφιλελεύθερα προγράμματα που επιβλήθηκαν από εθνικές κυβερνήσεις που δε συνδέονταν άμεσα με οδηγίες της ΠΤ και του ΔΝΤ), αν λοιπόν όλοι αυτοί συναντιόντουσαν, μόνο τότε θα είχαμε κάποιο είδος εργατικού διεθνισμού σαν αυτόν του 19ου αιώνα, όταν υπήρχε η Πρώτη Διεθνής. Τότε οι εργάτες είχαν αρχίσει ν' ανταλλάσσουν εμπειρίες, κάτι σαν αυτό που έχετε αποκαλέσει «κυκλοφορία των αγώνων». Πιστεύω ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην «κυκλοφορία» κοινωνικών αγώνων και στην «κυκλοφορία» πολιτικών δραστηριοτήτων και πολιτικών προγραμμάτων.

Κ: Πιστεύω ότι η περίπτωση της Τσιάπας είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της μετατροπής ενός κοινωνικού αγώνα σε πολιτικό. Ό,τι ξεκίνησε απ' τους ejidatarios ως αγώνας ενάντια στη δική τους εκμετάλλευση, στη «δική τους» κυβέρνηση μετεξελίχθηκε σε πολιτική εκστρατεία με διακηρύξεις «ενάντια στο ξένο κεφάλαιο» ή

33. Η οργάνωση αυτή κατέληξε σ' αυτήν την απόφαση θεωρώντας ότι η εναντίωση στο «ελεύθερο εμπόριο» ως βασικός πολιτικός στόχος συμπλέει περισσότερο με τις αναλύσεις της Νέας Δεξιάς παρά της ριζοσπαστικής αριστεράς. Ξέκοψαν οριστικά απ' την εκστρατεία αυτή όταν διαπίστωσαν ότι στο Διεθνές Φόρουμ για την Παγκοσμιοποίηση, το οποίο είχε ξεκινήσει τις διεθνείς καμπάνιες ενάντια στο «ελεύθερο εμπόριο», ο θεωρητικός της νέας Δεξιάς Goldsmith είχε κεντρικό ρόλο.

34. Το «Χρονολόγιο» δημοσιεύεται εδώ στη σελίδα 54, μετά τη συνέντευξη με τον Caffentzis.

«υπέρ του εκδημοκρατισμού του κράτους». Αυτόν τους τον αγώνα, που σημάδευε κατευθείαν την καπιταλιστική σχέση και είχε τη μορφή των καταλήψεων γης, κατάφεραν να αντιπροσωπεύσουν ο EZLN (που βγήκε μέσα απ' τον αγώνα) και ο FZLN εκτρέποντας το πραγματικό κοινωνικό του περιεχόμενο. Ο EZLN και ο FZLN έχουν πολιτικά αιτήματα, ζητάνε θεσμικές μεταρρυθμίσεις για τον εκδημοκρατισμό του έθνους-κράτους, θλίσονται για το «τέλος της εθνικής κυριαρχίας» και μιλάνε αφηρημένα ενάντια στην «εξουσία του χρήματος» και το ΔΝΤ. Επομένως, κατά κάποιο τρόπο, άνοιξαν το δρόμο για ό,τι βλέπουμε τώρα σ' όλες αυτές τις συναντήσεις του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» όπου συνυπάρχουν Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) κάθε είδους, περιβαλλοντιστές, συνδικαλιστές κ.λ.π. Όσοι πήγαν από την Ελλάδα στην Πράγα δεν πήγαν ως υποκείμενα συγκεκριμένων κοινωνικών αγώνων αναζητώντας ταξικούς συντρόφους αλλά ως μέλη πολιτικών οργανώσεων, από τη Νεολαία ΠΑΣΟΚ μέχρι αναρχικούς και σταλινικούς.

Γ: Υπήρξαν ακόμα και ακροδεξιές ομάδες που αγωνίζονταν ενάντια στην Πολυμερή Συμφωνία Επενδύσεων (ΜΑΙ) και συνεργάζονταν με αριστερές ομάδες στην Ευρώπη. Πριν δύο χρόνια η ολλανδική αντιρατσιστική οργάνωση «De Fabel van de Illegal» εγκατέλειψε τη διεθνή καμπάνια ενάντια στη ΜΑΙ καταγγέλλοντας τέτοιους συνασπισμούς.³³

Κ: Εξάλλου σ' αυτό το κίνημα διαμαρτυρίας που δεν έχει ρίζες στην καθημερινή ταξική πάλη, η ταξική σύνθεση είναι πολύ αδύναμη και δεν μπορώ να δω πώς είναι εργατικό κίνημα.

Γ: Πρώτον, αν κοιτάξετε το «Χρονολόγιο των αγώνων ενάντια στα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής: 1985-2000» που φτιάξαμε η Σίλβια Φεντερίκι κι εγώ, θα δείτε ότι το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση συμπεριλαμβάνει πολλές διαφορετικές μορφές αγώνων μέσα σ' ένα μεγάλο χρονικό διάστημα.³⁴ Το Σιάτλ το 1999, η Ουάσινγκτον και η Πράγα το 2000 είναι απλά τα πιο πρόσφατα σημεία μιας μακράς πορείας. Γιατί το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση προέρχεται από τους αγώνες της δεκαετίας του '80 και των αρχών της δεκαετίας του '90 ενάντια στα ΠΔΠ και αυτοί οι αγώνες έχουν μια ιδιαίτερη ταξική σύνθεση και περιλαμβάνουν συγκεκριμένα είδη αγώνων. Το χρέος δεν έχει αποτελέσει τη βάση εργατικών κινημάτων εδώ και πολύ καιρό στη Δ. Ευρώπη και τις ΗΠΑ, όμως σε κάποιες ιστορικές περιόδους ο αγώνας ενάντια στο χρέος, τη δουλεία μέσω της χρέωσης και τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων σαν συνέπεια του χρέους απέκτησε μεγάλη σημασία. Ένας αγώνας ενάντια στο χρέος (που περιλαμβάνει την απονομιμοποίηση του χρέους και την άρνηση πληρωμής του) είναι ένα διαφορετικό είδος αγώνα απ' το συνηθισμένο αγώνα για το μισθό.

Δεύτερον, ο τωρινός αγώνας ενάντια στο χρέος έχει διαμορφωθεί από δύο διαδικασίες: α) από τη μετατροπή του μεγάλου εθνικού χρέους σε επίθεση ενάντια στο μισθό και β) απ' τη χρήση αυτού του χρέους απ' την ΠΤ και το ΔΝΤ για την αναδιάρθρωση του κεφαλαίου διεθνώς (και αυτό έστησε το σκηνικό της «παγκοσμιοποίησης»).

Υπήρξαν πολλές «κρίσεις του χρέους» στην ιστορία του καπιταλισμού που έπληξαν τη εργατική τάξη, όμως, εξαιτίας της μορφής του κεφαλαίου σήμερα, η κρίση του χρέους της δεκαετίας του '80 χρησιμοποιήθηκε μ' ένα νέο τρόπο. Στο παρελθόν οι τραπεζικές δραστηριότητες ήταν πολύ αποκεντρωμένες, έτσι όταν οι βρετανικές τράπεζες επένδυσαν σε κυβερνητικά ομόλογα της Αργεντινής τον 19ο αιώνα και το κράτος της Αργεντινής κήρυττε πτώχευση, η βρετανική κυβέρνηση έστελνε κανονιοφόρους στην Αργεντινή για να σώσει τις τράπεζες «της». Μέσα στη δεκαετία του '80 αντίθετα η πιθανότητα χρεοκοπίας ενός κράτους του Τρίτου Κόσμου χρησιμοποιείτο απ' την ΠΤ και το ΔΝΤ για να θέσουν υπό τον έλεγχό τους την οικονομία αυτής της χώρας. Γιατί η ΠΤ και το ΔΝΤ μπορούσαν να επιβάλουν στη χώρα αποκλεισμό από την παγκόσμια αγορά πίστωσης για πολλά χρόνια στο μέλλον, κάτι που κανένας θεσμός του 19ου αιώνα δεν μπορούσε να κάνει.

Κ: Υπάρχουν όμως, όπως πάντα, όλες οι μορφές χρέους, απ' το ατομικό χρέος (που σε τελευταία ανάλυση δεν είναι καθόλου ατομική υπόθεση) μέχρι τα χρέη των αγροτών στις τράπεζες.

Γ: Σίγουρα ο αγώνας ανάμεσα στους αγρότες και τις τράπεζες είναι πολύ συνηθισμένος στην ιστορία του καπιταλισμού. Αυτό όμως που έχει σημασία σήμερα είναι ο τρόπος που έχει χρησιμοποιηθεί το εθνικό χρέος ως μηχανισμός εκμετάλλευσης και ο τρόπος επίσης που η ΠΤ και το ΔΝΤ το έχουν χρησιμοποιήσει για να συντονίσουν την κυριαρχία τους πάνω σε δεκάδες οικονομιών της Ασίας, Αφρικής και της Αμερικής. Αυτό είναι ένα νέο φαινόμενο, κάτι που ακόμα και η ΠΤ και το ΔΝΤ δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν πριν τη δεκαετία του '80.

Κ: Και τα καταναλωτικά δάνεια είναι όμως ένα σχετικά καινούργιο φαινόμενο.

Γ: Είναι αλήθεια ότι πολλοί προλετάριοι έχουν τώρα ατομικές πιστωτικές κάρτες και μπορεί να χρωστάνε. Τον 19ο αιώνα οι καπιταλιστές ανησυχούσαν πολύ για τρία πράγματα που μέσα στον 20ο αιώνα μεταστράφηκαν πλήρως. Τους ανησυχούσε το γεγονός ότι η εργατική τάξη θα μπορούσε να ψηφίζει, να είναι οπλισμένη και να έχει χρήμα. Μέσα στον 20ο αιώνα, όμως, το κεφάλαιο κατάλαβε ότι η εργατική τάξη θα μπορούσε να έχει δικαίωμα ψήφου, όπλο και πιστωτική κάρτα και καθένα απ' αυτά τα εργαλεία στράφηκαν ενάντια στην εργατική τάξη σε τέτοιο βαθμό που αποτελούν μάλιστα σημαντικές στιγμές νομιμοποίησης του κεφαλαίου ενάντια στην προλεταριακή δύναμη. Έχουμε φτάσει στο σημείο που πρέπει να είμαστε ενάντιοι στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, κάτι που πολλοί εργάτες του 19ου αιώνα θα το θεωρούσαν τρέλα. Ομοίως, στις ΗΠΑ πολλοί προλετάριοι πια έχουν όπλα με αποτέλεσμα όμως πολύ συχνά να τα χρησιμοποιούν για να σκοτώνουν ο ένας τον άλλο. Έχει σημασία να κατανοήσουμε πως έγινε η διαχείριση αυτών των μεταστροφών. Παρόμοια μεταστροφή είναι και η επέκταση της πίστωσης στην εργατική τάξη. Δε θεωρείται μάλιστα σημαντικό ζήτημα παρόλο που

τα επιτόκια στους ατομικούς λογαριασμούς των πιστωτικών καρτών είναι πολύ πάνω απ' τα επίπεδα που πριν μερικές δεκαετίες θα θεωρούνταν τοκογλυφικά.

Όμως δε συνέβαινε κάτι τέτοιο τον 19ο αιώνα όταν το χρέος αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα για τους αγρότες καθώς οι τραπεζίτες έκαναν κατάσχεση του κλήρου τους. Τη δεκαετία του 1890 ο αγώνας ενάντια στο χρέος αποτέλεσε τη βάση για ένα από τα πιο δυνατά αντικαπιταλιστικά κινήματα στην ιστορία των ΗΠΑ.

Γ: Θέλω να σε ρωτήσω πως συνδέεις το ατομικό χρέος και το ζήτημα της πίστωσης σε κάθε έθνος-κράτος με τη στρατηγική του ΔΝΤ και της ΠΤ;

Γ: Αυτό έχει γίνει με πολλούς τρόπους. Το χρέος των μεγάλων επιχειρήσεων (χρηματιστικών, βιομηχανικών και αγροτικών) μεταφέρθηκε στο εθνικό χρέος στις χώρες του Τρίτου Κόσμου απ' τις αρχές της δεκαετίας του '80. Το κράτος με τη σειρά του μετέφερε αυτό το χρέος στη φορολογία. Έτσι το εθνικό χρέος έχει μετατραπεί σε επίθεση κατά του μισθού και σε μορφή εκμετάλλευσης. Μεγάλο μέρος του εθνικού χρέους προέρχεται από κρατικές επιχειρήσεις ή ακόμα και ιδιωτικές ή τράπεζες που εθνικοποιήθηκαν όταν χρεοκόπησαν. Κατά συνέπεια, εθνικοποιήθηκαν και τα χρέη τους. Ομοίως, τα χρέη κρατικών επιχειρήσεων που τις διαχειρίζονταν «διεφθαρμένοι» ανώτεροι υπάλληλοι (όπως στην Ινδονησία, το Ζαίρ/Κονγκό και τη Νιγηρία, για ν' αναφέρουμε κάποια χτυπητά παραδείγματα) οι οποίοι αποσπούσαν δάνεια και τα κατέθεταν στην Ελβετία, θεωρούνται τώρα εθνικό χρέος, παρότι οι συγκεκριμένοι υπάλληλοι δεν υπάρχουν πια εδώ και καιρό.

Γ: Ναι, αλλά γιατί άρχισαν τη δεκαετία του '70 και αρχές της δεκαετίας του '80 τα έθνη-κράτη να παίρνουν δάνεια απ' το ΔΝΤ; Αυτό είναι ένα ερώτημα ζωτικής σημασίας. Έχω στο νου μου τη Γιουγκοσλαβία, για παράδειγμα. Πήρε δάνειο από το ΔΝΤ το 1981. Πως συνέβη αυτό; Γιατί το έκανε η γιουγκοσλαβική ηγεσία; Ο μόνος λόγος ήταν τα χρέη των «διεφθαρμένων» ιδιωτικών ή κρατικών επιχειρήσεων ή μήπως το γιουγκοσλαβικό εθνικό κεφάλαιο είχε ανάγκη να χτυπήσει την εργατική τάξη και ν' αναδιαρθρώσει τις ταξικές σχέσεις και βρήκε μερικούς πολύ ισχυρούς σύμμαχους στο ΔΝΤ και την ΠΤ για να το πετύχει;

Γ: Η «διαφθορά» δεν είναι φυσικά μια έννοια που μπορεί να χρησιμεύσει στην εξήγηση αυτής της εξέλιξης. Εξάλλου, δεν είναι παρά άλλο ένα όνομα για την καπιταλιστική συσσώρευση. Άρα σημασία έχει να κοιτάξουμε μία-μία τις περιπτώσεις. Ας δούμε τη Γιουγκοσλαβία και άλλες λεγόμενες σοσιαλιστικές ανατολικοευρωπαϊκές χώρες τη χρονική περίοδο που αναφέρεις. Η άρχουσα τάξη αυτών των χωρών αποφάσισε ότι η μόνη διέξοδος γι' αυτήν ήταν να μπει στην παγκόσμια αγορά και να βρει μια θεσούλα για τη βιομηχανία της μέσα στην παγκόσμια αγορά. Αυτό απαιτούσε, απ' τη δική τους σκοπιά, επενδύσεις μεγάλης κλίμακας σε συγκεκριμένες βιομηχανίες, π.χ. στην αυτοκινητοβιομηχανία στη Γιουγκοσλαβία και στα

ναυπηγεία στην Πολωνία. Εκ των υστέρων, ήταν σίγουρα μια πολύ απερίσκεπτη απόφαση και προφανώς αποτέλεσε την αρχή της κατάρρευσης του λεγόμενου «κομμουνισμού» αυτών των χωρών (αλλά όχι την κατάρρευση και της άρχουσας τάξης τους!). Τα δάνεια που συμφωνήθηκαν γι' αυτή τη γενική βιομηχανική ανακαίνιση δόθηκαν με υψηλά επιτόκια. Έγιναν όμως η βάση για την επίθεση ενάντια στην εργατική τάξη με δύο τρόπους. Πρώτον, τα δάνεια αυτά έγιναν αμέσως μέρος του εθνικού χρέους αφού οι χώρες ήταν σοσιαλιστικές! Δεύτερον, οι προσανατολισμένες στις εξαγωγές βιομηχανίες επέβαλαν εντελώς διαφορετικές εργασιακές σχέσεις σ' όλη την εργατική τάξη. Ο ρυθμός της παγκόσμιας αγοράς είναι πολύ διαφορετικός απ' αυτόν της εθνικής αγοράς. Πρόκειται για δύο διαφορετικές λογικές. Η σχέση ανάμεσα στον εργάτη που παράγει ένα εμπορεύμα και το πρόσωπο που το αγοράζει είναι εντελώς διαφορετική όταν ο εργάτης δουλεύει σε ένα βιομηχανικό μοντέλο εξαγωγής εμπορευμάτων απ' ό,τι όταν παράγει για μια εθνική αγορά. Σίγουρα η επιλογή της ανάπτυξης της βιομηχανίας εξαγωγικών εμπορευμάτων στην ανατολική Ευρώπη προερχόταν από μια κρίση των ταξικών σχέσεων. Κάποια στιγμή στην αρχή αυτής της περιόδου, οι κρατικοί σχεδιαστές είπαν: «όχι, αυτή η μορφή εθνικής, εσωστρεφούς ανάπτυξης δεν αποδίδει, δηλ. δεν εξασφαλίζει επαρκή καπιταλιστική συσσώρευση και έλεγχο της εργατικής τάξης».

Κ: Ναι, η εξήγηση βρίσκεται μόνο στην κρίση των ταξικών σχέσεων. Μέχρι τότε, λόγω της αποσύνδεσης μισθών και παραγωγικότητας τα ομοσπονδιακά Γιουγκοσλαβικά εμπορεύματα δεν ήταν και τόσο ανταγωνιστικά. Όταν κατάλαβαν ότι χρειαζόταν να διεθνοποιηθεί περισσότερο η Γιουγκοσλαβική οικονομία, αναγκάστηκαν να επιδοτήσουν τα εμπορεύματα, καθώς το λεγόμενο «κοινωνικό συμβόλαιο» που είχαν με τους εργάτες, πάνω στο οποίο στηριζόταν η ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία, δεν τους επέτρεπε να κάνουν επίθεση στην εργατική τάξη με περικοπές μισθών, «ορθολογικοποίηση» της παραγωγής και επιβολή μιας ελαστικής αγοράς εργασίας.

Γ: Τα δάνεια τα πήραν στη συγκεκριμένη περίπτωση με την προσδοκία ότι αυτά θα οδηγούσαν σε μια ανασυγκρότηση της βιομηχανίας και στην επιβολή της νέας πειθαρχίας που φέρνει η δουλειά για τη διεθνή αγορά. Όμως η προσπάθεια δεν τελεσφόρησε, δεν μπόρεσαν να το κάνουν, δεν μπόρεσαν να κάνουν το άλμα στη διεθνή αγορά και έτσι έμειναν μ' αυτά τα δάνεια και με μια απείθαρχη εργατική τάξη που δε συναινούσε στη μετατροπή του γιουγκοσλαβικού κεφαλαίου σε βιομηχανία διεθνούς επιπέδου.

Κ: Ναι, γιατί υπήρξαν αλληπάλληλες απεργιακές κινητοποιήσεις ενάντια στο εθνικό κεφάλαιο μέσα στη δεκαετία του '80.

Γ: Η κρίση του χρέους ξεκινά στις αρχές της δεκαετίας του '80. Οι καπιταλιστές και οι κρατικοί σχεδιαστές στο σοσιαλιστικό κόσμο και στον Τρίτο Κόσμο αρχίζουν ν' αντιμετωπίζουν τις συνέπειες των δανείων και των υψηλών τους επιτοκίων αυτήν την περίοδο. Δεν μπορούν να πληρώσουν ούτε καν τους τόκους, όμως επιθυμούν απε-

γνωσμένα να παραμείνουν εντός της πιστωτικής αγοράς. Εδώ είναι το αποφασιστικό σημείο για την κατανόηση του σημερινού κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, γιατί **το κίνημα αυτό προέρχεται απ' την αποτυχία των σοσιαλιστικών κρατών και των εθνών που γεννήθηκαν απ' τους αντιαποικιακούς αγώνες να ενωθούν σ' ένα καρτέλ οφειλετών στις αρχές της δεκαετίας του '80**. Αυτή η αποτυχία έδωσε τη δυνατότητα στο ΔΝΤ και την ΠΤ ν' αρχίσουν να επιβάλλουν όρους δομικής προσαρμογής σ' αυτά τα έθνη ως τίμημα για την «παράδοση» των δανείων. Μπροστά σ' αυτή την αποτυχία, το ΔΝΤ και η ΠΤ μπορούσαν πλέον να πουν στην κυβέρνηση της κάθε μιας χώρας: «Κοιτάξτε, χρωστάτε ένα δις δολάρια μαζί με τους τόκους, αλλά δεν έχετε τα χρήματα. Αν δεν τα εξοφλήσετε, δεν θα μπορέσετε πια να ξαναμπείτε στην αγορά πιστώσεων. Θα σας δανείσουμε τα χρήματα για την αποπληρωμή, όμως θα πρέπει να δεχτείτε και να εφαρμόσετε αυτό το πρόγραμμα δομικής προσαρμογής, όσο δύσκολο κι αν είναι για το λαό σας». Αυτή ήταν η κρίσιμη στιγμή όπου έπρεπε το σοσιαλιστικό κίνημα και το αντιαποικιακό κίνημα να βάλουν όλη τους τη σύνεση. Υπήρχαν μάλιστα τότε οι κατάλληλες οργανώσεις (όπως το κίνημα των αδέσμευτων με επικεφαλής τη Γιουγκοσλαβία και ο οικονομικός οργανισμός των σοσιαλιστικών κρατών-συμμάχων της σοβιετικής Ένωσης) που θα μπορούσαν να είχαν αναλάβει την ηγεσία και να πουν «Όχι, δε θα ξαναγίνουμε πιόνια του διεθνούς κεφαλαίου». Αυτή ήταν η ευκαιρία των τριτοκοσμικών και των κομμουνιστών να «πουν απλά όχι». Αλλά δεν το έκαναν.

Γ: *Και γιατί πιστεύεις ότι δεν το έκαναν;*

Γ: Οι άρχουσες τάξεις αυτών των χωρών, εξετάζοντας την κατάσταση των ταξικών σχέσεων, είδαν ότι η συμμαχία με τους πιο ισχυρούς τομείς του διεθνούς κεφαλαίου (όπως τους αντιπροσώπευαν το ΔΝΤ και η ΠΤ) ήταν η μόνη τους σανίδα σωτηρίας. Δεν μπορούσαν να συμμαχήσουν με τις ανάγκες των δικών τους εργατών.

Γ: *Άρα ήταν μια απόφαση υπαγορευμένη απ' τις ανάγκες των εθνικών κεφαλαίων.*

Γ: Ναι, αλλά θα μπορούσε να είχε παρθεί μια άλλη απόφαση. Οι τριτοκοσμικές και σοσιαλιστικές χώρες είχαν ακόμα τη δυνατότητα να κάνουν κάτι άλλο τότε... επρόκειτο για μια σημαντική απόφαση. Αλλά έκτοτε, η κατάρρευση των τριτοκοσμικών και κομμουνιστικών εθνικών ιδεολογιών και διεθνών οργανισμών ήταν αναπόφευκτη.

Γ: *Ξέρεις ότι το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» δεν τονίζει την ευθύνη των εθνικών καπιταλιστικών κυβερνήσεων. Λένε απλά, «κοιτάξτε τι κάνουν αυτοί οι κακοί μεγάλοι, το ΔΝΤ και η ΠΤ, στα φτωχά έθνη».*

Γ: Τι εννοείς όταν λες «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση»;

Γ: *Εννοώ ότι αυτά τα λένε οι περισσότερες ΜΚΟ και αριστερίστικες*

35. Σχετικά με την AFL-CIO, βλέπε τη σημείωση 37.

οργανώσεις που συμμετέχουν σ' αυτό το «κίνημα».

G: Ναι, ίσως στην Ελλάδα, την Ευρώπη και τις ΗΠΑ, όμως υπάρχουν πολλές οργανώσεις στην Αφρική, την Ασία και την Αμερική που όντως ασχολούνται με την αποτυχία των εθνών-κρατών να πουν «Όχι». Σε τελευταία ανάλυση, το σύνθημα «Μην πληρώνετε!» φωναζόταν στους δρόμους του Σάο Πάολο, στο Λάγκος, στο Σοβέτο και χιλιάδες έχουν σκοτωθεί σε διαδηλώσεις και εξεγέρσεις ενάντια στο ΔΝΤ απ' το 1985 και μετά.

Γ: *Δεν είναι το μοναδικό σύνθημα, ούτε είναι ξεκάθαρο τι εννοείται μ' αυτό.*

G: Φίλοι μου, εκτιμώ ό,τι λέτε, αλλά δεν καταλαβαίνω κάτι. Όταν εξετάζουμε ένα οποιοδήποτε κίνημα βρίσκουμε σ' αυτό έναν τεράστιο αριθμό διαφορετικών οργανώσεων και ομάδων μ' ένα πλήθος αιτημάτων και προγραμμάτων.

K: *Δεν είμαστε υπέρ της «καθαρότητας» μέσα σ' ένα κοινωνικό κίνημα: αν εννοείς αυτό, δε λέμε κάτι τέτοιο. Για να υπερασπιστούμε τα συμφέροντά μας είμαστε αναγκασμένοι να συνεργαστούμε με συναδέλφους που έχουν διαφορετικές απόψεις ή διαφορετικό τρόπο ζωής από μας, αλλά δεν πρόκειται για κάτι τέτοιο όταν μιλάμε για το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση». Δε μιλάμε για έναν εργατικό αγώνα, που κι εκεί σίγουρα οι διάφορες πολιτικές απόψεις παίζουν κάποιο ρόλο, αλλά για ΜΚΟ, πολιτικές οργανώσεις κ.λ.π., που τονίζουν το γεγονός ότι συγκεκριμένα έθνη-κράτη είναι «αδύναμα» μπροστά στο ΔΝΤ και την ΠΤ, που είναι Οι κυρίαρχοι, Το κεφάλαιο.*

Γ: *Κι έτσι λένε ότι πρέπει να υποστηρίξουμε αυτά τα έθνη-κράτη.*

K: *Υπάρχει μια αναβίωση των τριτοκοσμικών ιδεών περί «αδύναμων» εθνών-κρατών, ιεραρχία κρατών κ.λ.π.*

G: Μπορώ να φέρω ένα παράδειγμα; Τα συνδικάτα αποτελούν μέρος του εργατικού αγώνα;

A: *Μερικές φορές ναι, άλλες όχι.*

Γ: *Υπάρχουν συνδικάτα που τα έφτιαξαν τα αφεντικά ή συνδικάτα που συνεργάζονται με τ' αφεντικά.*

A: *Δε θα 'λεγα ότι η AFL-CIO ή η ΓΣΕΕ εδώ στην Ελλάδα είναι εργατικές οργανώσεις.³⁵ Η ΓΣΕΕ δεν υποστηρίζει τα συμφέροντά μου.*

G: Όμως για να κατανοήσουμε το εργατικό κίνημα πρέπει να κατανοήσουμε πως σχετίζεται η εργατική τάξη με οργανώσεις όπως η AFL-CIO ή με συγκεκριμένα συνδικάτα. Μπορεί να είναι «συνδικάτα της εταιρείας» ή όχι, όμως αυτά καθαυτά τα συνδικάτα αποτελούν πολύ σημαντικό κομμάτι του πως μιλάς για την εργατική τάξη γιατί

είναι κομμάτι του τρόπου με τον οποίο συγκροτείται ο αγώνας. (Φυσικά, είναι πολύ χειρότερο λάθος να ταυτίσεις την εργατική τάξη με τα συνδικάτα!). Θα ήταν σαν να προσπαθούσες να περιγράψεις ένα δάσος χωρίς να μιλήσεις για κάποια δέντρα (αν και ένα δάσος δεν είναι απλά ένα σύνολο δέντρων). Ένα απ' τα πιο σημαντικά πράγματα που χρειάζεται να κάνεις για να μιλήσεις για την εργατική τάξη, είναι να μιλήσεις για τις οργανωτικές μορφές, διαφορετικά δεν μπορείς να πεις τίποτα. Σίγουρα, χρειάζεται επίσης να πεις, «εντάξει, αυτές είναι οι οργανώσεις, είναι όμως "πιστές" ή όχι στην εργατική τάξη;» Όμως μια ικανοποιητική απάντηση σ' αυτό το ερώτημα εξαρτάται απ' το τι είναι η εργατική τάξη στη συγκεκριμένη φάση. Επιπλέον, πρέπει ν' αναγνωρίσουμε το γεγονός ότι ορισμένες οργανώσεις που τώρα είναι ΜΚΟ έχουν το χαρακτήρα που είχαν στο παρελθόν τα συνδικάτα.

Γ: *Ναι, αυτές οι οργανώσεις μπορεί ν' αποτελούν κομμάτι του όλου «κινήματος», όμως δεν είναι κομμάτι του αντικαπιταλιστικού κινήματος. Τι χρησιμότητα έχει για την εργατική τάξη ένα σύνθημα όπως το «Δίκαιο και όχι Ελεύθερο Εμπόριο», ένα από τα κυρίαρχα συνθήματα στο Σιάτλ; Τι σχέση έχουμε εμείς οι εργαζόμενοι με το «Δίκαιο Εμπόριο»; Τι νόημα έχει για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης; Κανένα.*

Γ: Ίσως να είναι ένα σύνθημα που πρέπει να κριτικαριστεί, αλλά είναι ένα σημαντικό σύνθημα. Ήταν η εργατική τάξη υπέρ ή κατά των *Νόμων για το Καλαμπόκι* στην Αγγλία τη δεκαετία του 1830; Στην πραγματικότητα, ένα μεγάλο κομμάτι του εργατικού κινήματος τότε υποστήριζε την κατάργησή τους (δηλ. την κατάργηση των δασμών που επιβάλλονταν στην εισαγωγή των σιτηρών). Ήταν αυτό τότε ένα εργατικό σύνθημα ή όχι; Όντως γίνονταν πολλές συζητήσεις και υπήρχαν πολλές διαμάχες εντός του εργατικού κινήματος πάνω σ' αυτό το ζήτημα. Είναι οι εργάτες τώρα πράγματι υπέρ ή κατά συγκεκριμένων πλευρών του ελεύθερου εμπορίου; Συμφωνώ μαζί σου, το ζήτημα δεν είναι «Ελεύθερο Εμπόριο ενάντια σε Δίκαιο Εμπόριο», το ζήτημα είναι το «Εμπόριο». Είναι σαν τη διαμάχη που διεξάγεται σήμερα στους εργατικούς κύκλους σε πολλές χώρες σχετικά με τις ιδιωτικοποιήσεις. Κατά την άποψή μου, το ζήτημα των ιδιωτικοποιήσεων είναι απλά ένα ζήτημα επιλογής μεταξύ κρατικού ή ιδιωτικού κεφαλαίου, ενώ το πρόβλημα είναι το κεφάλαιο. Άρα θα μπορούσα να πω: γιατί εγώ να συμμετάσχω σ' αυτή τη διαμάχη; Όμως πρόκειται για μια ζωντανή συζήτηση που γίνεται μεταξύ των εργαζόμενων, ιδιαίτερα αυτών που αντιμετωπίζουν άμεσα την ιδιωτικοποίηση, και πιθανά διαμορφώνει τον τρόπο που διεξάγονται πολλοί εργατικοί αγώνες. Επομένως πως γίνεται να μην πάρω μέρος στη συζήτηση, αν θέλω να βρίσκομαι ενεργά μέσα στο κίνημα; Σε τελευταία ανάλυση, δεν μπορείς να μιλήσεις για την τωρινή κατάσταση των ταξικών σχέσεων αν δε μιλήσεις για το νεοφιλελευθερισμό και ένα σημαντικό κομμάτι του νεοφιλελευθερισμού είναι οι ιδιωτικοποιήσεις. Δυστυχώς δεν μπορείς να επιλέξεις τους όρους συμμετοχής σ' αυτούς τους αγώνες.

Γ: Αυτό που θέλω να πω είναι ότι όταν βρίσκεσαι μπροστά σ' ένα κίνημα πρέπει να πάρεις θέση. Πρέπει να κριτικάρεις τις απόψεις των άλλων, πρέπει να πεις «αυτό το σύνθημα δεν είναι σωστό, αυτή η ενέργεια δεν είναι σωστή, πρέπει να το κάνουμε μ' αυτόν ή τον άλλο τρόπο». Όμως μέσα στο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» δεν υπάρχει σχεδόν καμιά ουσιαστική κριτική. Όλοι φαίνονται να είναι πολύ ικανοποιημένοι μόνο και μόνο επειδή συμμετέχουν σ' αυτό. Φαίνεται σα να είναι όλοι αδέρφια.

Γ: Αυτό δεν είναι σωστό. Θά' πρεπε ίσως να ήσουν στην Πράγα και να μίλαγες με κάποιο κόσμο για να δεις ότι υπήρχαν πολλές διαμάχες και διαφορές οι οποίες θα συνεχιστούν περισσότερο στην Αθήνα όσο περνάει ο καιρός. Υπάρχουν διαμάχες σχετικά με το ποια είναι τα κατάλληλα συνθήματα, ποια είναι τα κατάλληλα αιτήματα, πως να προχωρήσουμε μπροστά και ακόμα τι είναι αυτό το κίνημα. Το κίνημα ξεκινάει στην Τζαμάικα το 1985 ή στο Σιάτλ το 1999; Αυτά είναι κάποια απ' τα τρέχοντα ζητήματα. Η εντύπωση που έχεις ότι υπάρχει ομοιογένεια, γαλήνια συμφωνία και όχι διαμάχες είναι λανθασμένη.

Το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση μας καλεί να εφαρμόσουμε τ' αναλυτικά εργαλεία που έχουμε αναπτύξει μέσα στα χρόνια. Πρέπει να ξεκινήσουμε από κάπου για να ορίσουμε τον αγώνα, και προτείνω ν' αρχίσουμε απ' το χρέος. Απ' όσο μπορώ να καταλάβω, ο αγώνας γύρω απ' το χρέος είναι ένας απ' τους πιο σημαντικούς που δίνει η εργατική τάξη.

Κ: Το θέμα είναι **πώς** αντιμετωπίζεις το ζήτημα του χρέους και τον αγώνα εναντίον του. Είναι άλλο πράγμα να το βλέπεις εργατική σκοπιά, σαν επίθεση ενάντια στο μισθό σου, σαν μια διαδικασία που σου κατατρώει τη ζωή, και άρα να αγωνίζεσαι από ταξική σκοπιά, που σημαίνει ότι δεν είναι μόνο δικό σου πρόβλημα, δεν είσαι το μόνο θύμα στον κόσμο, και είναι άλλο να το βλέπεις σαν εθνικό πρόβλημα, σαν πρόβλημα που αντιμετωπίζει η κυβέρνηση σου, η χώρα σου. Έτσι πιστεύω ότι προσπαθούν να το παρουσιάσουν οι ΜΚΟ και πολλές πολιτικές οργανώσεις, σαν πρόβλημα συγκεκριμένων εθνών-κρατών, σαν διαμάχη ανάμεσα σε «αδύναμα» έθνη-κράτη και υπερεθνικές δυνάμεις, το ΔΝΤ και την ΠΤ. Δε θέλω να υποτιμήσω αυτούς τους οργανισμούς, πιστεύω ότι παίρνουν συγκεκριμένες αποφάσεις και έχουν αναλάβει το ρόλο του καπιταλιστικού συντονισμού, όμως θεωρώ ότι οι πιο σημαντικές αποφάσεις, όπως είπα και πριν, έχουν ήδη παρθεί από τις εθνικές κυβερνήσεις και εντός των επιχειρήσεων. Άρα, αν δω το ΔΝΤ σαν τον κύριο εχθρό μου και όχι το αφεντικό «μου», την κυβέρνησή «μου», την καθημερινή μου αλλοτρίωση, τότε ΑΥΤΟ είναι το πρόβλημα.

Γ: Φυσικά, αλλά και αυτό είναι μια διαμάχη που υπήρχε στην Πράγα και αλλού. Παίρνει τη μορφή ζητημάτων τακτικής: με ποιους συνεργάζεσαι; Με εθνικές κυβερνήσεις; Στοχεύεις στη μεταρρύθμιση της ΠΤ και του ΔΝΤ; Τίποτα απ' αυτά; Προσπαθείς να δημιουργήσεις ένα κίνημα που δε στοχεύει στη μεταρρύθμιση του έθνους-κράτους; Έχεις την πολυτέλεια ν' αγνοείς το έθνος-κράτος;

Γερμανοί μπάτσοι έξω απ' την ιταλική πρεσβεία στο Βερολίνο εναποθέτουν λουλούδια στη μνήμη του Κάρλο Τζουλιάνι, την επομένη της δολοφονίας του. Εδώ είχαμε απολαύσει έλληνες δημοσιογράφους να υπεραμύνονται των «παιδιών που αγωνίζονται ενάντια στους ισχυρούς της γης». Μ' άλλα λόγια, μόνο ο Μπερλουσκόνι την πλήρωσε χρεωνόμενος αποκλειστικά αυτός την ευθύνη μιας πανευρωπαϊκά αποφασισμένης καταστολής. Να τι παθαίνει όποιος είναι (ακρο)δεξιός σήμερα...

Γ: Μπορείς να φανταστείς μια εργατική οργάνωση του παρελθόντος, όπως η Πρώτη Διεθνής, να συνομιλεί με φιλελεύθερους και να συζητά με ανθρώπους σαν αυτούς που είναι μέλη ΜΚΟ, σχετικά με το ποια θα έπρεπε να είναι η στρατηγική της Διεθνούς των Εργαζομένων; Δεν μπορείς να συζητάς τέτοια θέματα μ' αυτούς που θέλουν να δημιουργήσουν έναν καπιταλισμό με «ανθρώπινο πρόσωπο».

Γ: Απ' όσα γνωρίζω σχετικά με την Πρώτη Διεθνή, τη Διεθνή Ένωση Εργαζόμενων Ανδρών (International Working Men's Association), επρόκειτο για ένα αρκετά «φιλελεύθερο» εγχείρημα, απ' όσο μπορώ να καταλάβω. (Όπως τέτοιο πράγματι ήταν και το Κομμουνιστικό Μανιφέστο του οποίου το τελικό πρόγραμμα ήταν παρόμοιο μ' αυτό των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων του 20ου αιώνα!) Η Πρώτη Διεθνής δεν ήταν μια ξεκάθαρα κομμουνιστική οργάνωση.

Γ: Κοίταξε, ήταν πολύ σαφές στους Προσωρινούς Κανονισμούς της Πρώτης Διεθνούς ότι «η απελευθέρωση της εργασίας δεν είναι ούτε τοπικό ούτε εθνικό αλλά κοινωνικό ζήτημα» και ότι «αυτή η ένωση ιδρύεται για να υπάρξει ένα κεντρικό όργανο επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των εργατικών συλλόγων που υπάρχουν σε διάφορες χώρες και έχουν τον ίδιο στόχο, δηλ. την προστασία, την πρόοδο και την πλήρη χειραφέτηση της εργατικής τάξης».

Γ: Στην πραγματικότητα, τους περισσότερους απ' αυτούς που συμμετείχαν στην Πρώτη Διεθνή, π.χ. τους ηγέτες των συνδικάτων, θα τους χαρακτηρίζαμε σήμερα αρκετά ρεφορμιστές. Μάλιστα, μια από τις πιο σημαντικές μάχες που έδωσε ο Μαρξ στην Πρώτη Διεθνή αποσκοπούσε στη δικαίωση των συνδικαλιστικών αγώνων για το μισθό και τις συνθήκες εργασίας (βλ. το *Μισθός, Τιμή και Κέρδος*) και στην απόρριψη μιας καθαρά εξεγερσιακής στρατηγικής.

Γ: Εκείνη την περίοδο, ο Μαρξ, ο Ένγκελς και άλλοι σοσιαλιστές πίστευαν ότι ήταν σημαντικό ν' απαιτείς μια επέκταση των δημοκρατικών ελευθεριών έτσι ώστε τα συνδικάτα να μην είναι παράνομα· πίστευαν ότι ήταν σημαντικό να φτιαχτούν εργατικά πολιτικά κόμματα—αυτό συνέβη ιδιαίτερα μετά την Πρώτη Διεθνή, αν και η ιδέα υπήρχε από πριν—που θα προσπαθούσαν ν' εκπροσωπήσουν τα εργατικά συμφέροντα στα εθνικά κοινοβούλια. Όμως ήθελαν να είναι αυτά τα κόμματα διακριτά και αντίθετα με όλα τα κόμματα των «εύπορων τάξεων». Απ' όσο γνωρίζω, δεν είχαν καμία συνεργασία με συγκεκριμένες φράξιες της μπουρζουαζίας ή κανένα διάλογο μαζί τους πάνω στο πως θα διευθετούνταν τα εργατικά ζητήματα εντός του καπιταλιστικού συστήματος.

Γ: Κι όμως η Πρώτη Διεθνής συζητούσε με βουλευτές για κάθε είδους ζήτημα. Έστειλαν γράμματα και αιτήσεις σε κοινοβούλια, έκαναν συζητήσεις και είχαν διαμάχες με βουλευτές σχετικά με εργατικά ζητήματα.

Γ: Είχαν ποτέ σκεφτεί να υποστηρίξουν ένα έθνος-κράτος που ήταν

ενάντια σε μια μεγάλη δύναμη της εποχής εκείνης, ας πούμε την Αγγλία;

Γ: Ναι, υποστήριξαν τις Βόρειες Πολιτείες των ΗΠΑ στη διάρκεια του Εμφύλιου Πολέμου ενάντια στη Βρετανία που απειλούσε να σπάσει το εμπάργκο στις Νότιες Πολιτείες. Το πρώτο μέλημα της Πρώτης Διεθνούς ήταν να επηρεάσει τη θέση του βρετανικού κράτους σχετικά με τη Συνομοσπονδία. Οι αντιπρόσωποι της Πρώτης Διεθνούς συζήτησαν το θέμα εκτενώς με βουλευτές που αντιπροσώπευαν βιομηχανικές περιοχές.

Η δουλειά μου όταν γράφω για το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση δεν είναι να το κρίνω, αλλά να το αναλύσω. *Πρώτον*, να πω ποιοι είναι οι αγώνες ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και πως συνδέονται όλο και περισσότερο μεταξύ τους και ο ένας επηρεάζει τον άλλο. *Δεύτερον*, να προσδιορίσω την ταυτότητα των οργανώσεων του κινήματος —συνδικάτα, κόμματα, ΜΚΟ, ομάδες συγγένειας κ.λ.π. Δεν πρόκειται για μια απλή απογραφή αλλά για έρευνα σχετικά με τα προγράμματά τους, τις αλλαγές που έχουν υποστεί, τις διαμάχες στις οποίες εμπλέκονται. Μπορεί πολλές απ' αυτές τις οργανώσεις να είναι φρικτές, αλλά σε τελευταία ανάλυση δε γράφουμε έναν τουριστικό οδηγό. *Τρίτον*, να προσδιορίσω τις διαιρέσεις και τις ιεραρχίες εντός του κινήματος. *Τέλος*, να εκτιμήσω την απάντηση του κεφαλαίου στο κίνημα στο επίπεδο του κοινωνικού σχεδιασμού (π.χ. η τακτική της αστυνομίας), των επενδύσεων, των τεχνολογικών καινοτομιών και τέλος της πολιτικής δομής. Αυτά είναι τα πιο στοιχειώδη επίπεδα ανάλυσης. Πριν καταλήξουμε σ' ένα οριστικό συμπέρασμα γι' αυτό το κίνημα θα πρέπει να το αναλύσουμε σ' αυτά τα επίπεδα.

Η πρώτη μας δουλειά είναι να συλλέξουμε πληροφορίες για να κατανοήσουμε την ιστορία του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση από μια εργατική σκοπιά.

Κάποτε, το κεφάλαιο πίστευε ότι το να επιτρέπεται στους εργάτες να συγκεντρώνονται νόμιμα και να διαπραγματεύονται συλλογικά σήμαινε επανάσταση. Χρειάστηκε να περάσουν αιώνες για να διαπιστώσουν τελικά ότι μπορούσαν να το «ανεχθούν» (αν και οι αμερικάνοι καπιταλιστές δεν είναι ακόμα σίγουροι, εξ ου και το σπάσιμο των συνδικάτων τα τελευταία 25 χρόνια!) Είναι σημαντικό για μας να κατανοήσουμε αυτήν την αλλαγή στη στάση του κεφαλαίου, όμως κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει μόνο αφού εξετάσουμε το κίνημα συνολικά. Αν πεις εκ των προτέρων «τα συνδικάτα είναι αντιδραστικοί δουλέμποροι της εργατικής τάξης, δε με ενδιαφέρουν ούτε αυτά ούτε η συνδικαλιστική εμπειρία», τότε θα καταλήξεις να μην ενδιαφέρεσαι για ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας της εργατικής τάξης τους δύο τελευταίους αιώνες.

Γ: Ναι, υπάρχει ήδη μια ολόκληρη ιστορία εργατικών κινημάτων εδώ και δύο αιώνες σχεδόν και πολλά πράγματα έχουν συμβεί μέσα σ' αυτό το μεγάλο χρονικό διάστημα. Ήδη αναφέρθηκες στην αδύναμη πλευρά της Πρώτης Διεθνούς, κανείς μάλιστα θα μπορούσε ν' αναφέρει και κάποια άλλα λάθη που έγιναν, π.χ. στη Ρώσικη Επανάσταση ή στον Ισπανικό Εμφύλιο ή στο Μάη του '68. Όμως δε μαθαίνου-

με τίποτα απ' τα παλιά λάθη; Εννοώ, κάθε φορά που γεννιέται ένα καινούργιο κίνημα θ' αρχίζει απ' την αρχή; Πρέπει ν' αναπαράγουμε όλα τα παλιά λάθη του εργατικού, σοσιαλιστικού, κομμουνιστικού ή αναρχικού κινήματος;

Γ: Η ιστορία προκαλεί ναυτία, έτσι δεν είναι; Το πρόβλημα με τα «λάθη» είναι ότι εμφανίζονται με νέες μορφές και για κάποιους δεν ήταν σαφώς λάθη απ' την αρχή. Για να εκτιμήσεις κάτι ως «λάθος» θα πρέπει να έχεις ένα κριτήριο και μια απάντηση στο ερώτημα: ενίσχυσαν τη δύναμη της εργατικής τάξης συγκεκριμένες απεργίες και εξεγέρσεις; Είναι αδύνατο να το απαντήσεις μ' έναν a priori τρόπο. Επιπλέον, αναπόφευκτα υπάρχουν πολλά καινούργια πράγματα στην ιστορία των αγώνων.

Γ: Είμαι πολύ καχύποπτος απέναντι σε εργατικά κινήματα που δεν κάνουν ένα απολογισμό του τι είχαν κάνει στο παρελθόν ή τι είχαν κάνει οι πριν απ' αυτούς και λένε «πρέπει ν' αρχίσουμε ξανά απ' την αρχή». Μου φαίνεται τελείως παράλογο. Στην περίπτωση μας, δε θεωρώ το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» εργατικό κίνημα, αλλά αν ήταν, νομίζω ότι το πρώτο του λάθος θα ήταν αυτό, να μην κάνει μια εκτίμηση του τι είχε συμβεί στο παρελθόν, τι κάναμε λάθος στο παρελθόν. Τι συνέβη μ' αυτό ή μ' εκείνο το κίνημα στο οποίο είχαμε συμμετάσχει, μ' αυτό ή μ' εκείνο το κράτος που είχαμε υποστηρίξει; Για παράδειγμα, τι ήταν οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης; Σοσιαλιστικές; Κομμουνιστικές; Κρατικοκαπιταλιστικές; Τι; Αν οι άνθρωποι στα Βαλκάνια ή την ανατολική Ευρώπη, οι εργάτες που θ' αρχίσουν να πολεμούν ξανά ενάντια στο κεφάλαιο δεν προσαρθθούν ν' αποτιμήσουν τι συνέβη στο παρελθόν...

Γ: Αυτή είναι η δουλειά που πρέπει να γίνει. Αυτό γίνεται πάντα στον αγώνα με συντρόφους όταν κάποιος λέει, «ας εξετάσουμε τι συνέβη, ας το κατανοήσουμε, ας βγάλουμε κάποια συμπεράσματα και ας χρησιμοποιήσουμε αυτή τη γνώση για να πάμε μπροστά».

Γ: Πιστεύεις ότι αυτό γίνεται μέσα στο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση»;

Γ: Γίνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Σ' αυτό που κάνω εγώ, έχω αποφασίσει ν' αρχίσω με μια υπόθεση —το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση είναι ένα εργατικό κίνημα— και να δω ποια είναι τα αποτελέσματα. Μόνο αφού χρησιμοποιήσεις μια ταξική ανάλυση για ένα κίνημα και τ' αποτελέσματα δεν βγάζουν νόημα, μπορείς να φτάσεις στο συμπέρασμα ότι δεν πρόκειται για ένα εργατικό κίνημα. Έχω μόλις αρχίσει κάνοντας το Χρονολόγιο (με τη Σίλβια Φεντερίκι) και μάλιστα είναι προσχέδιο. Όπως τόνισε και ο Χέγκελ πριν από πολλά χρόνια, η χρονολόγηση δεν είναι παρά το πρώτο επίπεδο της μελέτης της ιστορίας. Αλλά ακόμα και σ' αυτό το επίπεδο υπάρχει αντίρρηση: οι εξεγέρσεις στην Αλγερία το 1988 και στο Μαρόκο το 1990 είναι κομμάτι του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση;

36. Το «Ιωβηλαίο 2000» (Jubilee 2000) ήταν ένα τεράστιο συνονθύλευμα φιλανθρωπικών και εκκλησιαστικών οργανώσεων, επιχειρήσεων και συνδικάτων σε παγκόσμιο επίπεδο υπέρ της διαγραφής του χρέους του «Τρίτου Κόσμου». Το «Ιωβηλαίο 2000» διασπάστηκε στην Jubilee Plus (την επίσημη διάδοχο) και τη μικρότερη Drop the Debt. Δε γνωρίζουμε ποια απ' τις δύο έχει «ριζοσπαστικοποιηθεί», όπως εννοεί ο Caffentzis, πάντως η παλιά είχε φτάσει να ψάχνει υποστήριξη απ' τον Jeffrey Sachs, πρώην αξιωματούχο του ΔΝΤ, και να συγχαίρει τους G8 στην Κολωνία το 1999 για την υπόσχεσή τους να μειώσουν το χρέος!

Κ: Αυτοί ήταν οι πραγματικοί κοινωνικοί αγώνες ενάντια στα ΠΔΠ. Όμως η συνέχειά τους δεν είναι η Πράγα. Αν και δε γνωρίζω καλά τι συμβαίνει τώρα στο Μαρόκο ή την Αλγερία.

Γ: Νομίζω ότι στο κείμενο που μας έδωσες έχεις κάνει την πιο εκλεπτυσμένη υπεράσπιση αυτού του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» και δεν το αξίζει.

Γ: Ακούω προσεκτικά τις σοβαρές και συντροφικές σας προτάσεις όμως οι ένορκοι στο δικαστήριο είναι έντεκα και εσείς είστε μόνο τρεις! Θα ήθελα να κάνω μια πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση απ' τις πρόχειρες σημειώσεις που έχω γράψει. Θα ήθελα επίσης ν' ασχοληθώ με τις αντιρρήσεις τις δικές σας και άλλων.

Για παράδειγμα, κοιτάξτε τη μάλλον αξιόλογη οργάνωση «Ιωβηλαίο 2000». Από που προήλθε; Γιατί έχει διασπαστεί προς τόσες κατευθύνσεις; Υπάρχουν κομμάτια της οργάνωσης που απαιτούν πλήρη ακύρωση του χρέους του Τρίτου Κόσμου και υπάρχουν άλλα που ζητάνε ακύρωση για τις λεγόμενες πιο χρεωμένες και φτωχές χώρες και μια σταδιακή αποπληρωμή τοις μετρητοίς για τις άλλες. Μιλάμε για μια διάσπαση εντός μιας οργάνωσης που περιλαμβάνει περισσότερες από 1000 ομάδες σ' όλες τις χώρες του κόσμου. Πώς εξηγείται αυτή η διάσπαση; Γιατί εκφράζεται έτσι;³⁶ Πώς αυτή η διάσπαση επηρεάζει τις σχετικές διαμάχες σ' όλον τον κόσμο; Πώς απαντά το κεφάλαιο σ' αυτή τη διαμάχη; Είναι ζωτικής σημασίας θέμα γιατί ακόμα και τώρα υπάρχει θεωρητικά η απειλή σχηματισμού ενός καρτέλ των οφειλετών αν η κάθε χρεωμένη χώρα πιεστεί πέρα από κάποιο όριο.

Κ: Αν αύριο το ΔΝΤ πει, «εντάξει, πρέπει ν' αυτομεταρρυθμιστούμε εξαιτίας της πίεσης που δεχόμαστε από τις ΜΚΟ ή απ' το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» γενικά», θα έχει βέβαια αυτό επίπτωση στη ζωή των εργατών, αλλά προς ποια κατεύθυνση θα τους επηρεάσει;

Γ: Φυσικά, θα είναι σαν τη Ρώσικη Επανάσταση που ήταν μια πολύ σημαντική εξέλιξη, που όμως είχε προβληματικές συνέπειες για τη ζωή των εργατών και στη Ρωσία και σ' όλο τον πλανήτη.

Γ: Υπάρχουν πράγματα που πολλοί μέσα στο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» δεν τα έχουν ξεκαθαρίσει. Θέλουν να επιστρέψουν στον εθνικό προστατευτισμό; Ή θέλουν να κάνουν μια ρήξη και να δημιουργήσουν κάτι καινούργιο, πέρα απ' το ιδιωτικό και κρατικό κεφάλαιο;

Γ: Υπάρχει μεγάλη διαμάχη πάνω σ' αυτό μέσα στο κίνημα, κι επιπλέον, αυτό είναι κάτι για το οποίο και σεις οι ίδιοι πρέπει να πάρετε μια πολιτική απόφαση. Είναι αυτά τα ζητήματα πολιτικά τόσο σημαντικά για τη δουλειά που κάνετε ώστε να πρέπει να συμμετέχετε σ' αυτές τις διαμάχες; Πρέπει ν' αποφασίσετε.

Συμμετέχω σ' αυτές τις διαμάχες εδώ και πολλά χρόνια γιατί συμμετείχα στους αγώνες ενάντια στα ΠΔΠ στην Αφρική απ' τα μέσα της

δεκαετίας του '80. Επιπλέον, δεν μπορώ ν' αντιμετωπίσω επιπόλαια ένα κίνημα που έχει κατεβάσει χιλιάδες ανθρώπους στους δρόμους με τα ίδια αιτήματα που προωθώ και εγώ πάνω από μια δεκαετία! Όσο για σας, πιστεύω ότι θα υπάρξει ένα σημείο όπου, αν δεν ασχοληθείτε με τις διαμάχες που προκαλεί αυτό το κίνημα, θα θεωρηθείτε ότι είστε έξω απ' τα πράγματα.

Γ: *Μα ασχολούμαστε μ' αυτό.*

Γ: Κανείς μπορεί ν' ασχοληθεί μ' αυτό λέγοντας, «δεν πρόκειται ν' ασχοληθώ μ' αυτό, γιατί δεν είναι σημαντικό κομμάτι της πολιτικής μου δουλειάς».

Κ: *Η κριτική σημαίνει ήδη ότι παίρνεις θέση.*

Α: *Για μένα είναι πιο σημαντικό να επικοινωνώ με ανθρώπους που δουλεύω μαζί απ' το να προσπαθώ να πείσω μέλη πολιτικών οργανώσεων που δε φαίνονται να παίρνουν από λόγια. Έχει επίσης σημασία για ποιο πράγμα διαφωνείς.*

Κ: *Κάποιες πολιτικές επιλογές έχουν ήδη γίνει. Και για μένα, πέρα απ' την κριτική που έχω κάνει μέχρι τώρα, υπάρχουν μερικές επικίνδυνες τάσεις, ήδη ορατές σ' αυτό το «κίνημα». Για παράδειγμα, αυτή η μεταμόρφωση των ΜΚΟ σε κάτι παρόμοιο με συνδικάτα. Οι συνδικαλιστές ηγέτες, σαν νταβατζήδες της εργατικής τάξης, έχουν κάνει πολύ ζημιά, όμως οι ΜΚΟ είναι ακόμα χειρότερες. Γιατί τουλάχιστον μέσα στα συνδικάτα, ακόμα και στη χειρότερη συντεχνιακή τους μορφή, διατηρείται κάποια έννοια κατακερματισμένης μεν, αλλά εντούτοις συλλογικής εργατικής ταυτότητας, ενώ τα μέλη των ΜΚΟ είναι απλά άτομα/πολίτες που ασχολούνται φιλανθρωπικά με προβλήματα άλλων και βάζουν σε προτεραιότητα την έννοια της «κοινωνίας των πολιτών» που μας απομακρύνει ακόμα περισσότερο από μια προοπτική ταξικής πάλης. Επομένως πιστεύω ότι ήδη υπάρχει μια άσχημη τροπή. Δεν μου αρκεί λοιπόν να πω, «ας περιμένουμε να δούμε τι θα συμβεί σε δέκα χρόνια και μετά να κρίνουμε».*

Γ: *Θέλω να συνεχίσω πάνω σ' αυτό που είπε η Κ. Λες στο άρθρο που μας έδωσες ότι είναι λάθος να χρησιμοποιούν οι άνθρωποι που συμμετέχουν στο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» τον όρο «κοινωνία των πολιτών» αντί του όρου «εργατικός αγώνας». Όμως δεν πιστεύω ότι είναι λάθος απ' την πλευρά τους. Ξέρουν πολύ καλά τι κάνουν όταν μιλάνε για κοινωνία των πολιτών. Τέτοιου είδους κοινωνία θέλουν. Δε θέλουν να καταστρέψουν την ταξική κυριαρχία. Θέλουν να εκδημοκρατίσουν τον καπιταλισμό.*

Γ: *Οι «άνθρωποι» στους οποίους αναφέρεσαι είναι πολύ διαφορετικοί μεταξύ τους και αν το ψάξεις θ' ανακαλύψεις ότι υπάρχουν πολλοί μέσα στο κίνημα που δε χρησιμοποιούν τον όρο «κοινωνία των πολιτών». Υπάρχουν στην πραγματικότητα πολλές οργανώσεις βιομηχανικών εργατών και αγροτών που συμμετέχουν στο κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, χρησιμοποιούν με λειτουργικό τρόπο*

37. Η AFL (Αμερικάνικη Ομοσπονδία Εργασίας) ιδρύθηκε το 1866 ως ομοσπονδία επαγγελματικών συνδικάτων. Σ' αντίθεση μ' αυτήν το CIO (Συνέδριο για τη Βιομηχανική Οργάνωση), που ιδρύθηκε μέσα στο '30, οργάνωσε τους εργάτες σε βιομηχανική-επιχειρησιακή βάση και δεν εφάρμοζε ρατσιστική πολιτική αποκλείοντας μαύρους εργάτες ή μειονότητες, γιατί πολύ απλά τότε η περίοδος της μαζικής μετανάστευσης είχε πια τελειώσει. Αργότερα, επί μακαρθισμού, αφού το CIO εκκαθαρίστηκε από τα αριστερά συνδικάτα, η ρατσιστικού τύπου εκπροσώπηση έγινε ο κανόνας. Το 1955 ενώθηκε με την AFL και οποιοδήποτε αριστερό του κατάλοιπο εξαφανίστηκε. Η συνεχιζακή πολιτική αποκλεισμού που είχε η AFL-CIO την απομόνωσε και την αποδυνάμωσε πολιτικά, με αποτέλεσμα το 1978 να μην μπορεί ν' ακυρώσει τη μεταρρύθμιση της εργατικής νομοθεσίας σχετικά με το καθεστώς των συνδικάτων που οδήγησε στη μείωση της δύναμής τους. Στα μέσα της δεκαετίας του '90, με την αλλαγή της ψυχροπολεμικής της ηγεσίας, η AFL-CIO διακήρυξε τη διάθεσή της να οργανώσει τους μετανάστες, με αποκορύφωμα της αλλαγής πλεύσης της το Φεβρουάριο του 2000 (προφανώς σ' αυτό αναφέρεται ο Caffentzis) όταν ψήφισε υπέρ της αμνήστευσης των παράνομων μεταναστών, υπέρ της κατάργησης των κυρώσεων σε όσα αφεντικά προσλαμβάνουν παράνομους και υπέρ ενός επιμορφωτικού προγράμματος για τα δικαιώματά των μεταναστών. Φυσικά, όσο κοσμοϊστορική κι αν φαίνεται μια τέτοια αλλαγή, υπάρχουν κάποιοι πρακτικοί λόγοι που ανάγκασαν την AFL-CIO ν' «αγκαλιάσει» όσους πριν απέρριπτε: αφ' ενός η τεράστια αριθμητική της συρρίκνωση σε μέλη και αφ' ετέρου η προσπάθειά της να κερδίσει τους ψηφοφόρους των Δημοκρατικών, που ως επί το πλείστον είναι αυτό που θα λέγαμε «προοδευτικοί». Και βεβαίως κανείς μπορεί βάσιμα ν' αμφισβητεί μια τέτοια «αλλαγή», αν αναλογιστεί πως συχνά η ηγεσία έχει σαμποτάρει κινήσεις συνδικαλιστών της βάσης, συνήθως μπλοκάροντας κάθε οικονομική βοήθεια.

έννοιες όπως «εργατική τάξη» και «αγρότες» και απαιτούν τη διατήρηση και επέκταση της κοινοτικής γης, αρνούνται να πληρώσουν το χρέος και αρνούνται τη δουλειά του εθνικού χρέους. Θα σου έλεγα λοιπόν ότι έχεις κάποιες προκαταλήψεις σχετικά με το τι είναι το κίνημα (ίσως λόγω της εμπειρίας σου στην Ελλάδα) που δεν τις συμμερίζομαι. Υπάρχουν πολύ περισσότερα ζητήματα και διαμάχες, πολύ περισσότερες «γλώσσες» μέσα σ' αυτό το κίνημα απ' ό,τι εσύ αναγνωρίζεις.

Γ: *Ξέρουμε όλες τις ελληνικές οργανώσεις και ομάδες που πήγαν στην Πράγα μία προς μία. Μάλιστα κάποιους ανθρώπους τους ξέρουμε προσωπικά. Ξέρουμε τις απόψεις των αναρχικών που πήγαν για τα μπάχαλα. Ξέρουμε τις απόψεις των σοσιαλδημοκρατών που πήγαν εκεί, των μελών του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού, του ΣΕΚ και κάποιων ΜΚΟ, και φυσικά τους είχαμε κριτικάρει σε διάφορες περιπτώσεις, πολύ πριν αρχίσουν να συμμετέχουν σε κινητοποιήσεις στυλ Πράγας. Για παράδειγμα, στους αγώνες ενάντια στον εκπαιδευτικό νόμο 2525 είχαμε συγκρουστεί με τους συνδικαλιστές του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού που προσπάθησαν να υπονομεύσουν το κίνημα. Όταν λοιπόν τους βλέπω να πηγαίνουν στην Πράγα για να φωνάξουν συνθήματα ενάντια στο ΔΝΤ και την ΠΤ, τη στιγμή που ξέρω ότι είχαν προσπαθήσει να υπονομεύσουν ένα κοινωνικό κίνημα που, κατά τη γνώμη μου, ήταν πολύ σημαντικό γιατί πήγαινε κόντρα στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση στην εκπαίδευση, τότε λέω στον εαυτό μου, «πρέπει να μάθω τι παιγνίδι παίζουν».*

Γ: Πρέπει να μάθεις το παιγνίδι τους και ν' αντιληφθείς ότι το παιγνίδι αλλάζει, γιατί οι οργανώσεις που ανέφερες δεν είναι αιώνιες οντότητες. Κι αυτές βρίσκονται εν κινήσει. Κι αυτές πρέπει να επιβιώσουν. Κι αυτές πρέπει ν' αλλάξουν το παιγνίδι τους για ν' ανταποκριθούν στις δυνάμεις που εμφανίζονται τριγύρω τους. Ίσως ανακαλύψεις ότι καθώς αυτές οι οργανώσεις συμμετέχουν όλο και περισσότερο στο κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση αρχίζουν ν' αλλάζουν. Έχω πράγματι δει ότι πολλές οργανώσεις άλλαξαν το «παιγνίδι» τους πολύ εντυπωσιακά τα τελευταία 5 χρόνια. Έχω δει ίσως την πιο δεινοσαυρική οργάνωση στον πλανήτη, την AFL-CIO, ν' αλλάζει τα τελευταία 5 χρόνια. Αν αλλάζει αυτή, τότε ίσως βρίσκονται σε διαδικασία μετασχηματισμού και οργανώσεις όπως ο Συνασπισμός. Αν δεν κοιτάς αυτού του είδους τις αλλαγές, τότε ίσως να μη τις δεις παρά μόνο όταν γίνουν πολύ μεγάλες.

Γ: *Πιστεύεις στ' αλήθεια ότι σοσιαλδημοκρατικά κόμματα όπως ο Συνασπισμός θα προσεγγίσουν ποτέ τις απόψεις μας;*

Γ: Όχι, δεν πιστεύω ότι θα προσεγγίσουν τις απόψεις μας, αλλά δε μετράω έτσι την αλλαγή.

Γ: *Εννοώ να προσεγγίσουν αντικαπιταλιστικές απόψεις.*

Γ: Εγώ λέω, «κοίτα γύρω σου». Πριν από 5 χρόνια δε θα πίστευα ότι η AFL-CIO θα ζητούσε αμνηστία για τους εργάτες χωρίς χαρτιά.³⁷

38. Στην Κοτσαμπάμπα, τρίτη σε πληθυσμό πόλη της Βολιβίας, ιδιωτικοποιήθηκε η παροχή νερού το 1988, μετά από απαίτηση της Παγκόσμιας Τράπεζας. Μια βρετανική θυγατρική της πολυεθνικής Bechtel απέκτησε το μονοπώλιο, που μεταξύ άλλων σήμαινε και απαγόρευση συλλογής βρόχινου νερού. Η τιμή του νερού αυξήθηκε κατακόρυφα, σε βαθμό που έγινε πιο ακριβό και απ' τα τρόφιμα. Έγιναν μεγάλες διαδηλώσεις από εργάτες γης, μικροαγρότες, μικρέμπορους, ιθαγενιστικές οργανώσεις, έγιναν συγκρούσεις, υπήρξαν και νεκροί. Τελικά η κυβέρνηση υποχώρησε το 2001 και η ιδιωτικοποίηση σταμάτησε.

Ούτε που ονειρευόμουν ότι θα συνέβαινε κάτι τέτοιο. Όμως συνέβη. Μια οργάνωση με εκατομμύρια μέλη που πληρώνουν συνδρομή και που κατέχει δισεκατομμύρια έχει όντως αρχίσει εκστρατεία για να δοθεί αμνηστία στους εργάτες χωρίς χαρτιά στις ΗΠΑ! Σίγουρα η AFL-CIO δεν έχει μεταμορφωθεί σε αντικαπιταλιστική οργάνωση και η ηγεσία της δεν κάνει αυτήν την εκστρατεία για να συμφωνήσει με την άποψη που έχει ο George Caffentzis για την αναγκαιότητα κατάργησης του κεφαλαίου. Σίγουρα κάτι τέτοιο δε συμβαίνει. Όμως η ηγεσία της AFL-CIO ανταποκρίνεται σε κάτι πολύ σημαντικό που περιγράφεται με τη διαδικασία της «παγκοσμιοποίησης» και έχει γίνει κομμάτι του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση για να επιβιώσει ως οργάνωση. Δεν κρίνω αυτή την αλλαγή με βάση το αν η AFL-CIO θα χρησιμοποιήσει το Midnight Oil ως θέμα του επόμενου της συνεδρίου. Αν έτσι έκρινα τα πράγματα, τότε δε θα έβλεπα και μεγάλες αλλαγές στον πλανήτη.

Γ: *Και πάλι όμως μιλάς λες και δεν μπορούμε να πάρουμε μαθήματα απ' τους αγώνες των δύο τελευταίων αιώνων. Αυτό είναι το πρόβλημα με ό, τι λες.*

Γ: Ξέρω ότι μου κάνεις αυτήν την κριτική με συντροφικό τρόπο, χρησιμοποιώ όμως τη μέθοδο που αναπτύχθηκε τους δύο τελευταίους αιώνες για να κατανοήσω τη σημερινή πλανητική ταξική πάλη. Ισχυρίζομαι ότι το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση έχει κάποια γνωρίσματα που απαιτούν διαφορετική εκτίμηση σχετικά με οργανωτικές μορφές που παλιότερα φαίνονταν εντελώς απίθανες. Αν εσύ ισχυρίζεσαι ότι το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση δεν έχει καμιά σχέση με την σημερινή ταξική πάλη, θα σου έλεγα να το ξανασκεφτείς. Οι διαδικασίες και τα προγράμματα που έχουν διάφορα ονόματα όπως παγκοσμιοποίηση, νεοφιλελευθερισμός, νέα αποικιοκρατία, δομική προσαρμογή ή νέος διεθνής καταμερισμός της εργασίας ασκούν τέτοια πίεση σε πολλές παλιότερες οργανωτικές μορφές που αυτές αναγκάζονται έτσι να υποστούν ένα μεγάλο μετασχηματισμό. Δε λέω ότι αυτοί οι μετασχηματισμοί σημαίνουν κιόλας ότι το τέλος του καπιταλισμού βρίσκεται στη στροφή του δρόμου. Ωστόσο πρέπει να τονίσω ότι η διαδικασία δεν καθορίζεται μόνο από το κεφάλαιο. Έχει αλλάξει στ' αλήθεια η δύναμη της εργατικής τάξης τα τελευταία χρόνια. Ίσως αυτή η δύναμη να προέρχεται από μια ανασύνθεση από τα κάτω, απ' τη στιγμή που δισεκατομμύρια άνθρωποι έχουν πληγεί τόσο σκληρά, έχουν χάσει ή χάνουν τα πάντα. Ξέρεις, αν εσύ και οι γύρω σου πληρώνατε το 30% του εισοδήματός σας για νερό —όπως συμβαίνει στην Κοτσαμπάμπα— θα είχατε εξαγριωθεί και θα το παίρνατε απόφαση ότι ήρθε η ώρα να παλέψετε μέχρι τέλους.³⁸

Κ: *Το τελικό μου σχόλιο είναι ότι παραείσαι αισιόδοξος. Εδώ απλά σταματά η συνέντευξη, θα συνεχίσουμε τη συζήτησή μας αλλιώς στο μέλλον.*

Κοτσαμπάμπα, 2000.

Χρονολόγιο των Αγώνων

ενάντια στα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής.

1985-2000

Των Silvia Federici και George Caffentzis
Συντονιστών της Επιτροπής για την Ακαδημαϊκή
Ελευθερία στην Αφρική

Το χρονολόγιο που ακολουθεί είναι μια επιλεκτική παρουσίαση αγώνων ενάντια στα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής (ΠΔΠ), που άρχισαν να εφαρμόζονται στα μέσα της δεκαετίας του '80. Σε πολύ μεγάλο βαθμό οι αγώνες αυτοί είναι άγνωστοι, αλλά το ίδιο δεν ισχύει και για τα ίδια τα ΠΔΠ; Σε γενικές γραμμές έτσι ονομάζονται οι συμφωνίες του ΔΝΤ με τις χρεωμένες χώρες (τώρα πια περισσότερες από τις μισές του πλανήτη) που επιβάλλουν συγκεκριμένες πολιτικές για την αποπληρωμή των χρεών (φιλελευθεροποίηση εισαγωγών-εξαγωγών, ιδιωτικοποιήσεις, περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες, άρση περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων). Για τους Caffentzis και Federici τα ΠΔΠ αποτελούν ουσιαστικά τη νομική έκφραση του μετασχηματισμού του χρέους σε εργαλείο συσσώρευσης, και θα συμφωνήσουμε μαζί τους. Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι κάθε φορά λανσάζονται με διαφορετικό όνομα και αρκετά ευέλικτα ώστε ν' αντιμετωπίσουν ή να αφομοιώνουν την αντίσταση εναντίον τους: το 1986 έχουμε τη «Δομική Προσαρμογή με Ανθρώπινο Πρόσωπο», το 1996 τη «Δομική Προσαρμογή Αυξημένης Δανειακής Διευκόλυνσης», ένα πρόγραμμα χορήγησης χαμηλότοκων δανείων για την αγορά σκληρού νομίσματος προς ...αποπληρωμή των χρεών, και τέλος το 1999 τα ΠΔΠ μετονομάζονται σε «Δανειακή Διευκόλυνση για τη Μείωση της Φτώχειας και την Ανάπτυξη» και εκπονούνται με τη βοήθεια της «κοινωνίας των πολιτών» κάθε χώρας προσπαθώντας έτσι να κατευνάσουν τους επικριτές του «δημοκρατικού ελλείμματος». Σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα ΠΔΠ έχουν εφαρμοστεί τόσο ευρέως σε τόσες πολλές χώρες που σχεδόν κάθε απεργία ή εξέγερση σχετίζεται με την αντίσταση εναντίον τους. Επίσης προσθέτουν ότι πολλοί αγώνες που έχουν χαρακτηριστεί «ισλαμικοί» ή «ιθαγενιστικοί» είναι συχνά συνειδητή διαμαρτυρία ενάντια στα ΠΔΠ, καθώς π.χ. η ισλαμική απαγόρευση του τόκου μετασχηματίζεται εύκολα σε κριτική του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Ως προς αυτό το τελευταίο είμαστε τουλάχιστον

στον επιφυλακτικό, επειδή πιστεύουμε ότι η άνοδος του ισλαμισμού συγκεκριμένα οφείλεται στο ότι χρησιμεύει σαν μορφή εγκλωβισμού της προλεταριακής αντίστασης. Τέλος, ας σημειώσουμε ότι δημοσιεύοντας αυτό το επιλεκτικό χρονολόγιο αγώνων με τόσο αντιφατικά χαρακτηριστικά σε καμιά περίπτωση δεν υπονοούμε ότι η παράθεση γεγονότων μπορεί να υποκαταστήσει τη θεωρητική ανάλυση.

1985

16-18 Ιανουαρίου. Τζαμάϊκα.

Σ' όλη τη Τζαμάϊκα ξεσπούν διαδηλώσεις ενάντια στην απόφαση της κυβέρνησης ν' αυξήσει τις τιμές των καυσίμων σύμφωνα με το Π.Δ.Π. που άρχισε να εφαρμόζεται κατόπιν δανείου δομικής προσαρμογής από την Π. Τ. το 1982, και το οποίο έγινε και πάλι αντικείμενο διαπραγμάτευσης το 1984.

9-24 Μαρτίου. Βολιβία.

Τα εργατικά συνδικάτα, με την υποστήριξη πολλών εργατών γης, κηρύσσουν γενική απεργία ενάντια στις απότομες αυξήσεις τιμών που επέβαλλε η κυβέρνηση στα τρόφιμα και τη βενζίνη, στα πλαίσια του Π.Δ.Π. της, που σχεδίασε το Δ.Ν.Τ. Στρατός και ΜΑΤ επιστρατεύθηκαν από τον πρόεδρο Herman Siles Siles Zuazo. Τα συνδικάτα αποδέχθηκαν την προσφορά της κυβέρνησης για υπερτετραπλασιασμό του βασικού μισθού παράλληλα με άλλες μισθολογικές αυξήσεις. Το πρώτο δάνειο δομικής προσαρμογής προς την Βολιβιανή κυβέρνηση εγκρίθηκε από την Π.Τ. τον Ιούνιο του 1980, αφότου το Φεβρουάριο του ίδιου έτους, το Δ.Ν.Τ. είχε εγκρίνει την πρώτη της «προκαταρκτική συμφωνία αναμονής».

11 Μαρτίου. Ζαίρ. Πανεπιστήμια Mbanza Ngungu και Mbuji Mai.

Οι φοιτητές κατήγγειλαν τις περικοπές των κονδυλίων για την ανώτατη εκπαίδευση που επέβαλλε η κυβέρνηση σε συνεργασία με το Δ.Ν.Τ. και σύμφωνα με το Π.Δ.Π. Ο Mobuto ανακοίνωσε πως μελετούσε την πιθανή ιδιωτικοποίηση κάποιων ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Στην Mbandaka, στην επαρχία του Equador, οι φοιτητές διαδήλωσαν βίαια ενάντια στις δυνάμεις ασφαλείας κατά τη διάρκεια της κηδείας ενός φοιτητή που πιστεύεται ότι δολοφονήθηκε από τις αρχές.

1980, αφότου το Φεβρουάριο του ίδιου έτους, το Δ.Ν.Τ. είχε εγκρίνει την πρώτη της «προκαταρκτική συμφωνία αναμονής».

11 Μαρτίου. Ζαίρ. Πανεπιστήμια Mbanza Ngungu και Mbujji Mai.

Οι φοιτητές κατήγγειλαν τις περικοπές των κονδυλίων για την ανώτατη εκπαίδευση που επέβαλε η κυβέρνηση σε συνεργασία με το Δ.Ν.Τ. και σύμφωνα με το Π.Δ.Π. Ο Mobuto ανακοίνωσε πως μελετούσε την πιθανή ιδιωτικοποίηση κάποιων ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Στην Mbandaka, στην επαρχία του Equador, οι φοιτητές διαδήλωσαν βίαια ενάντια στις δυνάμεις ασφαλείας κατά τη διάρκεια της κηδείας ενός φοιτητή που πιστεύεται ότι δολοφονήθηκε από τις αρχές.

1986

Μάιος. Νιγηρία. Πανεπιστήμιο Ahmadu Bello (ABU), Zaria.

Περίπου 20 φοιτητές του ABU και συμπαρασάτες τους δολοφονήθηκαν από τις δυνάμεις ασφαλείας αφού πραγματοποίησαν ειρηνικές διαμαρτυρίες ενάντια στην πολιτική του πανεπιστημίου και της κυβέρνησης. Ακόμη περισσότεροι σκοτώθηκαν τις αμέσως επόμενες μέρες στο πολυτεχνείο της Kaduna, το πανεπιστήμιο του Benin και το πανεπιστήμιο του Lagos. Ένα από τα ζητήματα στα οποία εστιάστηκαν οι διαδηλώσεις ήταν και η πρόθεση της κυβέρνησης να εφαρμόσει κάποιο Π.Δ.Π.

1987

23 Ιανουαρίου - 1 Φεβρουαρίου. Ζάμπια. Εξεγέρσεις ενάντια στις αυξήσεις τιμών των ειδών διατροφής ξεσπούν στη βορεινή επαρχία της Ζάμπια όπου υπάρχουν ορυχεία χαλκού. Οι ταραχές ξέσπασαν μετά την εξαγγελία από τον Πρόεδρο Kaunda ενός Π.Δ.Π. που είχε σχεδιάσει το Δ.Ν.Τ. και κατέληξαν στη ματαίωσή του. Από το 1981 η κυβέρνηση της Ζάμπιας είχε λάβει σειρά δανείων από την Π.Τ. και το Δ.Ν.Τ. Ο πρόεδρος έλαβε δάνειο από το Δ.Ν.Τ. το Δεκέμβριο του 1986 στα πλαίσια ενός «Προγράμματος Οικονομικής Εξυγίανσης».

28 Ιανουαρίου. Σιέρα Λεόνε. Κολέγιο

Fourah Bay. Κολλέγιο του Πανεπιστημίου Njala.

Τα δύο πανεπιστήμια και το παιδαγωγικό κολλέγιο της Σιέρα Λεόνε έκλεισαν μετά από αποχή των φοιτητών που διήρκεσε 3 εβδομάδες και η οποία είχε ως αίτημα να αυξηθεί το επίδομα σίτισης ώστε να καλύψει τις αυξήσεις των τιμών. Οι φοιτητές απαίτησαν να διπλασιαστεί τουλάχιστον η ημερήσια επιδότησή τους που έφτανε τα 11 leones (περίπου 30 cents), υποστηρίζοντας πως δεν αρκούσε για να καλύψει τρία γεύματα. Οι φοιτητές δήλωσαν στην κυβέρνηση πως αρνούνταν «να σπουδάζουν και να λιμοκτονούν». Η κυβέρνηση όμως απάντησε πως ήταν αναγκασμένη να περικόψει τις δημόσιες δαπάνες στα πλαίσια ενός Π.Δ.Π. που είχε εκπονήσει το Δ.Ν.Τ. και πως η εκπαίδευσή τους αποτελούσε προνόμιο και όχι δικαίωμα. Η κυβέρνηση κατηγόρησε επίσης τους φοιτητές για βιαιοπραγίες. Στις 29 Ιανουαρίου διαδηλωτές κατέκλυσαν τους δρόμους του Freetown, της Bo και της Kenema, καταστρέφοντας, καίγοντας και λεηλατώντας δημόσια κτίρια και σπίτια ιδιωτών (τα περισσότερα απ' τα οποία ανήκαν στη Λιβανέζικη κοινότητα). Στην Bo η αστυνομία συνέλαβε 10 φοιτητές. Όταν η είδηση της σύλληψής τους έγινε γνωστή στην πόλη, άλλοι φοιτητές βγήκαν στους δρόμους και απείλησαν να επιτεθούν στο αστυνομικό τμήμα που κρατούνταν οι συνάδελφοί τους αν αυτοί δεν απελευθερώνονταν. Η αστυνομία, άοπλη, απελευθέρωσε τους φοιτητές.

6 Μαρτίου. Γκάνα. Πανεπιστήμιο του Cape Coast. Πανεπιστήμιο της Γκάνα. Πανεπιστήμιο Επιστημών και Τεχνολογίας του Kumasi.

Οι φοιτητές διαδήλωσαν ενάντια στην απόφαση της κυβέρνησης να καταργήσει τα επιδόματα σίτισης στα τριτοβάθμια πανεπιστημιακά ιδρύματα. Το μέτρο υιοθετήθηκε στα πλαίσια μιας σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που εκπο-

Ισημερινός, 1990

Ισημερινός, 2000

νήθηκε
απ' το
Δ.Ν.Τ. και
την Π.Τ. με
την πρόθε-
ση να μοι-
ραστεί το
κόστος
της τριτο-
βάθμιας
εκπαίδευ-
σης μετα-
ξύ κρά-
τους και

φοιτητών. Η διαδήλωση αποτέλεσε την κλιμάκωση μιας εβδομάδας πένθους, κατά την οποία οι φοιτητές φορούσαν κόκκινα περιβραχιόνια. Οι διαδηλωτές είπαν πως οι μερίδες φαγητού τους έπρεπε να διπλασιαστούν και πως η εκπαίδευση αποτελούσε «αναπαλλοτρίωτο δικαίωμά» τους. Τοποθέτησαν αφίσες σε στρατηγικά σημεία ζητώντας «Εκπαίδευση για όλους τους Γκανέζους». Έθιξαν ακόμη το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Γκάνα, απαιτώντας να τεθεί τέλος στις κρατήσεις άνευ δίκης και στο πρόγραμμα οικονομικής εξυγίανσης. Ο πρόεδρος της Εθνικής Ένωσης Γκανέζων Φοιτητών δήλωσε ότι «η ανεξαρτησία δεν έχει νόημα και θα τη χάσουμε αν δεν συνδεθεί με το δικαίωμά μας στη δωρεάν εκπαίδευση».

17 Μαρτίου. Ισημερινός.

Φοιτητές συγκρούστηκαν με τα ΜΑΤ στη διάρκεια διαδηλώσεων ενάντια στο Π.Δ.Π. της κυβέρνησης.

23 Οκτωβρίου. Ισημερινός.

Εργάτες στον Ισημερινό έκαψαν με εμπρηστικές βόμβες μια τράπεζα και μπλόκαραν δρόμους με λάστιχα στη διάρκεια ολοήμερης γενικής απεργίας ενάντια στα Π.Δ.Π. Η κυβέρνηση σύναψε το 1985 την πρώτη της προκαταρκτική συμφωνία με το Δ.Ν.Τ. και το 1986 το πρώτο της δάνειο για τον αγροτικό τομέα από την Π.Τ.

12-19 Νοεμβρίου. Σουδάν. Πανεπιστήμιο του Χαρτούμ.

Οι φοιτητές άρχισαν την κατάληψη των πανεπιστημιακών κτιρίων στις 12 Νοεμβρίου και η διοίκηση έκλεισε το πανεπιστήμιο στις 19 Νοέμβρη. Η ένωση των φοιτητών, όπου κυριαρχούσαν οι

ισλαμιστές φονταμενταλιστές, απαίτησε απ' τον επίτροπο να καταργήσει τον κανονισμό για τη διαγωγή των φοιτητών. Παρά τον περιορισμένο αριθμό τους, οι φονταμενταλιστές φοιτητές ήταν η πιο οργανωμένη ομάδα στο πανεπιστήμιο, και μπόρεσαν έτσι να εκμεταλλευθούν τη δυσάρεσκεια που υπήρχε τόσο στο πανεπιστήμιο όσο και στην ύπαιθρο. Η φοιτητική δυσάρεσκεια ξέσπασε με βίαιες οδομαχίες τις οποίες ακολούθησαν συλλήψεις. Η οργή διοχετεύθηκε ενάντια στην απότομη υποτίμηση του νομίσματος και την κάθετη αύξηση των τιμών που επιβλήθηκαν κατόπιν συμφωνιών με το Δ.Ν.Τ. και την Π.Τ. για την εφαρμογή ενός Π.Δ.Π. Τον Οκτώβριο, περίπου 15.000 φοιτητές διέσχισαν τους δρόμους του Χαρτούμ καταγγέλοντας το Δ.Ν.Τ. (Times Higher Education Supplement, 4/12).

1988

Απρίλιος. Νιγηρία. 33 Ιδρύματα του Πανεπιστημιακού Συστήματος της Νιγηρίας.

Σε όλη τη χώρα οι Νιγηριανοί φοιτητές διαδήλωσαν ενάντια στην αύξηση της τιμής των καυσίμων που απαιτούσε ένα Π.Δ.Π. εμπνευσμένο από το Δ.Ν.Τ. Ταραχές και συγκρούσεις με την αστυνομία ξέσπασαν σε όλα σχεδόν τα ιδρύματα της χώρας. Ο Gambo, ο Αρχηγός της Αστυνομίας, περιέγραψε τις διαμαρτυρίες ως «προμελετημένες ενέργειες που εκτελέστηκαν με τρόπο άκρως επαγγελματικό».

Ιούνιος. Γκάνα. Πανεπιστήμια της Γκάνα και του Cape Coast.

Οι φοιτητές απαιτήσαν να τριπλασιαστεί το ημερήσιο επίδομά τους για σίτιση (ήταν 51 cedis) και μπούκοτάρησαν τις εξετάσεις αντιτιθέμενοι στην πρόθεση της κυβέρνησης να το καταρ-

Αλγερία, 1988

γήσει. Οι πανεπιστημιακές αρχές είχαν καταλήξει πως οι φοιτητές χρειάζονται 250 cedis την ημέρα. Η κυβέρνηση εν τούτοις, δέσμια των συμβάσεων της με την Π.Τ., προχώρησε στις περικοπές, ενώ το Δεκέμβριο του 1998 ανήγγειλε ένα νέο σύστημα δανείων και υποτροφιών ως πρώτο βήμα προς την κατάργηση της δωρεάν ανώτατης εκπαίδευσης. (West Africa, 16/1/89).

25-26 Σεπτεμβρίου. Δυτική Γερμανία.

Πάνω από 20.000 διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν έξω απ' το χώρο της ετήσιας συνάντησης του Δ.Ν.Τ. και της Π.Τ. προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για τις επιπτώσεις των Π.Δ.Π. στον Τρίτο Κόσμο, και η διάσκεψη διεκόπη πολλές φορές από ομάδες διαφωνούντων.

4-11 Οκτωβρίου. Αλγερία.

Πάνω από 200 άτομα σκοτώθηκαν στη διάρκεια των εξεγέρσεων ενάντια στην ακρίβεια και την ανεργία που προκάλεσε το Π.Δ.Π. που εφήρμοσε ο Πρόεδρος Benjedid.

1989

9 Ιανουαρίου. Benin. Πανεπιστήμιο της Cotonou.

Οι φοιτητές ξεκίνησαν αποχή για να διαμαρτυρηθούν για τη καθυστέρηση πληρωμής των επιδομάτων τους για μήνες και την πρόθεση της κυβέρνησης να σταματήσει την παροχή τους στο πλαίσιο ενός Π.Δ.Π. της Π.Τ. και του Δ.Ν.Τ. Η κυβέρνηση απείλησε να αποβάλλει όσους φοιτητές δεν επέστρεφαν στις θέσεις τους μέχρι τις 23 Ιανουαρίου. Σε απάντηση οι φοιτητές εγκατέλειψαν το πανεπιστήμιο.

28 Φεβρουαρίου-2 Μαρτίου. Βενεζουέλα.

Περίπου 600 άτομα σκοτώθηκαν και περισσότερα από χίλια τραυματίστηκαν κατά τη διάρκεια εξεγέρσεων ενάντια στα οικονομικά μέτρα που επιβλήθηκαν προκειμένου να ικανοποιηθούν το Δ.Ν.Τ. και η Π.Τ. Το Π.Δ.Π. της Βενεζουέλας απαιτούσε υψηλές αυξήσεις τιμών στα καύσιμα και τα εισητήρια των μέσων μαζικής μεταφοράς. Μία από τις πρώτες ενέργειες του Προέδρου Prerez μετά την ανάληψη των καθηκόντων του ήταν να υπογράψει μια δήλωση αφοσίωσης προς το

Δ.Ν.Τ., θέτοντας σ' εφαρμογή ένα Π.Δ.Π. στις 23 Φεβρουαρίου.

6 Απριλίου. Benin. Πανεπιστήμιο της Cotonou.

Σε όλη τη χώρα ξεκίνησε απεργία των δασκάλων. Οι δάσκαλοι απαιτούσαν να τους καταβληθούν οφειλόμενοι μισθοί τεσσάρων μηνών, να αρθεί η κατά 50% μείωση του μισθού τους (μείωση που είχε γίνει κατόπιν συμφωνίας μεταξύ Benin και Δ.Ν.Τ.), την άνευ όρων απελευθέρωση όλων των δασκάλων, μαθητών και φοιτητών που είχαν συλληφθεί κατά τη διάρκεια της απεργίας, και την επαναπρόσληψη 401 δασκάλων που είχαν απολυθεί το Μάρτιο επειδή είχαν απεργήσει. Το πανεπιστήμιο της Cotonou παρέλυσε για 6 μήνες από την αποχή των φοιτητών που απαιτούσαν την καταβολή των υποτροφιών τους που καθυστερούσε επί μήνες (Africa Research Bulletin, 15/8).

19-23 Απριλίου. Ιορδανία.

Εξεγέρσεις ξέσπασαν στη νότια Ιορδανία λόγω της αύξησης των τιμών στα είδη διατροφής. Τουλάχιστον 5 διαδηλωτές δολοφονήθηκαν από την αστυνομία. Η κυβέρνηση της Ιορδανίας εξήγγειλε αυξήσεις τιμών σ' ένα μεγάλο αριθμό εμπορευμάτων που περιλάμβανε από την βενζίνη μέχρι τα υπεραστικά τηλεφωνήματα, στο πλαίσιο ενός Π.Δ.Π. που έκλεισε με το Δ.Ν.Τ. στις 17 Απριλίου.

28 Μαΐου-4 Ιουνίου. Αργεντινή.

Ληλασίες σουπερμάρκετ σημειώθηκαν στις μεγάλες πόλεις όλης της χώρας ως απάντηση στις αυξήσεις τιμών στα είδη διατροφής και την κάθετη πτώση των πραγματικών μισθών. Μεταξύ 1984 και 1989 η κυβέρνηση διαπραγματεύτηκε με το Δ.Ν.Τ. και την Π.Τ. μια σειρά από δάνεια.

26 Μαΐου-4 Ιουνίου. Νιγηρία.

Δεκάδες άνθρωποι σκοτώθηκαν κι εκατοντάδες συνελήφθησαν κατά τη διάρκεια εξεγέρσεων και απεργιών στις οποίες συμμετείχαν χιλιάδες άτομα στο Λάγκος, τη Benin City, και το Port Harcourt ενάντια στο Π.Δ.Π. της νιγηριανής κυβέρνησης. Μεταξύ 1984 και 1989 η νιγηριανή κυβέρνηση είχε διαπραγματευτεί διάφορα δάνεια με την Π.Τ. και το Δ.Ν.Τ. και είχε θεσπίσει ένα Π.Δ.Π. ακόμα πιο αυστηρό απ' αυτό που επιθυμούσε το Δ.Ν.Τ. Ξεκινώντας απ' το Πανεπιστήμιο του Benin στις 26 Μαΐου, οι φοιτητές σ' όλη τη Νιγηρία διαδήλω-

Αλγερία, 1988

σαν ενάντια στα Π.Δ.Π. του Δ.Ν.Τ. και της Π.Τ. που υιοθέτησε η κυβέρνηση. Οι διαδηλώσεις επεκτάθηκαν κι έξω από τα πανεπιστήμια και οδήγησαν σε βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία. Τουλάχιστον 6 άτομα σκοτώ-

θηκαν στο Λάγκος, όταν οι αστυνομικοί, ορισμένοι απ' τους οποίους βρίσκονταν σ' ελικόπτερα, πυροβόλησαν εναντίον των φοιτητών. Η κυβέρνηση αναγκάστηκε να παραχωρήσει ένα κοινωνικό πρόγραμμα με το όνομα «Πακέτο ανακούφισης από το Π.Δ.Π.», να θεσπίσει ένα πρόγραμμα για τις μαζικές μεταφορές, να ιδρύσει Λαϊκή Τράπεζα και να αναθεωρήσει το ύψος του κατώτατου ημερομίσθιου.

1990

9 Φεβρουαρίου. Νίγηρας. Πανεπιστήμιο της Niamey.

Οι φοιτητές μπούκοτάρησαν τα μαθήματα διαμαρτυρόμενοι για τη μείωση των κονδυλίων για την εκπαίδευση σύμφωνα με το Π.Δ.Π. που διαπραγματεύτηκε η κυβέρνηση του Νίγηρα με το Δ.Ν.Τ. και την Π.Τ. Κατά τη διάρκεια ειρηνικών διαδηλώσεων η αστυνομία πυροβόλησε εναντίον των διαδηλωτών σκοτώνοντας 3 (σύμφωνα με επίσημες πηγές της αστυνομίας) ή 14 (σύμφωνα με τους ηγέτες των φοιτητών). Πολλοί άλλοι τραυματίστηκαν. (Ibrahim και Niandou Souley 1996)

Μάρτιος-Μάιος. Νιγηρία. Πανεπιστήμια όλης της χώρας.

Σε όλη τη χώρα, φοιτητές και σπουδαστές άρχισαν να διαμαρτύρονται το Μάρτιο εναντίον της κυβερνητικής απόφασης να αποδεχθεί δάνειο ύψους 150 εκατ. δολλαρίων από την Π.Τ. για την αναδιάρθρωση του πανεπιστημίου. Ήταν εξαιρετικά κριτικοί απέναντι σε κάποιους όρους του δανείου, λ.χ. το άρθρο που απαιτούσε το κλείσιμο

πολλών τμημάτων και προγραμμάτων. Κατήγγειλαν ότι αυτό το δάνειο ήταν ένας από τους τρόπους με τους οποίους τα αμερικανικά και ευρωπαϊκά συμφέροντα «λήστευαν» το πανεπιστημιακό σύστημα της Νιγηρίας. Τον Απρίλιο, η Εθνική Ένωση των Νιγηριανών Φοιτητών (NANS) έδωσε διορία ενός μήνα στην κυβέρνηση Babangida προκειμένου να επιλύσει την «κοινωνικοοικονομική κρίση που αντιμετώπιζε το έθνος». Η στρατιωτική κυβέρνηση απάντησε με επίθεση στα πανεπιστήμια και με τη σύλληψη εκατοντάδων μελών της NANS. Εκατοντάδες άλλα άτομα αποβλήθηκαν από τα πανεπιστήμια. Καθώς το κίνημα κέρδιζε ευρύτερη υποστήριξη, πραγματοποιήθηκε μια απόπειρα πραξικοπήματος στις 22 Απριλίου. Μετά την αρχική του επιτυχία το πραξικόπημα κατεστάλη από δυνάμεις πιστές στο στρατηγό Babangida. Η κυβέρνηση χρησιμοποίησε το αποτυχημένο πραξικόπημα ως πρόσχημα για να εντατικοποιήσει την καταστολή της NANS. (CAFA#3·CHDR,1991)

25 Ιουνίου. Ζάμπια. Πανεπιστήμιο της Ζάμπια. Λουζάκα.

Φοιτητές διαμαρτυρήθηκαν κατά του διπλασιασμού της τιμής του καλαμποκιού, βασικού είδους διατροφής του πληθυσμού. Η αστυνομία άνοιξε πυρ εναντίον των διαδηλωτών, σκοτώνοντας έναν και τραυματίζοντας τέσσερις (Africa Watch, 1991).

28 Ιουλίου-2 Αυγούστου. Τρινιντάντ.

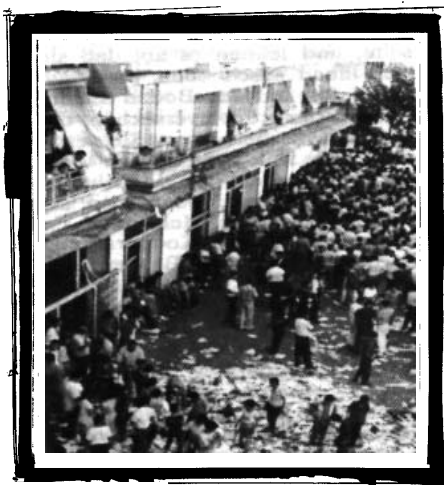
Ο Σύλλογος Μουσουλμάνων επιτέθηκε εναντίον της έδρας της κυβέρνησης και πήρε ομήρους τον Πρόεδρο Robinson και άλλα μέλη της κυβέρνησης. Απαιτούσαν τον τερματισμό του προγράμματος λιτότητας που επέβαλλε το Δ.Ν.Τ. Εξεγέρσεις και λεηλασίες ακολούθησαν την επίθεση στο Port of Spain· τουλάχιστον 50 άτομα σκοτώθηκαν.

1 Δεκεμβρίου. Ουγκάντα. Πανεπιστήμιο Ma Kerere.

Φοιτητές διαδήλωσαν ενάντια στις περικοπές των επιδομάτων για μετακινήσεις και γραφική ύλη τις οποίες προέβλεπε ένα Π.Δ.Π. επιβεβλημένο από την Π.Τ. Η αστυνομία πυροβόλησε ενάντια σε πλήθος διαμαρτυρόμενων φοιτητών σκοτώνοντας δύο.

16-17 Δεκεμβρίου. Μαρόκο.

Τουλάχιστον 33 άνθρωποι σκοτώθηκαν στη διήμε-

Αλγερία, 1988

ρη εξέγερση στη Fez, κι ενώ γινόταν γενική απεργία για να στηριχτούν μια σειρά αιτήματα μεταξύ των οποίων ήταν ο διπλασιασμός του κατώτατου μισθού και ο τερματισμός των μέτρων του Π.Δ.Π. Η Μαροκινή κυβέρνηση είχε αρχίσει ν' αποσπά δάνεια δομικής προσαρμογής από το 1983.

1991

27-28 Μαΐου. Νιγηρία. Πανεπιστήμιο της Jos. Τεχνολογικό Κολλέγιο Yaba (Lagos).

Οι φοιτητές διαδήλωσαν στη Jos σε υποστήριξη του τελεσίγραφου που επέδωσε στην κυβέρνηση η Εθνική Ένωση Νιγηριανών Φοιτητών (NANS) για να λύσει το οικονομικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η χώρα. Η NANS απαιτούσε να επιστρέψουν όσοι φοιτητές είχαν αποβληθεί από διάφορα πανεπιστήμια, να αρθούν οι προγραφές φοιτητικών ενώσεων σε πολλά πανεπιστήμια και ν' αυξηθούν τα ταμειακά φοιτητικά επιδόματα. Κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης συνελήφθησαν 13 φοιτητές που αντιμετώπισαν κατηγορίες για στάση, καταστροφή περιουσίας και εμπρησμό. Την επομένη, η φοιτητική ένωση του κολλεγίου της Yaba υποστήριξε δημόσια το τελεσίγραφο της NANS. Σε απάντηση ο Πρύτανης έθεσε τη φοιτητική ένωση εκτός νόμου. Τότε η φοιτητική ένωση κάλεσε μια διαδήλωση μπροστά στο σπίτι του Πρύτανη. Κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης δύο φοιτητές σκοτώθηκαν από τις δυνάμεις ασφαλείας. Εκατοντάδες φοιτητές συνελήφθησαν στις πορείες που οργανώθηκαν σε διαμαρτυρία για τους δύο θανάτους. Πολλοί απ' τους συλληφθέντες φοιτητές βασανίστηκαν.

1992

2-4 Φεβρουαρίου. Βενεζουέλα.

Απόπειρα πραξικοπήματος οργανωμένη από μεσαία στελέχη του στρατού και με ευρεία λαϊκή υποστήριξη αποτυγχάνει. Ο οικονομικός στόχος του πραξικοπήματος ήταν ο τερματισμός του Π.Δ.Π. της Βενεζουέλας.

Μάιος. Ζιμπάμπουε. Πανεπιστήμιο της Ζιμπάμπουε.

Ύστερα από μια συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε σε διαμαρτυρία για τη μείωση της αξίας των υποτροφιών, τις οποίες ο πληθωρισμός είχε ρίξει σε επίπεδα φτώχειας, ορισμένες εκατοντάδες φοιτητών προσπάθησαν να κατευθυνθούν προς τη Χαράρε για ν' αντιπαραταχθούν στην κυβέρνηση. Παραστρατιωτικές μονάδες έκλεισαν τις εξόδους του πανεπιστημίου κι έριξαν δακρυγόνα εναντίον των φοιτητών οι οποίοι απάντησαν με πετροπόλεμο. Οι ταραχές συνεχίστηκαν για δύο μέρες και επεκτάθηκαν στο Bulawayo, όπου οι φοιτητές συγκρούστηκαν με την αστυνομία. Οι φοιτητές, εξοργισμένοι από το επίμαχο «μη σοσιαλιστικό» πρόγραμμα οικονομικής αναδιάρθρωσης της Π.Τ. το οποίο έβρισκε σύμφωνο τον Mugabe, χλεύασαν την κυβέρνηση τραγουδώντας με διασκευασμένους στίχους τραγούδια από το αντάρτικο της δεκαετίας του '70.

9-13 Μαΐου. Νιγηρία. Πανεπιστήμια του Ιμπαντάν και του Λάγκος.

Φοιτητές στο Ιμπαντάν άρχισαν να διαμαρτύρονται ενάντια στην εφαρμογή του Π.Δ.Π., το οποίο κατηγορήσαν ότι ευθύνεται για την χειροτέρευση των υπηρεσιών του ιδρύματος και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Λίγες μέρες αργότερα, και οι φοιτητές του Λάγκος άρχισαν να διαμαρτύρονται ενάντια στο διπλασιασμό της τιμής του εισιτηρίου των δημόσιων μέσων μεταφοράς. Η αστυνομία απάντησε πυροβολώντας τους διαδηλωτές, τραυματίζοντας τουλάχιστον πέντε φοιτητές.

14-15 Μαΐου. Νιγηρία.

Νεαροί αντικυβερνητικοί διαδηλωτές συγκρούστηκαν με τα MAT στο Λάγκος αφήνοντας τουλάχιστον τρεις νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες. Οι διαδηλωτές διαμαρτύρονταν για την έλλειψη βενζίνης που είχε προκαλέσει στη Νιγηρία το κλείσιμο των 4 διυλιστηρίων της χώρας. Το Δ.Ν.Τ. και η Π.Τ. έχουν καταστήσει την αύξηση

της τιμής της βενζίνης βασικό όρο στις διαπραγματεύσεις τους με τη νιγηριανή κυβέρνηση.

1993

Οκτώβριος. Ρωσσία

Ο Γιέλτσιν διατάζει επίθεση εναντίον του κοινοβουλίου επειδή αυτό αρνήθηκε να επικυρώσει νομικά το Π.Δ.Π.

12 Δεκεμβρίου. Ρωσσία.

Τα ενάντια στο Π.Δ.Π. κόμματα κερδίζουν την πλειοψηφία στις βουλευτικές εκλογές. Η κυβέρνηση Γιέλτσιν, που είναι υπέρ του Π.Δ.Π., πέφτει σε κρίση μετά το αντικοινοβουλευτικό πραξικόπημα του Οκτωβρίου.

5 Δεκεμβρίου. Βενεζουέλα.

Ο Ραφαέλ Καλντέρα κερδίζει τις προεδρικές εκλογές βάσει της αντι-Π.Δ.Π. πολιτικής του σε συνεργασία μ' ένα συνασπισμό αριστερών κομμάτων.

1994

1 Ιανουαρίου. Μεξικό.

Ο Εθνικοαπελευθερωτικός Στρατός των Ζαπατίστας (EZLN) εξεγείρεται ενάντια στην πολιτική της κυβέρνησης του Επαναστατικού Θεσμικού Κόμματος (PRI) που ευνοεί τα Π.Δ.Π. Η εξέγερση αποσταθεροποιεί την κυβέρνηση και την πολιτική της.

12 Ιανουαρίου. Νιγηρία.

Η στρατιωτική κυβέρνηση του στρατηγού Abacha εγκαταλείπει επίσημα τις μεταρρυθμίσεις των Π.Δ.Π. που είχαν αρχίσει να εφαρμόζονται από το 1986.

10 Μαΐου. Ουγκάντα.

Φοιτητές από το πανεπιστήμιο Μακερέρε και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο του Κιόμπο, δέχτηκαν επίθεση από την αστυνομία ενώ πραγματοποιούσαν ειρηνική διαμαρτυρία στην οδό Καμπάλα, ενάντια στην εισαγωγή από την κυβέρνηση ενός σχεδίου συμμετοχής στο κόστος της ανώτατης

εκπαίδευσης. Η κυβέρνηση διέθεσε στους φοιτητές δάνεια ύψους 4,5 εκατ. sh το χρόνο που μπορούν ν' αποπληρωθούν όταν ο φοιτητής βρει εργασία· αλλά οι φοιτητές αντέτειναν ότι, δεδομένης της γενικότερης κατάστασης ένδεias στη χώρα, δεν είναι ρεαλιστική η ελπίδα ότι αυτά τα δάνεια θα μπορέσουν να επιλύσουν τα προβλήματα των φοιτητών.

Ιούνιος. Γκαμπόν. Πανεπιστήμιο του Ομάρ Μπάνγκο.

Στις 14 Ιουνίου, ύστερα από μια μέρα βίαιων διαμαρτυριών, η κυβέρνηση αποφάσισε να κλείσει το πανεπιστήμιο του Ομάρ Μπάνγκο στη Λιμπρεβίλ. Οι φοιτητές απείχαν από τις 26 Μαΐου, ζητώντας να αυξηθεί το ύψος των υποτροφιών τους ύστερα από την υποτίμηση του αφρικανικού φράγκου. Στις 9 Ιουνίου οι φοιτητές διαδήλωσαν στο χώρο του ιδρύματος. Στις 8 Ιουνίου η αστυνομία παρένέβη για να διαλύσει ομάδες φοιτητών που προσπαθούσαν να υψώσουν οδοφράγματα. Στις 9 Ιουνίου, ο Υπουργός Παιδείας ανακοίνωσε ότι η κυβέρνηση προκειμένου να βοηθήσει τους φοιτητές θα μείωνε το μηνιαίο ενοίκιο των φοιτητικών εστιών κατά 2000 CFA και θα αύξανε τις υποτροφίες κατά 3000 CFA φτάνοντάς τις στο ποσό των 66000 CFA το μήνα. Πρόσθεσε ότι η κυβέρνηση δεν μπορούσε να προχωρήσει σε περαιτέρω αυξήσεις δεδομένου ότι η υποτροφία αποτελούσε τμήμα ενός συνολικού πακέτου που είχε διαπραγματευτεί με το Δ.Ν.Τ (Africa Research Bulletin, 1-30/6).

1995

8 Ιανουαρίου. Νότια Κορέα.

Ο πρόεδρος Κιμ Γιουνγκ Σαμ προειδοποίησε ότι η προσχεδιασμένη απεργία στην κρατική εταιρεία τηλεφωνίας θα προσιδίαζε «απόπειρα ανατροπής του κράτους».

17 Νοεμβρίου. Κένυα. Πανεπιστήμιο Κενυάτα.

Ο αντιπρύτανης του πανεπιστημίου Κενυάτα διέταξε το κλείσιμό του λίγες μέρες αφότου άνοιξε, απαντώντας έτσι στις ταραχές που προκάλεσε η φοιτητική δυσανεμία γύρω από τα θέματα της σίτισης, των φοιτητικών δανείων και της στέγας. Οι φοιτητές ισχυρίστηκαν ότι το Συμβούλιο

Δανείων της Ανώτατης Εκπαίδευσης ήταν άδικο και ότι ευνοούσε τους πλούσιους όσον αφορά την παροχή δανείων· διαμαρτύρονταν επίσης πως στοιβάζονταν σε μικρά δωμάτια, πως οι τιμές των ειδών διατροφής ήταν υψηλές και πως η ποιότητα των τροφίμων ήταν κακή. «Στην καρδιά του προβλήματος βρίσκεται το γεγονός ότι η Π.Τ. πρότεινε πολιτικές που απαιτούσαν μια ουσιαστική συμμετοχή στο κόστος βασικών υπηρεσιών όπως η εκπαίδευση και η υγεία» (The Weekly Review [Kenya], 24/11/95).

1996

13 Μαρτίου. Νότια Κορέα.

Δύο ηγέτες της Κορεατικής Συνομοσπονδίας Εργατικών Σωματείων, ο Γιάνγκ Κίου Χον και ο Κβον Γιούνγκ Κιλ, συνελήφθησαν. Η Συνομοσπονδία έφερε μια νέα μαχητικότητα στο κορεατικό συνδικαλιστικό κίνημα.

19 Ιουνίου. Νότια Κορέα.

Μεγάλο τμήμα της αυτοκινητοβιομηχανίας έκλεισε επειδή οι εργάτες της Kia Motors, δεύτερης σε μέγεθος αυτοκινητοβιομηχανίας της χώρας, απήργησαν λόγω μισθολογικών διεκδικήσεων.

Οκτώβριος. Ταϊλάνδη.

Εκατοντάδες εκτοπισθέντων χωρικών κατασκήνωσαν μπροστά απ' το κυβερνητικό μέγαρο απαιτώντας μεγαλύτερες αποζημιώσεις.

15 Δεκεμβρίου. Ινδονησία.

Ο Ινδονήσιος Υπουργός Εργατικού Δυναμικού ανήγγειλε πρόσφατα ότι οι μέσοι κατώτατοι μισθοί ανά περιοχή θα αυξηθούν κατά 10% σε ολόκληρη τη χώρα. Οι εργατικές ενώσεις είχαν απαιτήσει αύξηση κατά 15%.

16 Δεκεμβρίου. Ταϊλάνδη.

Ο εμπρησμός δύο κτιρίων της Sanyo Electric PLC ύστερα από τη διακοπή των διαπραγματεύσεων για τα bonus της περασμένης χρονιάς, δημιούργησε έντονες ανησυχίες για τις εργασιακές σχέσεις στην Ταϊλάνδη. Οι αυξανόμενες συγκρούσεις στους χώρους εργασίας έχουν καταγραφεί επίσης. «Το Υπουργείο Εργασίας κατέγραψε 1075 εργατικές κινητοποιήσεις το 1995, με 74 απ' αυτές να καταλήγουν σε απεργίες ή λοκ-άουτ, ενώ το 1991 σημειώθηκαν 495 κινητοποιήσεις και

63 στάσεις εργασίας. Οι αντιπαραθέσεις γίνονται όλο και οξύτερες. Μια απεργία εναντίον της θυγατρικής της Ιαπωνικής βιομηχανίας μοτοσικλετών Suzuki στην Ταϊλάνδη, παραδείγματος χάριν, έφτασε να κλείσει το εργοστάσιο για τρεις μήνες» (Far Eastern Economic Review, 9/1/97).

26-29 Δεκεμβρίου. Νότια Κορέα.

Ο μεγαλύτερος αριθμός απεργιών στην ιστορία της Κορέας, με τη συμμετοχή εκατοντάδων χιλιάδων εργατών, πραγματοποιήθηκε σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη νέα εργασιακή νομοθεσία που επιτρέπει στους εργοδότες να θέτουν σε διαθεσιμότητα και να απολύουν εργάτες ευκολότερα και να

αποφεύγουν την πληρωμή υπερωριών μ' ένα πιο ευέλικτο εργασιακό σύστημα.

Κορέα, 1996

1997

9 Ιανουαρίου. Νότια Κορέα.

Η σημαντικότερη εργατική οργάνωση της Νότιας Κορέας εξήγγειλε τη μεγαλύτερη απεργία στην ιστορία της χώρας προκειμένου να διαμαρτυρηθεί για τον αμφιλεγόμενο νέο εργασιακό νόμο.

15 Ιανουαρίου. Νότια Κορέα.

Εξαγγέλθηκε γενική απεργία από ένα συνασπισμό εργατικών συνδικάτων. Τα συνδικάτα υποστηρίζουν πως στην απεργία συμμετείχαν 600.000 εργαζόμενοι, ενώ η κυβέρνηση υποστηρίζει πως συμμετείχαν «μόνο» 100.000.

22 Ιανουαρίου. Νότια Κορέα.

Σύμφωνα με την Κορεατική Συνομοσπονδία

Ινδονησία, 1998

Εργατικών Σωματείων 150.000 εργάτες άφησαν την εργασία τους προκειμένου να διαμαρτυρηθούν εναντίον του νέου εργασιακού νόμου. Το απεργιακό κύμα των τελευταίων τριών χρόνων, «κόστισε» στις νοτιοκορεατικές εταιρείες περίπου 3 δις δολάρια σε χαμένη παραγωγή.

7 Φεβρουαρίου. Νότια Αφρική.

Ταραχές ξέσπασαν με αφορμή το κόστος των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας που απελευθερώθηκε στα πλαίσια του εφαρμοζόμενου Π.Δ.Π.

23 Απριλίου. Ινδονησία.

Μια κόντρα για το ύψος του μισθού σε εργοστάσιο κοντά στη Τζακάρτα στο οποίο φτιάχνονται παπούτσια της Nike, επιλύθηκε με την παραχώρηση στους εργαζομένους μιας αύξησης 10,7%. Ήταν η δεύτερη διαμαρτυρία μέσα σε μια εβδομάδα εναντίον υπερβολάβου της Nike.

27-28 Νοεμβρίου. Γερμανία.

Οι μεγαλύτερες φοιτητικές κινητοποιήσεις από το 1968 ενάντια στις περικοπές των κονδυλίων για την εκπαίδευση.

1998

10 Μαρτίου. Ζιμπάμπουε.

Φοιτητές διαδηλώνουν απαιτώντας υψηλότερα φοιτητικά επιδόματα.

23 Μαρτίου. Κένυα. Πανεπιστήμιο του Ναϊρόμπι.

Η αστυνομία συγκρούστηκε με φοιτητές που διαδήλωναν στο κέντρο του Ναϊρόμπι. Χρησιμοποιώντας σφεντόνες για να κρατήσουν τα MAT και τις παραστρατιωτικές ομάδες μακριά από το χώρο της σχολής, οι φοιτητές έκαψαν αυτοκίνητα και έσπασαν βιτρίνες καταστημάτων. Το απόγευμα η κυβέρνηση έκλεισε το πανεπιστήμιο. Οι ταραχές προκλήθηκαν μετά την εμφάνιση στην εφημερίδα Daily Nation μιας αγγελίας που προσέφερε πτυχία ιατρικής σε «ιδιωτικά χρηματοδοτούμενους σπουδαστές», με ελάχιστες εκπαιδευτικές απαιτήσεις. Οι φοιτητές υποστηρίζουν πως η διοίκηση «ξεπουλάει» τις θέσεις στο πανεπιστήμιο και υποδεικνύουν το πρόσφατο σκάνδαλο πώλησης πανεπιστημιακών πτυχίων.

Μάιος. Ινδονησία.

Η μαζική εξέγερση στη Τζακάρτα εναντίον του καθεστώτος Σουχάρτο και της σκληρής πολιτικής διαρθρωτικών αλλαγών που υπέγραψε με το Δ.Ν.Τ., οδήγησε στην παραίτηση του Σουχάρτο. Το κρίσιμο σημείο των διαμαρτυριών ήταν η δολοφονία έξι φοιτητών από την αστυνομία στη Τζακάρτα στις 13 Μαΐου.

12 Ιουνίου. Ζιμπάμπουε.

Η αστυνομία χρησιμοποίησε δακρυγόνα προκειμένου να διαλύσει 2.500 φοιτητές που είχαν διακόψει την κυκλοφορία στον αυτοκινητόδρομο Μουτάρε-Χαράρε απαιτώντας αυξήσεις στα φοιτητικά δάνεια και επιδόματα. Κι άλλες διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στην Μπουλαβάγιο, ενώ η κυβέρνηση Μουγκάμπε αντιμετώπιζε τη χειρότερη οικονομική κρίση από την ανεξαρτησία της χώρας. (Africa Research Bulletin, 1-30/6).

1999

18 Φεβρουαρίου. Ρουμανία.

Μεταλλωρύχοι σκοτώθηκαν σε συγκρούσεις με την αστυνομία κατά τη διάρκεια διαμαρτυριών ενάντια στο κλείσιμο των ορυχείων που επέβαλε το Π.Δ.Π.

21 Απριλίου. Μεξικό.

Αποχή ξεκίνησε στο μεγαλύτερο πανεπιστήμιο

της Αμερικής, το UNAM, εναντίον αυξήσεων στα διδάκτρα σύμφωνα με τις προσταγές του Π.Δ.Π. Η αποχή συνεχίστηκε μέχρι το Φεβρουάριο του 2000.

Μάιος. Αργεντινή

Φοιτητές διαμαρτύρονται για τις περικοπές στον προϋπολογισμό που επέβαλε το Π.Δ.Π.

18 Ιουνίου. Κολωνία. Γερμανία.

50.000 διαδηλωτές διαμαρτυρήθηκαν κατά τη διάρκεια της συνάντησης των G7 στην Κολωνία με αιτήματα εναντίον της παγκοσμιοποίησης και υπέρ της διαγραφής του χρέους των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Εκατοντάδες αστυνομικοί κλήθηκαν να τους αντιμετωπίσουν.

30 Νοεμβρίου-3 Δεκεμβρίου. Σιάτλ. ΗΠΑ

Δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές σταμάτησαν τις εργασίες του ΠΟΕ στο Σιάτλ. Ο επονομαζόμενος «Γύρος της Χιλιετίας» ματαιώθηκε.

(Στμ) *Εμείς έχουμε μια διαφορετική εκτίμηση του τι συνέβη στο Σιάτλ. Βλ. παρακάτω, σελ. 74.*

2000

Μάρτιος. Ζιμπάμπουε.

Βετεράνοι του πολέμου κατέλαβαν εκτάσεις λευκών αγροτών οι οποίες υπήρχε υπόσχεση πως θα τους δίνονταν μετά την Ανεξαρτησία, παραβιάζοντας ανοικτά την αγροτική πολιτική του Δ.Ν.Τ. που δίνει έμφαση στην παραγωγή προϊόντων προς εξαγωγή. Η κυβέρνηση Μουγκάμπε, που επί μακρόν συνεργάστηκε με το Δ.Ν.Τ., αποφασίζει να υποστηρίξει τις καταλήψεις γης και έχει την υποστήριξη των Μπέκι και Μαντέλα στη Νότια Αφρική.

5 Απριλίου. Κίνα.

20.000 μεταλλωρύχοι και οι οικογένειές τους εξεγέρθηκαν στην Γιανγκτζιατσάνγκτσι (λίγα χιλιόμετρα βόρεια του Πεκίνου) εναντίον του κλεισίματος των ορυχείων και σχετικά με απλήρωτους μισθούς. Εκατοντάδες αστυνομικοί κλήθηκαν για να αντιμετωπίσουν τη διαμαρτυρία των εργατών.

16-17 Απριλίου. Ουάσινγκτον. ΗΠΑ

Δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές πήγαν στην Ουά-

σινγκτον προκειμένου να σταματήσουν τις εργασίες της Π.Τ. και του Δ.Ν.Τ. Σχεδόν χίλιοι διαδηλωτές συνελήφθησαν. Στις 17 Απριλίου κάθε δραστηριότητα στην πόλη διακόπηκε.

4-9 Μαΐου. Νορβηγία.

Πραγματοποιήθηκε γενική απεργία ενάντια στον «πολιτισμό της απληστίας», στην οποία συμμετείχαν χιλιάδες εργάτες.

10 Μαΐου. Νότια Αφρική.

Η COSATU, η νοτιοαφρικανική συνμοσπονδία εργατικών συνδικάτων, κήρυξε απεργία διαμαρτυρόμενη ενάντια στην ανεργία και στο Π.Δ.Π. που επέβαλε η κυβέρνηση του Εθνικού Αφρικανικού Κονγκρέσου.

11 Μαΐου. Ινδία.

Τα εργατικά συνδικάτα κήρυξαν 24ωρη απεργία στην οποία συμμετείχαν πάνω από εκατό εκατομμύρια εργαζόμενοι που διαμαρτυρήθηκαν ενάντια στη σχετική με Π.Δ.Π. κυβερνητική πολιτική.

17 Μαΐου. Ρωσία.

Πραγματοποιήθηκε πανεθνική απεργία εναντίον του νέου Εργατικού Κώδικα που προωθεί το Δ.Ν.Τ. Συμμετείχαν τριακόσιες χιλιάδες εργάτες, και η μεγαλύτερη συμμετοχή ήταν στο Καλίνινγκραντ. Ο Κώδικας επιμηκύνει την εργάσιμη ημέρα, υποβαθμίζει τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, περιορίζει την προστασία των θέσεων εργασίας και περικόπτει τα επιδόματα μητρότητας.

31 Μαΐου. Αργεντινή.

Δεκάδες χιλιάδες άτομα διαδήλωσαν στο κέντρο του Μπουένος Άιρες διαμαρτυρόμενοι ενάντια σ' ένα κυβερνητικό πρόγραμμα λιτότητας και τα συνδικάτα εξήγγειλαν 24ωρη απεργία για την επόμενη εβδομάδα. Κατά ασυνήθιστο τρόπο, η διαδήλωση διαμαρτυρίας είχε την υποστήριξη της ηγεσίας της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, η οποία θεωρεί το Δ.Ν.Τ. υπεύθυνο σε μεγάλο βαθμό για την οικονομική καχεξία της Αργεντινής. Ανεμίζοντας σημαίες της Αργεντινής, οι διαδηλωτές προχώρησαν στο δρόμο που οδηγεί στην Plaza de Mayo και πραγματοποίησαν μαζική διαμαρτυρία μπροστά στην Casa Rosada, το Προεδρικό Μέγαρο της Αργεντινής. Κηρύσσοντας την απεργία της 9ης Ιουνίου, ο συνδικαλιστής ηγέτης Ούγκο Μαγιάνο είπε στο πλήθος ότι «τίποτα δεν θα κινηθεί

η «παγκοσμιοποίηση» και τα εναντίον της κινήματα

Εδώ και πολλά χρόνια η «παγκοσμιοποίηση» έχει γίνει μια λέξη της μόδας. Η ευρεία δημοσιογραφική χρήση της, εξαιτίας της ιδεολογικής και απολογητικής φύσης της, έχει συσκοτίσει τις αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν την παγκόσμια οικονομία και τις κοινωνικές αλλαγές που συντελούνται μπροστά στα μάτια μας. Το μεγαλύτερο μέρος των ιδεολογικών και απολογητικών αναφορών και «αναλύσεων» που μας βομβαρδίζουν σχεδόν καθημερινά —και τις οποίες ακόμα και ορισμένοι πολέμιοι της «παγκοσμιοποίησης» παίρνουν στα σοβαρά— αφορούν τη λεγόμενη **οικονομική παγκοσμιοποίηση**. Υποτίθεται ότι οι αγορές είναι όχι απλά διεθνοποιημένες αλλά ανοιχτές στην ανεμπόδιστη ροή κεφαλαίων και εμπορευμάτων, ότι τα εθνικά σύνορα έχουν ξεπεραστεί, ότι οι εθνικοί προστατευτισμοί και έλεγχοι, αν δεν έχουν ήδη καταργηθεί, πάντως έχουν ελαχιστοποιηθεί και ότι ο ρόλος των εθνών-κρατών περιορίζεται απλά στην παροχή εγγυήσεων για την «ομαλή λειτουργία της αγοράς». Δεν είναι μάλιστα λίγοι αυτοί που μιλούν επίσης για **τεχνολογική και πολιτιστική παγκοσμιοποίηση**. Υποτίθεται ότι η «πληροφορική επανάσταση» και η ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας έχουν κάνει τον κόσμο μας ένα «παγκόσμιο χωριό» και ότι, μέσω της κυριαρχίας ενός ενιαίου καταναλωτικού προτύπου, έχει ομογενοποιηθεί ο πολιτισμός και ο τρόπος ζωής πάνω στη γη. Πράγμα βέβαια που δεν εμποδίζει τους ίδιους ακριβώς ανθρώπους να μιλάνε εξίσου άνετα και επιπόλαιο για «διαφοροποιημένους καταναλωτές», για «πολυπολιτισμικότητα» ακόμα και για «σύγκρουση πολιτισμών»! Τέλος, σύμφωνα με το κυρίαρχο σενάριο της «παγκοσμιοποίησης», δεν υπάρχουν πια ούτε ενδοκαπιταλιστικά αλληλοφάγωματα ούτε αντιμαχόμενες κοινωνικές τάξεις, μόνο «πολίτες», «παραγωγοί» και «καταναλωτές». Ο μόνος που χαλάνε τη βιτρίνα αυτού του θαυμαστού «καινούργιου» κόσμου είναι οι φανατικοί τρομοκράτες, οι κολλημένοι κομμουνιστές

και οι οπισθοδρομικοί εθνικιστές.

Αυτή η απλοϊκή και τόσο επίμονα δημοφιλής στα ΜΜΕ εικόνα του κόσμου αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια, και ειδικά μετά την ασιατική κρίση του 1997, έναν ισχυρό, πολύμορφο αντίλογο. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι διάφορες ερμηνείες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης είναι πια τόσο αλληλοσυγκρουόμενες που τις αρχικές βεβαιότητες έχει αντικαταστήσει σήμερα μια αυξανόμενη σύγχυση γύρω από τη φύση και την κατεύθυνση του υπαρκτού καπιταλισμού. Ως εκ τούτου, είμαστε αναγκασμένοι να εξετάσουμε τις βασικότερες ερμηνείες της «παγκοσμιοποίησης» μία προς μία. Το οδοιπορικό μας θα είναι μακρύ και δύσβατο, αλλά, ως γνωστόν, βασιλική οδός προς τη γνώση της παγκόσμιας κατάστασης δεν υπάρχει.

Η νεοφιλελεύθερη ορθοδοξία

Η βασική ιδέα των νεοφιλελεύθερων είναι ότι το κράτος δε θά 'πρεπε νά 'χει κανένα ουσιαστικό οικονομικό ρόλο. Η περίοδος του κρατικού παρεμβατισμού που ξεκίνησε τη δεκαετία του '20 αποδείχτηκε —όπως ισχυρίζονται— αντιπαραγωγική και σπάταλη. Αν οι επιχειρήσεις «απελευθερωθούν» από τον «τεχνητό» έλεγχο του κράτους και αναπτυχθούν με «φυσικό» τρόπο τότε μόνο η ανθρωπότητα θα ευτυχήσει. Το κεφάλαιο πρέπει να είναι ελεύθερο να μετακινείται και να επενδύεται εκεί που το έχουν ανάγκη. Οι ιδιωτικοποιήσεις και η ανάπτυξη της αγοράς βάζουν τέρμα στους «γραφειοκρατικούς» ελέγχους και τις «συνδικαλιστικές συντεχνίες» που εμποδίζουν την άνοδο της παραγωγικότητας. Συγκεκριμένες περιοχές του κόσμου μπορούν να ειδικεύονται σ' αυτό που μπορούν να παράγουν καλύτερα. Μπορεί μ' αυτή τη διαδικασία οι πλούσιοι να γίνονται πλουσιότεροι. Αυτό όμως δεν είναι λόγος ανησυχίας. Σύμφωνα με τη θεωρία της διάχυσης (trickle-down theory), που πρωτοεισηγάγε το οικονομικό επιτελείο του Ρήγκαν, η μείωση της φορολογίας των μεγάλων επιχειρήσεων θά 'χει σαν αποτέλε-

σμα τη διάχυση του πλούτου και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλων των «κοινωνικών στρωμάτων» που θα ωφεληθούν από την αυξημένη δραστηριότητα των επιχειρήσεων και τις αυξημένες δαπάνες των πλουσίων. Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο ότι η προπαγάνδα της «παγκοσμιοποίησης» προωθήθηκε από τους μουτζαχεντίν του νεοφιλελευθερισμού. Οι πιο φανατικοί απ' αυτούς δεν πιστεύουν απλά ότι ο κόσμος **θά 'πρεπε** να οργανωθεί στο σύνολό του από την ελεύθερη ροή του κεφαλαίου, χωρίς καμιά κρατική παρέμβαση, αλλά ότι αυτό **είναι ήδη** μια πραγματικότητα· ότι ήδη ζούμε στην εποχή του υπερεθνικού καπιταλισμού. Κάθε προσπάθεια των εθνών-κρατών, των εργατικών κινημάτων ή των πολιτικών κινημάτων ν' αντιστρέψουν αυτή την πραγματικότητα είναι ουτοπική και καταδικασμένη σε αποτυχία.

Να τι λέει ένας από τους φανατικούς αυτής της θρησκείας, ο φιλεύσπλαχνος www.andrianopoulos.gr: «Οι ελεύθερες αγορές βελτιώνουν το επίπεδο ζωής των φτωχών κυρίως λαών του Τρίτου Κόσμου, μια κι επιτρέπουν την προώθηση των φτηνών τους προϊόντων στις ακριβές αγορές της Δύσης, ενώ διευκολύνουν τις επενδύσεις στις οικονομίες τους, εφόσον το χαμηλότερο κόστος [εργασίας εννοεί, αλλά δεν το λέει!] ελκύει τις μεγάλες εταιρείες της Δύσης. Αντίθετα, τα αιτήματα των διαδηλωτών του Σιάτλ και του Γκέτεμποργκ που ζητούσαν την εφαρμογή των εργατικών νόμων της Δύσης σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες [αναφέρεται στα αιτήματα του AFL-CIO], το κλείσιμο των συνόρων στο ελεύθερο διεθνές εμπόριο και την επιβολή ελέγχων στη διακίνηση κεφαλαίων και συναλλάγματος, [αναφέρεται σε συγκεκριμένες τάσεις του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση», όπως θα δούμε παρακάτω], θα οδηγούσαν τους φτωχούς εργάτες της Αφρικής και της Ασίας στην ανεργία, στις θανατηφόρες αρρώστιες και στην πορνεία. [Τι ανακάλυψη! Λες και αυτό δε συμβαίνει ήδη σαν αποτέλεσμα της επέκτασης του κεφαλαίου.]...»

Στο χαζοχαρούμενο κόσμο του «...σχεδόν όλα τα

κοινωνικά στρώματα απολαμβάνουν μέρος της ευημερίας. Εφόσον όλων το εισόδημα αυξάνεται, δεν έχει ιδιαίτερη σημασία αν κάποιων αυξάνεται περισσότερο από τους άλλους». Κατ' αυτόν το λεγόμενο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης είναι μια «περίεργη συμμαχία παραδοσιακών παλαιοκομμουνιστών κι εθνικιστών ξενόφοβων ακραιο-συντηρητικών» και ανάμεσά τους «βρίσκονται και οι φοβισμένοι αντίπαλοι κάθε τι καινούργιου. Σαν τους Λουδίτες που έσπαγαν ρολόγια για να σταματήσει ο χρόνος [τι ασχετίλα!] και τους οπαδούς της Επίπεδης Γης που ήθελαν να ματαιώσουν την αντίληψη πως η γη είναι στρογγυλή. Όλους εκείνους, δηλαδή, που αντιδρούν φοβισμένα σε κάθε νέα κατάκτηση της τεχνολογίας». Κι όλα αυτά τα τρομερά την ίδια στιγμή που τους κατηγορεί επει-

δή «χρησιμοποιούν το Ίντερνετ και την αγγλική γλώσσα για τη μετάδοση των μηνυμάτων τους»!¹

Μεταξύ των παπάδων του νεοφιλελευθερισμού, όμως, υπάρχουν και οι πιο ψύχραιμοι και ακόμα πιο φιλεύσπλαχνοι, όπως ο Στέφανος Μάνος:

«Ο μεγαλύτερος φραγμός για ανέλιξη των φτωχών λαών του κόσμου είναι τα εμπόδια που βάζουν στην πραγματική παγκοσμιοποίηση τα πλούσια κράτη... Η Ενωμένη

Ευρώπη διστάζει να ενσωματώσει την πρώην ανατολική Ευρώπη διότι φοβάται ότι, αν υπάρξει ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων και κεφαλαίων, πολλά εμπορεύματα και γεωργικά προϊόντα που σήμερα δεν μπορούν να έλθουν ανεμπόδιστα στην Ευρώπη, θα έλθουν και θα μειώσουν τα εισοδήματα των αντιστοίχων πλουσίων Ευρωπαίων παραγωγών. Φοβάται επίσης η Ευρώπη ότι πολλές επενδύσεις που σήμερα γίνονται στα σημερινά της όρια θα μετακινηθούν ανατολικότερα. [Αναπαράγει εδώ τη γνωστή απλοϊκή αντίληψη για την άνευ ορίων κινητικότητα του κεφαλαίου]. Όποιος λοιπόν υποστηρίζει την αλληλεγγύη των λαών, δεν μπορεί παρά να είναι οπαδός της παγκοσμιοποίησης. Όποιος στρέφεται κατά της παγκοσμιοποίησης υπηρετεί τα συμφέροντα των

¹ Όλα τα αποσπάσματα προέρχονται από το άρθρο του «Η Παγκοσμιοποίηση και οι εχθροί της», Καθημερινή, ειδική έκδοση **Παγκοσμιοποίηση**, 15-8-2001.

πλουσίων εις βάρος των φτωχών».² Κατ' αυτόν η παγκοσμιοποίηση έχει γίνει μόνο σε περιφερειακή κλίμακα. Στην ενωμένη Ευρώπη, ενώ προχωρά ακόμα στη Βόρειο και Νότιο Αμερική, στη ΝΑ Ασία και αλλού. Και θεωρεί ότι η ολοκλήρωσή της δεν είναι απλά «φυσική» διαδικασία αλλά και θέμα πολιτικής επιλογής που πρέπει να κάνουμε αφού, μπλα μπλα μπλα, όλοι «ως γνωστόν» θα ωφεληθούμε, κλπ, κλπ.

Η «παγκοσμιοποίηση» και η σοσιαλφιλελεύθερη παραλλαγή

Στην αρχική της φάση, στα μέσα της δεκαετίας του '70, η νεοφιλελεύθερη στρατηγική του κεφαλαίου επιχείρησε να λύσει τα προβλήματα της καπιταλιστικής συσσώρευσης χρησιμοποιώντας την τακτική του μονεταρισμού (σφικτός οικονομικός έλεγχος των δημόσιων δαπανών και των μισθών, «απεριόριστη» ελευθερία της αγοράς, κλπ). Η τακτική αυτή εφαρμόστηκε σε εθνικό επίπεδο, σε χώρες όπως η Βρετανία, οι ΗΠΑ, η Χιλή, όμως σύντομα έγινε αντιληπτό ότι οι δυσχέρειες της συσσώρευσης δεν θα μπορούσαν ν' αντιμετωπιστούν με εθνικές λύσεις. Η ιστορικής σημασίας συνάντηση των ηγετών των 22 πιο αναπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών στο Κανκούν του Μεξικού το 1982, τη χρονιά που το μεξικάνικο κράτος κήρυξε μορατόριουμ αποπληρωμής των χρεών του στις ξένες τράπεζες, εγκαινίασε την εποχή του **παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού**. Οι χώρες του «Πρώτου Κόσμου», υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, άρχισαν να επιβάλλουν στον «Τρίτο Κόσμο» και τον τότε λεγόμενο Δεύτερο Κόσμο³ τα περίφημα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής. Από το 1983 ως τη δεκαετία του '90 πάνω από 100 χώρες αναγκάστηκαν να συμφωνήσουν στην εφαρμογή αυτών των προγραμμάτων υπό την επίβλεψη του

ΔΝΤ για να μπορέσουν ν' αποκτήσουν καινούργια δάνεια και να ξεπληρώσουν τα παλιά. Αυτά τα προγράμματα προέβλεπαν:

- * δραστικές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες και τις επιδοτήσεις (εξαιρουμένων των δαπανών για την «άμυνα» και την αστυνόμευση)· πράγμα που οδήγησε σε σημαντικές περικοπές στην υγεία, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές δαπάνες

- * πάγωμα μισθών «ώστε να γί-

νει η προσανατολισμένη στις εξαγωγές παραγωγή πιο ανταγωνιστική»

- * απελευθέρωση των εισαγωγών/κατάργηση

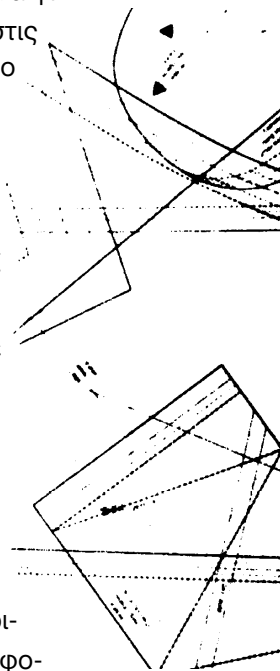
των εμπορικών φραγμών «ώστε να γίνει πιο αποδοτική η τοπική βιομηχανία» και θε-

σμοθέτηση κινήτρων για την προσανατολισμένη στις εξαγωγές παραγωγή «ώστε να προσελκυστεί ξένο συνάλλαγμα και να γίνει η ανάπτυξη πιο δυναμική»

- * κατάργηση των περιορισμών στην κίνηση ή μεταφορά κεφαλαίων και ενθάρρυνση των ξένων επενδύσεων στη βιομηχανία και το χρηματιστήριο «ώστε ν' αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα και η ποιότητα των προϊόντων και των παρεχόμενων υπηρεσιών»

- * υποτίμηση του τοπικού νομίσματος σε σχέση με σκληρά νομίσματα όπως το δολάριο «για να γίνουν οι εξαγωγές πιο ανταγωνιστικές»

- * ιδιωτικοποιήσεις κρατικών επιχειρήσεων και δραστική απορύθμιση «ώστε να επιτευχθεί από

² Στ. Μάνος, «Ζούμε σε μίνι παγκοσμιοποίηση», στο ίδιο.

³ Ο όρος «Τρίτος Κόσμος» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1952 από το γάλλο δημογράφο Alfred Sauvy, για να περιγράψει τις «φτωχές» χώρες της Αφρικής, της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και του Ειρηνικού, δηλ. τις χώρες όπου οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις ήταν υπανάπτυκτες. Ο Πρώτος Κόσμος ήταν το βορειο-αμερικάνικο/ευρωπαϊκό «δυτικό μπλοκ» και το υπό σοβιετική επιρροή «ανατολικό μπλοκ» ήταν ο Δεύτερος Κόσμος. Ο όρος «Τρίτος Κόσμος» χαρακτήριζε επίσης εκείνες τις χώρες που δεν είχαν συνταχθεί με το δυτικό ή με το ανατολικό μπλοκ στον μεταξύ τους «ψυχρό πόλεμο». Με την κατάρρευση των ανατολικών καθεστώτων ο όρος Δεύτερος Κόσμος έπαψε να χρησιμοποιείται. Η δημιουργία θυλάκων καπιταλιστικής ανάπτυξης παντού στον κόσμο, τις τελευταίες δεκαετίες, έκανε επίσης προβληματική τη χρήση του όρου «Τρίτος Κόσμος». Εδώ θα τον χρησιμοποιήσουμε εντός εισαγωγικών, όπως και τους όρους «Δύση», «Νότος», «κέντρο» και «περιφέρεια».

την αγορά η καλύτερη δυνατή κατανομή παραγωγικών πόρων και το χαμηλότερο κόστος παραγωγής»⁴

- * συμμόρφωση με τους αυστηρούς κώδικες πνευματικής ιδιοκτησίας ώστε να εξασφαλίστούν τα περιουσιακά (άυλα) στοιχεία των πολυεθνικών επιχειρήσεων
- * φορολογικές μεταρρυθμίσεις

που μεταφέρουν το φορολογικό βάρος από τα κέρδη στους μισθούς.

Τα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής που συνόδευσαν τις μεσοπρόθεσμες πιστώσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ υποτίθεται ότι βοηθούσαν τις χώρες του «νότου» και της «ανατολής» ν' αντιμετωπίσουν τα ελλείμματα στα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών και ν' αποκτήσουν «οικονομική αυτάρκεια». Στην πραγματικότητα επρόκειτο για τη διεθνοποίηση της νεοφιλελεύθερης στρατηγικής σε πλανητική κλίμακα· για τη μεταρρύθμιση της σχέσης των εδαφικά αγκυλωμένων εθνών-κρατών με την ανάγκη κινητικότητας και «φυγής» του παγκόσμιου, και ειδικότερα, δυτικού κεφαλαίου. Αυτή η στροφή προς την τρομοκρατία του χρήματος που στα μέσα της δεκαετίας του '80 συνδυάστηκε με τη μαζική επέκταση της καταναλωτικής πίστης και των πολεμικών επενδύσεων στα καπιταλιστικά αναπτυσσόμενα κράτη της Δύσης, συνιστούσε **αναγνώριση της συνεχιζόμενης εργατικής ανυποταξίας και αναζήτηση τρόπων αποσύνθεσης της εργατικής δύναμης μέσω της ενθάρρυνσης της χρέωσης**. Η επέκταση της πίστης επέτρεψε στο κεφάλαιο ν' αναχαιτίσει τη λανθάνουσα τάση ομογενοποίησης των αγώνων ενάντια στη λιτότητα, αγώνες που στα τέλη της δεκαετίας του '70/ αρχές της δεκαετίας

του '80 διεξάγονται απ' άκρου εις άκρον: από την Καραϊβική και το Μεξικό ως την Αγγλία και τον Περσικό Κόλπο.⁵ Αυτή η προσπάθεια πλανητικής αυτοεπέκτασης του κεφαλαίου, με το μετασχηματισμό των δανείων και των χρεών σε εργαλεία ξεμπλοκαρίσματος της καπιταλιστικής συσσώρευσης, με τις βίαιες (πόλεμος, περιφράξεις) και τις «ειρηνικές» πλευρές της, ωραιοποιήθηκε με τη χρήση της πασίγνωστης, ανώδυνης λέξης παγκοσμιοποίηση. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 οι οπαδοί του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού είχαν φτάσει σε κοινές συμφωνίες όσον αφορά τη δημιουργία μιας μεγαλύτερης ομοιομορφίας και τυποποίησης των κωδίκων και των πειθαρχικών κανόνων της εκμετάλλευσης της εργασίας και των όρων της παγκόσμιας κινητικότητας του κεφαλαίου. Αυτή η συναίνεση δεν κράτησε για πολύ. Μια σειρά γεγονότων όπως:

- * η έναρξη, απ' τα μέσα της δεκαετίας του '80 ενός νέου κύκλου αγώνων στον «Τρίτο Κόσμο» ενάντια στα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής
- * η μεγάλη απεργία στη Γαλλία το Δεκέμβριο του '95 που αμφισβήτησε με καθοριστικό τρόπο την οικοδόμηση μιας νεοφιλελεύθερης κοινωνικής και οικονομικής τάξης στην Ευρώπη
- * οι απανωτές —και μόνο εκ πρώτης όψεως νομισματικές— κρίσεις στο Μεξικό το 1994, την Ασία το 1997, τη Ρωσία και τη Βραζιλία το 1998 έσπειραν αρχικά την ανησυχία και αργότερα τον πανικό στις γραμμές των «παγκοσμιοποιητών» και οδήγησαν στη διαμόρφωση σοβαρών διαφωνιών στο εσωτερικό του μπλοκ τους. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 μπορούσε κανείς να διακρίνει τρεις φράξιες μέσα στο κυρίαρχο καπιταλιστικό μπλοκ: τους συντηρητικούς οπαδούς της «ελεύθερης αγοράς», τους θεσμικούς νεοφιλελεύθερους και τους σοσιαλφιλελεύθερους. Οι διακριτά διαφορετικές θέσεις αυτών των φραξιών δεν εκκινούν από στενά οικονομικά συμφέροντα αλλά έχουν να κάνουν με τις *στρατηγικές επιλογές της ταξικής κυριαρχίας*. Δίνουν λοιπόν διαφορετικές απαντήσεις σε ερωτήματα όπως: «Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος θεσμικής πλαισίωσης της παγκόσμιας οικονομίας; Πως μπορεί να επιτευχθεί η

⁴ Εντός εισαγωγικών ο ιδεολογικός λόγος του νεοφιλελευθερισμού.

⁵ Για μια ανάλυση των ταξικών αγώνων εκείνης της εποχής και την κρίση του χρέους, εστιασμένη στην περίπτωση του Μεξικού, βλ. τα κεφάλαια «Insurgencia Obrera— Εργατική Ανταρσία 1973-1977» και «Η αβάσταχτη ταξικότητα του χρέους» στο κείμενό μας *Μεξικό δεν είναι μόνο η Τσιάπας, ούτε η εξέγερση στην Τσιάπας είναι μεξικάνικη υπόθεση*, στα Παιδιά της Γαλαρίας νο. 5 (1995), σ. 16-18.

ολοκλήρωση της νέας παγκόσμιας τάξης; Πως θα εξασφαλίσουμε μακροπρόθεσμα τη σταθερότητα και αναπαραγωγή του καπιταλιστικού συστήματος;»

Οι συντηρητικοί της «ελεύθερης αγοράς»

είναι οι πιο φανατικοί οπαδοί του παγκόσμιου laissez-faire. Ανάμεσά τους θα βρει κανείς τραπεζίτες,

κερδοσκόπους, οικονομολόγους και μέλη διαφόρων think-tanks. Βαθιά επηρεασμένοι απ' τις ιδέες του Μίλτον Φρίντμαν, αυτή η φράξια αντιτίθεται σε κάθε γραφειοκρατικό κεντρικό σχεδιασμό που παρεμβαίνει στην λειτουργία της αγοράς. Όπως έχει δηλώσει ένας απ' αυτούς, «ο κρατισμός του ΔΝΤ δεν είναι καλύτερος από το σοβιετικό κρατισμό».⁶ Οι συντηρητικοί πιστεύουν ότι η αγορά πρέπει ν' αναλαμβάνει το ρίσκο της και ότι οι επιχειρήσεις πρέπει να μπορούν ν' αποτυγχάνουν χωρίς να σπεύδει προς σωτηρίαν τους το κράτος ή κάποιος υπερεθνικός οργανισμός. Κατ' αυτούς υπάρχει μια «φυσική» διαδικασία «δημιουργικής καταστροφής». Η χρεοκοπία απελευθερώνει το κεφάλαιο από την κακή διαχείρισή του και το μεταφέρει στα χέρια αυτών που «ξέρουν να επεν-

δύουν». «Καπιταλισμός χωρίς χρεοκοπία είναι παράδεισος χωρίς κόλαση» λέει ο Kudlow. Ορισμένοι απ' αυτούς όπως ο Τζωρτζ Σουλτς (πρώην υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ) και διάφοροι κερδοσκόποι φτάνουν στο σημείο να ζητούν την κατάργηση του ΔΝΤ.

Οι **θεσμικοί νεοφιλελεύθεροι** είναι εδώ και αρκετά χρόνια η κυρίαρχη καπιταλιστική φράξια. Στους κόλπους της εντάσσονται μαφιόζοι όπως ο Μπιλ Κλίντον, η οικογένεια Μπους, οι διευθυντές της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ, κερδοσκόποι όπως ο Σόρος, πολλά μέλη της Τριμερούς Επιτροπής,⁷ στελέχη πολυεθνικών εταιρειών και χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Στις δικές τους ενέργειες οφείλεται τις τελευταίες δεκαετίες η ραγδαία ανάπτυξη βασικών συμφωνιών και οργανισμών συντονισμού και διευκόλυνσης της διεθνούς καπιταλιστικής δραστηριότητας, όπως η NAFTA, η FTAA,⁸ ο ΠΟΕ και η επέκταση των δραστηριοτήτων της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ. Αυτή η φράξια δε διακρίνεται μόνο για την πίστη της στην εφαρμογή νεοφιλελεύθερων οικονομικών και πολιτικών συνταγών αλλά και για την επιμονή της στην οικοδόμηση ενός σταθερού και ρυθμισμένου παγκόσμιου οικονομικού περιβάλλοντος που θα εγγυάται την καπιταλιστική συσσώρευση. Βασικός της στόχος είναι να προστατεύσει τους παγκόσμιους χρηματοοικονομικούς θεσμούς από μια πιθανή κατάρρευση. 1,5 τρισεκατομμύριο δολάρια αλλάζουν χέρια κάθε μέρα, στην παγκόσμια αγορά συναλλάγματος.⁹ Τα πραγματικά συναλλαγματικά αποθέματα όλων

⁶ Lawrence Kudlow, οικονομολόγος της εποχής του Ρήγκαν, Lerner News Hour, 14-1-1998.

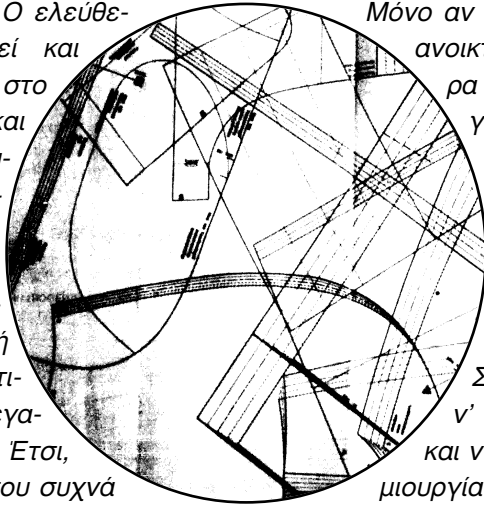
⁷ Η Τριμερής Επιτροπή (Trilateral Commission) σχηματίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '70, από στελέχη εταιρειών, πολιτικούς και διανοούμενους των ΗΠΑ, της Ιαπωνίας και της Ευρώπης —κατόπιν πρωτοβουλίας του Μπρεζίνσκι, συμβούλου του Κάρτερ— για ν' αντιμετωπίσει την ανερχόμενη απειλή της σοβιετικής επιρροής και του «Τρίτου Κόσμου».

⁸ Συμφωνία για τη δημιουργία περιοχής ελεύθερου εμπορίου (Free Trade Area Agreement) μεταξύ 34 κρατών της Βόρειας και Νότιας Αμερικής. Στο Κεμπέκ τον Απρίλιο του 2001, εξαιτίας των αντιρρήσεων της Βραζιλίας, η έναρξη της νέας «ζώνης του δολαρίου» μετατέθηκε για το 2005.

⁹ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών (Bank for International Settlements, Ελβετία, Απρίλης 1998). Το 1980 οι αγοραπωλησίες σε ξένο συνάλλαγμα δεν ξεπερνούσαν τα 80 δις δολάρια ημερησίως. Ας έχουμε υπόψη μας ότι οι τεράστιοι αυτοί αριθμοί αποδεικνύουν απλώς τη μεγέθυνση του κύκλου εργασιών στον τομέα της αγοράς συναλλάγματος και τον αναπτυγμένο ρόλο του χρήματος γενικά, όχι το πραγματικό μέγεθος του χρηματιστικού κεφαλαίου το οποίο παρουσιάζεται διογκωμένο. Το ίδιο ισχύει και για τον κύκλο εργασιών των παραγωγών, που παρουσιάζεται να ξεπερνά 13 φορές το παγκόσμιο ΑΕΠ! Αλλά και γενικότερα, η παγκόσμια κεφαλαιοποίηση, δηλ. η μετατροπή των παρακρατηθέντων κερδών σε κεφάλαιο, με την έκδοση νέων μετοχών, δεν είναι παρά συγκρότηση πλασματικού κεφαλαίου που δεν μπορεί να γεννήσει νέα αξία αλλά μόνο ν' αναδιανείμει την παλιά, αυτή που έχει ήδη

των κυβερνήσεων το 1998 μόλις που ξεπερνούσαν την ημερήσια αγοραπωλησία συναλλάγματος στις διεθνείς αγορές! Το 95% των δολοηψιών αφορούσε τη βραχυπρόθεσμη κερδοσκοπία με τις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Υπολογίζεται ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό των συναλλαγών σχετίζεται με το πραγματικό εμπόριο.¹⁰ Αυτήν την ανησυχητική αστάθεια που προκαλεί η φρενήρης παγκόσμια χρηματιστική δραστηριότητα θέλουν ν' αντιμετωπίσουν οι θεσμικοί νεοφιλελεύθεροι. Ο κερδοσκόπος Σόρος, χρόνια τώρα, αρθρογραφεί και νουθετεί τη φράξια του πάνω σ' αυτό το ζήτημα:

«Ο ελεύθερος ανταγωνισμός παράγει περισσότερο πλούτο από τον κρατικό έλεγχο... Όμως η παγκοσμιοποίηση έχει και τα μειονεκτήματά της. Οι χρηματαγορές είναι ασταθείς. Ο ελεύθερος ανταγωνισμός δημιουργεί και εντείνει τις ανισότητες τόσο στο εσωτερικό των κρατών όσο και μεταξύ τους... Για να εξαλείψουμε τις αρνητικές αυτές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης πρέπει να δράσουμε σε διεθνές επίπεδο... Οι πρόσφατες αλλαγές στην παγκόσμια οικονομική αρχιτεκτονική έχουν αποκλειστικό στόχο να επιβάλλουν μια μεγαλύτερη πειθαρχία στην αγορά. Έτσι, θα μειωθεί η ηθικός κίνδυνος που συχνά προκύπτει από τις επιλογές του ΔΝΤ... Οι παγκόσμιες χρηματαγορές χρειάζονται μια παγκόσμια κεντρική τράπεζα ή κάποιο άλλο χρηματοοικονομικό ίδρυμα, που να μπορεί να εξισορροπεί τις χρηματαγορές... Επίσης, η Παγκόσμια Τράπεζα πρέπει να πάψει να ζητά από τις κυβερνήσεις που χρηματοδοτεί να εγγυώνται τα χρήματα των δανείων. Αυτό δίνει στις κυβερνήσεις τον έλεγχο ως προς το ποιες επιχειρήσεις του ιδιωτικού το-

μέα, ποια τοπική κυβέρνηση και ποια μη-κυβερνητική οργάνωση (ΜΚΟ) θα λάβει τη χρηματοδότηση. Αυτός ο έλεγχος όμως είναι αντίθετος με την ανάπτυξη των ανοικτών κοινωνιών... Προτείνω, όλες οι ανοικτές κοινωνίες του κόσμου να σχηματίσουν μια συμμαχία με ένα διπλό σκοπό: να προωθήσουν την ανάπτυξη ανοικτών κοινωνιών σε άλλα μέρη του κόσμου και τη δημιουργία μιας παγκόσμιας ανοικτής κοινωνίας. Το πρώτο απαιτεί τη χορήγηση αναπτυξιακής βοήθειας. Το δεύτερο, προϋποθέτει την ενδυνάμωση των κεντρικών διεθνών δεσμών, όπως μια κεντρική διεθνής τράπεζα και μια οργάνωση για τη διεθνή ανάπτυξη. Εννοείται ότι μια τέτοια συμμαχία δεν προκύπτει μόνο από τη συνεργασία των κρατών, αλλά απαιτεί και την εμπλοκή της κοινωνίας των πολιτών...

Μόνο αν οι λαοί πιστέψουν σε μια τέτοια, ανοικτή κοινωνία, που επεκτείνεται πέρα από τα σύνορα, μπορεί αυτή να γίνει πράξη. Ως τώρα, η κοινωνία των πολιτών κινητοποιείται για την καταστροφή των διεθνών οργανισμών, όπως έδειξαν οι διαδηλώσεις εναντίον του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και της Παγκόσμιας Τράπεζας στο Σιάτλ και την Ουάσινγκτον. Πρέπει ν' αντιστρέψουμε αυτήν την τάση και ν' αρχίσουμε ένα κίνημα για τη δημιουργία της παγκόσμιας ανοικτής κοινωνίας» (Από άρθρο του στην ειδική έκδοση της Καθημερινής για την παγκοσμιοποίηση, 15-8-2001). Το κίνημα για τη δημιουργία μιας παγκόσμιας ανοικτής κοινωνίας υπάρχει· είναι η φράξια των θεσμικών νεοφιλελεύθερων που αγωνίζεται για την εγκαθίδρυση της παγκόσμιας δημοκρατίας του κεφαλαίου, είτε με τον εκβιασμό του χρέους είτε με τις βόμβες στο Ιράκ, τη Γιουγκοσλαβία, το Αφγανιστάν. Το κείμενο του Σόρος, που θα μπο-

παραχθεί από την παραγωγική ζωντανή εργασία. Η χρηματιστηριακή φούσκα θα αποδεικνυόταν εύκολα αν όλες οι μετοχές πουλιούνταν ταυτόχρονα. Τότε θα φαινόταν ότι τα κέρδη είναι ονομαστικά.

¹⁰ Τελευταία υπάρχουν ορισμένοι που πιστεύουν ότι μεγάλο μέρος της νομισματικής «κερδοσκοπίας» συνδέεται στην πραγματικότητα άμεσα με το πραγματικό εμπόριο, με την έννοια ότι γίνεται από εταιρείες που εμπλέκονται στο διεθνές εμπόριο, και αποσκοπεί στην «αντιστάθμιση» τυχόν μελλοντικής ζημιάς. Για παράδειγμα, αν μια ελληνική εταιρεία σκοπεύει ν' αγοράσει στο μέλλον προϊόντα από τις ΗΠΑ (πληρωμένα σε δολάρια) και προβλέπει επίσης ότι το δολάριο θ' ανατιμηθεί στο μέλλον τότε σπεύδει ν' αγοράσει μεγάλη ποσότητα δολαρίων όσο η τιμή του είναι ακόμα «χαμηλή». Αν κάτι αλλάξει και δεν αγοράσει τελικά τα προϊόντα που σκόπευε τότε ξαναπουλάει τα δολάρια. Πολλές μεγάλες εμπορικές εταιρείες εμπλέκονται σ' αυτές τις εκτεταμένες αγοραπωλησίες συναλλάγματος. Γι' αυτό το θέμα πάντως λείπουν οι σχετικές εμπειρικές έρευνες.

ρούσε να θεωρηθεί και ως άτυπο μανιφέστο αυτής της φράξιας, υποδηλώνει την ανησυχία της, για το ότι δεν κατάφερε να εντάξει όλες τις ΜΚΟ στα σχέδιά της, με αποτέλεσμα τα «θλιβερά γεγονότα των διαδηλώσεων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση».

Στις συζητήσεις που γίνονται εντός της Καπιταλιστικής Διεθνούς, οι **σοσιαλφιλελεύθεροι** πάνε ένα βήμα πιο πέρα από τους θεσμικούς. Ζητάνε να δημιουργηθούν ευρύτεροι παγκόσμιοι ρυθμιστικοί μηχανισμοί που να μπορούν όχι μόνο να χαλιναγωγήσουν τη χρηματιστηριακή κούρσα αλλά και να αμβλύνουν τις έντονες κοινωνικές αντιθέσεις του παγκόσμιου καπιταλισμού, εξασφαλίζοντας την πολιτική σταθερότητα του συστήματος. Εννοείται ότι οι σοσιαλφιλελεύθεροι δεν προτείνουν κάποια μορφή παγκόσμιου κεύσινισμού που θα σήμαινε επιστροφή στην «πλήρη απασχόληση», στην ισχυρή παρέμβαση του κράτους στην οικονομία και κυρίως στις παλιές μαζικές επενδύσεις στον τομέα της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

Οι σοσιαλφιλελεύθεροι υποστηρίζουν την «ελεύθερη αγορά», τις ιδιωτικοποιήσεις, τις δομές και τους θεσμούς του παγκόσμιου υπαρκτού καπιταλισμού. Αλλά βλέποντας την επέκταση της φτώχειας και των ανισοτήτων τα τελευταία χρόνια και τις κοινωνικές αναταραχές που επακολούθησαν έφτασαν τελικά ν' αμφισβητήσουν την απορύθμιση των αγορών εργασίας, τις περικοπές των κοινωνικών δαπανών και τη μανία της ιδιωτικοποίησης των πάντων.

Στις ΗΠΑ αυτή η φράξια περιλαμβάνει μια σημαντική μερίδα γερουσιαστών του Δημοκρατικού Κόμματος και οικονομολόγους όπως ο Τζόζεφ Στίγκλιτς και ο Πωλ Κρούγκμαν.¹¹ Στην Ευρώπη, την Ασία και τον «Τρίτο Κόσμο» εκπροσωπείται από πρώην σοσιαλδημοκράτες όπως ο Μπλαιρ, ο

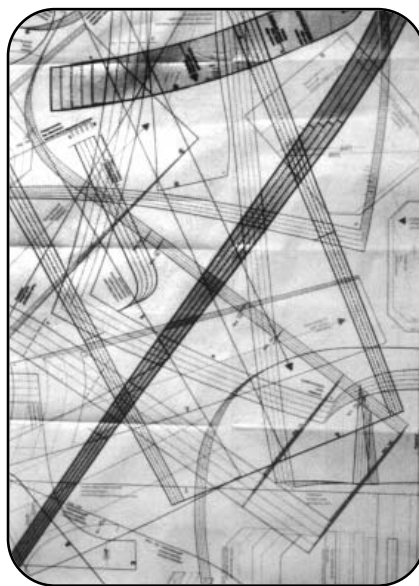
Σρέντερ και ο Ζοσπέν, από τον κυβερνητικό συνασπισμό της Βραζιλίας και από μέλη της ιαπωνικής κυβέρνησης. Επιμένουμε ότι παρά την προστατευτική και ορισμένες φορές εθνικιστική διαμαγωγία τους αυτές οι ομάδες δεν εκπροσωπούν εθνικές καπιταλιστικές φράξιες· είναι αφοσιωμένες στην υπόθεση της «παγκοσμιοποίησης» (όπως την έχουμε ήδη ορίσει).

Ο Τζόζεφ Στίγκλιτς (πρώην πρόεδρος του συμβουλίου οικονομικών εμπειρογνομόνων του Κλίντον, πρώην επικεφαλής των οικονομολόγων της Παγκόσμιας Τράπεζας —απ' την οποία απολύθηκε το Μάιο του 2000 λόγω «υπερβολικής κριτικής», για να γίνει κάτι σαν ήρωας (!) για το αμερικάνικο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση»— και φετινός νομπελίστας) είναι από τους κυριότερους εκφραστές του σοσιαλφιλελευθερισμού. Κατηγορεί το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τρά-

πεζα ότι «υπονομεύουν τη δημοκρατία» επειδή η επεξεργασία των σχεδίων τους γίνεται με μυστικότητα, χωρίς τη συμμετοχή της «κοινωνίας των πολιτών» και ότι έχουν αποτύχει ν' αυξήσουν τις οικονομικές επιδόσεις των κρατών που χρηματοδοτούν και καθοδηγούν.¹² Σε μια σειρά διαλέξεων στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια έχει καταφερθεί εναντίον της ανεξέλεγκτης αγοράς κεφαλαίων, τις βραχυπρόθεσμες «επενδύσεις» που ενθαρρύνει η πολιτική του ΔΝΤ και την κοροϊδία του «ελεύθερου εμπορίου». Ζητά μάλιστα μια κάποια ενίσχυση του ρόλου

του κράτους στην προστασία του περιβάλλοντος και στην διαδικασία σχηματισμού κοινωνικού κεφαλαίου (εκπαίδευση, χρήση της τεχνολογίας από τους «πολίτες», βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και των υγειονομικών υπηρεσιών).

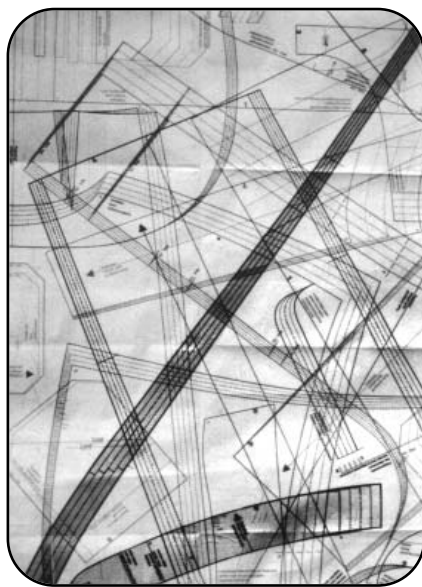
Οι σοσιαλφιλελεύθεροι αντιλαμβάνονται πολύ καλύτερα από τους θεσμικούς νεοφιλελεύθερους, και φυσικά τους φονταμενταλιστές οπα-

¹¹ Πρόσφατα ο Κρούγκμαν, με αφορμή την τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου και την «ανεπαρκή» φύλαξη των αμερικάνικων αεροδρομίων που εδώ και αρκετά χρόνια είχε ιδιωτικοποιηθεί, ξεσπάθωσε ενάντια στη «συρρίκνωση του κράτους» και την «ολοένα μικρότερη χρηματοδότηση δημοσίων οργανισμών». (New York Times —Καθημερινή, 23/9/2001).

¹² Δες το άρθρο που έγραψε γι' αυτόν ο δημοσιογράφος του Observer Γκρέγκορ Πάλαστ (Εποχή, 21/10/2001).

δούς του laissez-faire, ότι η φούσκα του χρηματιστικού κεφαλαίου δεν είναι αιτία της σημερινής κρίσης συσσώρευσης αλλά αποτέλεσμα ενός βαθύτερου προβλήματος. Η αρχική νεοφιλελεύθερη/μονεταριστική πολιτική των διαχωρισμών (λιτότητα για το μεγαλύτερο κομμάτι της εργατικής τάξης και αύξηση του εισοδήματος και της καταναλωτικής δυνατότητας για ένα μικρότερο τμήμα της) και της «φυγής» από την παραγωγή προς τις χρηματιστικές δραστηριότητες (δάνεια, αγορές τίτλων, κλπ) πράγματι κατάφερε ν' αυξήσει τα ποσοστά κέρδους των καπιταλιστών μέσα στη δεκαετία του '90. Όμως η απορύθμιση και οι συνεπαγόμενοι αποκλεισμοί (διάκριση εργατών και χωρών σε «άξιους» και «ανάξιους» να δανειστούν και να καταναλώσουν) δημιούργησαν με τον καιρό προβλήματα ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης, προβλήματα αναπαραγωγής του κεφαλαίου τόσο στο «κέντρο» όσο και στην «περιφέρεια». Η νεοφιλελεύθερη στρατηγική ήταν βέβαια μια αναγκαία για το κεφάλαιο απάντηση στην άνοδο της ταξικής πάλης τα χρόνια του 1968-1973, όμως δημιούργησε νέες δυσκολίες ρύθμισης και νομιμοποίησης του καπιταλιστικού συστήματος. Εξ ου και το ενδιαφέρον των σοσιαλφιλελεύθερων για μια νέα ρύθμιση, ένα νέο «κοινωνικό συμβόλαιο» με την «κοινωνία των πολιτών». Θεωρούν ότι το κράτος μπορεί να επηρεάσει την παραγωγική δραστηριότητα χωρίς να παρέμβει άμεσα σ' αυτήν· να ενθαρρύνει μέσω κοινωνικών προγραμμάτων εκπαίδευσης και υγείας την παραγωγή ανθρώπινου κεφαλαίου· να επιστρατεύσει την εργατική δύναμη μέσω της διαχείρισης της ανεργίας (workfare, stage, κλπ)· να δημιουργήσει μια «ευέλικτη αγορά εργασίας»· να ορθολογικοποιήσει τις αναγκαίες μεταναστευτικές ροές· να επανακαθορίσει, με τη βοήθεια των ΜΚΟ, τη σχέση δημόσιου/ιδιωτικού τομέα (μοίρασμα της ευθύνης για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης ανάμεσα στο άτομο, το κράτος, τις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις και την «τοπική κοινότητα»). Όλα αυτά απαιτούν μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη και μια πολιτική περίφραξης, «προστασίας», επιτήρησης αστυνομικο-στρατιωτικής ή ακόμα και εξόντωσης του πλεονά-

ζοντος πληθυσμού στις «προβληματικές» περιοχές (π.χ. Βαλκάνια, Αφρική).

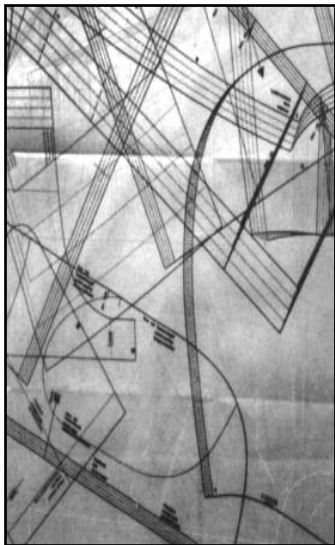
Όσο, με διάφορες στατιστικές αλχημείες, το παραμύθι της «Νέας Οικονομίας» κρατιόταν στα πάνω του, πολλοί πίστευαν ότι ο μέχρι τώρα ήπιος σοσιαλφιλελευθερισμός ευρωπαϊκού τύπου θα ήταν η διεθνής «πολιτική λογική» που θα της αντιστοιχούσε. Καθώς όμως το μπλοκάρισμα της αξιοποίησης στην καρδιά του διεθνούς καπιταλισμού, τις ΗΠΑ, επιδεινώθηκε τα τελευταία χρόνια, η κυρίαρχη σ' αυτή τη χώρα θεσμική νεοφιλελεύθερη φράξια στράφηκε, με αφορμή τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, αποφασιστικά προς ένα συνδυασμό πολεμικής οικονομίας, τόνωσης της επιχειρηματικότητας μέσω «ενέσεων ρευστού» προς τις εταιρείες και ακόμα περισσότερων απολύσεων. Το ρίσκο που παίρνουν αυτή τη στιγμή οι «παγκοσμιοποιητές» στην προσπάθειά τους όχι μόνο να εδραιώσουν νέες μορφές διε-

θνούς καπιταλιστικής ομοφωνίας αλλά και ν' ανακάμψουν από την οικονομική κρίση είναι τεράστιο. Αν ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» γίνει όντως το επίκεντρο της νέας τους στρατηγικής δε βλέπουμε στο άμεσο μέλλον να προωθείται άλλο «κοινωνικό συμβόλαιο» απ' αυτό που δένει τους τρομοκρατημένους «πολίτες» με τους «προστάτες» τους. Η μορφή του νέου πατερναλιστικού κοινωνικού κράτους είναι μπατσική. Και η παγκόσμια κοινωνική πόλωση εντείνεται.

Η ρεφορμιστική αριστερά

Ενώ για τους νεοφιλελεύθερους και τους σοσιαλφιλελεύθερους η «παγκοσμιοποίηση» είναι ένας μονόδρομος χωρίς επιστροφή, «φυσική» επέκταση της αυτορυθμιζόμενης «οικονομίας της αγοράς» —ο μόνος κόσμος που συνάδει με την «ατομικιστική ανθρώπινη φύση»— η ρεφορμιστική αριστερά, που μαζί με τις ποικίλες ΜΚΟ αποτελεί τη ραχοκοκαλιά του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης», θεωρεί ότι η σημερινή μορφή της καπιταλιστικής «παγκοσμιοποίησης» είναι αντιστρέψιμη.

Από την άποψη της ανάλυσής τους για τη φύση του υπαρκτού καπιταλισμού, θα μπορούσαμε να

χωρίσουμε τους ρεφορμιστές αριστερούς σε τρεις κατηγορίες:

α) Σ' αυτούς που θεωρούν ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης (χωρίς εισαγωγικά) ξεκίνησε σαν στρατηγική των πολυεθνικών τη δεκαετία του '70 με σκοπό ν' απαντήσει στην κρίση του εθνικά ρυθμισμένου καπιταλισμού. Σύμφωνα

με τους Jeremy Brecher και Tim Costello, βασικούς θεωρητικούς αυτής της τάσης, οι πολυεθνικές είδαν το σύστημα της εθνικής οικονομικής ρύθμισης και του ταξικού «συμβιβασμού» ως εμπόδιο στην αύξηση των κερδών τους. Η λύση για την κρίση κερδοφορίας θα ήταν η μείωση του εργατικού κόστους. Άρα θα έπρεπε να μεταφέρουν τις επιχειρήσεις τους σε χώρες χαμηλού κόστους εργασίας· ν' αναδιαρθρωθούν μέσα σ' ένα περιβάλλον αυξανόμενου ανταγωνισμού· ν' αλλάξουν εκείνες τις εθνικές ρυθμίσεις που αύξαναν το κόστος παραγωγής και κυκλοφορίας των εμπορευμάτων τους και να δημιουργήσουν ένα νέο θεσμικό πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης που να στηρίζει τα συμφέροντά τους σε πλανητική κλίμακα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα εργάτες, κοινότητες και χώρες να επιδοθούν σε μια τρελή «κούρσα προς τον πάτο», μια παγκόσμια υποτίμηση της εργατικής δύναμης. Αυτή η τάση πιστεύει ότι η επιστροφή στον εθνικό προστατευτισμό είναι λάθος απάντηση στην παγκοσμιοποίηση και ότι όσοι εστιάζουν την προσοχή τους στο ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας εμποδίζουν την κατανόηση της σημερινής παγκόσμιας κατάστασης και

υποσκάπτουν τις προσπάθειες για μια υπερεθνική συνεργασία και για την επιβολή καλύτερων διεθνών κανόνων στην παγκόσμια οικονομία.

Αυτή η τάση στηρίζει όλες τις κινήσεις που επιδιώκουν την «αναδιανομή της εξουσίας», τη δημοκρατική αυτοκυβέρνηση σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, την αυτοδιαχείριση των χώρων εργασίας, των σχολείων και των γειτονιών, τον εκδημοκρατισμό του ΔΝΤ, της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΠΟΕ, την προώθηση ενός «παγκόσμιου κεύνσιανισμού» που θα τονώσει την αγοραστική δύναμη των εργατών. Και ονομάζει αυτή τη διαδικασία «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω» ή «κοινωνία πολιτών χωρίς σύνορα».¹³

β) Στους τριτοκοσμικούς θεωρητικούς της «εξαρτημένης ανάπτυξης», όπως ο Σαμίρ Αμίν, που θεωρούν ότι η παγκοσμιοποίηση στη σύγχρονη μορφή της υπάρχει εδώ και δύο αιώνες (αν όχι και από πιο παλιά). Το πρόβλημα για τον Αμίν είναι ότι η παγκοσμιοποίηση είναι πολωτική και ακρωτηριασμένη, γιατί «η παγκόσμια οικονομία διαφοροποιείται στην όλο και πιο βαθιά διχοτόμηση κέντρου-περιφέρειας». «Η πόλωση», λέει, «είναι χαρακτηριστικό ενδογενές της παγκόσμιας εξάπλωσης του κεφαλαίου... Ενώ η εμπορική της διάσταση (εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών) συνεχώς επεκτείνεται και στον τομέα της διεθνούς κυκλοφορίας του κεφαλαίου, η αγορά παραμένει τεμαχισμένη καθώς η εργασία και η παγκόσμια μετανάστευση εργατών εξακολουθούν να υπόκεινται σε ελέγχους... Ο φιλελεύθερος λόγος, υποκρινόμενος ότι δεν γνωρίζει την πραγματικότητα αυτή, παραμένει ασυνεπής. Ένας πραγματικά συνεπής φιλελεύθερος θα όφειλε να επιμείνει στο άνοιγμα των συνόρων ως προς όλες τις διαστάσεις. Τότε, το εμπόριο, η ροή του κεφαλαίου και η μετανάστευση των εργατών θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις εκείνες για την ομογενοποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο, μιας αυθεντικής παγκοσμιοποιημένης οικονομίας... Κάτω από την οπτική αυτή, η

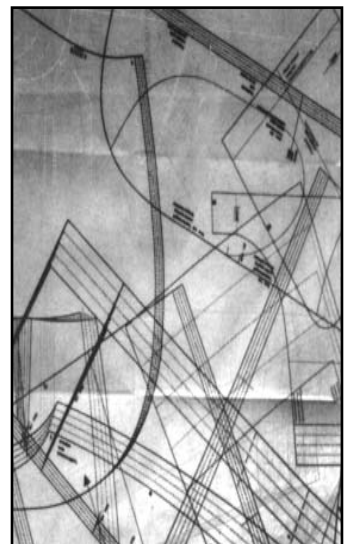
¹³ Βλ. Jeremy Brecher/Tim Costello, *Global Village or Global Pillage* (Βοστώνη, 1994). Στα ελληνικά (στο Αυτονομεία νο. 15) υπάρχει ένα άρθρο τους που συνοψίζει κάπως τις απόψεις τους. Σ' αυτό μας πληροφορούν ότι πολλές από τις καθοδηγητικές αρχές της θεώρησής τους για την «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω» έτυχαν επεξεργασίας (δηλ. ενσωματώθηκαν) στο Ψήφισμα για μια Βιώσιμη Παγκόσμια Ανάπτυξη, «που συνυποστήριξε μια ομάδα προοδευτικών μελών του αμερικάνικου Κογκρέσου» (τα «προοδευτικά μέλη» του Κογκρέσου που υποστηρίζουν τις απόψεις αυτών των «ριζοσπαστών» υποψιαζόμαστε ότι ανήκουν στο Δημοκρατικό Κόμμα του Κλίντον και του Γκορ). Οι αναγνώστες μας ίσως θυμούνται ότι όταν πρωτομιλήσαμε το 1995 (Τα Παιδιά της Γαλαρίας νο. 5, σ. 27) για τη **νέα σοσιαλδημοκρατία** είχαμε φέρει ως παράδειγμα το σοσιαλπατριωτισμό των Ζαπατίστας και, κυρίως, αυτήν την τάση του «υπερεθνικού κεύνσιανισμού». Τότε θεωρούσαμε το σοσιαλπατριωτισμό και την «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω» ως δύο διακριτές πολιτικές τάσεις. Στο πέρασμα του χρόνου ενσωματώθηκαν στο ίδιο κίνημα που σήμερα είναι γνωστό ως *antiglobalisation movement* (αγγλιστί).

παγκοσμιοποίηση (την οποία οφείλουμε να χαρακτηρίζουμε ως χρηματοοικονομική) δεν προκύπτει ως το προϊόν ενός αντικειμενικού καταναγκασμού, όπως υποστηρίζει ο λόγος που προσπαθεί να τη νομιμοποιήσει, αλλά, αντίθετα, συνιστά μια στρατηγική». Η στρατηγική στην οποία αναφέρεται ο Αμίν είναι η νεοφιλελεύθερη πολιτική διαχείρισης της κρίσης των μεταπολεμικών ρυθμιστικών συστημάτων. «Αυτές οι πολιτικές διαχείρισης των κρίσεων έχουν μια παγκόσμια διάσταση, και εφαρμόζονται προκειμένου να επεκταθούν οι περιοχές στις οποίες μπορούν να γίνουν χρηματοοικονομικές επενδύσεις ως μια εναλλακτική λύση απέναντι στη μείωση των παραγωγικών επενδύσεων (ελλείψει δυναμισμού στη ζήτηση)». Σήμερα, μετά την κρίση στη νοτιοανατολική Ασία, «το τρίπτυχο της νεοφιλελεύθερης πολιτικής του “ανταγωνιστικού αντιπληθωρισμού”, της μονόπλευρης ρύθμισης της παγκοσμιοποίησης από τις πολυεθνικές και του χρηματισμού βρίσκεται ήδη σε κρίση». Θεωρεί λοιπόν ότι για να μην πληρώσουν την κρίση οι «λαϊκές τάξεις» της νοτιοανατολικής Ασίας και οι συνταξιούχοι στη Δύση πρέπει να διατυπωθούν κάποιες εναλλακτικές προτάσεις. Επειδή πιστεύουμε ότι οι προτάσεις του αποτελούν μια από τις πιο ολοκληρωμένες εκφράσεις της σοσιαλδημοκρατίας σήμερα τις παραθέτουμε αυτούσιες:

«Χωρίς περιστροφές δηλώνω ότι δεν είναι δύσκολο να συλλάβουμε αυτές τις εναλλακτικές προτάσεις πάνω στη βάση ορισμένων προφανών αρχών: τη ρύθμιση των αγορών σε όλα τα επίπεδα προκειμένου να επαναφέρουμε την πλήρη απασχόληση και να μειώσουμε τον εφεδρικό στρατό στην περιφέρεια, την αναδιοργάνωση των κεφαλαιουχικών αγαθών με την προοπτική διοχέτευσής τους προς τις παραγωγικές επενδύσεις, την ανακατασκευή των δημοσιονομικών και νομισματικών συστημάτων μέσα από το πρίσμα οργανωμένων τοπικών πλάνων που θα δημιουργήσουν τις συνθήκες για μια επαναδιαπραγμάτευση της παγκοσμιοποίησης, τον εκδημοκρατισμό των κοινωνιών και την ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στα ανθρώπινα, στα πολιτικά και στα κοινωνικά δικαιώματα (το δικαίωμα στην ασφάλεια, στην εργασία, στην εκπαίδευση και στην υγειονομική περίθαλψη). Αλλαγές τέτοιας μορφής σίγουρα θ' απαιτούσαν την εγκαθίδρυση ορισμένων θεσμών, τόσο σε εθνικό επίπεδο (με την εισαγωγή νέων μορφών κρατικής παρέμβασης) όσο και σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Δεν είναι δύσκολο να φα-

νταστεί κανείς τις μορφές πάνω στις οποίες θα πρέπει να βασιστούν οι θεσμοί που θα κληθούν ν' αντικαταστήσουν την Παγκόσμια Τράπεζα, το ΔΝΤ ή τον ΠΟΕ, αλλά ούτε και τις μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν ν' αναζωογονήσουν τον ΟΗΕ (στον τομέα της διαχείρισης του εμπορίου και της μεταφοράς κεφαλαίου και τεχνολογίας, μέσα από μια αναδιοργανωμένη UNCTAD, για την ασφάλεια των λαών και των εθνών). Αυτές οι εναλλακτικές προτάσεις εγγράφονται στην προοπτική δημιουργίας ενός πολυκεντρικού κόσμου, ο οποίος θα διασφαλίζει τα ατομικά και εθνικά επίπεδα αυτονομίας προκειμένου ν' ανυψωθεί η δημοκρατική και κοινωνική πρόοδος, και συνεπώς να μεταβούμε προς μια “άλλη παγκοσμιοποίηση”».

Η αναφορά του Αμίν στην UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development — Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη) δεν είναι καθόλου τυχαία. Η UNCTAD ιδρύθηκε το 1964 και ήταν μια απόπειρα των «αναπτυσσόμενων» και των «υπανάπτυκτων» χωρών ν' αντιμετωπίσουν το χάσμα που τις χώριζε από τις «αναπτυγμένες» χώρες. Εκεί σχηματίστηκε η Ομάδα των 77 (G-77) στη βάση της πρότασης του τότε Κινήματος των Αδεσμεύτων για μια Νέα Διεθνή Οικονομική Τάξη. Οι διαμάχες στο εσωτερικό της Ομάδας και του Κινήματος δεν τους επέτρεψαν ποτέ να συγκροτήσουν ένα ενιαίο μπλοκ που θα κατάφερνε να επαναδιαπραγματευθεί επιτυχώς τις οικονομικές σχέσεις του με τη Δύση. Οι προσπάθειες που έκαναν μέσω της UNCTAD ν' αντικαταστήσουν την κυριαρχία του «Βορρά» με μια ρύθμιση της παγκόσμιας αγοράς και των τιμών των εμπορευμάτων που παρήγαγαν προς όφελος της ανάπτυξης του «Νότου» έλαβαν τέλος με τη συνάντηση στο Κανκούν το 1982 (για την οποία έχουμε μιλήσει παραπάνω). Η G-77 υπάρχει και σήμερα και αριθμεί 133 χώρες του «Τρίτου Κόσμου». Στην τελευταία της συνάντηση στην Αβάνα τον Απρίλιο του 2000 χαιρέτισε τις διαδηλώσεις στο Σιάτλ, όπως και οι διαδηλω-

τές του Σιάτλ είχαν χαιρετίσει την άρνηση των (καθόλα νεοφιλελεύθερων) ηγετών της G-77 να υπογράψουν τις συμφωνίες που τους πρότειναν οι καπιταλιστικά αναπτυγμένες χώρες στην τελευταία (αποτυχημένη) συνδιάσκεψη του ΠΟΕ, το Νοέμβριο του 1999. Μια αναδιοργανωμένη UNCTAD, που θα προωθήσει και θα προστατεύσει τη βιομηχανική ανάπτυξη στο Νότο επιβάλλοντας ελέγχους στις εισαγωγές και την κίνηση των κεφαλαίων, παραμένει το όνειρο όλων των τριτοκοσμικών σοσιαλδημοκρατών (βλ. την αρθρογραφία του Walden Bello, διευθυντή της οργάνωσης Focus on Global South από την Ταϊλάνδη και ενός από τους σημαντικότερους οργανικούς διανοούμενους του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση»). Νομίζουμε ότι δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πως ένας πολυκεντρικός καπιταλιστικός κόσμος «εθνικής και τοπικής αυτονομίας» δεν θα ήταν τίποτα άλλο από **αποκεντρωμένος ιμπεριαλισμός** και συνέχιση της εκμετάλλευσης της εργασίας.

γ) Σε μια τρίτη κατηγορία θα μπορούσαμε να εντάξουμε εκείνους τους αριστερούς που δεν επικαλούνται κανέναν «αντικαπιταλισμό», ούτε καν προσχηματικά. Οργανώσεις όπως η ATTAC και διανοούμενοι όπως οι εκδότες της Le Monde Diplomatique, ο Πιέρ Μπουρντιέ ή ο Κώστας Βεργόπουλος θεωρούν την παγκοσμιοποίηση απλό ιδεολόγημα και θέλουν να προστατέψουν τις υπάρχουσες εθνικές οικονομίες και την αγορά εργασίας από την καταστροφική επεκτατική δράση του χρηματιστικού κεφαλαίου. Τη λογική αυτής της τάσης («τα ελάχιστα όρια της οικονομίας που πρέπει να παραμείνουν σεβαστά») εκθέτει πολύ καθαρά ο Βεργόπουλος:

«Η μητέρα της δημοκρατίας, η αστική τάξη, στην εποχή μας έχει την τάση να εγκαταλείπει την κόρη της και να προσφεύγει σε ολοένα και δεσποτικές μορφές χρήσης της κρατικής εξουσίας. Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, το πολιτικο-κοινωνικό σκηνικό στην Ευρώπη και στον κόσμο έχει μεταβληθεί ριζικά. Με κεντρικό ιδεολόγημα αιχμής την παγκοσμιοποίηση και το μονεταρισμό, έχουν εξαπολυθεί στην εποχή μας πολύπλευρος αντιδραστικός ρεβανσισμός και κοινωνική αντεπανάσταση σε παγκόσμια κλίμακα. [Κάτι σαν παλινόρθωση της αντι-αστικής μοναρχίας, δηλαδή!]. Όμως, η διερεύνηση των εμπειρικών στοιχείων δείχνει με πειστικότητα και ακρίβεια ότι μέχρι σήμερα, η παγκοσμιοποίηση προχωρεί κυρίως στον εγκέφαλο των κυβερνήσεων και πολύ λιγότερο

στην πραγματικότητα... Οι σύγχρονες κοινωνίες εγκαθίστανται ραγδαία σε συνθήκες όχι απλώς δικτατορίας των αγρών και των χρηματιστηρίων, αλλά ειδικότερα ολοκληρωτισμού του νέου «χρηματιστικού κεφαλαίου»... Συνθλίβονται σήμερα με αλαζονική περιφρόνηση οι έννοιες του πολίτη, του εργαζόμενου [!], του εργατικού δικαίου, του κοινωνικού συμβολαίου, της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνίας... Εκτελώνεται, ακόμα και με συμμετοχή κάποιας αριστεράς, η άποψη ότι τα χρηματιστήρια νομιμοποιούνται να ρυθμίζουν τις παραμέτρους λεπτομέρειες της ζωής των πολιτών, ενώ το κράτος δεν έχει κανένα δικαίωμα ούτε δυνατότητα παρέμβασης στο πεδίο αυτό [;].. Ο καπιταλισμός ως παραγωγικό σύστημα δεν εμπεδώνεται περισσότερο, αλλά αποσταθεροποιείται και συρρικνώνεται συνεχώς [σνιφ!]. Από τη στιγμή που η αστική τάξη εγκαταλείπει και μάλιστα παραβιάζει απροκάλυπτα δημοκρατικές και κοινωνικές αξίες που συνόδευσαν την ιστορική της διαμόρφωση, επικαλούμενη τη σημερινή δήθεν λαίλαπα της παγκοσμιοποίησης, η υποστήριξη αυτών από το λαό και την αριστερά συνιστά σήμερα όχι μόνο ζήτημα τιμής και καθήκον απaráβατο, αλλά και ζήτημα απλής επιβίωσης... Το κράτος έχει αποδείξει ότι διαθέτει μεγάλα περιθώρια ρύθμισης του πλαισίου ανάπτυξης της οικονομίας... Δεν είναι δυνατόν το κράτος, αφενός, να παρεμβαίνει επιδοτώντας επιχειρήσεις με δισεκατομμύρια από το κοινωνικό σύνολο και, αφετέρου, να διαπιστώνει ότι δήθεν δεν μπορεί να παρέμβει, όταν εργαζόμενοι ρίχνονται στο δρόμο αυθαίρετα, κατά παράβαση κάθε προβλεπόμενης διαδικασίας, νομοθεσίας και δεοντολογίας. Θα πρέπει το κεφάλαιο να γνωρίζει καλά ότι υπάρχουν κάποια κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια απαραβίαστα, έστω και αν αυτά είναι εθνικά και όχι παγκοσμιοποιημένα... Ένα παρόμοιο τέτοιο ελάχιστο όριο που μετριάξει κάπως την αυθαιρεσία και την αβεβαιότητα στις κινήσεις του κεφαλαίου είναι ο φόρος Τόμπιν που θέτει κάποιο κόστος για κάθε χρηματιστική συ-

ναλλαγή. Η αριστερά αρχίζει σήμερα να συνειδητοποιεί ότι η δικτατορία του κεφαλαίου και των χρηματιστηρίων δεν είναι αναπότρεπτη, αλλά πρέπει και μπορεί να μετριαστεί. Αυτό δεν είναι αναβίωση του κρατισμού, δεν είναι κρατική διαχείριση της οικονομίας, αλλά συνιστά παρέμβαση των πολιτών, του κόσμου της εργασίας, της κοινωνίας προς μετριασμό της ασυδοσίας του κεφαλαίου...».¹⁴

Για το αν η «παγκοσμιοποίηση» είναι απλό ιδεολόγημα, όπως ισχυρίζονται ο Βεργόπουλος, οι Hirst/Thompson, και άλλοι ρεφορμιστές, θα μιλήσουμε περισσότερο στα επόμενα κεφάλαια. Εδώ περιοριζόμαστε στη διαπίστωση ότι αυτή η τάση, σε αντίθεση με τις δύο προαναφερόμενες, δεν έχει ένα συνεκτικό σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα. Επιδιώκει, όπως φαίνεται κι από τα παραπάνω, περιορισμένες βελτιώσεις του υπάρχοντος συστήματος και, παρότι στηρίζει το έθνος-κράτος, μερικές φορές φλερτάρει ακόμα και με την πολιτική ιδέα της δημιουργίας «ενός υπερεθνικού κράτους, ενός ευρωπαϊκού κράτους καθ' οδόν προς ένα παγκόσμιο κράτος».¹⁵ Πάντως, παρά τις όποιες διαφορές τους, όλοι οι ρεφορμιστές αριστεροί συμφωνούν σ' ένα βασικό σημείο: είτε μέσω των «ειδικών», που σουλατσάρουν με την ίδια άνεση στους διαδρόμους υπουργείων και καταλήψεων, είτε μέσω των διαδηλώσεων «κατά της παγκοσμιοποίησης», η «πίεση από τα κάτω» μπορεί ν' αναγκάσει τις ευρωπαϊκές σοσιαφιλελεύθερες κυβερνήσεις να επαναδιαπραγματευθούν τους κανόνες κυριαρχίας. Οι ρεφορμιστές αναζήτησαν και βρήκαν σύμμαχους παντού: πέρα από τις συνεισφορές των μελών της, ο μεγαλύτερος χορηγός της ΑΤΤΑC, της οργάνωσης που έστειλε γύρω στους 5000 διαδηλωτές στη Γένοβα, ήταν η

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η ΕΕ έδωσε στην οργάνωση 800.000 γαλλικά φράγκα τα δύο τελευταία χρόνια.¹⁶ Πρόσφατα, η Susan George, αντιπρόεδρος της ΑΤΤΑC-Γαλλίας, διαμαρτυρήθηκε για το ότι «τα *think-tanks* (δεξαμενές σκέψης) και οι οργανώσεις που αντιτίθενται στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση αντιμετωπίζουν σήμερα την περικοπή των πόρων τους. Ένα ασυνήθιστο γεγονός είναι ότι οι πρόεδροι των μεγάλων ιδρυμάτων [αναφέρεται στα ιδρύματα Φορντ και Ροκφέλερ] παρακολουθούν προσωπικά τις αναθέσεις κεφαλαίων των υπεύθυνων των προγραμμάτων τους, και ειδικά αν αυτοί οι υπεύθυνοι έχουν χρηματοδοτήσει στο παρελθόν ομάδες που ανήκουν στον «αστερισμό του Σιάτλ»».¹⁷

Πιστεύουμε ότι η μεταστροφή των ιδρυμάτων και των εταιρειών που χρηματοδοτούσαν το κίνημα έχει σχέση με τις γενικότερες αλλαγές στο διεθνές πολιτικο-οικονομικό σκηνικό:

—καθώς η κρίση γινόταν όλο και πιο αισθητή τελευταία, οι εταιρείες και τα ιδρύματα, των οποίων ο πλούτος συνδέεται άμεσα με το χρηματιστήριο και ειδικότερα με τις «επενδύσεις» στις υψηλής τεχνολογίας επιχειρήσεις, έβλεπαν τα εισοδήματά τους να συρρικνώνονται και είχαν αρχίσει το τελευταίο χρόνο να περικόπτουν τις δωρεές προς τις οργανώσεις ανθρωπίνων και λοιπών δικαιωμάτων·

—οι αναγκαίες δόσεις απαξίωσης σταθερού και ανθρωπίνου κεφαλαίου που απαιτούνται για να βγουν οι καπιταλιστές από την κρίση, τους έχει οδηγήσει σε μια πολιτική αστυνομικού σοσιαφιλελευθερισμού στην Ευρώπη και παραληρηματικού εθνικισμού στις ΗΠΑ. Έτσι εξηγείται η εφαρμογή της στρατηγικής της έντασης στο Γκέτεμποργκ και τη Γένοβα και η παγκοσμιοποίηση αυ-

¹⁴ Τα αποσπάσματα από Αμίν και Βεργόπουλο προέρχονται από τις εισηγήσεις τους στο διεθνές συνέδριο για το Νίκο Πουλαντζά (Αθήνα, Οκτώβριος 1999. Βλ. το βιβλίο που περιλαμβάνει όλες τις εισηγήσεις, με τίτλο «Η πολιτική σήμερα»).

¹⁵ Πιέρ Μπουρντιέ, «Η ουσία του νεοφιλελευθερισμού», *Le Monde Diplomatique*, Δεκέμβρης 1998.

¹⁶ *Financial Times*, 15-10-2001. Από το ίδιο άρθρο πληροφορούμαστε ότι πολλές άλλες οργανώσεις ακτιβιστών ενάντια στη μαύρη εργασία, ανεξάρτητα media, περιβαλλοντικές ομάδες, κινήσεις για την κατάργηση του χρέους του «τρίτου κόσμου» κλπ., τα έπαιρναν από εταιρείες που ήθελαν να επιδείξουν «κοινωνικό έργο». Π.χ. η Ruckus Society, στο διοικητικό συμβούλιο της οποίας συμμετέχει η Anita Roddick, η ιδρύτρια της αλυσίδας καταστημάτων Bodyshop, έχει χρηματοδοτηθεί κατά καιρούς από την εμπορική πολυεθνική Unilever (η οποία συνολικά έχει διαθέσει 5 εκατομμύρια δολάρια στο «λαό του Σιάτλ») και από το φιλάνθρωπο ιδρυτή του CNN, Ted Turner.

¹⁷ Susan George, «Η φιλελεύθερη τάξη και τα επαίσχυντα έργα της», *Le Monde Diplomatique* (ελλ. έκδοση), 16-9-01.

τής της στρατηγικής μετά την 11η Σεπτέμβρη. Το διεθνές κεφάλαιο, στη σημερινή κατάσταση πραγμάτων, δεν έχει να προσφέρει τίποτα στο «κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης». Το αντίθετο μάλιστα, η κυρίαρχη φράξια του κεφαλαίου και τα δημοσιογραφικά τσιράκια της στις ΗΠΑ έχουν περάσει στην πιο σκληρή μορφή αντεπίθεσης.¹⁸

✱

Στα επόμενα κεφάλαια θα παρουσιάσουμε άλλες ερμηνείες της «παγκοσμιοποίησης» και φυσικά, πιο ολοκληρωμένα, τη δική μας άποψη. Θα διερευνήσουμε τα υπάρχοντα εμπειρικά στοιχεία για να εξακριβώσουμε πόσο έχει προχωρήσει η «πα-

γκοσμιοποίηση» της καπιταλιστικής οικονομίας. Θα παρουσιάσουμε μία-μία όλες τις τάσεις του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης» (που περιλαμβάνει και κάποια ριζοσπαστικά στοιχεία) και τις διαφωνίες τους πάνω σε ζητήματα στρατηγικής και τακτικής. Τέλος, θα διευκρινίσουμε τη διάκριση που κάνουμε ανάμεσα σε πολιτικό και κοινωνικό κίνημα.

To be continued

Λασσεναίρ
Οκτώβρης 2001

¹⁸ Πολλά άρθρα στη Wall Street Journal και στη New Republic (τα αναφέρουν και τα σχολιάζουν ο «Ιός της Κυριακής», στην Ελευθερ., 13-10-01 και η Ναομί Κλάιν στο Nation, 10-10-01) δεν κρύβουν τον ενθουσιασμό τους για το ότι η άνοδος του πατριωτισμού και η σκλήρυνση της κρατικής τρομοκρατίας θα συμπαρασύρει, επιτέλους, και τους «οικοτρομοκράτες». «Για πρώτη φορά εδώ και πάρα πολύ καιρό», λέει ένας αρθρογράφος της Wall Street Journal, «πολλοί φιλελεύθεροι επανεξετάζουν —σιωπηρά προς το παρόν— τη συμμαχία τους με τις αντιαμερικανικές, αντικαπιταλιστικές (sic) δυνάμεις που επί τόσον καιρό αντιμετώπιζαν κατευναστικά, αγνοούσαν ή υποστήριζαν». Φανταζόμαστε ότι δεν είναι λίγοι οι ρεφορμιστές αριστεροί που θα ήθελαν να θυμίσουν σ' αυτούς τους φανατισμένους οπαδούς του «ελεύθερου εμπορίου» που πιστεύουν ότι οι σπασμένες βιτρίνες της Starbucks στο Σιάτλ ανήκουν στην ίδια πολιτική πρακτική με το χτύπημα του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου, ότι αυτοί έκαναν ό,τι μπορούσαν για να δακτυλοδείξουν και να καταστείλουν το Black Bloc στο Σιάτλ.

Στη Γένοβα γράφτηκαν και μερικά καλά συνθήματα, αλλά....

βάλτε ένα τελος στον ακτι- βισμό σας

ΒΓΕΝΟ
ΑΚΤΙ-
ΟΙΟΛ
ΤΕΝΟΣ
ΕΛΑ
ΡΑΥΤΕ

Το κείμενο που δημοσιεύουμε εδώ γράφτηκε στον απόηχο των γεγονότων της 18ης Ιουνίου 1999, μιας «ημέρας δράσης και καρναβαλιού ενάντια στα χρηματιστικά κέντρα παγκοσμίως», σύμφωνα με τους διοργανωτές της, ως κριτική συνεισφορά στην μπροσούρα *Reflections on June 18*, που περιείχε από πολεμικές μέχρι αυτοκριτικές παρατηρήσεις ατόμων που συμμετείχαν στη συγκεκριμέ-

νη «ημέρα δράσης». Τη διοργάνωσή της είχαν αναλάβει οι Reclaim the Streets (που σήμερα ανήκουν στο People's Global Action) και η London Greenpeace (που δεν έχει σχέση με τη γνωστή Greenpeace) καθώς και πλήθος ομάδων και ακτιβιστών από όλη την Αγγλία. Η ιδέα μιας «ημέρας δράσης ενάντια στην καρδιά της παγκόσμιας οικονομίας: τα χρηματιστικά κέντρα, τις τράπεζες και τις πολυεθνικές» ήταν σαφώς ενταγμένη μέσα στο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση».

Η παρακάτω κριτική, όπως θα διαπιστώσετε, είναι πολύ «αγγλική». Ο στόχος μας βέβαια δεν ήταν να «πληροφορήσουμε» τους έλληνες αναγνώστες σχετικά με την underground, κινηματική κατάσταση στην Αγγλία, όσο το να επισημάνουμε τις ομοιότητες με την εδώ κατάσταση, κυρίως σ' ό,τι αφορά τη λεγόμενη «παγκοσμιοποίηση» και το «κίνημα» ενάντιά της. Τόσο η κριτική του συγγραφέα όσο και οι παλινωδίες του αντιπροσωπεύουν το καλύτερο κομμάτι αυτού του «κινήματος». Τα όρια της κριτικής του και η σύγχυση (βασικά ανάμεσα στο κυρίως κείμενο και το υστερόγραφο) δεν είναι παρά τα όρια αυτού του καλύτερου κομματιού του «κινήματος». Τουλάχιστον έτσι το κατανοήσαμε εμείς.

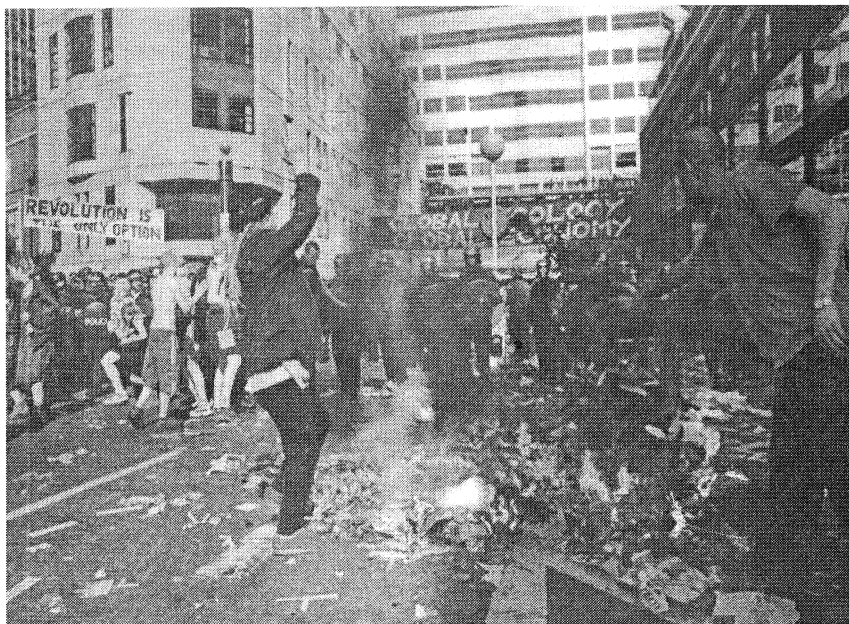
Στο τέλος ακολουθούν κάποιες δικές μας κριτικές παρατηρήσεις και, πληροφοριακά, ας αναφέρουμε ότι το κείμενο έχει μεταφραστεί σε αρκετές γλώσσες και αναδημοσιευτεί σε αρκετά έντυπα σε πολλές χώρες. Δε θεωρούμε ότι είναι τυχαία αυτή η προβολή. Μάλιστα πιστεύουμε ότι το κείμενο γίνεται ακόμα πιο επίκαιρο μετά τη «Γένοβα». Αλλά, ας παραχωρήσουμε το λόγο στο συγγραφέα.

Ενα πρόβλημα εμφανές στην κινητοποίηση της 18ης Ιουνίου ήταν η υιοθέτηση μιας ακτιβιστικής νοοτροπίας. Το πρόβλημα αυτό έγινε ιδιαίτερα φανερό την ημέρα αυτή ακριβώς γιατί τόσο οι διοργανωτές, όσο κι οι συμμετέχοντες προσπάθησαν να υπερβούν αυτούς τους περιορισμούς. Το κείμενο αυτό δεν ασκεί κριτική σε κανέναν από τους συμμετέχοντες —ακριβέστερα, είναι μια προσπάθεια να προβληματίσει σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε και προϋποθέτει ότι έχουμε στ' αλήθεια την πρόθεση ν' απαλλαγούμε από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.

ειδήμονες

Αυτό που εννοώ με τη φράση «μια ακτιβιστική νοοτροπία» είναι ότι υπάρχουν άνθρωποι που θεωρούν τον εαυτό τους πρωτίστως ως ακτιβιστή, που ανήκει σε κάποια ευρύτερη κοινότητα ακτιβιστών. Ο ακτιβιστής ταυτίζεται μ' ό,τι κάνει, και ό,τι κάνει το θεωρεί ως το ρόλο του στη ζωή, σαν μια δουλειά ή καριέρα. Με τον ίδιο τρόπο, κάποιοι θα ταυτίζονται με τη δουλειά του γιατρού ή του καθηγητή, που κάνουν, κι αντί να σκεφτούν ότι απλώς έτυχε να κάνουν τη δουλειά που κάνουν, η δουλειά τους καταλήγει να γίνει ένα ουσιώδες τμήμα της εικόνας που έχουν για τον εαυτό τους.

Ο ακτιβιστής είναι ένας ειδικός ή ένας ειδήμων της κοινωνικής αλλαγής. Να θεωρεί κανείς τον εαυτό του ακτιβιστή σημαίνει να τον θεωρεί κατά κάποιο τρόπο ως πιο προνομιούχο ή πιο προχωρημένο από άλλους στην εκτίμηση της ανάγκης για κοινωνική αλλαγή, τη γνώση του τρόπου που θα επιτευχθεί αυτή, και ως

ηγέτη ή ως κάποιον που βρίσκεται στην εμπροσθοφυλακή του πρακτικού αγώνα για την επίτευξη αυτής της αλλαγής.

Ο ακτιβισμός, όπως και κάθε ρόλος ειδήμονα, βασίζεται στον καταμερισμό της εργασίας —συνιστά μια εξειδικευμένη, διαχωρισμένη λειτουργία. Ο καταμερισμός εργασίας αποτελεί το θεμέλιο της ταξικής κοινωνίας, και ο βασικός καταμερισμός είναι αυτός μεταξύ διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας. Ο καταμερισμός εργασίας υφίσταται π.χ. στην ιατρική ή την εκπαίδευση. Αντί η θεραπεία κι η ανατροφή των παιδιών να γίνει κοινή γνώση και έργο στο οποίο θα συμβάλλει ο καθένας, αυτή η γνώση γίνεται η εξειδικευμένη ιδιοκτησία γιατρών και δασκάλων —ειδημόνων, στους οποίους πρέπει να βασιστούμε για να κάνουν αυτά τα πράγματα για μας. Ειδήμονες, που με ζήλο φυλάσσουν και μυστικοποιούν τις επαγγελματικές γνώσεις που κατέχουν. Αυτό κρατά τους ανθρώπους διαχωρισμένους και αποδυναμωμένους, και ενισχύει την ιεραρχική ταξική κοινωνία.

Ένας καταμερισμός εργασίας συνεπάγεται ότι αναλαμβάνει

κανείς ένα ρόλο για λογαριασμό πολλών άλλων, οι οποίοι παραιτούνται της ευθύνης αυτής. Ένας διαχωρισμός καθηκόντων σημαίνει ότι άλλοι άνθρωποι θα φτιάξουν τα δικά σου τρόφιμα, ρούχα, και θα σου παράσχουν ηλεκτρική ενέργεια, ενώ εσύ συνεχίζεις την προσπάθεια επίτευξης της κοινωνικής αλλαγής. Ο ακτιβιστής, που είναι ο ειδήμων, θεωρεί ότι οι άλλοι άνθρωποι δεν κάνουν τίποτα για ν' αλλάξουν τη ζωή τους και έτσι αισθάνεται καθήκον ή ευθύνη να το κάνει για λογαριασμό τους. Οι ακτιβιστές νομίζουν ότι αντισταθμίζουν την απουσία δράσης των άλλων. Όταν ορίζουμε τον εαυτό μας ως ακτιβιστή σημαίνει ότι ορίζουμε τη δράση **μας** ως τη δράση που θα επιφέρει την κοινωνική αλλαγή, περιφρονώντας έτσι τη δράση αμέτρητων χιλιάδων άλλων μη ακτιβιστών. Ο ακτιβισμός βασίζεται στην εσφαλμένη αντίληψη ότι μόνον οι ακτιβιστές επιφέρουν κοινωνική αλλαγή —ενώ στην πραγματικότητα συμβαίνει το αντίθετο: η ταξική πάλη διεξάγεται κάθε στιγμή.

μορφή και περιεχόμενο

Τα τελευταία λίγα μόλις χρόνια είναι που μεγάλωσε η διάσταση μεταξύ της μορφής «ακτιβισμού», με την οποία εμφανίζεται η πολιτική μας δράση, και του όλο και πιο ριζοσπαστικού περιεχομένου της. Το «ιστορικό» πολλών απ' όσους συμμετείχαν στα γεγονότα της 18ης Ιουνίου είναι αυτό ενός «ακτιβιστή» που «διεξάγει καμπάνια» για ένα θέμα. Η πολιτική πρόοδος που σημειώθηκε στο χώρο των ακτιβιστών τα τελευταία λίγα χρόνια οδήγησε σε μια κατάσταση όπου πολλοί άνθρωποι προχώρησαν πέρα από μονοθεματικές καμπάνιες ενάντια σε συγκεκριμένες εταιρείες ή αναπτυξιακά έργα, προς μια μάλλον κακοπροσδιορισμένη, αλλά εν τούτοις πολλά υποσχόμενη αντικαπιταλιστική προοπτική. Ωστόσο, παρότι έχει αλλάξει το περιεχόμενο της δράσης, η μορφή ακτιβισμού δεν έχει αλλάξει. Έτσι, αντί να τα βάζουμε με τη Μονσάντο¹ και να πηγαίνουμε στα κεντρικά γραφεία της και να τα καταλαμβάνουμε, βλέπουμε τώρα πιο πέρα από μια μεμονωμένη πλευρά του κεφαλαίου, την οποία αντιπροσωπεύει η Μονσάντο, και αναπτύσσουμε έτσι μια «καμπάνια» ενάντια στον καπιταλισμό. Και ποιο μέρος είναι καλύτερο, για να πάμε και να το καταλάβουμε, από αυτό που θεωρείται ως το αρχηγείο του καπιταλισμού— το Σίτυ;

Οι μέθοδοι με τις οποίες ενεργούμε εξακολουθούν να είναι οι ίδιες, σαν να στρεφόμαστε ενάντια σε μια συγκεκριμένη εταιρεία ή έργο, παρότι ο καπιταλισμός είναι ένα εντελώς διαφορετικό πράγμα και οι τρόποι με τους οποίους μπορεί κανείς να καταστρέψει μια συγκεκριμένη εταιρεία δεν είναι καθόλου ίδιοι μ' αυτούς, με τους οποίους μπο-

ρεί κανείς να συντρίψει τον καπιταλισμό. Π.χ., οι δυναμικές καμπάνιες των ακτιβιστών που υπερασπίζονται τα δικαιώματα των ζώων κατάφεραν να καταστρέψουν δύο αγροκτήματα εκτροφής σκύλων και γατών. Οι εταιρείες αυτές κατέρρευσαν και τέθηκαν σε διαδικασία εκκαθάρισης. Παρομοίως, η καμπάνια που έγινε ενάντια στους αρχιχασάπηδες της εταιρείας Huntingdon Life Sciences κατάφερε να μειώσει την τιμή της μετοχής της κατά 33%, όμως η εταιρεία μπόρεσε να επιβιώσει, διεξάγοντας στο Σίτυ μια φοβερή καμπάνια δημοσίων σχέσεων για να βελτιώσει την τιμή της μετοχής.² Ο ακτιβισμός μπορεί να καταστρέψει με μεγάλη επιτυχία μια επιχείρηση, όμως για τη συντριβή του καπιταλισμού θ' απαιτηθούν πολύ περισσότερα από μια απλή επέκταση αυτού του είδους δράσης σε κάθε επιχείρηση και κάθε τομέα. Παρομοίως, βάζοντας οι ακτιβιστές των δικαιωμάτων των ζώων στο στόχαστρό τους τα κρεοπωλεία, πιθανόν να τείνουν απλώς χείρα βοηθείας στα σουπερμάρκετ να κλείσουν όλα τα μικρά κρεοπωλεία, συμβάλλοντας έτσι στον ανταγωνισμό και τη «φυσική επιλογή» της αγοράς. Επομένως, οι ακτιβιστές πετυχαίνουν συχνά την καταστροφή μιας μικρής επιχείρησης, ενδυναμώνοντας όμως το κεφάλαιο συνολικά. Κάτι παρόμοιο ισχύει για τον ακτιβισμό ενάντια στην κατασκευή δρόμων. Οι μεγάλης έκτασης διαμαρτυρίες ενάντια σε υπό κατασκευή

δρόμους δημιούργησαν ευκαιρίες για έναν ολόκληρο νέο τομέα του καπιταλισμού —ιδιωτικές εταιρείες φύλαξης, παρακολούθησης, φύλακες υπογείων διαβάσεων, αναρριχητές δέντρων, ειδήμονες και σύμβουλοι. Έχουμε μετατραπεί πλέον σε έναν, μεταξύ άλλων, «επενδυτικό κίνδυνο» που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν συνάπτονται συμβόλαια σχετικά με την κατασκευή ενός δρόμου. Εκτοπίζοντας τις πιο αδύναμες και λιγότερο ανταγωνιστικές εταιρείες, μπορεί στην πραγματικότητα να συμβάλαμε στην κυριαρχία των δυνάμεων της αγοράς. Η Αμάντα Ουέμπστερ, ειδική σύμβουλος για την καταστολή διαδηλώσεων, λέει: «*Η εμφάνιση του κινήματος διαμαρτυρίας στην πραγματικότητα θα προσφέρει επενδυτικά οφέλη στους εργολάβους που μπορούν να το χειριστούν αποτελεσματικά*».³ Ο ακτιβισμός, το ξαναλέμε, μπορεί να καταστρέψει μια επιχείρηση ή να σταματήσει την κατασκευή ενός δρόμου, όμως ο καπιταλισμός προχωρά χαρωπός, κι αν μη τι άλλο ισχυρότερος από πριν.

Αυτά είναι ασφαλώς μια ένδειξη, αν χρειαζόταν κάποια, ότι η συντριβή του καπιταλισμού θ' απαιτήσει όχι μόνο μια ποσοτική αλλαγή (περισσότερη δράση, πε-

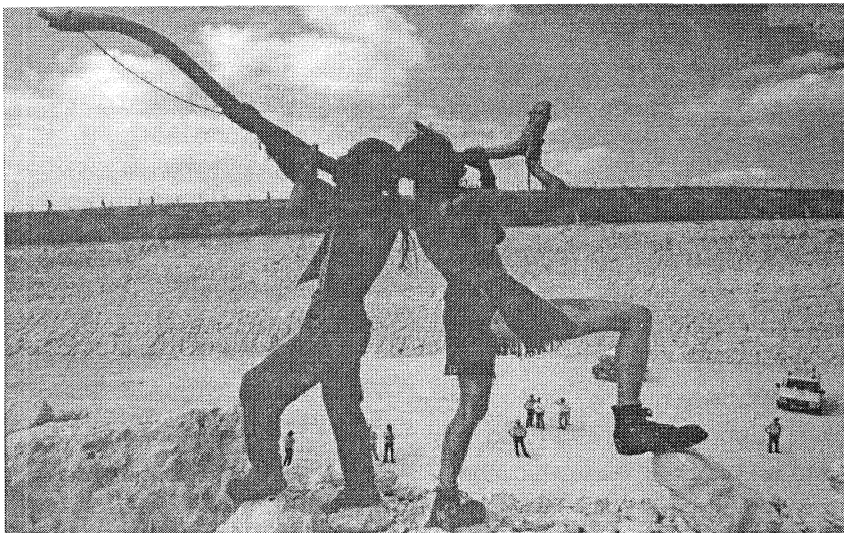

ρισσότεροι ακτιβιστές) αλλά και μια ποιοτική (πρέπει ν' ανακαλύψουμε αποτελεσματικότερες μορφές δράσης). Φαίνεται ότι έχουμε μια αμυδρή μόνο ιδέα για το τι στην πραγματικότητα απαιτείται για τη συντριβή του καπιταλισμού. Λες και το μόνο που θα χρειαστεί είναι ένα είδος κρίσιμης μάζας ακτιβιστών που θα καταλάβει γραφεία πρόσφορα για κατάληψη κι ύστερα θα έχουμε επανάσταση...

Η μορφή ακτιβισμού διατηρήθηκε ακόμη κι όταν το περιεχόμενο αυτής της δράσης υπερέβη τη μορφή που το εμπεριέχει. Εξακολουθούμε να σκεφτόμαστε σαν να είμαστε ακτιβιστές που διεξάγουν «καμπάνια» για ένα «θέμα», και επειδή είμαστε ακτιβιστές της «άμεσης δράσης» θα πάμε και θα «δράσουμε» ενάντια στο στόχο μας. Η μέθοδος διεξαγωγής καμπάνιας ενάντια σε συγκεκριμένα έργα ή μεμονωμένες εταιρείες μεταφέρθηκε σ' αυτόν το νέο τρόπο αντιμετώπισης του καπιταλισμού. Προσπαθούμε ν' αντιμετωπίσουμε τον καπιταλισμό και να διαμορφώσουμε αντίληψη για το τι κάνουμε με εντελώς ακατάλληλους όρους, χρησιμοποιώντας μια μέθοδο δράσης κατάλληλη για το φιλελεύθερο ρεφορμισμό. Έτσι, έχουμε το παράδοξο θέμα της «Ημέρας δράσης» ενάντια στον καπιταλισμό — μια εντελώς ανεπαρκής πρακτική.

ρόλοι

Ο ρόλος του ακτιβιστή είναι ένας ρόλος που τον υιοθετούμε σαν αυτόν του αστυνόμου, του γονέα ή του παπά — ένας περίεργος, ψυχολογικός τύπος που χρησιμοποιούμε για να ορίσουμε τον εαυτό μας και τις σχέσεις μας με τους άλλους. Ο ακτιβιστής είναι ένας ειδικός ή ένας ειδήμων της

κοινωνικής αλλαγής —ωστόσο, όσο περισσότερο προσδενόμαστε σ' αυτόν το ρόλο και την ιδέα για το τι είμαστε, τόσο περισσότερο στην πραγματικότητα εμποδίζουμε την αλλαγή που επιθυμούμε. Μια πραγματική επανάσταση συνεπάγεται τη συντριβή όλων των προδιαμορφωμένων ρόλων και την καταστροφή κάθε εξειδίκευσης —την επανάκτηση της ζωής μας. Η απόκτηση του ελέγχου του πεπρωμένου μας, που συνιστά την πράξη της επανάστασης, συνεπάγεται τη δημιουργία νέου εαυτού και νέων μορφών αλληλεπίδρασης και κοινότητας. Και το μόνο που μπορούν να κάνουν οι κάθε είδους «ειδήμονες» είναι να εμποδίσουν κάτι τέτοιο.

Η Καταστασιακή Διεθνής απέτυξε μια αυστηρή κριτική των ρόλων και ιδιαιτέρως του ρόλου του «στρατευμένου» (militant). Η κριτική τους στράφηκε κυρίως ενάντια στους αριστεριστές και τις σοσιαλδημοκρατικές ιδεολογίες επειδή μ' αυτούς κυρίως βρέθηκε αντιμέτωπη. Αν και αυτές οι μορφές αλλοτρίωσης εξακολουθούν να υπάρχουν και είναι ορατές, στους δικούς μας κύκλους είναι ο φιλελεύθερος ακτιβιστής αυτός με τον οποίο ερχόμαστε συχνότερα αντιμέτωποι κι όχι ο στρατευμένος αριστερι-

στής. Εν τούτοις, και οι δύο μοιράζονται πολλά κοινά γνωρίσματα (κάτι που βεβαίως δεν προκαλεί έκπληξη).

Ο καταστασιακός Ραούλ Βανεγκέμ προσδιόρισε τους ρόλους ως εξής: «*Τα στερεότυπα είναι οι κυρίαρχες εικόνες μιας εποχής... Στερεότυπο είναι το υπόδειγμα του ρόλου· ρόλος είναι μια υποδειγματική συμπεριφορά. Η επανάληψη μιας συμπεριφοράς δημιουργεί έναν ρόλο*».⁴ Να υποδύεται κανείς ένα ρόλο σημαίνει να καλλιεργεί ένα φαίνεσθαι, απαρνούμενος κάθε τι αυθεντικό: «*υποκύπτουμε στη γοητεία δάνειων στάσεων*».⁵ Υποδύομενοι έναν ρόλο, ζούμε στη μη αυθεντικότητα —υποβιβάζοντας τη ζωή μας σε μια αλληλουχία κοινοτοπιών— «*κατακερματίζοντας την ημέρα [μας] σε μια αλληλουχία στάσεων επιλεγμένων λίγο-πολύ ασυνείδητα από μια ποικιλία κυρίαρχων στερεότυπων*».⁶ Η διαδικασία αυτή ξεκίνησε από τις πρώτες ήδη μέρες του κινήματος ενάντια στην κατασκευή δρόμων. Μετά την Κίτρινη Τετάρτη στο Τάιφορντ Ντάουν, το Δεκέμβριο του '92,⁷ οι ανταποκρίσεις των Μέσων Ενημέρωσης εστιάστηκαν στη φυλή Ντόνγκακας⁸ και στην αντικουλτουριάρικη όψη των διαδηλωτών με τα dreadlocks. Αρχικά,

το στοιχείο αυτό δεν ήταν καθόλου το επικρατέστερο —υπήρχε π.χ. μια μεγάλη ομάδα από πεζοπόρους υπαίθρου (ramblers) στη φάση της έξωσης.⁹ Όμως όσοι προσελκύστηκαν να πάνε στο Τάιφορντ από τις ανταποκρίσεις των Μέσων Ενημέρωσης νόμιζαν ότι ο καθένας εκεί είχε dreadlocks. Οι ανταποκρίσεις των Μέσων Ενημέρωσης είχαν ως αποτέλεσμα να κρατηθούν μακριά οι «συνηθισμένοι» άνθρωποι και να προσέλθουν περισσότεροι αντικουλτουριάρηδες με dreadlocks —μειώνοντας την ανομοιομορφία των διαδηλωτών. Πιο πρόσφατα, κάτι παρόμοιο συνέβη όταν οι άνθρωποι που οδηγήθηκαν στους τόπους διαμαρτυρίας από τις ανταποκρίσεις του Σουάμπυ,¹⁰ που τις είδαν στην τηλεόραση, άρχισαν να μιμούνται στη δική τους ζωή τις συμπεριφορές που τα Μέσα Ενημέρωσης πρόβαλαν ως γνωρίσματα του ρόλου του «οικολόγου-πολεμιστή».¹¹

«Όπως η παθητικότητα του καταναλωτή είναι ενεργητική παθητικότητα, έτσι κι η παθητικότητα του θεατή έγκειται στην ικανότητά του να υιοθετεί ρόλους και να τους υποδύεται σύμφωνα με τα επίσημα πρότυπα. Η επανάληψη

εικόνων και στερεότυπων προσφέρει έναν αριθμό προτύπων, από τα οποία καθένας οφείλει να επιλέξει έναν ρόλο».¹² Ο ρόλος του ακτιβιστή ή στρατευμένου είναι ένας από αυτούς ακριβώς τους ρόλους, και εντός του, παρόλη την επαναστατική ρητορική που συνοδεύει το ρόλο, βρίσκεται ο υπέρτατος συντηρητισμός. Η υποτιθέμενη επαναστατική δράση του ακτιβιστή είναι μια πληκτική και στείρα συνήθεια — μια αδιάκοπη επανάληψη λίγων ενεργειών που στερούνται οποιασδήποτε δυναμικής για αλλαγή. Οι ακτιβιστές κατά πάσα πιθανότητα θ' αντισταθούν στην αλλαγή, αν αυτή συμβεί, επειδή θα διαρρήξει τις βεβαιότητες του ρόλου τους και τη βολική γωνιά που έφτιαξαν για τον εαυτό τους. Όπως κι οι συνδικαλιστές ηγέτες, οι ακτιβιστές είναι αιώνιοι αντιπρόσωποι και διαμεσολαβητές. Με τον ίδιο τρόπο που οι συνδικαλιστές ηγέτες θα εναντιώνονταν στους εργάτες αν οι τελευταίοι κατάφερναν να καταστήσουν την πάλη τους νικηφόρα, επειδή αυτό θα στερούσε στους πρώτους μια δουλειά, ο ρόλος του ακτιβιστή απειλείται από την αλλαγή. Πράγματι, η επανάσταση, ή και η οποιαδήποτε πραγματική κίνηση προς αυτήν την κατεύθυνση, θα έφερνε μεγάλη αναστάτωση στους ακτιβιστές γιατί θα τους στερούσε το ρόλο τους. Αν ο καθένας γίνεται επαναστάτης, τότε παύεις πλέον να είσαι κάτι ιδιαίτερο, έτσι δεν είναι;

Γιατί λοιπόν συμπεριφερόμαστε σαν ακτιβιστές; Απλώς επειδή είναι η εύκολη επιλογή ενός δειλού; Είναι εύκολο να ενδώσει κανείς και να υποδυθεί το ρόλο του ακτιβιστή διότι αυτός ο ρόλος εναρμονίζεται με αυτήν την κοινωνία και δεν την αμφισβητεί

—ο ακτιβισμός συνιστά μια αποδεκτή μορφή διαφωνίας. Ακόμη κι αν κάνουμε πράγματα, σαν τους ακτιβιστές, που δεν είναι αποδεκτά και είναι παράνομα, η μορφή του ίδιου του ακτιβισμού —το να μοιάζει σαν ένα επάγγελμα— σημαίνει ότι εναρμονίζεται με την ψυχολογία μας και την ανατροφή μας. Διαθέτει μια κάποια έλξη ακριβώς επειδή δεν είναι επαναστατική.

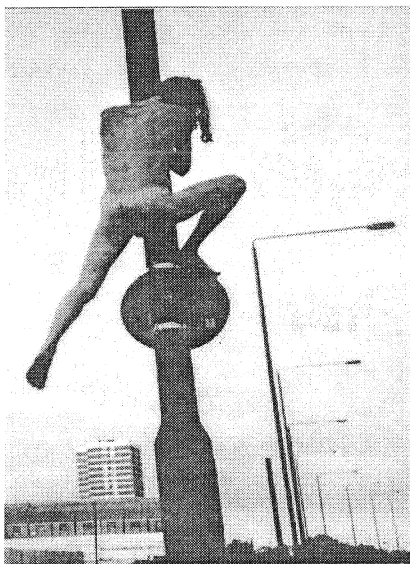
δε χρειαζόμαστε άλλους μάρτυρες

Το κλειδί για να καταλάβουμε το ρόλο του στρατευμένου και του ακτιβιστή είναι η αυτοθυσία —η θυσία του εαυτού στο «σκοπό», ο οποίος θεωρείται ότι είναι διαχωρισμένος από τον εαυτό. Αυτό βεβαίως δεν έχει καμία σχέση με την επαναστατική δράση, η οποία συνίσταται στην κατάκτηση του εαυτού. Το επαναστατικό μαρτύριο συμβαδίζει με την ταύτιση με κάποιο σκοπό διαχωρισμένο από τη ζωή κάποιου. Μια δράση ενάντια στον καπιταλισμό, η οποία θεωρεί τον καπιταλισμό ως κάτι που υπάρχει «εκεί πέρα» στο Σίτυ, είναι εντελώς λανθασμένη —η πραγματική δύναμη του καπιταλισμού βρίσκεται ακριβώς εδώ στην καθημερινή μας ζωή. Αναδημιουργούμε τη δύναμή του κάθε μέρα γιατί το κεφάλαιο δεν είναι πράγμα αλλά κοινωνική σχέση μεταξύ ανθρώπων (και επομένως τάξεων), διαμεσολαβημένη από πράγματα. Δεν υπαινίσσομαι βεβαίως ότι όλοι όσοι συμμετείχαν στα γεγονότα της 18ης Ιουνίου έχουν υιοθετήσει στον ίδιο βαθμό αυτόν το ρόλο και την αυτοθυσία που τον συνοδεύει. Όπως ήδη είπα, το πρόβλημα του ακτιβισμού έγινε ιδιαιτέρως φανερό την 18η Ιουνίου επειδή έγινε την ημέρα εκείνη μια προσπάθεια ν' απαλ-

λαγούμε από τέτοιους ρόλους και τους συνήθεις τρόπους με τους οποίους ενεργούμε. Αυτό που βασικά σκιαγραφείται εδώ είναι τα «χειρότερα», στα οποία μπορεί να οδηγηθεί κανείς υποδύμενος το ρόλο του ακτιβιστή. Ο βαθμός στον οποίο μπορούμε να το αναγνωρίσουμε αυτό μέσα στο δικό μας κίνημα θα μας προσφέρει μια ένδειξη για το πόση δουλειά πρέπει ακόμα να γίνει.

Ο ακτιβιστής κάνει την πολιτική πληκτική και στείρα και απομακρύνει απ' αυτήν τους ανθρώπους, υποδύμενος όμως κανείς το ρόλο καταστρέφεται και ο ίδιος. Ο ρόλος του ακτιβιστή δημιουργεί έναν διαχωρισμό μεταξύ σκοπών και μέσων: αυτοθυσία σημαίνει δημιουργία ενός διαχωρισμού ανάμεσα στην επανάσταση ως έρωτα και απόλαυση στο μέλλον, αλλά ως καθήκον και ρουτίνα τώρα. Η κοσμοαντίληψη του ακτιβισμού κυριαρχείται από την ενοχή και το καθήκον επειδή ο ακτιβιστής δεν αγωνίζεται για τον εαυτό του αλλά για ένα διαχωρισμένο σκοπό: «Όλοι οι **σκοποί** είναι εξίσου **απάνθρωποι**».¹³

Ως ακτιβιστής πρέπει κανείς ν' απαρνηθεί τις επιθυμίες του γιατί η πολιτική δράση του ορίζεται με τρόπο ώστε αυτά τα πράγματα να μη θεωρούνται «πολιτική».

Θέτει την «πολιτική» σε ένα ξεχωριστό κουτί για όλη του τη ζωή. Είναι σαν μια δουλειά... κάνει «πολιτική» από τις 9 έως τις 5 κι ύστερα πηγαίνει σπίτι και κάνει κάτι άλλο. Η «πολιτική», επειδή βρίσκεται σ' αυτό το ξεχωριστό κουτί, μένει ανενόχλητη από οποιεσδήποτε πρακτικές σκέψεις περί αποτελεσματικότητας στον πραγματικό κόσμο. Ο ακτιβιστής αισθάνεται υποχρεωμένος να συνεχίζει να κοπιάζει ενεργώντας με τον ίδιο συνήθη τρόπο, αστόχαστα, ανίκανος να σταματήσει ή να συλλογιστεί, με κύρια συνέπεια να διατηρείται διαρκώς απασχολημένος και να απαλύνει την ενοχή του χτυπώντας, αν χρειαστεί, το κεφάλι του στον τοίχο.

Να είναι κανείς επαναστάτης σημαίνει να γνωρίζει πότε να σταματά και να περιμένει. Είναι σημαντικό να ξέρει πότε και πώς να χτυπήσει για μέγιστη αποτελεσματικότητα, και επίσης πότε και πώς να ΜΗΝ χτυπήσει. Οι ακτιβιστές έχουν αυτήν την πρέπει-να-κάνουμε-κάτι-ΤΩΡΑ στάση, που φαντάζει γεμάτη ενοχή. Και χαρακτηρίζεται από πλήρη έλλειψη τακτικής.

Η αυτοθυσία του στρατευμένου ή του ακτιβιστή αντανakλάται στην εξουσία που έχει πάνω σε άλλους ως ειδήμων —όπως και στη θρησκεία, υπάρχει ένα είδος ιεραρχίας πόνου και φαρισαϊσμού. Ο ακτιβιστής αποκτά εξουσία πάνω σε άλλους χάρη στο μεγαλύτερο βαθμό πόνου του (οι «μη ιεραρχικές» ακτιβιστικές ομάδες αποτελούν στην πραγματικότητα μια «δικτατορία των πιο αφοσιωμένων»). Ο ακτιβιστής χρησιμοποιεί ηθικό καταναγκασμό και ενοχή για ν' ασκεί εξουσία πάνω σε άλλους λιγότερο έμπειρους στη θεολογία του πόνου. Η υποτέλεια που επιβάλλουν οι ακτιβιστές στον εαυτό

τους συμβαδίζει με την υποτέλεια που επιβάλλουν σε άλλους —αμφότεροι υποδουλωμένοι στον «σκοπό». Τα αυτοθυσιαζόμενα πολιτικοποιημένα άτομα εμποδίζουν την ανάπτυξη της δικής τους ζωής και τη δική τους θέληση να ζήσουν —κάτι που γεννά μια πίκρα και μια αντιπάθεια για τη ζωή, οι οποίες κατόπιν στρέφονται προς τα έξω για να μαράνουν κάθε τι άλλο. Είναι οι «*μεγάλοι αρνητές της ζωής...*, οι *θιασώτες της απόλυτης αυτοθυσίας...*, η *ζωή τους διαστρέφεται από τον τερατώδη ασκητισμό τους*».¹⁴ Στο δικό μας κίνημα μπορούμε να το δούμε αυτό, π.χ. στο χώρο δράσης, στον ανταγωνισμό ανάμεσα στην επιθυμία να καθίσει κανείς και να περάσει ευχάριστα την ώρα του ενάντια στη γεμάτη ενοχές ηθική της ενασχόλησης με στήσιμο/ενίσχυση οδοφραγμάτων, και στο ενίοτε υπέρμετρο πάθος με το οποίο καταγγέλλονται οι «λουφαδόροι». Ο αυτοθυσιαζόμενος μάρτυρας προσβάλλεται και σκανδαλίζεται όταν βλέπει άλλους που δε θυσιάζονται. Σαν τον «τίμιο εργάτη» που τόσο φαρμακερά επιτίθεται στον τρακαδόρο ή το χασομέρη, ο ακτιβιστής γνωρίζουμε ότι μισεί να βλέπει άλλους ν' απολαμβάνουν την ώρα που αυτός υποφέρει, κι αυτό επειδή στην πραγματικότητα μισεί αυτό που κάνει και το μαρτύριο στο οποίο έχει μετατρέψει τη ζωή του. Πρέπει να τους σύρει όλους στο βούρκο μαζί του —μια ισότητα αυτοθυσίας.

Στην παλαιά θρησκευτική κοσμολογία ο πετυχημένος μάρτυρας πήγαινε στον παράδεισο. Στη νεώτερη κοσμοαντίληψη, οι πετυχημένοι μάρτυρες περιμένουν πως και πως να περάσουν στην ιστορία. Η μεγαλύτερη αυτοθυσία, η πιο επιτυχημένη αντιγρα-

φή ενός ρόλου (ή, ακόμα καλύτερα, η επιπόνηση ενός νέου για να τον αντιγράψουν οι άνθρωποι — π.χ. ο οικολόγος-πολεμιστής) κερδίζει μια θέση στην ιστορία — στον αστικό παράδεισο.

Η παλαιά αριστερά ήταν ειλικρινής στο κάλεσμά της για ηρωική θυσία: «Θυσιαστείτε με χαρά, αδελφια κι αδελφές! Για τον Σκοπό, για την Καθεστηκυία Τάξη, για το Κόμμα, για την Ενότητα, για Κρέας και Πατάτες!»¹⁵ Σήμερα, όμως, αυτό συγκαλύπτεται: ο Βανεγκέμ κατηγορεί τους «νεαρούς, αριστεριστές ριζοσπάστες» επειδή «μπαίνουν στην υπηρεσία ενός Σκοπού — του “καλύτερου” από κάθε άλλον. Περνάνε το δημιουργικό τους χρόνο μοιράζοντας προκηρύξεις, κολλώντας αφίσες, διαδηλώνοντας ή αποδοκιμάζοντας τοπικούς πολιτικούς. Γίνονται άτομα στρατευμένα, που φετιχοποιούν τη δράση επειδή άλλοι σκέφτονται για λογαριασμό τους».¹⁶

Αυτό αναφέρεται σ' εμάς —ιδιαίτερα αυτό σχετικά με τη φετιχοποίηση της δράσης. Στις αριστερές ομάδες οι στρατευμένοι είναι ελεύθεροι να ασχολούνται διαρκώς με κάτι επειδή ο ηγέτης της ομάδας ή ο γκουρού έχει έτοιμη τη «θεωρία», η οποία αμέσως γίνεται αποδεκτή και πίνεται μονορούφι —«η κομματική γραμμή». Με τους ακτιβιστές της άμεσης δράσης είναι κάπως διαφορετικά —η δράση φετιχοποιείται, περισσότερο όμως λόγω μιας αποστροφής για οποιαδήποτε θεωρία.

Αν και παρόν, αυτό το στοιχείο του ρόλου του ακτιβιστή, ο οποίος βασίζεται στην αυτοθυσία και το καθήκον, δεν ήταν τόσο σημαντικό την 18η Ιουνίου. Το πιο σημαντικό για μας είναι η αίσθηση του διαχωρισμού από τους «συ-

νηθισμένους ανθρώπους», που συνεπάγεται ο ακτιβισμός. Υπάρχουν άτομα που ταυτίζονται με κάποια παράξενη υποκουλτούρα ή κλίκα ως ένα «εμείς», το οποίο αντιτίθεται σε ένα «αυτοί», που περιλαμβάνει όλον τον υπόλοιπο κόσμο.

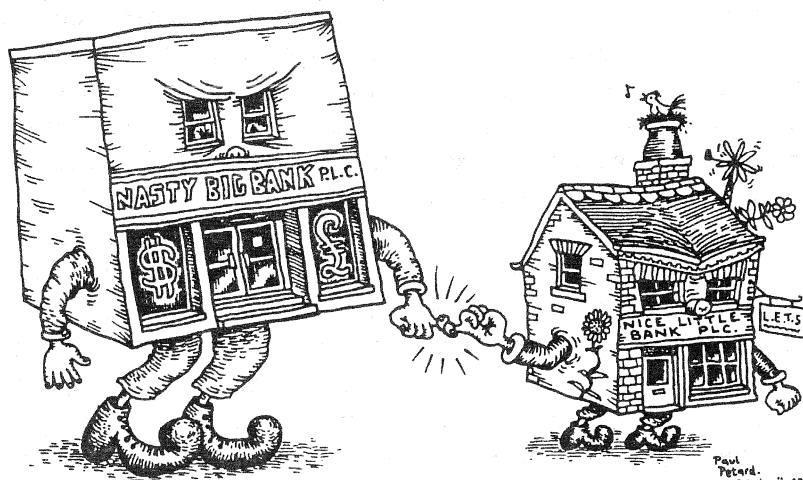
απομόνωση

Ο ρόλος του ακτιβιστή συνιστά μια αυτοεπιβεβλημένη απομόνωση από όλους αυτούς με τους οποίους θα έπρεπε να έχουμε επαφές. Όταν υποδύεται κανείς το ρόλο ενός ακτιβιστή διαχωρίζεται από την υπόλοιπη ανθρωπινή φυλή ως κάποιος που είναι ξεχωριστός και διαφορετικός. Οι άνθρωποι τείνουν να φαντάζονται τον εαυτό τους στον πληθυντικό (σε ποιον αναφέρεσαι όταν λες «εμείς»;), σαν να αναφέρονται σε κάποια κοινότητα ακτιβιστών μάλλον, παρά σε μια τάξη. Π.χ., πριν από λίγο καιρό ήταν της μόδας στους κύκλους των ακτιβιστών να υποστηρίζουν την άποψη ότι «όχι πια μονοθεματικοί αγώνες» καθώς και τη σημασία του «να κάνουμε επαφές». Ωστόσο, η αντίληψη πολλών ατόμων για το τι συνεπάγεται αυτό ήταν το να «κάνουν επαφές» με άλλους ακτιβιστές και άλλες ομάδες που ασχολούνταν με καμπάνιες. Η 18η Ιουνίου το έδειξε αυτό πολύ καλά, αφού η

όλη ιδέα ήταν να συγκεντρωθούμε όλοι οι εκπρόσωποι όλων των διαφόρων ποικίλων σκοπών ή θεμάτων σε ένα μέρος μια δεδομένη στιγμή, εξορίζοντας εκουσίως τον εαυτό μας στο γκέτο των καλών σκοπών.

Επίσης, τα διάφορα δίκτυα επαφών, που ξεφύτρωσαν προσφάτως σ' όλη τη χώρα —η Συμμαχία Εξεγερμένων του Μπράιτον, η NASA του Νότιγχαμ, η Εξεγερσιακή Συνέλευση του Μάντσεστερ, το London Underground κ.λπ. —έχουν έναν παρόμοιο στόχο: να φέρουν σε επαφή όλες τις ομάδες ακτιβιστών μιας περιοχής. Δεν το αντιμάχομαι αυτό —συνιστά μια απαραίτητη προϋπόθεση για οποιαδήποτε περαιτέρω δράση. Θα έπρεπε όμως αυτό να γίνει αντιληπτό ως αυτό που πράγματι είναι: μια εξαιρετικά περιορισμένη μορφή «επίτευξης επαφών». Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το κοινό που έχουν οι ομάδες που συμμετέχουν σ' αυτές τις συσπειρώσεις: συνιστούν ομάδες ακτιβιστών —αυτό με το οποίο πρακτικά ασχολούνται φαίνεται ότι αποτελεί υποδεέστερο ζήτημα.

Δεν αρκεί απλώς να επιδιώκει κανείς να φέρει σε επαφή όλους τους ακτιβιστές του κόσμου, ούτε αρκεί να επιδιώκει να μετατρέψει περισσότερα άτομα σε ακτιβιστές. Σε αντίθεση με ό,τι

Paul Peters.
ppetersd@hotmail.com

μπορεί να νομίζουν μερικοί, δε θα κάνουμε ούτε ένα βήμα προς την επανάσταση αν πλήθη απόμων γίνουν ακτιβιστές. Κάποιοι φαίνεται να έχουν την παράξενη ιδέα ότι αυτό που χρειάζεται είναι να πεισθεί με κάποιο τρόπο ο καθένας να γίνει ακτιβιστής σαν κι εμάς, κι ύστερα θα έχουμε επανάσταση. Λέει ο Βανεγκέμ: «*Η επανάσταση γίνεται κάθε μέρα ενάντια στους ειδικούς της επανάστασης*».¹⁷

Ο στρατευμένος ή ο ακτιβιστής είναι ένας ειδικός της κοινωνικής αλλαγής ή της επανάστασης. Ο ειδικός στρατολογεί άλλους στο δικό του μικροσκοπικό τομέα εκδίκευσης για να αυξήσει τη δική του δύναμη και άρα να αποτρέψει την πραγμάτωση της δικής του αδυναμίας. «*Ο ειδικός ...φοράει το ρόλο για να μαγνητίσει τους άλλους στο ρόλο*».¹⁸ Σαν ένα πυραμιδοειδές διάγραμμα πωλήσεων, η ιεραρχία αυτοαντιγράφεται —στρατολογείται κάποιος, και για να μη βρίσκεται στον πάτο της πυραμίδας πρέπει να στρατολογήσει περισσότερα άτομα για να βρεθούν από κάτω του, άτομα τα οποία κάνουν κατόπιν το ίδιο. Η αναπαραγωγή της αλλοτριωμένης κοινωνίας ρόλων επιτυγχάνεται μέσω των ειδικών.

Ο Ζακ Καμάτ, στο κείμενό του «Περί Οργάνωσης» (1969),¹⁹ σημειώνει με οξυδέρκεια ότι οι πολιτικές ομαδοποιήσεις συχνά καταλήγουν να γίνουν «συμμορίες», που αυτοπροσδιορίζονται βάσει του αποκλεισμού —το κάθε μέλος της ομάδας δείχνει πίστη πρώτα στην ομάδα κι όχι στον αγώνα. Η κριτική του Ζακ Καμάτ ισχύει ιδιαιτέρως για αυτούς που αποτελούσαν το στόχο της: τις μυριάδες σέκτες και γκρουπούσκουλα της αριστεράς, όμως ισχύει σε μικρότερο βαθμό

και για τη νοοτροπία του ακτιβιστή.

Η πολιτική ομάδα ή το κόμμα υποκαθιστά το προλεταριάτο και καθίσταται υψίστης σημασίας η επιβίωση και αναπαραγωγή της —η επαναστατική δράση γίνεται συνώνυμο της «οικοδόμησης του κόμματος» και της στρατολόγησης μελών. Η ομάδα θεωρεί ότι έχει έναν μοναδικό δεσμό με την αλήθεια και οποιονδήποτε εκτός ομάδας τον αντιμετωπίζει ως ηλίθιο που χρειάζεται να εκπαιδευτεί από αυτήν την πρωτοπορία. Αντί μιας ισότιμης διαμάχης μεταξύ συντρόφων έχουμε αντιθέτως το διαχωρισμό θεωρίας και προπαγάνδας, όπου η ομάδα έχει τη δική της θεωρία, η οποία κρατείται σχεδόν μυστική με την πεποίθηση ότι οι εγγενώς λιγότερο ικανοί πνευματικά παθητικοί καταναλωτές πρέπει να προσελκυσθούν στην οργάνωση μέσω μιας λαϊκίστικης στρατηγικής, πριν εμφανιστεί αιφνιδώς σ' αυτούς η πολιτική άποψη της ομάδας. Αυτή η δόλια μέθοδος προσέγγισης όσων βρίσκονται εκτός ομάδας είναι ίδια μ' αυτήν μιας θρησκευτικής αίρεσης —δε θα σου πούνε ποτέ στα ίσια τι αντιπροσωπεύουν.

Μπορούμε να δούμε σ' αυτό κάποιες ομοιότητες με τον ακτιβισμό: στον τρόπο με τον οποίο οι ακτιβιστές δρουν σαν μια αριστερίστικη σέκτα. Ο ακτιβισμός συλλήβδην έχει κάποια από τα χαρακτηριστικά μιας «συμμορίας». Οι συμμορίες ακτιβιστών συχνά καταλήγουν να γίνονται διαταξικές συμμαχίες, συμπεριλαμβάνοντας κάθε είδους φιλελεύθερους ρεφορμιστές επειδή είναι κι αυτοί «ακτιβιστές». Τα άτομα θεωρούν τον εαυτό τους πρωτίστως ως ακτιβιστή και η πίστη τους στρέφεται πρωτίστως στην κοινότητα ακτιβιστών κι όχι στον ίδιο τον

αγώνα. Η «συμμορία» είναι μια απατηλή κοινότητα που μας αποσπά από τη δημιουργία μιας ευρύτερης κοινότητας αντίστασης. Η ουσία της κριτικής που ασκεί ο Καμάτ συνιστά επίθεση στη δημιουργία μιας διαίρεσης εσωτερικού/εξωτερικού ανάμεσα στην ομάδα και την τάξη. Καταλήγουμε να θεωρούμε τον εαυτό μας ακτιβιστή και επομένως διαχωρισμένο, και με διαφορετικά συμφέροντα, από τη μάζα των ανθρώπων της εργατικής τάξης.

Η δράση μας θα έπρεπε να συνιστά άμεση έκφραση ενός αληθινού αγώνα κι όχι επιβεβαίωση της διαχωριστικότητας και διακριτότητας μιας συγκεκριμένης ομάδας. Στο εσωτερικό των μαρξιστικών ομάδων, το σημαντικότερο πράγμα που καθορίζει την εξουσία είναι η κατοχή «θεωρίας», ενώ στους κύκλους των ακτιβιστών τα πράγματα διαφέρουν, όχι όμως και τόσο πολύ. Η κατοχή του σχετικού «κοινωνικού κεφαλαίου» —γνώση, εμπειρία, επαφές, εξοπλισμός κ.λ.π.— είναι το πρωταρχικό πράγμα που καθορίζει την εξουσία μέσα σε κάθε ομάδα.

Ο ακτιβισμός αναπαράγει μέσα στη λειτουργία του τη δομή αυτής της κοινωνίας: «*Όταν ο εξεγερμένος αρχίζει να πιστεύει ότι αγωνίζεται για κάποιο ανώτερο καλό, τότε ενθαρρύνεται η εξουσιαστική αρχή*».²⁰ Αυτό δεν είναι καθόλου ασήμαντο. Αντιθέτως, βρίσκεται στον πυρήνα των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Ο καπιταλισμός είναι μια κοινωνική σχέση μεταξύ ανθρώπων, διαμεσολαβημένη από πράγματα —η βασική αρχή της αλλοτρίωσης είναι ότι ζούμε τη ζωή μας υπηρετώντας κάποιο **πράγμα** που εμείς οι ίδιοι δημιουργήσαμε. Αν αναπαράγουμε αυτή τη δομή στ' όνομα μιας πολιτικής

που αυτοχαρακτηρίζεται αντικαπιταλιστική, τότε έχουμε χάσει πριν καν αρχίσουμε. Δεν μπορούμε να πολεμήσουμε την αλλοτρίωση με αλλοτριωμένα μέσα.

μια μετριοπαθής πρόταση

Αυτή η μετριοπαθής πρόταση λέει ότι θα πρέπει ν' αναπτύσσουμε τρόπους δραστηριοποίησης που να είναι αρκούντως κατάλληλοι για τις ριζοσπαστικές ιδέες μας. Το έργο αυτό δεν θα είναι εύκολο, και ο συγγραφέας αυτού του σύντομου κειμένου δεν έχει μεγαλύτερη διορατικότητα από οποιονδήποτε άλλον σχετικά με τον τρόπο που θα το πετύχουμε αυτό. Δεν ισχυρίζομαι ότι η 18η Ιουνίου θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί ή να δεχτεί επίθεση. Στην πραγματικότητα, συνιστούσε μια θαρραλέα προσπάθεια να υπερβούμε τους περιορισμούς μας και να δημιουργήσουμε κάτι καλύτερο απ' αυτό που έχουμε σήμερα. Πάντως, στις προσπάθειες της ημέρας εκείνης να απεμπλακούμε από τους παμπάλαιους και σχηματικούς τρόπους δραστηριοποίησης, έγιναν φανερά τα

δεσμά που εξακολουθούν να μας δένουν με το παρελθόν. Η κριτική που άσκησα δεν αφορά ειδικά την ημέρα αυτή. Ωστόσο, υπάρχει ένα πρότυπο ακτιβισμού που στη χειρότερη εκδοχή του εμπίπτει σε ό,τι σκιαγράφησα παραπάνω, και η 18η Ιουνίου είναι σε κάποιο βαθμό τμήμα αυτού του προτύπου. Εναπόκειται σ' εσάς ν' αποφασίσετε το μέγεθος αυτού του βαθμού.

Ο ακτιβισμός είναι μια μορφή που μας επιβάλλεται εν μέρει από την αδυναμία μας. Όπως και στη συντονισμένη δράση που ανέπτυξαν οι Reclaim the Streets και οι λιμενεργάτες του Λίβερπουλ²¹ βρισκόμαστε σε εποχές όπου η ριζοσπαστική πολιτική είναι συχνά προϊόν αμοιβαίας αδυναμίας και απομόνωσης. Αν είναι έτσι, ίσως να μην έχουμε καν τη δύναμη να απεμπλακούμε από το ρόλο του ακτιβιστή. Ίσως να πρόκειται για το ότι σε καιρούς που ο αγώνας παίρνει την κατιούσα, όσοι εξακολουθούν να εργάζονται για την κοινωνική επανάσταση περιθωριοποιούνται και καταλήγουν να θεωρούνται (και να θεωρούν τον εαυτό τους) ως μια ξεχωριστή διαχωρισμένη ομάδα ανθρώπων. Ίσως να πρόκειται για το ότι αυτό μπορεί να διορθωθεί μόνο από μια γενική προς τα άνω ώθηση του αγώνα, όπου δεν θα είμαστε πλέον τα ούφο και οι μυστήριοι αλλά θα φαίνεται ότι εκφράζουμε απλώς αυτό που βρίσκεται στο μυαλό του καθενός. Για να δουλέψουμε, πάντως, για την κλιμάκωση του αγώνα θα χρειαστεί να απεμπλακούμε στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό από το ρόλο του ακτιβιστή —θα χρειαστεί να προσπαθούμε διαρκώς να ωθούμε τις ανεπάρκειες και τους περιορισμούς μας στα όριά τους.

Ιστορικά, όσα κινήματα έφθασαν

πολύ κοντά στην αποσταθεροποίηση ή την κατάργηση ή την υπέρβαση του καπιταλισμού δεν πήραν καθόλου τη μορφή του ακτιβισμού —η οποία είναι στην ουσία μια πολιτική μορφή και μια μέθοδος να ενεργείς κατάλληλα για το φιλελεύθερο ρεφορμισμό, η οποία ωθείται πέραν των ορίων της και χρησιμοποιείται για επαναστατικούς σκοπούς. Ο ρόλος καθεαυτού του ακτιβιστή πρέπει να είναι προβληματικός για όσους επιθυμούν την κοινωνική επανάσταση.

υστερόγραφο

(από το Do or Die, no. 9, Δεκέμβρης 2000)

Πολλά από τα άρθρα που περιείχε η μπροσούρα *Σκέψεις για την 18η Ιουνίου* επαναλάμβαναν σχεδόν μονότονα ότι ο καπιταλισμός είναι μια κοινωνική σχέση και δεν έχει απλώς να κάνει με μεγάλες τράπεζες, επιχειρήσεις ή διεθνή οικονομικά ιδρύματα. Η επισήμανση αυτή είναι σημαντική κι αξίζει να γίνεται, όμως το *Βάλτε ένα τέλος στον ακτιβισμό* σας στόχευε αλλού.

Επομένως, το συμπέρασμα στο οποίο κατέληγαν αυτά τα άλλα άρθρα αποτέλεσε την αφετηρία για ετούτο εδώ: αν αληθεύει ότι ο καπιταλισμός είναι μια κοινωνική σχέση βασισμένη στην παραγωγή και στις σχέσεις μεταξύ τάξεων, τότε τι επιπτώσεις έχει αυτό στη δραστηριότητά μας και στη μέθοδο της επίθεσής μας εναντίον του; Ο πυρήνας του άρθρου και η αρχική έμπνευση για τη σύνταξή του είναι το κεφάλαιο «Μορφή και Περιεχόμενο». Πολλοί άνθρωποι σκέφτηκαν ότι ήταν λίγο περίεργη η ιδέα για μια «Ημέρα δράσης ενάντια στον καπιταλισμό». Η πρωταρχική πρό-

θεση του άρθρου ήταν να συγκεκριμενοποιήσει τι ήταν αυτό που καθιστούσε την ιδέα αυτή λίγο περίεργη, ασυνάρτητη, αντιφατική.

Φαινόταν να υπάρχει μια ομοιότητα ανάμεσα στον τρόπο με τον οποίο εξακολουθούσαμε να ενεργούμε σαν φιλελεύθεροι ακτιβιστές —οργανώνοντας καμπάνιες κατά του καπιταλισμού, λες και επρόκειτο για άλλο ένα ακόμα μερικό ζήτημα, άλλον ένα «σκοπό»— και στην κριτική που άσκησε ο Βανεγκέμ στον στρατευμένο αριστεριστή, η πολιτική του οποίου συνίσταται σε μια σειρά καθηκόντων, τα οποία διεκπεραιώνει στο όνομα ενός εξωτερικού «στόχου». Είναι αλήθεια ότι ο ακτιβιστής και ο στρατευμένος μοιράζονται αυτό το κοινό χαρακτηριστικό, όμως αυτό είναι σχεδόν **το μόνο** κοινό που έχουν. Έκανα το λάθος να προσδώσω στον ακτιβιστή και όλα τα άλλα γνωρίσματα που ο Βανεγκέμ απέδιδε στον «στρατευμένο», ενώ σε γενικές γραμμές δεν χαρακτηρίζουν τον ακτιβιστή. Ως αποτέλεσμα, εκτενή τμήματα του άρθρου γίνονται αντιληπτά ως μια υπέρ το δέον σκληρή και ανακριβής απεικόνιση του κινήματος της άμεσης δράσης. Η χαρακτηριστική χολή των Καταστασιακών ήταν πιο ενδεδειγμένη για χρήση ενάντια στους χαμάληδες των αριστερικών κομμάτων παρά για να περιγράψει το είδος της πολιτικής που ακολουθήθηκε την 18η Ιουνίου. Η αυτοθυσία, το μαρτύριο και η ενοχή, τα οποία ο Βανεγκέμ προσδιόριζε ως κεντρικά γνωρίσματα της πολιτικής του «στρατευμένου», συνιστούν κατά πολύ λιγότερο ένα γνώρισμα της πολιτικής της άμεσης δράσης, στην οποία αντιθέτως ασκείται συνήθως κριτική περισ-

σότερο για το ακριβώς αντίθετο ελάττωμα: το *lifestylism*.

Όπως πολύ εύστοχα την σκιαγράφησε μια κριτική στο αμερικάνικο περιοδικό *The Bad Days Will End!*,¹ η αρχική ιδέα που ώθησε στη συγγραφή του άρθρου και αυτή η επαναδιατύπωση της κριτικής του Βανεγκέμ στον «στρατευμένο» αριστεριστή, με στόχο τώρα το φιλελεύθερο «ακτιβιστή», συνδυάστηκαν άσχημα για τη συγγραφή ενός άρθρου το οποίο αποτελεί ένα δύσχρηστο κράμα του αντικειμενικού (Μέσα σε ποια κοινωνική κατάσταση ζούμε; Ποιες μορφές δράσης είναι κατάλληλες;) και του υποκειμενικού (Γιατί νιώθουμε σαν ακτιβιστές; Γιατί έχουμε αυτή τη νοοτροπία; Μπορούμε ν' αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας;). Δεν είναι τόσο ότι δόθηκε έμφαση στην υποκειμενική πλευρά του ακτιβισμού εις βάρος της αντικειμενικής, όσο μάλλον ότι ακριβώς τα πραγματικά προβλήματα που δημιουργούνται από τον τρόπο δράσης των ακτιβιστών καταλήγουν να θεωρούνται απλά προϊόντα αυτής της «ακτιβιστικής νοοτροπίας». Το άρθρο *Βάλτε ένα τέλος στον ακτιβισμό* σας μπορεί λοιπόν να διαβαστεί με τρόπο που να φαίνεται ότι

αντιστρέφεται η αιτία και το αποτέλεσμα, και ότι υποδηλώνει πως αν απλώς «βάλουμε ένα τέλος» σ' αυτόν το διανοητικό ρόλο, τότε θα μεταβληθούν κι οι αντικειμενικές συνθήκες:

*«Η μεγαλύτερη αδυναμία του άρθρου Βάλτε ένα τέλος στον ακτιβισμό σας είναι αυτή η μονοδιάστατη έμφαση στην "υποκειμενική" πλευρά του κοινωνικού φαινομένου του ακτιβισμού. Η έμφαση δίνεται σ' ένα προφανές συμπέρασμα που υπονοείται από το επιχείρημα: αν ο ακτιβισμός είναι μια διανοητική στάση ή "ρόλος", τότε μπορεί κανείς να τον αλλάξει, όπως αλλάζει γνώμη, ή να τον βγάλει από πάνω του, όπως βγάζει μια μάσκα ή ένα κοστούμι... Το υπονοούμενο είναι φανερό: παύεις να μένεις προσκολλημένος, εγκαταλείπεις το ρόλο, "βάζεις ένα τέλος στον ακτιβισμό", και θα αφαιρεθεί έτσι επιθυμητή αλλαγή».*²

Το άρθρο βεβαίως δεν πρότεινε ποτέ ότι θα μπορούσαμε απλώς να απαλλαγούμε από το πρόβλημα νοερώς. Ήθελε απλώς να υποβάλλει την ιδέα ότι θα μπορούσαμε ν' απαλλαγούμε από ένα εμπόδιο και μια αυταπάτη σχετικά με την κατάστασή μας, ως ένα βήμα για να αμφισβητή-

σουμε αυτήν την κατάσταση, και ότι από μια νέα θέση θα μπορούσαμε ν' αρχίσουμε ν' ανακαλύπτουμε έναν αποτελεσματικότερο και καταλληλότερο τρόπο δράσης.

Είναι τώρα σαφές ότι ήταν λάθος η απρόσεκτη σύνδεση του Βανεγκέμ με μια έρευνα σχετικά με το άτοπο και το περιέργο της ιδέας για μια ημέρα δράσης ενάντια στον καπιταλισμό. Ένα λάθος που έγινε λόγω μιας άκρως απερίσκεπτης οικειοποίησης Καταστασιακών ιδεών, δίχως να εξεταστεί ο πραγματικός βαθμός συνάφειας που υπήρχε ανάμεσα σ' αυτές και την πρωταρχική ιδέα του άρθρου. Η θεωρία περί ρόλων είναι ίσως το ασθενέστερο σημείο των ιδεών του Βανεγκέμ, και ο Ζιλ Ντωβέ, στο κείμενό του «Κριτική της Καταστασιακής Διεθνούς», φτάνει στο σημείο να πει: «Ο Βανεγκέμ ήταν η πιο αδύναμη πλευρά της Κ.Δ., αυτή που αποκαλύπτει όλες της τις αδυναμίες».³ Λόγια που είναι πιθανώς λίγο σκληρά. Όμως παρόλα αυτά, ο εκφυλισμός που υπέστησαν οι καταστασιακές ιδέες μετά την αποσύνθεση της Κ.Δ., από το '68 κι ύστερα, είχε ως αφετηρία του τα χειρότερα στοιχεία της «ριζοσπαστικής υποκειμενικότητας» του Βανεγκέμ, με τα χειρότερα παραδείγματα να εκφυλίζονται τελικά σε αστικό ατομικισμό.⁴ Το ότι αυτό το στοιχείο της Καταστασιακής σκέψης είναι αυτό που απεδείχθη πιο εύκολο ν' αφομοιωθεί θα έπρεπε να μας κάνει να σκεφτούμε πριν το αποδεχτούμε.

επανάσταση μέσα στο κεφάλι σου

Αυτός ο υπερτονισμός, στο αρ-

θρο, της θεωρίας περί ρόλων και της υποκειμενικής πλευράς των πραγμάτων εμπόδισε κάποιους ν' αντιληφθούν την αρχική ώθηση αυτού του άρθρου. Αυτή η αφετηρία και προϋπόθεση δεν ήταν ίσως αρκετά σαφής, γιατί κάποι-οι φαίνεται ότι υπέθεσαν πως στόχος του άρθρου ήταν να κάνει ένα κάποιο σχόλιο σχετικά με την ατομική ψυχολογική υγεία. Το *Βάλτε ένα τέλος στον ακτιβισμό σας* δεν ήθελε να είναι ένα άρθρο ή μια άσκηση στη ριζοσπαστική θεραπεία. Η κύρια πρόθεση του άρθρου, όσο αδέξια κι αν εκφράστηκε, ήταν να αναφέρεται πάντα στη συλλογική δράση μας —τι κάνουμε και πως μπορούμε να το κάνουμε καλύτερα.

Ωστόσο, υπήρχε κάποια ουσία στον «υποκειμενισμό» του κύριου τμήματος του άρθρου. Ο λόγος που το άρθρο καταπιανόταν τόσο με τις ιδέες μας και την εικόνα που έχουμε στο νου μας για τον εαυτό μας δεν είναι επειδή σκέφτηκα ότι αν αλλάξουμε τις ιδέες μας όλα κατόπιν θα είναι εντάξει, αλλά επειδή δεν είχα **τίποτα** να πω για τη δράση μας. Αυτή ήταν μια κριτική διατυπωμένη σαφώς εκ των έσω και άρα μια αυτοκριτική, και εξακολουθώ να δρω σε μεγάλο βαθμό στα πλαίσια μιας «ακτιβιστικής» πολιτικής. Όπως ξεκάθαρα είπα, δεν έχω κατ' ανάγκη κάποια σαφέστερη ιδέα από οποιονδήποτε άλλον αναφορικά με το πως να προχωρήσουμε στην εκδίπλωση νέων μορφών δράσης, καταλληλότερων για μια «αντικαπιταλιστική» προοπτική. Η 18η Ιουνίου ήταν μια θαρραλέα προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση, και το άρθρο δεν ήταν μια κριτική της δράσης καθεαυτό της ημέρας αυτής. Σίγουρα εγώ δεν θα μπορούσα να κάνω κάτι καλύτε-

ρο απ' αυτό.

Αν και το άρθρο είχε τίτλο «Βάλτε ένα τέλος στον ακτιβισμό σας», **καθόλου** δεν ήθελα να προτείνω να σταματήσουν οι άνθρωποι να καταστρέφουν γενετικά μεταλλαγμένες σοδειές, να προκαλούν καταστροφές στο Σί-τυ και να διαταράσσουν τις συγκεντρώσεις των πλουσίων και των ισχυρών, ή να σταματήσουν κάποια από τις άλλες μυριάδες πράξεις αντίστασης στις οποίες προβαίνουν οι «ακτιβιστές». Αυτό που επεδίωξα να αμφισβητήσω ήταν περισσότερο ο τρόπος που κάνουμε ό,τι κάνουμε και αυτό που θεωρούμε ότι πετυχαίνουμε με ό,τι κάνουμε. Επειδή το άρθρο είχε ελάχιστα πράγματα να προτείνει αναφορικά με μια αντικειμενική πρακτική δραστηριότητα, η έμφαση στο υποκειμενικό το έκανε να φαίνεται σαν να θεωρούσα ότι τα προβλήματα αυτά υπήρχαν **μόνο** μέσα στο κεφάλι μας.

Να θεωρούμε βεβαίως τον εαυτό μας ακτιβιστή και μέλος μιας κοινότητας ακτιβιστών δε συνιστά παρά αναγνώριση της αλήθειας, και δεν υπάρχει τίποτα παθολογικό σ' αυτό. Το πρόβλημα που προσπάθησα να φωτίσω ήταν η **ταύτιση** με το ρόλο του ακτιβιστή —η χαρά να είναι κανείς ριζοσπαστική μειοψηφία. Θέλησα ν' αμφισβητήσω το ρόλο, να κάνω τους ανθρώπους να μην ικανοποιούνται μ' αυτόν ακόμα κι όταν τον υποδύονται. Μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο έχουμε μια ευκαιρία ν' απαλλαγούμε απ' αυτόν.

Προφανώς είμαστε περιορισμένοι μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες μας. Σε περιόδους που η ταξική πάλη υποχωρεί, οι επαναστάτες αποτελούν μια μειοψηφία ακόμα μικρότερη απ' αυτήν που ούτως ή άλλως είναι. Πιθα-

νώς δεν έχουμε άλλη επιλογή από το να εμφανιζόμαστε σαν μια παράξενη υποκουλτούρα. Έχουμε όμως μια επιλογή σχετική με τη στάση μας σ' αυτήν την κατάσταση, και αν κατορθώσουμε να ξεφορτωθούμε τη νοερή ταύτιση με το ρόλο μπορεί τότε ν' ανακαλύψουμε ότι υπάρχει πράγματι κάποιος χώρος για ελιγμούς εντός του ρόλου, και μπορούμε επομένως να προσπαθούμε να ξεκόψουμε από την ακτιβιστική πρακτική σε όποιο βαθμό μπορούμε. Σημασία έχει ότι αν αμφισβητήσουμε το «υποκειμενικό» στοιχείο —την εικόνα του ακτιβιστή που έχουμε για τον εαυτό μας— θα κάνουμε τουλάχιστον ένα βήμα και προς την κατεύθυνση της υπέρβασης του «αντικειμενικού» στοιχείου του ρόλου. Όπως είπα στο άρθρο, μόνο με μια γενική κλιμάκωση του ταξικού αγώνα θα είναι σε θέση οι ακτιβιστές να ξεφορτωθούν πλήρως το ρόλο τους, στο μεταξύ όμως: *«για να κλιμακωθεί ο αγώνας θα χρειαστεί να ξεκόβουμε σε όποιο βαθμό μπορούμε από το ρόλο του ακτιβιστή —να προσπαθούμε διαρκώς να ωθούμε τους περιορισμούς και τους καταναγκασμούς μας στα όριά τους»*. Και αυτή ακριβώς ήταν η ουσία του άρθρου.

Γιατί αν δεν μπορούμε τώρα να υπερβούμε το ρόλο έστω και με τη σκέψη, τότε τι ελπίδες έχουμε για ν' απαλλαγούμε απ' αυτόν; Θα έπρεπε έστω και λίγο να μην ικανοποιούμαστε με το να είμαστε μια ριζοσπαστική μειοψηφία και να προσπαθούμε να γενικεύσουμε τον αγώνα για να πετύχουμε την αναγκαία ανάκαμψή του. Η εγκατάλειψη της νοοτροπίας του ακτιβιστή είναι απαραίτητη αλλά όχι επαρκής για την εγκατάλειψη του ρόλου στην πράξη.

εργάτες ξεσηκωθείτε!

Αν και το άρθρο παρέλειπε να προτείνει κάποια πραγματική αλλαγή στη συμπεριφορά, πέρα απ' το να λέει ότι χρειαζόμασταν κάποια, ίσως θα ήταν τώρα σωστό να πω κάτι επ' αυτού. Πως μπορούμε να βγάλουμε την «πολιτική» έξω από το ξεχωριστό κουτί της, στο οποίο γίνεται αντιληπτή ως ένας εξωτερικός σκοπός στον οποίο αφιερωνόμαστε;

Πολλές από τις κριτικές που δέχεται το κίνημα της άμεσης δράσης περιστρέφεται γύρω από παρόμοια θέματα.⁵ Ο καπιταλισμός βασίζεται στην εργασία· οι αγώνες μας εναντίον του δεν έχουν ως βάση τους την εργασία αλλά το εντελώς αντίθετο —είναι αγώνες που δίνουμε έξω από οποιαδήποτε δουλειά μπορεί να κάνουμε. Οι αγώνες μας δε βασίζονται στις άμεσες ανάγκες μας (π.χ. απεργία για μεγαλύτερους μισθούς)· φαντάζουν ασύνδετοι, αφηρημένοι. Οι «ημέρες δράσης» μας κ.ο.κ. δεν έχουν καμία σύνδεση με οποιονδήποτε ευρύτερο εν εξελίξει αγώνα στην κοινωνία. Αντιμετωπίζουμε τον καπιταλισμό λες και είναι κάτι εξωτερικό, παραβλέποντας τη δική μας σχέση μαζί του. Τα ζητήματα αυτά επάναλαμβάνονται ξανά και ξανά στις κριτικές που ασκούνται στο κίνημα της άμεσης δράσης (στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και το *Βάλτε τέλος στον ακτιβισμό σας* αλλά και πολλές άλλες).

Δε συνιστά κατ' ανάγκη πρόβλημα το ότι οι άνθρωποι δεν αντιλαμβάνονται ότι το κεφάλαιο είναι μια κοινωνική σχέση και ότι έχει να κάνει τόσο με την παραγωγή, όσο και με τράπεζες και χρηματιστήρια, εδώ όσο και στον Τρίτο Κόσμο, ή ότι το κεφάλαιο είναι μια σχέση μεταξύ τάξεων. Το θέμα είναι ότι ακόμα και όταν

αυτό γίνεται αντιληπτό, η στάση μας παραμένει στάση ενός απ' έξω που κοιτά μέσα και που αποφασίζει σε ποιο σημείο να χτυπήσει το σύστημα. Ο αγώνας μας κατά του καπιταλισμού δε βασίζεται στη σχέση **μας** με τη δημιουργία αξίας, με τη δουλειά. Το σύνολο των ατόμων που συγκροτούν το κίνημα της άμεσης δράσης κατέχει περιθωριακές θέσεις στην κοινωνία: άτομα που είναι άνεργοι, σπουδαστές ή εργάζονται σε διάφορες προσωρινές ή εφήμερες δουλειές. Δεν κατοικούμε πραγματικά τον κόσμο της παραγωγής αλλά ζούμε βασικά στη σφαίρα της κατανάλωσης και της κυκλοφορίας. Η όποια ενότητα διακρίνει το κίνημα της άμεσης δράσης δεν πηγάζει από την κοινή επαγγελματική δουλειά όλων ή την κοινή περιοχή κατοίκησης. Είναι μια ενότητα βασισμένη στην πνευματική αφοσίωση σε μια δέσμη ιδεών.

Το *Βάλτε ένα τέλος στον ακτιβισμό σας* ήταν σε κάποιο βαθμό υποκριτικό (όπως ήταν και πολλές από τις άλλες κριτικές που υποστήριζαν παρόμοια πράγματα) αφού άφηνε τόσους υπαινιγμούς χωρίς ποτέ να λέει ρητά που οδηγούν αυτοί, κάτι που τους άφηνε έκθετους στην παρανόηση. Ο συγγραφέας της κριτικής που υπήρχε στο *The Bad Days Will End!* σωστά επεσήμανε αυτό που το άρθρο υπεδείκνυε αλλά απέφυγε να αναφέρει ρητά: αυτό που βασικά είναι λάθος αναφορικά με τον ακτιβισμό είναι ότι δε συνιστά συλλογικό μαζικό αγώνα της εργατικής τάξης στο χώρο παραγωγής, αγώνας που αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο **υποτίθεται** ότι θα γίνει η επανάσταση.

Η μορφή δράσης που ανταποκρίνεται στα κριτήρια κάθε είδους κριτικής —δράση που βασίζεται

στις άμεσες ανάγκες, που συνιστά έναν εν εξελίξει μαζικό αγώνα, που είναι άμεσα συνδεδεμένη με την καθημερινή μας ζωή και που δεν αντιμετωπίζει το κεφάλαιο ως κάτι εξωτερικό ως προς εμάς— είναι αυτός ο αγώνας της εργατικής τάξης. Φαίνεται λίγο άδικο να κριτικάρεται το κίνημα της άμεσης δράσης γιατί δεν είναι κάτι που δεν μπορεί να γίνει κι ούτε ισχυρίστηκε ποτέ ότι θα γίνει —εν τούτοις, αν θέλουμε να προχωρήσουμε πρέπει να μάθουμε τι μας λείπει.

Ο λόγος που ο αγώνας αυτός της εργατικής τάξης αποτελεί την προφανή απάντηση σε ό,τι μας λείπει είναι ότι αυτό είναι ΤΟ μοντέλο επανάστασης που μας κληροδότησαν τα τελευταία εκατό περίπου χρόνια και με βάση αυτό πρέπει να προχωρήσουμε. Ωστόσο εξακολουθεί να πέφτει πάνω μας η σκιά της αποτυχίας του εργατικού κινήματος. Κι αν αυτό το μοντέλο δεν είναι αυτό με το οποίο μπορεί να γίνει μια επανάσταση, τότε ποιο είναι; Και κανείς δεν έχει κάποια πειστική απάντηση σ' αυτό το ερώτημα.

μια θορυβώδης μειοψηφία

Μένουμε λοιπόν με το ερώτημα: τι κάνουμε ως ριζοσπαστική μειοψηφία που θέλει να κάνει επανάσταση σε μη επαναστατικούς καιρούς; Όπως το βλέπω αυτή τη στιγμή, έχουμε βασικά δύο επιλογές. Η πρώτη είναι ν' αναγνωρίσουμε ότι ως ριζοσπαστική μειοψηφία λίγη σχετικά επιρροή μπορούμε να έχουμε στη γενική κατάσταση, κι ότι αν και όταν ο ταξικός αγώνας κλιμακωθεί, αυτό δε θα έχει πιθανόν και πολλή σχέση με μας. Επομένως, μέχρι να έρθει η μυθική μέρα, το καλύτερο που μπορούμε να κάνουμε είναι να εξακολουθούμε ν' ανα-

λαμβάνουμε ριζοσπαστική δράση, ν' αναζητούμε μια πολιτική που να ωθεί τα πράγματα προς τη σωστή κατεύθυνση, και να προσπαθούμε να πάρουμε με το μέρος μας όσο περισσότερους ανθρώπους μπορούμε, βασικά όμως ν' αποδεχτούμε το γεγονός ότι θα συνεχίσουμε να είμαστε μειοψηφία. Μέχρι λοιπόν να υπάρξει μια κάποια ανάκαμψη του ταξικού αγώνα βρισκόμαστε βασικά σε αναμονή. Μπορούμε να κάνουμε προσπάθειες για να μη γίνονται τα πράγματα χειρότερα, να εμποδίζουμε καταστάσεις, να έχουμε μια στρατηγική επίθεσης σε όποια ασθενή σημεία του συστήματος νομίζουμε ότι μπορούμε να χτυπήσουμε και να έχουμε αποτέλεσμα, ν' αναπτύσσουμε τη θεωρία μας, να ζούμε τη ζωή μας όσο πιο ριζοσπαστικά μπορούμε, να δημιουργούμε έναν αντιπολιτισμό που να μπορεί να συντηρηθεί και ν' αναπτύσσει μακροπρόθεσμα μια τέτοια δράση... και ας ελπίσουμε ότι την ημέρα που γεγονότα έξω από τον έλεγχό μας οδηγήσουν σε μια γενική ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνίας και σε μια επέκταση της ταξικής πάλης, εμείς θα είμαστε εκεί, έτοιμοι να συμμετάσχουμε και να βοηθήσουμε με ό,τι διδαχτήκαμε και με ό,τι ικανότητες αναπτύξαμε ως ριζοσπαστική υποκοουλτούρα.

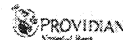
Το μειονέκτημα μιας τέτοιας προσέγγισης είναι ότι φαντάζει σαν άλλος ένας «αυτοματικός μαρξισμός» —όρος που χρησιμοποιήθηκε για να περιγελάσουν τους μαρξιστές εκείνους που θεωρούσαν ότι η επανάσταση θα προκύψει όταν οι αντιφάσεις ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις σχέσεις παραγωγής θα έχουν ωριμάσει επαρκώς, όταν θα υπάρχουν οι αντικειμενικές συνθήκες, με αποτέλεσμα η

επανάσταση να φαντάζει σχεδόν σαν μια διεργασία που συμβαίνει χωρίς να είναι αναγκαία η συμμετοχή των ανθρώπων, οι οποίοι μπορούν απλώς να κάθονται και να περιμένουν να συμβεί. Η ιδέα αυτή είναι ένα μειονέκτημα που μεταβιβάστηκε στην υπεραριστερή σκέψη.⁶ Όπως εξηγείται στο *The Bad Days Will End!*, πολλές υπεραριστερές ομάδες αποδέχτηκαν ότι σε περιόδους υποχώρησης αναγκαστικά θα γίνουν μειοψηφίες, και έχουν προβάλλει επιχειρήματα ενάντια στο ν' αντισταθμιστεί αυτό με τη συγκρότηση όποιου είδους κόμματος ή με προσπάθειες να υποκαταστήσει η ομάδα ολόκληρο το προλεταριάτο και ν' αναλάβει αυτή τον αγώνα του. Ορισμένες υπεραριστερές ομάδες οδήγησαν αυτή τη γραμμή σκέψης στο λογικό της συμπέρασμα και κατέληξαν να μετατρέψουν την απραξία σε πολιτική αρχή. Η απάντησή μας βεβαίως δε θα είναι η απραξία, εν τούτοις γεγονός παραμένει ότι αν έκαναν όλοι το ίδιο και περίμεναν να γίνει εξέγερση, τότε σίγουρα αυτή δε θα ερχόταν ποτέ. Περιμένοντας στην πραγματικότητα απλώς να συμβεί αυτή, υποθέτουμε ότι κάποιος άλλος θα το κάνει για μας και συντηρούμε ένα διαχωρισμό ανάμεσα σε μας και τους «συνηθισμένους» εργάτες που θα την κάνουν πράξη.

Η εναλλακτική λύση σ' αυτό είναι να πάψουμε να θεωρούμε την κάμψη και την ανάκαμψη του ταξικού αγώνα σαν μια φυσική δύναμη που έρχεται και παρέρχεται χωρίς εμείς να είμαστε σε θέση να την επηρεάσουμε έστω και λίγο, και ν' αρχίσουμε να σκεφτόμαστε για το πως θα συγκροτήσουμε μια ταξική δύναμη και πως θα βάλουμε ένα τέλος στην τωρινή αποδιοργανωμένη και ατομι-

Ένα πρόσφατο τέτοιο παράδειγμα είναι η έρευνα στα Call Centers (τηλεφωνικά κέντρα), την οποία εγκαινίασε η γερμανική ομάδα Kolinko, που μνημονεύεται στο *The Bad Days Will End!* και που ενέπνευσε ένα ανάλογο άρθρο στο πρόσφατο όγδοο τεύχος του *Undercurrent*.⁸ Η ιδέα της έρευνας αυτής είναι ότι τα Call Centers αποτελούν τις «νέες φά-

Αξίζει επίσης να λάβουμε υπόψη ότι η αλλαγή των συνθηκών μπορεί να λειτουργήσει υπέρ μας — η αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας αναγκάζει όλο και περισσότερους ακτιβιστές να εργάζονται. Π.χ., η έρευνα για τα Call Centers, που αναφέρθηκε πριν θα μπορούσε ν' αποτελέσει μια καλή ευκαιρία για μας αφού αυτά αποτελούν τα μέρη ακριβώς στα οποία οι άνθρωποι εξαναγκάζονται να πιάσουν δουλειά βγαίνοντας από την ανεργία, και αυτό είναι το είδος ακριβώς των προσωρινών και εφήμερων δουλειών, στις οποίες καταλήγουν επίσης να δουλεύουν αυτοί που συμμετέχουν στο κίνημα της άμεσης δράσης. Αυτό σίγουρα θα βοηθούσε ώστε να γίνει η σύνδεση ανάμεσα στον καπιταλισμό και τις δικές μας άμεσες ανάγκες, και ίσως μας επέτρεπε να συμμετέχουμε καλύτερα στη δημιουργία νέων μετώπων του ταξικού αγώνα. Ειδάλλως, η όλο και αυξανόμενη επιβολή της εργασίας μπορεί να μας φέρει σε μια κατάσταση πολύ χειρότερη από την τωρινή, όπως ολοφάνερα ελπίζει η κυβέρνηση, η οποία προσπαθεί να έχει και την πίτα ολόκληρη και το σκύλο χορτάτο —προσπαθεί να στρέψει τους δείκτες του ρολογιού αντίστροφα για να γυρίσουν στις μέρες λιτότητας και ένδεια ενώ στοιχηματίζει ότι η εργατική τάξη είναι τόσο ατομικοποιημένη και διαιρεμένη μετά από είκοσι χρόνια επιθέσεων ώστε αυτό δε θα προκαλέσει την επιστροφή των αγώνων που αποτέλεσαν την αρχική

90

με το ρόλο του ακτιβισμού και να προσπαθούμε ενεργά να υπερβούμε την κατάστασή μας ως ακτιβιστές σε όποιο βαθμό είναι αυτό εφικτό.

Ευχαριστούμε το σύντροφο Σ. Κ. για την παραχώρηση της μετάφρασης του κειμένου που έκανε. Οι σημειώσεις είναι δικές μας, εκτός από εκείνες του συγγραφέα, που αναγράφονται ως (σ.τ.σ.).

σημειώσεις

¹ Πρόκειται για τη γνωστή πολυεθνική χημική βιομηχανία που από το 1960 εισβάλλει στον τομέα της γενετικής μηχανικής και συνδέει πια το όνομά της με την παραγωγή γενετικά μεταλλαγμένων προϊόντων. Καθόλου τυχαία, αγαπημένος στόχος ακτιβιστών κάθε απόχρωσης αλλά και αγροτών.

² Η πολυεθνική αυτή εταιρεία γενετικής μηχανικής, με βάση το Κάιμπριτζ της Αγγλίας, κάνει γενικώς εκτεταμένα πειράματα σε ζώα και ίσως είναι η μεγαλύτερη παγκοσμίως σ' αυτό το πεδίο. Αυτό επίσης σημαίνει ότι διαθέτει τεράστιο κεφάλαιο, πράγμα που τη βοήθησε ν' αντεπιτεθεί στην καμπάνια των οικοακτιβιστών εναντίον της: παρόλο που πολλοί απ' τους επενδυτές της απέσυραν τις επενδύσεις τους στη διάρκεια της εκστρατείας εναντίον της και οι μετοχές της σημείωσαν μεγάλη πτώση, εντούτοις κατάφερε τελικά, όπως λέει και ο συγγραφέας του κειμένου, ν' αντιστρέψει το εις βάρος της κλίμα.

³ "Direct Action: Six Years Down The Road", στο *Do or Die* v. 7, σελ. 3 (σ. τ. σ.).

⁴ Ραούλ Βανεγκέμ, *Η επανάσταση της καθημερινής ζωής (Πραγματεία σαβουάρ-βιβρ προορισμένη για τις νέες γενιές)*, εκδ. Άκμων, σελ. 159 (σ. τ. σ.).

⁵ ο. π. , σελ. 160.

⁶ ο. π. , σελ. 162.

⁷ Ο αγώνας στο Twyford Down (1992-93) θεωρείται μια από τις πιο σημαντικές στιγμές του κινήματος ενάντια στην κατασκευή αυτοκινητόδρομων, κι αυτό όχι τόσο λόγω του περιεχομένου του, που παρέμεινε κυρίως οικολογικό —καθώς η επέκταση που επιχειρήθηκε να εμποδιστεί βρισκόταν στην ύπαιθρο κι όχι σε κατοικημένη περιοχή— όσο λόγω των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν: κατάληψη του χώρου των έργων και εκτεταμένο σαμποτάζ στα μηχανήματα. Οι σεκιουριτάδες δυσκολεύτηκαν αρκετά, μέχρι τελικά να εκδιώξουν τους καταληψίες απ' το χώρο. Ωστόσο, η μεγαλύτερη ζημιά δεν ήταν το άμεσο κόστος που προκάλεσαν στους κατασκευαστές, όσο το ότι δημιουργήθηκε ένα προηγούμενο αντίστασης στην επέκταση των αυτοκινητόδρομων και άρα ένας μόνιμος πονοκέφαλος.

⁸ Οι Dongas Tribe είναι New Age Travellers, μια υποκοουλτούρα που «γεννήθηκε» μέσα απ' την αντίσταση ενάντια στην κατασκευή της επέκτασης του αυτοκινητόδρομου M3 στο Twyford down. Μάλιστα, το ίδιο τους το όνομα είναι η λέξη που χρησιμοποιούνταν τον 19ο αιώνα απ' τους καθηγητές του Winchester College για τα μεσαιωνικά μονοπάτια που διασχίζουν την περιοχή στο Twyford down. Μ' ένα όρο θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε το lifestyle τους: πολιτικός παγανισμός. Νομάδες της αγγλικής υπαίθρου, περιφερόμενοι νεο-χιπηδες με άλογα και κάρα, θρησκευόμενοι που ανατρέχουν στην κέλτικη μυθολογία, πριμιτιβιστές, ρομαντικοί, πασιφιστές αλλά πεισματικοί πολέμιοι του «πολιτισμού» και ιδιαίτερα της κατασκευής αυτοκινητόδρομων, επιλέγουν τα μέρη που κατασκηνώνουν έτσι ώστε η παραμονή τους εκεί να σημαίνει ταυτόχρονα διαμαρτυρία ενάντια στην καταστροφή της «Μητέρας-Φύσης». Ίσως βέβαια τα πράγματα δεν είναι τόσο αθώα και ανώδυνα όσο φαίνονται, γιατί ίσως αυτός ο αταβισμός μιας υποκοουλτούρας των 90's που αντιστέκεται στην καπιταλιστική ανάπτυξη,

ξη, ν' απηχεί μια νοσταλγία, μια πολύ αγγλική νοσταλγία, ενός πολύ λευκού, αμόλυντου παρελθόντος απαλλαγμένου απ' τα «ενοχλητικά» μητροπολιτικά φαινόμενα. Μπορεί να το τραβάμε μακριά, όμως η ανάγκη «ν' ανήκεις κάπου» και η «επιστροφή στις ρίζες» είτε είναι το Κάμελοτ και η μεσαιωνική Αγγλία είτε ο Παρθενώνας και οι Αρχαίοι ημών Πρόγονοι, εγκυμονεί πολλούς κινδύνους. Κι επειδή υπάρχει και η ελληνική εμπειρία για όσους θυμούνται, όταν η αντικουλτούρα παντρεύεται τη θρησκεία του μυθικού και αγνού παρελθόντος, η τερατογένεση του τοπικισμού ή του εθνικισμού είναι ο πιο πιθανός καρπός.

⁹ "The day they drove Twyford down", στο *Do or Die* vo.1, σελ. 11 (σ. τ. σ.).

¹⁰ Swampy ήταν το ψευδώνυμο ενός νεαρού, που έγινε διάσημος λόγω του απλού γεγονότος ότι έτυχε να είναι ο τελευταίος που βγήκε από τα τεράστια τούνελ που είχαν σκάψει οι ακτιβιστές ενάντια στην κατασκευή του δρόμου A30, κοντά στο Devon. Τα media εστίαστηκαν αποκλειστικά στον Swampy κυνηγώντας τον για συνεντεύξεις, τηλεοπτικές εμφανίσεις, άρθρα κ.λ.π., στα οποία αυτός δεν πρόβαλε καμιά διαμαρτυρία (είχε μέχρι και προσφορές να γίνει ροκ-στάρ!). Η media εικόνα του Swampy δημιούργησε ένα φαινόμενο με συνέπειες μεγαλύτερες από τη θεαματική παρουσίαση ενός ατόμου: το ίδιο το κίνημα φάνηκε να εκπροσωπείται από ένα πρόσωπο και η μετατόπιση από το κίνημα στα άτομα όχι μόνο το αποδυνάμωσε, αλλά αναπαρήγαγε ένα πλήθος Swampies, δηλ. νεαρών που μπλέκονταν επιφανειακά στο κίνημα για να μιμηθούν τη συμπεριφορά του. Αν έχει κάποιο ενδιαφέρον, ο ίδιος ο Swampy έχει μετανιώσει για το θεαματικό του παρελθόν, εξακολουθεί να είναι ακτιβιστής και έχει εγκαταλείψει το ψευδώνυμό του.

¹¹ "Personality Politics: The spectacularisation of Fairmile", στο *Do or Die* vo. 7, σελ. 35 (σ. τ. σ.).

¹² ο. σημ. 4, σελ. 156.

¹³ ο. σημ. 4, σελ. 129.

¹⁴ ο. σημ. 4, σελ. 132.

¹⁵ ο. σημ. 4, σελ. 131.

¹⁶ ο. σημ. 4, σελ. 131.

¹⁷ ο. σημ. 4, σελ. 134.

¹⁸ ο.σημ. 4, σελ. 174.

¹⁹ Περιέχεται στο βιβλίο *This world we must leave and other essays*, εκδόσεις Autonomedia, Νέα Υόρκη, 1995 (σ. τ. σ.).

²⁰ ο. σημ. 4, σελ. 133-134.

²¹ Οι (απολυμένοι) λιμενεργάτες του Λίβερπουλ απευθύνθηκαν στους Reclaim the Streets, όταν οι τελευταίοι υποστήριξαν τους απεργούς εργαζόμενους του μετρό, τον Αύγουστο του 1996. Ήδη επί ένα χρόνο οι λιμενεργάτες ματαιώς διαδήλωναν στο λιμάνι, εγκαταλειμμένοι κι από το συνδικάτο τους που απέρριπτε οποιαδήποτε δυναμική ενέργεια φοβούμενο κατάσχεση της περιουσίας του, σύμφωνα με τη νομοθεσία που αφορά τα συνδικάτα. Τα παραπάνω εξηγούν το φαινομενικά παράδοξο κάλεσμα «παραδοσιακών εργατών» προς ένα κοινωνικό κίνημα που περισσότερο προσομοιάζει μια νέα αντικουλτούρα. Εντούτοις, η συνεργασία τους, αν και σύντομη, ήταν πολύ πετυχημένη, τουλάχιστον σαν εμπειρία ενός κοινού αγώνα μεταξύ πολύ διαφορετικών υποκειμένων. Όπως την αποκάλεσε ένας λιμενεργάτης ήταν μια «μετάγγιση αίματος». Δεν είμαστε σε θέση όμως να ξέρουμε κατά πόσο τέτοιες «μεταγγίσεις» δεν παραμένουν περιστασιακές, για να επιστρέψει ο καθένας στο γκέτο του. Έχουμε την αίσθηση ότι αποτελούν σπάνια, φωτεινά διαλείμματα στη συνήθη πορεία της ακτιβιστικής δράσης από τη μία και του συνδικαλιστικού αγώνα από την άλλη.

σημειώσεις υστερόγραφου

¹ «Η αναγκαιότητα και το αδύνατο του αντι-ακτιβισμού», στο *The Bad Days Will End!*, νο. 3, σελ. 4. Συνιστώ ανεπιφύλακτα αυτό το άρθρο. Το περιοδικό περιέχει και άλλα καλά κείμενα επίσης. Merrymount Publications, PO Box 441597, Somerville, MA 02144, USA. Email: bronterre@earthlink.net, Web: www.geocities.com/jkellstadt/index.htm (σ. τ. σ.).

² *The Bad Days Will End!*, σελ. 5.

³ Ζιλ Ντωβέ (Zan Μπαρό), *Κριτική της Καταστασιακής Διεθνούς*, στο υπό έκδοση βιβλίο *Έκλειψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*, από τις εκδόσεις *Κόκκινο Νήμα*.

⁴ Βλ. το κείμενο «Τι απέγιναν οι Καταστασιακοί;», *Aufheben*, νο. 6, σελ. 45 (σ. τ. σ.).

⁵ Βλ. το κείμενο «Πρακτική και ιδεολογία του Κινήματος της Άμεσης Δράσης», στο *Undercurrent* νο. 8, καλοκαίρι 2000.

⁶ Ο όρος υπεραριστερά (ultra-left) αναφέρεται στη γερμανο-ολλανδική κομμουνιστική αριστερά που δέχτηκε επίθεση από το Λένιν, στο γνωστό βιβριολικό του έργο «Ο αριστερισμός, παιδική ασθένεια του κομμουνισμού». Επειδή όμως με τη λέξη «αριστερισμός» εννοούνται σήμερα όλα τα απομεινάρια του σταλινομασισμού (και όχι όσοι βρέθηκαν στ' αριστερά του λενινισμού και τον κριτίκαραν) θεωρήσαμε αναγκαίο να χρησιμοποιήσουμε τον σωστό όρο υπεραριστερά, παρότι ίσως ξενίσει.

⁷ *The Bad Days Will End!*, σελ. 6.

⁸ Η γερμανική ομάδα Kolinko (Kollektiv in Kommunistischer Bewegung) ξεκίνησε στα τέλη του 1999 (και πρότεινε και σ' άλλους συντρόφους) μια συλλογική έρευνα για τις συνθήκες εκμετάλλευσης στα Call Centers, ένα νέο τομέα υπηρεσιών. Η βασική πολιτική τους ιδέα για ένα τέτοιο εγχείρημα ξεκινάει απ' την ανάγκη ύπαρξης μιας *υλικής βάσης* για την απελευθέρωση μέσα στην καθημερινότη-

τα της καπιταλιστικής παραγωγικής διαδικασίας, όπως τη βιώνουν οι προλετάριοι. Μ' άλλα λόγια, ερευνούν πώς η τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου, η καπιταλιστική ανάπτυξη, δημιουργεί τις προϋποθέσεις της πολιτικής ανασύνθεσης της τάξης (περισσότερα σχετικά με την ταξική σύνθεση, βλ. σ' αυτό το τεύχος σελ. 15). Η έκρηξη της βιομηχανίας των υπηρεσιών και της πληροφορικής γενικά και ειδικότερα η ανάπτυξη των τηλεφωνικών κέντρων θεωρούνται απ' το κεφάλαιο σαν «λύση» στην κρίση του και σαν πεδίο του νέου μοντέλου ευέλικτων εργασιακών σχέσεων. Η έρευνα των Kolinko εστιάζεται στην ανάλυση των ιδίων των νόμων της κίνησης και των αντιφάσεων της καπιταλιστικής ανάπτυξης (τη σπουδαιότητα των Call Centers στον κύκλο συσσώρευσης του κεφαλαίου, τις περιοχές που αυτά δημιουργούνται, τη σύνθεση του κεφαλαίου, την τεχνική ταξική σύνθεση, την οργάνωση και τον καταμερισμό της εργασίας) αλλά και την εργατική υποκειμενικότητα μέσα σ' αυτά τα νέα εργοστάσια (τη σχέση των εργαζόμενων με τη δουλειά, τις μεταξύ τους σχέσεις, το ρόλο τους στην κοινωνική αναπαραγωγή, τους αγώνες τους, τις μορφές οργάνωσης). Το δεύτερο μέρος της έρευνάς τους είναι ένα ερωτηματολόγιο για τους εργαζόμενους στα Call Centers, που θυμίζει τα Workers' Inquiries του Μαρξ στην Α' Διεθνή. Ο στόχος είναι μέσα από συνεντεύξεις με εργαζόμενους να διαλυθούν οι καθημερινοί μύθοι της καπιταλιστικής παραγωγικής διαδικασίας και ν' αναδειχθεί η ταξική πάλη και η κομμουνιστική τάση εντός του πεδίου της εκμετάλλευσης.

Στο σχετικό άρθρο του *Undercurrent* No 8 γίνεται αναφορά στην απεργία των εργαζόμενων στα Call Centers της British Telecom στα τέλη του 1999, η πρώτη μετά από 13 χρόνια και η πρώτη σε Call Centers στην Βρετανία. Ο λόγος ήταν η αυξανόμενη αντικατάσταση των μόνιμων με προσωρινούς που αρχικά τους προμήθευε το γνωστό δουλεμπορικό πρακτορείο Manpower, καθώς και η εντατικοποίηση της εργασίας. Στη συνέχεια ένα άλλο πρακτορείο ανέ-

ΚΑΠΟΙΕΣ ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

λαβε να προμηθεύει προσωρινούς εργαζόμενους, μειώνοντας αμέσως τους μισθούς. Η αντίδραση ήταν άμεση: πολλοί προσωρινοί αρνήθηκαν να υπογράψουν τα συμβόλαια, άλλοι έκαναν διάφορες μορφές σαμποτάζ (αναφέρθηκαν πλήθος υπεραστικών τηλεφωνημάτων ζημιάς χιλιάδων λιρών και ελαττωματικά εμπορεύματα που στάλθηκαν σε πελάτες).

Για όποιον θέλει να την ψάξει περισσότερο —γιατί παρόμοιες εξελίξεις σίγουρα δεν είναι άγνωστες στην Ελλάδα (δες π.χ. ΟΤΕ)— οι διευθύνσεις των συντρόφων είναι οι εξής:

Kolinko: www.nadir.org/nadir/initiativ/kolinko/index-e.htm

Undercurrent: Η διεύθυνση του περιοδικού έχει μεταφερθεί από το Μπράιτον στην Αθήνα. Μπορείτε να το ζητήσετε από τη θυρίδα των Παιδών της Γαλαρίας.

Το παραπάνω κείμενο, εκφράζει κάτι πολύ αυθεντικό και γνώριμο σ' αυτό που θα λέγαμε γενικότερα ριζοσπαστικούς κύκλους: υπάρχει μια αίσθηση δυσανεξίας και ασφυξίας στο ρόλο του ακτιβιστή που προέρχεται απ' την (αυτο)απομόνωση μέσα σ' ένα γκέτο ομοίων. Είναι προς τιμήν λοιπόν του συγγραφέα που —όντας ο ίδιος ακτιβιστής— προσπαθεί ν' αναλύσει τις αλλοτριωτικές συνέπειες του ακτιβισμού. Θα πρέπει κανείς να είναι πολύ ιδεολόγος για να ικανοποιείται μέσα σ' ένα πολιτικό/πολιτιστικό γκέτο ή να αισθάνεται πολύ ανεπαρκής ώστε ν' αυτοεπιβεβαιώνεται μέσα απ' τον ακτιβισμό και την κοινωνική συναναστροφή μόνο με άλλους ακτιβιστές.

Πολύ σωστά επίσης ο συγγραφέας λαμβάνει υπόψη του την κριτική στο *The Bad Days Will End!*, αναγνωρίζοντας την υπερβολή της μεταφοράς της πολεμικής των καταστασιακών προς τους αριστεριστές των 70's στους αντικουλτουριάρηδες ακτιβιστές των 90's. Αυτή η κλασσική (αλλά παρωχημένη πλέον) κριτική του милитантизму όπως εκφράστηκε απ' το Βανεγκέμ και τον Καμάτ, στην ουσία περισσότερο διαπαιδαγώγησε τους σύγχρονους ακτιβιστές παρά τους αξίζει. Και είναι ακόμα πιο άστοχη για Αγγλία, αφού εκεί ο τύπος ακτιβιστή που κριτικάρει, ο φιλελεύθερος αντικουλτουριάρης, αποστρέφεται το милитантиσμό και ό,τι συνεπάγεται (θυσία, καταναγκασμό, ενοχή) όσο τουλάχιστον κι ο Βανεγκέμ. Αν τώρα μεταφερθούμε στην Ελλάδα, σαν κυρίαρχο τύπο ακτιβιστή θα σκιαγραφήσαμε τον αναρχικό/αντιεξουσιαστή/ αντικουλτουριάρη νεο-αριστεριστή, που συχνά φετιχοποιεί τη βία, νομίζει ότι είναι ο μόνος «σωστός» σε μια κοινωνία που «ζει σε νιρβάνα», είναι σαφώς εχθρικότερος απέναντι στην παραδοσιακή αριστερά και λιγότερο «μονοθεματικός» στον τρόπο δράσης του —λόγω ενός μονομανούς αντικρατισμού. (Η χρήση του αρσενικού γένους δεν

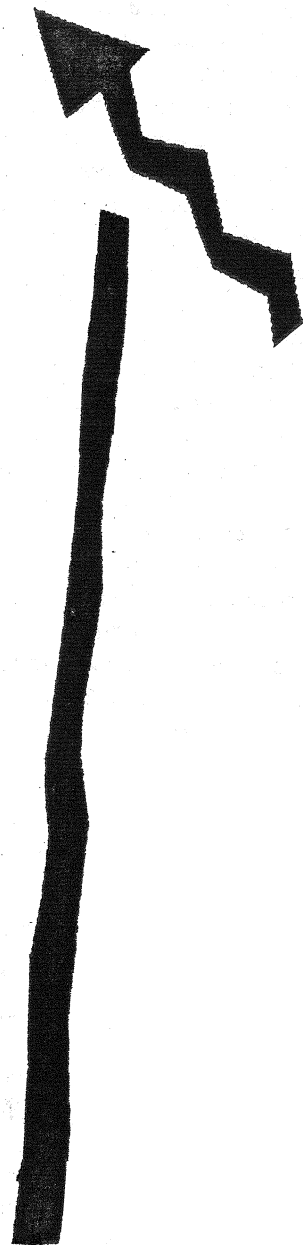
είναι τυχαία: ο εν Ελλάδι «χώρος» παραμένει αρκετά macho και όχι και τόσο women-friendly). Φυσικά στην Ελλάδα επιβιώνει πάντα και ο παραδοσιακός τύπος αριστεριστή, αλλά εδώ δε θα μας απασχολήσει. Άλλωστε και στην Ελλάδα η παλιά κριτική του милитантизму και της χαρακτηροδομής που διαμόρφωσε δεν μπορεί πλέον να εφαρμοστεί χωρίς να πέσει κανείς σε υπερβολές.

Αν λοιπόν το κείμενο καταφέρνει να θίξει κάποια σημαντικά ζητήματα και για μας εδώ, δεν το κάνει τόσο με την εμμονή του πάνω στο περιεχόμενο του ρόλου, της **νοοτροπίας** του ακτιβιστή, όσο πάνω ακριβώς σ' αυτόν καθαντό το **διαχωρισμό** αυτού του ρόλου από όλους τους άλλους μέσα στην κοινωνία. Εν πρώτοις, ας παραδεχτούμε ότι οι διαχωρισμοί είναι υπαρκτοί: υπάρχουν οι ακτιβιστές/πολιτικοποιημένοι/επαναστάτες και οι «συνηθισμένοι» προλετάριοι. Κι αν ο συγγραφέας επικεντρώνεται στον αλλοτριωτικό ρόλο του ακτιβιστή, σίγουρα δε θα έπρεπε να του είχε διαφύγει ότι και ο ρόλος του «συνηθισμένου», «απλού» προλετάριου είναι εξίσου αλλοτριωτικός. Αν δεν υπάρχει τίποτα αξιοζήλευτο στη διαχωρισμένη στάση του ακτιβιστή, άλλο τόσο δεν υπάρχει σ' αυτή του «απλού» εργάτη. Όμως σ' αλήθεια, πρόκειται για δύο απόλυτα διαχωρισμένες περιπτώσεις, όπως φαίνεται να τις παρουσιάζει ο συγγραφέας, ή για δύο όψεις **μίας** πραγματικότητας; Δεν είμαστε όλοι εγκλωβισμένοι μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικά μορφές κοινωνικών σχέσεων; Ο φετιχισμός του εμπορεύματος μετατρέπει σε εμπόρευμα, σε πράγμα, το σύνολο των σχέσεών μας, όπως και των αντιλήψεών μας. Είμαστε κατακερματισμένοι και βιώνουμε τους ρόλους μας φετιχιστικά είτε σαν «συνηθισμένοι» προλετάριοι (σαν καταναλωτές, φορολογούμενοι, γονείς κ.λ.π.) είτε σαν ακτιβιστές/πολιτικοποιημένοι. Η κριτική μας και η κριτική του συγγραφέα που περιορίζεται σ' ένα βολонταρισμό,

όπως κι ο ίδιος το παραδέχεται στο υστερόγραφο, δεν μπορεί να διαλύσει αυτούς τους διαχωρισμούς, όπως και η «καθημερινή δράση» των «απλών» προλεταρίων δεν αρκεί. Κι αυτό τόνιζε η κριτική στο *The Bad Days Will End!*. Γιατί, για να το φέρουμε στην πρόσφατη δική μας πραγματικότητα, είναι απαράδεκτο πχ η «αντίσταση στον τρομονόμο» να είναι «αρμοδιότητα» των πολιτικοποιημένων, ενώ η επίθεση στον κοινωνικό μισθό (βλ. ασφαλιστικό) να θεωρείται πρόβλημα που απασχολεί κυρίως τους «συνηθισμένους» προλετάρους. Οι «εναλλακτικές λύσεις» που προτείνονται στο τέλος δεν είναι απαλλαγμένες απ' τη σύγχυση που κυριαρχεί σ' όλο το κείμενο. Το πως «θα συγκροτήσουμε μια ταξική δύναμη» φαίνεται να είναι περισσότερο ένα μέσο για να «βάλουμε ένα τέλος στην τωρινή αποδιοργανωμένη και ατομικοποιημένη κατάσταση των εργατών σ' αυτή τη χώρα» και άρα και «στον ακτιβισμό μας», παρά η **δική μας** ανταγωνιστική χειρονομία στη **δική μας** αλλοτρίωση και εκμετάλλευση.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο συγγραφέας ανήκει σ' ένα χώρο που συμμετέχει στο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση». Επομένως τόσο η ανάλυσή του όσο και η κριτική του δεν μπορούν να ξεπεράσουν τα όρια αυτού του «κινήματος»: η καπιταλιστική σχέση δεν αναλύεται ως μια σχέση που αφορά το σύνολο της ζωής όλων των προλεταρίων (άρα έχει να κάνει, π.χ. στα δικά μας, τόσο με τον «τρομονόμο» όσο και με το «ασφαλιστικό»), ενώ απ' την άλλη μεριά η «αντικαπιταλιστική» δραστηριότητα κατακερματίζεται σε πολιτικές δραστηριότητες και σε «ταξική πάλη», όπου σαν τέτοια θεωρούνται μόνο οι άμεσοι, οικονομικοί αγώνες του προλεταριάτου. Κι αφού δεν αναγνωρίζεται σαν ταξικός ανταγωνισμός η αντίσταση στην αλλοτρίωση σ' όλα τα επίπεδα της καθημερινής ζωής **εδώ** που βιώνεται αυτή (το **εδώ** δεν έχει καμιά τοπικιστική απόχρωση, αντίθετα

θέλει να δείξει ότι η κοινωνική σχέση κεφάλαιο μας επιβάλλεται στην παραγωγή και αναπαραγωγή της **δικής μας** ζωής), τότε τα τοπικά ραντεβού στυλ Γένοβας, June 18 κ.λ.π. φαίνονται η μόνη διέξοδος. Αν αναγνωρίσουμε τον εαυτό μας *πρωτίστως* ως ακτιβιστή/πολιτικοποιημένο και όχι ως προλετάριο, τότε πολιτικά κινήματα διαμαρτυρίας «ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» θα είναι τα κυρίως κατάλληλα πεδία ακτιβισμού, αφήνοντας στους «απλούς» προλετάρους τον «οικονομικό αγώνα». Το σύνθημα «Να γίνουμε διαλεκτικοί», δηλ. «Να γίνουν όλοι οι προλετάριοι διαλεκτικοί», δεν έχει χάσει καθόλου την επικαιρότητά του. «Μήπως ακούγεται βαρύγδουπο σε εποχές στριμόκωλες σαν τη δική μας;», θα ήταν η αντίρρηση κάποιας. Όχι απαραίτητα, αν *τουλάχιστον* θέλουμε ν' αποφύγουμε τ' αδιέξοδα και την αυτοπαγίδευσή μας και να πάμε πέρα απ' όσα μας επιβάλλει η ιστορική συγκυρία.

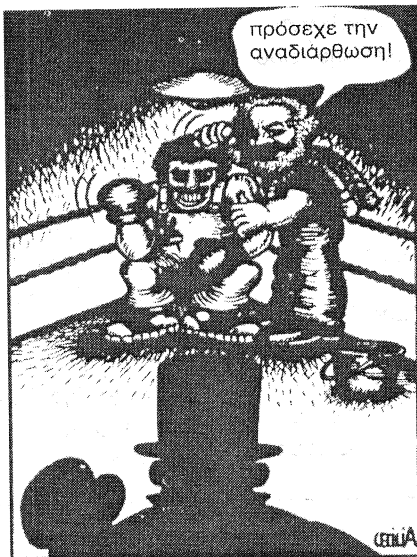
ΜΕΡΙΚΕΣ ΕΠΙΚΑΙΡΕΣ ΟΚΕΨΕΙΣ

Οποιες και να είναι οι σχέσεις αγοράς, οφείλουν να προσαρμόζονται στις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής· η υπεραξία οφείλει να είναι επαρκής σε σχέση με την αξία του κεφαλαίου, για να συνεχιστεί το παιχνίδι της αγοράς. Το κριτήριο για την επάρκεια είναι η συσσώρευση, γιατί χωρίς αυτή μπορεί να υπάρχει παραγωγή αλλά όχι καπιταλιστική παραγωγή, δηλαδή *παραγωγή για τη δημιουργία κεφαλαίου...*

Αν και καμιά πραγματική κρίση δεν μπορεί να προβλεφθεί ως προς το χρόνο επέλευσής της και την έκταση της καταστροφικότητάς της, το καθεστώς της κρίσης μπορεί να αναμένεται σαν σίγουρο αποτέλεσμα μιας εντατικής σωρευτικής διαδικασίας, που αδυνατεί όμως να διατηρήσει την αναγκαία αποδοτικότητα. Επειδή η μείωση της αποδοτικότητας, συνδεδεμένη με μια κλίμακα παραγωγής όπου σημειώνεται υπερπαραγωγή κεφαλαίου, γίνεται έκδηλη στη σφαίρα της αγοράς, δίνει και την εντύπωση πως πρόκειται για ένα απλό πρόβλημα της αγοράς, για μια προσωρινή ανισορροπία της προσφοράς και της ζήτησης. Κανείς καπιταλιστής δεν μπορεί να παραδεχτεί κάτι παραπάνω απ' αυτό, γιατί το να ανιχνεύσει την κρίση μέχρι τις θεμελιακές αξιακές σχέσεις της καπιταλιστικής παραγωγής σημαίνει πως δέχεται και την ευθύνη για την κρίση σαν οικονομική έκφραση των εκμεταλλευτικών σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας...

Η παραγωγή εμπορευμάτων δημιουργεί την ίδια της την αγορά στο μέτρο που είναι ικανή να μετατρέψει την υπεραξία σε νέο κεφάλαιο. Η ζήτηση στην αγορά είναι ζήτηση για καταναλωτικά και κεφαλαιουχικά αγαθά. Η συσσώρευση μπορεί να είναι μόνο συσσώρευση κεφαλαιουχικών αγαθών γιατί ό,τι καταναλώνεται δε συσσωρεύεται αλλά χάνεται. Είναι η μεγέθυνση του κεφαλαίου στη φυσική του μορφή που επιτρέπει την πραγματοποίηση της υπεραξίας έξω από τις ανταλλακτικές σχέσεις κεφαλαίου-εργασίας. Όσο υπάρχει μια επαρκής και συνεχής ζήτηση για κεφαλαιουχικά αγαθά, δεν υπάρχει λόγος να μην πουληθούν τα εμπορεύματα που εισέρχονται στην αγορά...

Στην πραγματικότητα, βέβαια, φαίνεται να συμβαίνει κάτι αντίστροφο· δημιουργείται η εντύπωση πως η υπεραξία δεν είναι πραγματοποιήσιμη επειδή υπάρχει αφθονία αξιών χρήσης (εμπορευμάτων). Και πραγματικά, για τον ατομικό καπιταλιστή είναι η απουσία ζήτησης που δυσχεραίνει την πώληση των εμπορευμάτων του και τον προτρέπει να μην αυξήσει την παραγωγή του με επιπλέον επενδύσεις. Όμως, αυτή η προφανής εξάρτηση της συσσώρευσης από τη ζήτηση στην αγορά αποκαλύπτει απλά τις αντιδράσεις των ατομικών καπιταλιστών απέναντι στην κοινωνική σπανιότητα υπεραξίας ή υπερεργασίας, δηλαδή στην ανεπάρκεια της *αξίας χρήσης των εργατών* (την εργασιακή τους απόδοση), που περιέρχεται στους καπιταλιστές με αντάλλαγμα την ανταλλακτική αξία των εργατών (μισθοί), ή πράγμα που είναι το ίδιο, στη μείωση της εκμεταλλευσιμότητας της εργασίας σε σύγκριση με τις απαιτήσεις για κέρδος μιας προοδευτικής συσσώρευσης κεφαλαίου...

Ετσι, ο πραγματικός κορεσμός στην αγορά πρέπει να προξενείται από το γεγονός ότι η εργασία δεν είναι αρκετά παραγωγική για να ικανοποιήσει τις ανάγκες για κέρδος που γεννά η συσσώρευση του κεφαλαίου. Επειδή δεν έχουν παραχθεί *αρκετά*, το κεφάλαιο δεν μπορεί να επεκταθεί σε ρυθμό που θα επέτρεπε την πλήρη πραγματοποίηση αυτού που έχει παραχθεί. Η σχετική στενότητα υπεραξίας στη διαδικασία

της παραγωγής εμφανίζεται σαν απόλυτη αφθονία εμπορευμάτων στη διαδικασία κυκλοφορίας και σαν υπερπαραγωγή κεφαλαίου...

Τα προβλήματα του καπιταλισμού, αν και φανερώνονται στην αγορά, βρίσκουν τη λύση τους στη σφαίρα της παραγωγής, παρότι η λύση αυτή δεν πρόκειται να είναι τέλεια αν δεν επενεργήσει και στις σχέσεις της αγοράς...

Οι δυσχέρειες του καπιταλισμού μετακινούνται εδώ από τη σφαίρα της παραγωγής στη σφαίρα της διανομής. Δεν ερμηνεύει η παραγωγή της υπεραξίας αλλά η πραγματοποίησή της την καπιταλιστική κρίση. Αυτό είναι μια σαφής απόρριψη της μαρξικής θεωρίας για τη συσσώρευση του κεφαλαίου και —εξυπα-

κούεται— της ίδιας της θεωρίας της εργασιακής αξίας. Εξάλλου, η «μετακίνηση» αυτή δεν έχει τίποτα να κάνει με τις κοινωνικές συνθήκες που διακρίνουν τον καπιταλισμό του 20ου αιώνα, αφού σε όλες τις εποχές το πρόβλημα παραγωγής του κεφαλαίου μπορούσε να αναγνωσθεί σαν πρόβλημα πραγματοποίησης. Ακόμα από τον 19ο αιώνα, ο Μάλθους για παράδειγμα, είδε τον πυρήνα του καπιταλιστικού διλήμματος στο πρόβλημα της πραγματοποίησης... Αν η παραγωγή υπεραξίας είναι αρκετή για να εξασφαλίσει μια επιταχυνόμενη επέκταση κεφαλαίου, δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι ο καπιταλισμός θα κλονιστεί στη σφαίρα της κυκλοφορίας...

Από μαρξική άποψη, οι διάφορες θεωρίες για τις κρίσεις, που κατατάσσουν το πρόβλημα είτε στην υποκατανάλωση είτε στην υπερπαραγωγή εμπορευμάτων —και η μια συνεπάγεται την άλλη— περιγράφουν μόνο την εξωτερική όψη του μηχανισμού της καπιταλιστικής κρίσης. Η περιοδική υπερπαραγωγή μέσων παραγωγής και εμπορευμάτων, που εμποδίζει την πραγματοποίηση της υπεραξίας, είναι, κατά τον Μαρξ, μόνο μια υπερπαραγωγή μέσων παραγωγής που δεν μπορούν να χρησιμεύσουν σαν κεφάλαιο, δηλαδή δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκμετάλλευση της εργασίας σε ένα δοσμένο βαθμό εκμετάλλευσης. Όσο κι αν η υπερπαραγωγή εμπορευμάτων είναι ένα ολοφάνερο γεγονός, η θεωρία του Μαρξ δεν είναι μια θεωρία της υποκατανάλωσης. Σύμφωνα με τον Μαρξ, η καπιταλιστική παραγωγή είναι και πρέπει πάντα να είναι σε διάσταση με την καταναλωτική δύναμη που υπάρχει, τόσο σε περιόδους ακμής όσο και σε περιόδους ύφεσης...

Η ύφεση τερματίστηκε τελικά όχι από μια νέα περίοδο ευημερίας αλλά με τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δηλαδή, μέσα από μια κολοσσιαία καταστροφή κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα και μια αναδιάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας που εξασφά-

λισε την κερδοφόρα επέκταση του κεφαλαίου για μια ακόμα περίοδο... Το πραγματικό ξέσπασμα του πολέμου μετέτρεψε την Αμερική σε «οπλοστάσιο της δημοκρατίας», όμως χρειάστηκε να μπει η Αμερική στον πόλεμο για να ξεπεραστεί η ύφεση και να επιτευχθεί ο στόχος της πλήρους απασχόλησης. **Ο θάνατος, ο μεγαλύτερος όλων των Κεϋνσιανών, κυριάρχησε τώρα στον κόσμο για άλλη μια φορά.**

Πάουλ Μάτικ, 1969/1978

Μια κουβέντα μόνο για τα αποσπάσματα από το έργο του Μάτικ. Πολλή συζήτηση γίνεται σε αριστερά και νεο-αριστεριστικά έντυπα πρόσφατα για την κρίση. Υπάρχει μια μεγάλη μαρξιστική θεωρητική παράδοση γύρω από την ερμηνεία των καπιταλιστικών κρίσεων, η οποία αποσιωπείται. Οι πρωταγωνιστές αυτής της συζήτησης στο εσωτερικό του μαρξιστικού κινήματος σχεδόν ποτέ δεν αναφέρονται και διαφορετικές μεταξύ τους απόψεις χρησιμοποιούνται εναλλάξ σε διάφορες «αναλύσεις» που διεκδικούν μάλιστα και την πρωτοτυπία, επαυξάνοντας τη σύγχυση. Η άποψη του Μάτικ —η μόνη «αντικειμενιστική» που εκτιμάμε— είναι ότι η κρίση εντοπίζεται στην παραγωγή και είναι κρίση εκμεταλλευσιμότητας της εργασίας. Θεωρεί (και σωστά) ότι άλλες κλασσικές ερμηνείες της κρίσης, πχ κρίση υπερπαραγωγής/υποκατανάλωσης εμπορευμάτων λόγω χαμηλών μισθών είναι ασύμβατες με τη θεωρία για την κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου. Τι σημασία έχουν όλα αυτά; Και τι ενδιαφέρουν ανθρώπους σαν κι εμάς που ορίζουν την κρίση πρωτίτως ως κρίση αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης; Το ζήτημα της ερμηνείας των κρίσεων δεν είναι ένα «οικονομίστικο» ζήτημα· είναι βαθιά πολιτικό και θα επανέλθουμε πάνω σ' αυτό.

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΑΡΙΑΣ

- Τεύχος 1:** Αφιερωμένο στους Μπουκτσινικούς οικολόγους, τους φιλοσιτουασιονιστές και τους πατριώτες
- Τεύχος 2:** Αφιερωμένο στους κακούς μαθητές, φοιτητές και καθηγητές και στη μνήμη των 250.000 σκοτωμένων κομπάρσων του CNN
- Τεύχος 3:** Αφιερωμένο στους πατριώτες, τους μικροαστούς και τους «νέγρους» εχθρούς τους
- Τεύχος 4:** Αφιερωμένο στους αντιφασίστες, τους αντικουλτουριάρηδες μικροαστούς και τους ειρηνιστές
- Τεύχος 5:** Αφιερωμένο στους «ξένους», τους ξεριζωμένους και τους προσωρινούς
- Τεύχος 6:** Αφιερωμένο στους απεργούς που σπάνε τα γκέττο τους και στους καταληψίες δρόμων
- Τεύχος 7:** Αφιερωμένο στους εχθρούς των εκπαιδευτικών νόμων, τους ενθουσιώδεις άνεργους και τους αλβανούς προλετάρους
- Τεύχος 8:** Αφιερωμένο στον πόλεμο (το δικό τους) που δε λέει να τελειώσει και στον πόλεμο (το δικό μας) που δε λέει ν' αρχίσει

Τ.Θ. 76149 Τ.Κ. 17110 ΝΕΑ ΣΜΥΡΝΗ ΑΘΗΝΑ